

РУСКА ПИСЬМЕННІСТЬ.

ІІІ.

ТВОРИ

МАРКІЯНА ШАШКЕВИЧА,

ЯКОВА ГОЛОВАЦЬКОГО, НИКОЛИ

УСТІЯНОВИЧА, АНТОНА МОГИЛЬНИЦЬКОГО.

Видає товариства „Просьвіта“.

У ЛЬВОВІ, 1906.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

Друковано 4000 примірників.

Ціна оправного примірника 1 корона, в красній оправі
1 $\frac{1}{2}$ корони.

ТВОРИ
МАРКІЯНА ШАШКЕВИЧА.

Кажеш, приятелю, що простим язиком нашим не можна лиш о домашних, щоденних річах бесідовати, що руський народний язик зовсім неспосібний до вираження виспих понятій. От тобі показав живим приміром Шашкевич, як можна своїм нарічем без чужої примішки і найвиспі понятя о Бозі гладко виговорити, та ще як спільно. як мудро, як положительно, основно! Не язик народний винен, але ти сам, бо (вдар ся в груди) не знаєш его, не вмієш по руськи. Шашкевич не рік не два вичовав і розбрав народну бесіду: тепер видиш, як ему гнет-ся всюди під лад; не лінуй ся, працюй, то і тобі легше піїде, але знай, що без праці само до берега твого не приплине.

*Як. Головацкий в примітці до «Псалмів
Русланових» (1845).*

МАРКІЯН ШАШКЕВИЧ.

В галицькій Русі, котра далеко довше і далеко тісніше звязана була з Польщею від прочої України, мала і після прилученя еї до Австрії польщина переважний вплив. Від російської України Галичина відділена була строгим кордоном, австрійська германізація, при браку численнішого німецького елемента в краю, не могла сягати глибоко, а хотя галицькі Русини, завдяки відмінним від польських інтересам австрійским, мали більшу можливість розвивати своє власне національне жите, они так були пересякли польщиною, що не здужали з неї визволити ся. Руска шляхта вже давно спольщила ся, так само і інтелігентнійша часть міщанства, тай взагалі у просвітнійших Русинів як сьвітского так духовного стану і мова домашня і дух були польські; польська мова уживала ся навіть в церковних проповідях по містах, як також в скуденській письменности. По-при ній заховала ся в письменности ще й мова церковно-славянська, котра тогди загально вважала ся властивою книжною мовою рускою, в котрій і викладали рускі професори на львівськїм університеті (в роках 1787—1808) богословскі і приготовляючі науки для будучих руских сьвящеників, та друковали ся також книжки для народних шкіл (катехизми і букварі), вже-ж певне, задля зрозумілости, з більшою або меншою при-

мішкою рускої мови народної. Та сеся мертвечина не могла вкоренити ся і виперти хотя чужої але живої мови польскої. Мертве та чуже треба було живим та своїм заступити. Сего доказав Маркіян Шашкевич, і він для австрійскої Русси має ще більше значіне, як для російської Котляревський, бо в австрійській Русси народна мова руска дістала ся за его сьвідомим почином не лише до красної і до популярної літератури, але також до домашнього і товариского життя, до життя публичного, до шкіл і літератури наукової, чого всего в Україні не було тай по-части ще й доси нема.

Маркіян Шашкевич уродив ся 6. листопада 1811. року в Підлицю, селі Золочівського повіту, де его мати оставала якийсь час в гостині у свого батька, тамошнього пароха; отець его, Симеон, був парохом в недалекім Княжу. Малий Маркіян часто бував у дїда і любовав ся мальовничим положенєм села. В гімназії горнули ся до него товариші, він учив ся добре та писав польскі вірші, особливо повіншованя родичам. Скінчивши 6-класову гімназію в Бережанах, прийтий був на філософічні курси до духовної семінарії у Львові, але за якусь провину против семінарицкого порядку мусів заклад опустити. Тепер мусів сам на себе старати ся, бо загніваний отець відказав ему помочи; борба о хліб підривала его слабе здорове, але вільне проживанє на сьвітї дало ему можливість познакомити ся з ширшою наукою і з сьвітлими людьми, Поляками і Чехами. Пізнавши близше відроджуючу ся Славянщину, особливо національний рух на літературно-науковім поли у Сербів і Чехів, та народну поезію руску і перші твори українських писателїв, загадав розбудити націо-

нальне жите і серед Русинів, а іменно утворити чисто народну літературу руску. Він зібрав коло себе громадку товаришів, котрі обовязували ся словом чести трудити ся ціле жите для добра руского народу. Они вписували ся в альбум, що звало ся »Руска Зоря«, і понадавали собі славянські імена: Богдан, Володар, Всеволод, Мстислав і т. п. Найблизшими єму товаришами були Яків Головацкий і Іван Вагилевич, они придали собі імена: Головацкий Ярослав, Вагилевич Далибора а Шашкевич Руслана; инші студенти назвали їх »рускою трійцею«. Они збирали народні пісні, розсліджували народні звичаї, гляділи за рукописями і памятками старини, учили ся своєї мови і своєї гісторії. Сю наукову працю Маркіяна перервала в початку 1833. року смерть вітця: треба було і собі будучність забезпечити і стати колись помічю матер, котра лишцла ся з п'ятьма молодшими від него дітьми-сиротами. Скінчивши отже в тім-же році філософію, вистарав ся о приняте на-ново до духовної семінарії на науку теології.

І в семінарії згорнув коло себе трохи товаришів, а коли питомці хотіли звеличати день уродин цісаря Франца І., він написав оду »Голос Галичан«, видану опісля й друком (1835. р.). Се був перший поетичний твір в Галичині, уложений в чистій народній мові. Ода зробила надзвичайне вражене, она мовби »будила мерців з гробу«. В послідуєчім році виголосив Шашкевич першу руску бесіду в музею семінарії перед духовною старшиною і спрощеними гістьми (почім декотрі питомці стали межі собою вже по руски говорити), а затим і першу руску проповідь в церкві сьв. Юра. Відтак хотів разом з Головацьким видати збірник поетич-

них і прозових творів під надписом »Зоря«, але цензор, зашкарупілий руский професор теології, не дозволив, а поліція звернула навіть око на Шашкевича і відбула у него ревізію за забороненими книжками, однак не знайшла нічого. Перемінивши де-вчим рукопись »Зорі«, Шашкевич видав її 1837. р. в Будимі (Буда-Пешті) під заголовком »Русалка Дністрова« ; але львівська цензура сконфіскувала 900 примірників, висланих до Львова (їх видано з конфіскації аж 1848. р.), і розійшло ся лише 100 примірників, що були вислані до Відня.

Помимо тих неудач і холодного прийняття »Русалки« Шашкевич не перестав працювати для рускої письменности. Оженивши ся, против ради перемиського єпископа Снігурського, котрий хотів спосібного чоловіка мати в консисторії, і висвятивши ся року 1838., дістав адміністрацію в Гумниськах, потім в Нестаничах, а вкінці парохію в Новосілках-ліських (в Каменецькім повіті). На сих лихих посадах терпів великий недостаток, а грудна недуга, на котру став западати ще в семінарії, змагала ся щораз більше. Але працювати не переставав ані над наукою і літературою ані над просвітою і уморальненем своїх парохіян, аж вкінці став тратити слух і зір а 7. червня 1843. року умер.

Тіло его похоронено в мурованім гробі в Новосілках, а в 50 літ потім, 1. падолиста 1893. р., перенесено з великою урочистостію і при величезнім здвизі народу на Личаківський цвинтар у Львові, де має поставити ся пам'ятник.

І. ПЕРВОТВОРИ.

ПЕРЕДСЛІВЄ [до Русалки Дністрової].

Судило нам ся послїдним бути. Бо коли другі Славяне вершка ся дохаплюют і если не вже, то небавком побратают ся з повним ясним сонцем, нам на долині в густій студеній мраці гнїбіти. Мали і ми наших півцїв і наших учителїв, але найшли тучі і бурі, тамті занїмили, а народови і словесности на довго ся здрімало; однакож язик і хороша душа руска була серед Славянщини, як чиста слеза дївоча в долони серафима.

Зволила добра доля появити ся і у нас збіркам народних наших пісень і іншим хорошим і цїловажним ділам; е то нам як заране по довгих тьмавих ночох, як радість на лиці нещасного, коли лучша надїя перемчит скрізь серце єго; суть то здорові повнослїльні рїстки, о котрих нам цїлою душею дбати, огрївати, плекати і зрощати, доки під крилом часу і добрих владнувателїв хорошою і крїпкою засняют веллчею.

Не жури ся, Русалочко з-над Дністра, що не прибрана, в нарядї, який від природи і простодушного і добросердного народа твогого приймила-сь, стаеш перед твоїми сестрицями. Они добрі, вибачат ти, приймут тя і прикрасят.

1. ЗГАДКА.

Заспіваю щó минуло,
Передвіцкнй згану час,
Як весело колись було,
Як то сумно нині в нас !

Сьвятовида лица ясні
За Лабою Славян чтив,
Купайловий танок красний
Царинами вітром сплів.

Гай ся на честь гарной Лади
Піньом дівниць розлягав,
Мир в подяці для Коляди
Веселячись снопи клав.

Над ярою Волтавою
Суд Любушин мир давав,
Над Дніпром славолицькою
Так Ярослав ся вславляв.

По-за білими водами
Білий гніздо орел вив,
А рускими сторонами
Звін вічовий гомотів.

Новгорода сила й слава
Сьвітом цілим зголосла,
Киева золота глава
Під небеса ся звела.

Слави дочка величана
На сьвіт цілий спяла,
Піснь Люмира, піснь Бояна
Голоснійше їй гула.

Нині думка йде сумненько,
Темним лісом гомонит,

За Дунай, за Дніпр туженько
Згадка журна лиш летит.

По-над Дністра берег крутий
Гамор галич розлягат,
Там сум душу хапле лютий,
В безвість гадка пропадат.

Городища де бували,
Днесь могили ся звели ;
Богів храми де стояли,
Грехіт мохи поросли.

По-за води, по-за тихі
З Славов гаразд пробував,
Загудівши вихор лихий
І сліди їх позмітав.

Красна Ретра з Арконою
Пилом вічним припали,
Діти вірні з матеріюю
Десь в безвістьох ізчезли...

Де ворони ся злітают,
Колись славний стояв тин ;
Тяжкі мраки днесь лягают,
Як на ногах Татарин.

Щасте, гаразд з-під могили
Гомоном лиш залітат ;
Як Славяне колись жили,
Журна думка лиш згадат,

І з Русина щирою груди
В побратимий летит край,
Побратимі де суть люди,
По-за Волгу, за Дунай.

2. ВОЛЕСЛАВ КРИВОУСТИЙ ПІД ГАЛИЧЕМ.

(В літо 1139.)

Не згасайте, ясні зорі,
Не вий, вітре, з низ Дністра,
Не темнійтесь, красні звори :
Днесь. Галиче, честь твоя!

Гей, хто Русин, підлітайте
Соколами на врага,
Жваво в танец, заспівайте
Піснь веселу : гурра-га!

Побари ся, облак тьмистий,
Ще годинку, ще постій :
Тобі прийде розповісти
Славний руский з Ляхом бій.

Від Бескида аж до моря
Піснь весела загула,
Від запада аж до зоря
Чути голос : гурра-га!

По-край Дністра, край бистрого
Ясний сокіл там жене,
Ярополка київського
Скоропадний кінь несе.

Гей, хто Русин, за ратище,
В кріпкі руки меч ясний,
Шпарка стріла най засвище :
Гордий Ляше, день не твій!

Не оден ти город красний
Лютим мечем розметав,
Руки не оден нещасний
По родині заломав.

Нині счезла пуста слава,
Скверний розірвавсь вінец,
Сорокосьма крвава справа
Гидкий дала ти конец.

Бач, Болеслав гордовитий
Поклоном низеньким пав,
Враг, напастник самовитий
На чужім кони втікав.

Радість, радість, Галичане!
Не загостит більше враг;
Греми, Дністре, шуми, Сяне:
Не прискаче вовком Лях!

3. ПОГОНЯ.

(Після народної казки.)

Чи то сокіл пташку жене?
Чи то буря хмару несе?
Чи люта джума летит?
Ні, то козак конем садит!

»Гуляй, вороненький, гуляй,
Врага постигай!
Відобемо дівчиноньку,
Пана твого сестроньку.

Як прилетиш, поздоровит
І поплеще і промовит,
Погодує тя рукою,
Рученькою біленькою,
І напоїт тя водою,
Водонькою студеною.

Гуляй, гуляй на всі сили!
Чрез болота, чрез могили,

Через дуброви, через луки !...
Потанцюєм з Татаринном!
Не нагріюсь вражим сином,
Як попаду в мої руки !
Скоро блисну му шаблею,
Розільєт-ся біс мазею !»

На ту правду забожив ся...
А зогнувши ся дугою,
До коника приложив ся,
Шпарков полетів стрілою.

Ані єго не спиняє
Рів ані могла,
Вітром їх перелітає,
Як би мара го носила.

Куда гониш, бісноватий !
Сьвіт вже смерком почорнів,
Сумненько пугач запів,
Ні там людей, ні там хати !

Блуд ту свище, туман грає,
В густі ліси заведе ;
Козак на се не зважає,
Гомонит си тай жене.

Станув, к земли припадає,
Послухати, де дуднит,
Знов на верх ся вихопляє,
Бистрим соколом летит.

І счез стрілов в густій мраці,
Дудонь замовчає ;
Може лїг вже де в байраці
Тай вовк доїдає.

Де-сь поїхав, ти козаче ?
Темно, тихо і страшненько,

Часом лиш ворон закряче,
Закряче сумненько.

*

Чи то вірли крильми бют ся?
Чи зірки сияют?
Ні, то козак з врагом трут ся,
Мечами блискают.

Та вже Татар утомив ся,
К землі сильно вдарен пав...
Ще раз двиг ся, роз'ярив ся
І дівчині необачній
Головоньку з плеча зняв.

І кинув ся мов зьвір лютий
Козак сильний на врага,
Грудь розколов, щоб добути
Серце диве Татара.

Завіз сестру до домоньку,
Поховав ю у садочку,
Посадив над нею руточку
А в головах калиноньку.

Сам затужив тай заплакав
Тай став ся сумненьким,
Тай затужив тай заспівав
Голосом тихеньким :

»Як би я в сій сторононьці,
Як би я безрідний жив?
Батько, ненька в могилоньці,
Тай сестрицю враг вмертвив.

Ходім, коню, в чужиноньку
Думочку думати,
Ходім, коню, на Вкрайноньку
Степами блукати!«

4. БАНДУРИСТ.

(Частина з поеми »Перекінчик Бисурманский«.)

I.

Бувало весною як ліс розівет-ся
І чистими птичок гукне голосами,
Дуброва як дівка в цвіте приберет-ся,
Пчїлка задзвонит лугами, полями,
Стадами весело заграє долина,
А в річці рибонька аж носить водою,
З пісеньков із поля вертає дівчина,
Плугатор за плугом з довгою думою :
Бувало весною, мов голуб сивенький,
Із оком ясненьким мов око сьвятого,
Під полов бандурка, в устах пісень много,
Що року приходить соловії старенький.
А всі го за батька рідненького мали :
Старії і діти, молодці й дівчата,
Як батька з дороги всі его витали,
У селі му кожда своя була хата.
Бо й годен був того. Бувало з'явит ся
Мов сонце на небі, заспіва, заграє,
То всякий веселий, о журбі й не снит ся,
Бо-ж то нема піснн, як сей заспіває !
Заведе довгими думку голосами,
З-під могил, казав бись, холодочком віє,
З-тиха поговорит з батьками-князями :
Старі молодніють, бо й сам молодніє.
Або-ж і дівчатам, коли заспіває,
Тьохкают серденька, бо він відгадає,
Що із миленькими говорят дівчата.
Дівча спаленіє, спустит оченята,
Зиркне по миленькім, очами питає :
Де він придивив ся?... як він добре знає?...

За тоє всякому принав до серденька,
Як до голубонька голубка сивенька;
За то его всюда звали соловієм.
Пісни ж бо то, пісни! ми таких не вмієм!...

II.

Як гомін по лісі, звістка несесь мила:
Де соловій наш! нові несе діси,
Пісни нечувані і думки незвісні!
Радість у серденьку всякому зацвила.
І вийшли на зустріч і ждали на мості;
Підходить; склонились, згомонили: »гості!«
До села приводят, всякого витає,
О щастю, здоровлю, родині питає.

*

Чого-ж то у лузі головку склонила,
Відай тучу чує березочка біла?
Чого-ж то півець наш, чого він сумує?...
Видко з тяжкою журбою несет-ся,
Бо око стемніло, тяжко серце бет-ся,
А на личку смуток; чи нещасте чує?...
Йде селом бувало весело і сьміло,
З хаткою, з деревцем кождим розмовляє,
Вдарит у бандурку, з-дрібненька заграє
Козачка чи шумку, аж згадати мило!...
А нині як не той: сивий волос клонит
На грудь пінословну, журит ся, сумує,
Мовчки поступає, пісеньку не дзвонит,
З дітьми ся не бавит; чи лихо віщує?
Чи жаль тисне серце за другом миленьким,
Може за сестрою, за братом рідненьким?
Чи може, ідучи з далекою дороги,

Ходом утомив ся і примучив ноги?
Не змучив він ноги, ходом не втомив ся;
Вчуєте пташечки, чого зажурив ся.

III.

Присїв на царинці, молодь обступила
Як цвїточку пчолц, а старшина сїла.
І вняв бандурку і обтер полою,
І став ї строїти, і повїв рукою
По струнах з-легенька... струни згаморили
Півець розуміє, бо з ним говорили;
Вже лїт сорок кїлька їх бесїду знає.
І вдарив сильнїйше і скорше тручає:
І стали гремїти та бескидским громом,
І стали шумїти та степовим шумом;
То знов закипіли, як води старого
Отця-словутиці, бо о нїм думає
Півець і мислею честь єму співає;
То знов злебедїли, як би галич много
Стадами злетївши чисте поле вкрили;
То знова з-легонька, з-тиха гомонили,
Мов згадка лїт давних, минувшої долї,
Щораз то тихше і тихше бренїли,
З думкою півця розплились по полі,
А наконєць зглухли, зовсїм занїміли...

5. ОДА

ПО ПОВОДУ СЬВЯТКОВАНЯ ДНЯ УРОДИН ЦІСАРЯ ФРАНЦА І. В ДУХОВНІ
СЕМІНАРІЇ У ЛЬВОВІ.

Що́ то за краса всїм сьвітом зацвила?
Чи сонце ясне з-під небес ступило?
Чи небо зьвізди на землю спустило?
Чи зоря ранком землев ся розплила?

Не сонце, не зьвізди, не ясна зоря то,
Народи велике днесь сьвяткують сьвято.

Куда мир веселий так приквапно скорит,
В одежах сьвяточних всякий ся являє?
Чи труба ангела сьвіт на суд скликає?
Чи Боян віщій князям пісни творит?
Не пісни Бояна, не труба ангела,
Усердна подяка в храм народи звела.

Що́ то за голос сьвітом розлягаєсь?
Чи ангелів пісня плине воздухами?
Чи чудними море грає голосами?
Чи соловій-птиця весну розвиває?
Не ангел, не птиця піснь чудную творят,
Народи усердну молитву говорят.

Мудрости вічна, доброто прекрасна,
Що́ з віку водиш сьвіти воздухами,
Що́ ублажаєш народи царями,
З котрими весь рід, вся сторона щасна;
Милости безконечна, Ти жерело сьвіта,
Ще царем Францішком в многа тїш нас літа!

6. ВЕСНІВКА.

Цьвітка дрібная
Молила неньку,
Весну раненьку:
»Нене рідная!
Вволи ми волю,
Дай мені долю:
Щоб я зацвила,
Весь луг скрасила,
Щоби я була

Як сонце ясна,
Як зоря брасна,
Щобим згорнула
Весь сьвіт до себе!«

— »Доню голубко!
Жаль мені тебе,
Гарная любко!
Бо вихор свисне,
Мороз потисне,
Буря загуде:
Краса змарніє,
Личко счорніє,
Головоньку склониш,
Листоньки зрониш,
Жаль серцю буде.»

7. ДНІСТРОВАНКА.

Дністрованка мила
Цьвітоньки садила,
Водов підливала,
З-тихенька співала:

»Ростіт ми, цьвіточки,
Райскії діточки;
Ростіт ми весною,
Розвиньтесь красою;
Літом ми зацьвійте,
Головку пристрійте
Мені молоденькій,
Строїтись радненькій!«

8. ДО МИЛОЇ.

Повій вітре, вітросеньку,
Там де тужит мила,
Нехай несут там пісеньку
Твої легкі крила.

Повій, вітре, в ей городець,
Де вінці сплітає,
Неси вісти, що молодець
Щире ю кохає.

Ой погладь ю, вітросеньку,
По ей личку білім,
Нехай знає ей серденько,
Що я ей милим.

Най не плаче, най не тужит,
Вже час ся зближає :
Прийде милий, приголубит
І з нев ся звінчає.

9. ТУГА ЗА МИЛОЮ.

Із-за гори, із-за ліса
Вітрец повіває ;
Скажи, скажи, тихий вітре :
Як ся мила має ?

Чи здорова, чи весела,
Личко рум'яненьке ;
Чи сумує, чи горює,
Чи личко бліденьке ?

Бо я тужу, бо я плачу,
Сльозами вмиваюсь,
Веселої години
Вже не надіваюсь.

Коби мені крильці мати,
Соколом злетіти,
Тяжку тугу із серденька
При милій розбити!

Ой літав бим, ой літав бим
Щодень і що ночя,
Щоб ся милій у сивенькі
Надивити очи.

Ой літав бим, ой літав бим
Зорями ясними,
Щоб мені ся натішити
Ручками білими.

Ой літав бим, ой літав бим
Сьвітом білесеньким,
Щоб мені ся натішити
Личком румяненьким.

Ой літав бим, ой літав бим
Вечером тихеньким,
Щоб мені ся натішити
Ходочком дрібненьким.

Ой літав бим, ой літав бим
Лісами, горáми,
Щоб мені ся натішити
Милими словами.

Ах я бідний, нещасливий,
Да й крилець не маю,
Сохну, чахну в далечині,
Всяк день умираю!

10. ДУМКА.

Ніс ся місяць ясним небом,
Там де зоря ясна ;
Летів хлопець чистим полем,
Де дівчина красна.

Часом місяць ізійшов ся
З тьмавою хмарою,
Нераз хлопець поборов ся
З журною гадкою.

»Журна гадко, печалива!
Чого ти мя гониш?
Що ми жите згірчиваеш,
В серце тугу рониш?

Уступи ся, лиха нене,
З вітром в ліси, гори ;
Най по тобі й чутка згине,
Як сліди на морі.

Най радощі мому серцю,
Най надія грає,
Най ми доля веселенька
Птичкою співає!«

11. ПІДЛИСЕ.

Шуми вітре, шуми буйний
На ліси, на гори,
Мою журну неси думку
На Підлиські двори.

Там спочинеш, моя думко,
В зеленій соснині,
Журбу збудеш, потішиш ся
У лихій годині.

Там ти скаже дуб старенький
І єден і другий,
Як там жив-єм ще маленький
Без журби, без туги.

Там ти скаже та соснина
І всяка деревина.
Як там грало серце мое,
Світала година.

У садочку соловіїчк
Щебетав пісеньки,
Розвивав ми пісеньками
Літа молоденькі.

Там колодязь студененький,
А дуб воду тягне;
Не так щастя, як той води
Моя душа багне.

Підлисецка горо біла!
Як тебе не бачу,
Так ми тяжко, так ми сумно,
Що трохи не плачу.

Веселая сторонько!
До серця сь припала,
Душа тебе як милого
Мила забажала.

Там то любо, там солодко,
Весело і мило!
З миленькою у любощах
Вік би ся прожило...

12. НАД БУГОМ.

Гей річенько бистренькая,
Гей стань, подиви ся,
Як я плачу, як горюю,
Зо мнов пожури ся!

Твої води веселенькі,
В них рибонька грає;
Моє серце розпукаєсь,
Від журби ся крає.

Трава к тобі з любощами
З берегів ся хилит,
Вовня її поцілує
І наперед стрілит.

Моє серце бідненькое
Радощів не має,
Лиш розлуку із долею,
Лиш слезоньки знає.

Рано встану тай заплачу,
І вечером плачу;
Доле ж моя веселійша,
Коли-ж тя побачу?

Журбо, тяжка розлучнице,
Чом не пропадаєш?
Доле ж моя, зоре моя!
Коли-ж засвітаєш?

Гей річенько бистренькая,
Гей стань, подиви ся,
Як я плачу, як горюю,
Зо мнов пожури ся!

13. НЕЩАСНИЙ.

Кому Бог в груди дав серце мягеньке
І дав вродитись в добрую годину,
Щастє, як літом сонічко тепленьке,
В житю му всяку огріває днину.
Й сьвіт ему милий і солодка нічка,
Мисли веселі і серденько грає,
Як у дуброві тихенька керничка
Днина за днинов так ему спливає.
Лиш хто в посестру взяв тяжку недолю,
Що давит серце як відьма кощава,
Хто вражій нужді попав ся в неволю,
Кому з журбами і сон і забава :
Тому нїт місця анї супокою,
Нудит ся сьвітом і нудит собою ;
Туга до серця як гадь ся вселила,
Зїдає мисли як змя зїрочки,
Груди зсушила, здоровле знорила,
Хліб му не милий, не терпит сорочки.
Ще-ж то хто може із серця сплакати,
Чи у куточку, чи за углом хати,
Чи у грудь брата або в жменю друга,
Хоть на часочок сплине з серця туга.
Лиш коли слези в грудех скаменїли
І в тяжку скалу над серцем ся збили,
Разів із десять щодень рад бись вмерти :
Годї а годї!... потїхи нї смерти!...

14. ЛИХА ДОЛЯ.

Ох ти доле, лиха доле,
Гадино їдлива!
Переїла-сь мое щастє —
Гіренька години!

Запустила-сь в мою душу
Журбу і розпуку,
Учинила-сь мому серцю
З гараздом розлуку.

Ой місяцю, місяченьку,
Тихенько думаєш,
Моей тяжкої недоленьки
Ти певно не знаєш.

Ой не знаєш, ой не знаєш
І не будеш знати,
Як то тяжко сиротоньці
В світі загинати!

Сам не знаєш, ні сестричка
Зьвіздонька не скаже,
Як то гірко, сли недоля
Милый світ завяже!

Тобі хиба тільки смутку,
Що хмара насуне;
А радощів з зірочками
З-межи вас не труне.

А мені ось на сїм світі
Свое серце їсти,
Бо з недолев бороти ся —
Як під воду плисти.

Десь за морем, за горами
Мій гаразд здрімав ся,
Десь з безвістей, з темних лісів
Мій смуток пригнав ся.

Ой пригнав ся, тай вороном
Надо мнов літає,
Бе ми серце тяжким крилом,
Радість розбиває.

Вчора вечір чорна хмара
Мені говорила :
»Чудуєш ся, побратиме,
Де ся доля діла?

Твоя доля то я була,
Я тя не минаю ;
Вкривалам тя чорнов мраков
І тепер вкриваю.

І над гробом твоїм мраки
Ще мої повіснут !« —
Ой надія !... таку долю
Най то громи тріснут !

15. РОЗПУКА.

По-за тихими водами
Сумно тай смеркло ся ;
Ой як голос меж горами
Щасте розбило ся !

Летит ворон чорнокрилий,
За ним загуділо ;
Щасте мое, гаразд милий
На віки зниділо.

Тяжко голубу малому
Гори перебити,
Ой ще тяжче безродному
На сїм сьвітї жити.

Ти зазуле сивенькая,
Закуй ми сумненько ;
Най розпука тай лютая
Вирве ми серденько.

16. СУМРАК ВЕЧЕРНИЙ.

Сонце ясне померкло, сьвіт пільма насїла,
Вшир і вздовж доокола сум ся розлягає,
Чагарами густими тьма вовків завїла,
Над тином опустїлим галок гамор грає.

Там нещасен думаю, тяжка мов могила
Серед степу о північ сумненько думає,
Згадка в душі печальній тужно згомотїла,
Бо сплинули радощі, як Дністер спливає.

Нависло ясне небо чорними хмарами,
Тяжкими густі борн склонились тугами,
Зойкнули дуброви і лїси застогнали.

Весело ми з тов гудьбов тай з тими лїсами,
Мило ми з буйним вітром, з блудними марами,
Студена тая доля к серденьку припала.

17. ДО ***

Мисль піднебесну двигти в самім собі,
Душу в природи безвісти занести,
Гадкою крепков тьми сьвіта розмести,
Житя кончини подружити обі,

Глянути мирно, щó ся діє в гробі,
К радощам вдати істинним ся взнести,
Радость з тугою в лад миленький сплести,
Милость сосьвітну пригорнути к собі —

Хто вмїє, хто вдасть? Ум сильний, високий,
Ум, щó го вічна доброта повїла,
Ум, щó го красна природа зростила,

Ум, яких мало, хотяй сьвіт широкий,
Душа, щó в грудех твоїх ся з'явила,
Щó мене знова з сьвітом подружила.

18. ПОБРАТИМОВИ

ПОСИЛАЮЧИ ЄМУ ПІСНИ УКРАЇНСЬКІ.

Оттак, Николаю, вкраїнські вірлята
І веселят душу й серце загрівають,
Оттак, Николаю, рускі соколята
То в голос то з-тиха матери співають.
Аж мило згадати. як то серце бет-ся,
Коли з України руская пісенька
Так мило, солодко вколо серця вет-ся,
Як коло милого дівка русявенька.
Так го обнимає, так до себе тисне,
Пригортає і любує,
І голубит і цілує,
І плеще і тїшит,
І медочком дїшит,
Що трохи не скажеш: пусти мене, пісне!
Аж тут і небавком буйний вітер повине,
Гостинець вже инший, от вже думку несе.
Несе й каже: Сю ніч степами гуляв я,
Нагулявшись доволі по могилах лягав я,
Буцім-то спочити, а то підслухати,
Як то стара бувальщина буде розмовляти:
Про давні літа,
Про давні часи,
Як слава гула
Сьвітом в-обруги,
Про руских батьків,
Боярів, князїв,
Про гетьманів, козаків.

І стане повідати з-разу так мило,
З-тиха й величаво, мов над морем цвила
Цвіт-доля любенько : потім голоснійше
Застогне, заплаче, щораз то сумнійше,
Сумнійше, страшнійше гукне, засковпче,
З-під могил, казав бись, старих людей кличе,

Щоби поспитати
Про спис, про шаблюку,
Щоби розвідати
Про орду канюку :

Як руским тілом згодувала ся,
Як русков кривлев наповала ся,
Як руска шаблюка все єї вптала,
Як кривим зубом серце добувала,
В цуци вигідненько на нічліг стелила,
В воду, під могилу спати кладовила.

І знов згомонт ти нишком, мило-немно,
Як в сумерк вечерний, півсонно, півтемно,
І луно розпустит ген-ген долинами.
І гомоном шибне ген-ген дубровами,
Ні-то комусь-то десь-там повідає :

Як-то колись-то красою засьяє,
Як при Чорнім морі
Себе заквічає,
В степах на просторі
Весело заграє,
Як в водах-Дніпрі
Змнесь, прибере ся,
Легеньким крильцем
На Дністрі занесе ся,
В тихенькім Дністрі
Собі прилягне ся,
Крилоньками сплесне,
Стрясе, злопотит,

Під небо до сонця
Ген-ген полетит,
Під небом край сонця
Сонічком повисне,
І буде літати
І буде співати
І о рускій славі
Скрізь сьвіту казати!

19. ОКРУШКИ.

I. [Другови.]

Відкинь той камінь, щó ти серце тисне!
Дозволь, в той сумний тин
Най свободоньки сонічко заблисне:
Ти не неволі син!

II. [Руска мова.]

Руська мати нас родила,
Руська мати нас повила,
Руська мати нас любила:
Чому-ж мова ей не мила?
Чом ся не встидати маєм?
Чом чужую полюбляем?

III. Товаришеска пісенька.

Русин я си з роду, тим ся величаю,
Люблю просту щирість, храню рускі нрави;
Голубця си витну, думку заспіваю,
Гостя почесую — то мої забави.

20. ОПИХАНЕ, ПАНЕ?

При битім гостинци липа зеленіла,
Під липою баба жебруща сиділа.
Дасть хто кусень хліба, то »Отче наш« каже,
Ще й »Богородице«, сли платок розвяже
Хто з торгу йдучи і в жменю гріш вложит;
Часом молодухам з бобу поворожит.
Аж бач! з гори дідич суне четвергою,
Гладун, питльованець, кругленький собою;
Як гарбуз му лице, а руки як тісто,
Червоний як ридза, під горлом звисисто.
»Гей бабо!« галасне нероба неробі:
»Чверть проса дарую!« Митью руці обі
За пояс засунув і поклону ждає:
Ще-ж добре, що з лихом в дарунку й не лає.
А баба лїнива на ноги й не встане,
З гвізда запитала: »опихане, пане?«
А пана як спарив, як лопух надув ся,
Сли жар ним накриєш, з надійов минув ся.
І баба минулась, не підвела носа,
Не мала ні каші ні пшона ні проса.

21. СЛАВА БОГУ.

Взлетів орел буйнокрилий,
На небесні двори,
Глянув в сонце орел сьмілий,
Глянув в сьвітле море.

А те сонце розплило ся
Словом по-над сьвіти,
А те море розлило ся
В милость по-над діти.

Пустив орел бистре око
В вічність незміриму,
Сягнув духом гень глибоко
В глибинь незміслиму.

Слухав пісню райскої птиці,
Серцем переймає,
І пісню вічної зориці
Сьвітови співає.

22. ПСАЛМИ РУСЛАНОВІ.

I.

»Хто з Богом, Бог з ним,« мовлять люде наші,
і добре мовлять, бо хто, яко Бог? — Бо цурати
ся тобов будут люде, і станут тя судити сусіди,
і брат твій скаже: »ніт мені брата,« і отець твій
скаже: »не мав-ем спна;« а матір твоя назве тя
гадкою, спн твій двигне руку на тебе, а свояки
твої впречут ся тебе і вержут на тя соремом,
і неславляти тя станут далеко і широко, бо не
вгодив-есь їх лихий волн... Але ти не журись, не
вдавай ся в розпук, бо хто яко Бог? — Той,
щó звелів нічому зродити сьвіти, величне сонце
і місяць і тьми зьвізд, щó велів темноті переки-
нути ся в сьвітло, з котрого долоні сверкнули
огні і вдарли води, котрого невидоме око видит
гадки душ наших, котрий спряг собою безначаток
і безконець, котрого серце всему сьвіту серце
а воля гаразд всіх віків і всіх сторон щасте, —
той з тобою, Бог з тобою.

II.

Великий єсть Бог і велике імя Его. З небес
на землю, від кінця сьвіта до кінця простирає ся

воля Єго; все, що під сонцем і вище сонця і за сьвітами, розгомонує мудрость безначальну і безконечну Єго; а перед сею мудростію марниця всі мудрости наші, як крапля перед морем, як червина перед велитом, як годинка перед віками. Мудрость і воля Єго суть двоє і едно, як душа і мисль єї, полонінь і огонь. Мудрость тая сьвітовн, що вода рибі, що людям воздух, що надія серцю чоловічому: возьми тее, а погибне сее.

Гордиш ся, чоловіче, умом твоїм і розумом твоїм, як день сьвітлом забувши на сонце, як в подобі ворона павляним пірем; гордиш ся і кажеш: нїт Бога! — то й тебе нїт, сон єсь і мара, а твоє імя вітер на степах України, а мисль твоя дим і заворот, а жите твоє жите каміня у земли глибоко, а надія твоя як піна на водах, і не лишит ся по днях твоїх слїд. Мраки огортали тя по сїм і темнота гірка наляже на тя по тім боці, бо Бог хотїв, щобись сьвіт видїв, а ти в пїтьму влюбив ся, — і вволит ся ти воля твоя.

III.

Вїра серця мого як Бескид твердо постановилась на любови. — Смуток твій знидїє, а радість слїди єго позмітає, а сумна північ буденним полуднем, і звеселиш ся, а око твоє заблещит зірничкою в бурній пїтьмі життя твоего, і огорнеш ся зоревою світою тихомиря, і лияєт над тобою милость божая, бо надія із серця твого не втекла, — бо хто яко Бог?

Сподиши ми долю і проженеш щасте, день ми споморочиш і сьвіт ми западе, нуждов мя вдарши і напшеш ми злидні, сьвіт ми спустїє і йме ворогувати, знидїє радість і плач мя огорне, туга

ми ранком і вечером журба, і ніч ми несовна і горюване з сонцем, вирвеш ми очі і душу ми вирвеш: а не возьмеш милости і віри не возьмеш, а не видреш любови і віри не видреш, бо руське ми серце таї віра руська.

23. ОЛЕНА.

(Казка.)

Музика різко від уха заграв, а бас то загудів то в лад вибиваючи моторні дівчата аж піднімав, а хоть ноги потомлені, до круглого рвалися танка; гарні хлопці в підкови до складу кресали. позираючи радісно кожний по своїй дівчині; сваненьки з молодницями, стиснувши ся в кутку коло припічка, хоч дрібненько но частенько витрясали крупник із чарочки, не дбаючи, собі радненькі, на старих своїх довговусих господарів, на другім боці в куті коло скрині спорою мірою попиваючих. Було то весілочко.

»Гей, хлопці, чи спите, що-сте ся позабували?« клькнув гожий дружбитонька з великою шовком шитою хусткою у бока, досадним голосом: »дівчата раді би гопцювати, а в вас як би душі нестало!« Махнув шапкою вінцем барвінковим стрійною, погладив чорненький хоть невеличкий вус, розгорнув волосечко у чола, глянув по дівчатах, виніс одну з калинового луга, наплетив музиці »або грай або гроші віддай«, моргнув на Юрця, і станули до шпаркого козачка.

Хоть з дерева лист упав,
Моріг половіє,
Весілочко Господь дав,
Радо нам ся дїє.

Юрцьо. Хоть на дворі ніч темна,
Гей темна ночонька,
В нас сьвітличенька ясна,
Красні дівчатонька.

Дружба. Сокіл в білий двір влетів
Ко чорній галоньці,
Княжиненько наш приспів
К русій дівчиноньці.

Юрцьо. Ну те жваві хлопаки,
Ледіники горні,
Витинайте гопаки,
Хлопчата моторні!

Ба й свахи не дармовали, бо і їм не йно що всім разом саджати коровай, ще і потанцювати конче, щоб ся коровай вдав красен та ясним сонцем на столі засняв тай добру долю приніс; а Олена, пишна княгиня, як русалочка гарна, ще раз вінком барвінковим золото-зеленим стрійна, їх веселій придивлялась охоті та часто в легкій коломийці розковану русу косу на легкій кругом пускала вітер.

Бач, і наш вдалий Василько приспів дарити нашу княгиню: хоть о пізній вечері, но стане він за тее зо своїми красними співаночками. »Щось ти нам сумний, тай сам; кажи, може яка лиха пригода?«... Приступив і старий батенько, сивий голубонько, та приніс спорий кухоль горілки з медом: »На, жвавий козаче! бодай здоров був!« надпив і подав ему: »відав утомив-есь ся, покріпи сили!«

Відобрав, подяковав, поставив, втер лице тай став промовляти: »Вертаю із Дубровнич, були-смо у дворі, просити пана старостича на весіле; він, бачимо, не дуже нам рад був, схнюрив

ся, люто по нас глянув, відвернув ся; но небавком знова промовив солодко, вложив Семенькови кілька талярців ясних в жменю, обіцяв прийти, тай відправив, але відко було по нім якуюсь нерадість. Не встигли-смо відойти може на двадцять кроків: »Семеньку!« кликнув, відчинивши віконце. Семенько як стояв, поскочив ід дворови. »Скакай,« казав мені, »домів, я духом приспію.«

»Уже зступав-ем к долині, мав-ем скрутити по-за високу могилу татарську, оглянувши ся назад себе взрів-ем, сила при вечерній мраці доглянути лязя було, Семенька; спізнав-ем го по легких ногах, спускати ся високом ко старому крутому шляхови. що то о нім так много старі повідают люде. Кудя ему шля, не знаю і не вгадаю; щось-то лихого буде, лисиця мя перебігла тай ворон на хресті сїм раз закракав. Але док життя ми стане, не забуду того козака з бандуркою і густо-крутою бородою, котрою декуда сивий кпдав ся волос, як верг на мене чорним соколиком, як би гранею мя обсилав; він тогди саме, коли-смо ступили на поріг сьвітлиці у дворі, кінчив співанку тими словами:

— — — — з татарскої неволі;
Конець моїй пісни, конець і недолі.

*

Сонце спочило, смеркло ся. Тиха пільма наїла тихі та узкі звори, вітер буйний осінний метав хмарами від верха до верха і гнав споловілим листьом з гір в темні роздоли, то знов під круту стремену, скриплячи голими гілями відвічної дубини, мов величаючи ся своєю лютостю а ругаючи з їх недуги; зьвір шелепотів чагарами за

жиром, часами вовк голодом пертій дивими завив
голосами; перісті опоки, закляті над безвістями
стояти, здавали ся при настиглій нічній мраці
проживати та свої мінати становища, проходячи
ся мов нічні мари, бо, як то кажут: »у страха
великі очи.«

Сьміло ступав відважний Семен по круглім
грехоті і по розметаних костьох, переступав ко-
лоди, підносячи високо ноги, і з-притиска їх ста-
вляв, щоб го яка мара не підбила; чорна пільма
го за очи хватала; скоро взрив тумани по кор-
чох, волосе му горою ся звело, кров ся стинала,
а страх за серце як би мертвець зимною ймав
рукою. А не лязь казати, щоб не мав відваги,
бо ся не раз добре довело, але з-маленька чував
о заклятих дівцях, о скаменїлих лицарях, о не-
доступлених про змїі райских птцях, то о одно-
оких Татарах, людодїдах, великанах, і о многих
инчих лихих духах; а скоро то всьо стануло на
умі роїом (а час, ніч темна і місце, гори, дебри
і чагарн по тому були), то тогди і найсьмільшому
трусом ставати, а Семен, посьміховуючий ся на
зазір вовка або медведя, при найменшій лопоті
застигав, бо то відав з лихим, не з пирогами.

Замаячіло в далечній гей ватров широко
розложеною; було то ему, шчо женьчкам в жар-
кім літї вітрець холодненький: вдивив ся в ню
цілою душею, а радість в его души калиною за-
цвила, і втихомирив ся дух его, як природа по
шайній тучі, і зрадовало ся серце в нїм вельми,
як коли-би ясне лице своєї Олени взрив... Затрі-
ніло корчами по сухім ломачю, тай го переймило
— скаменїв — заголосило:

— — — — з татарскої неволї;
Конець моїй пісні, конець і недолї.

Прожив, бо спізнав Данилка, що́ го у дворі видів, що́ то так дико і люто як розбишака виглядав, що́ то на обіцянку пана, бути на весілю, к стіні по бісовски ся усміхнув. Утішив ся, видячи его, а зрадував ся [ще] більше, скоро вчув: »одна нам дорога,« стис го за руку, і побратались і разом в двійні ступали кременчатою стежкою під круту гору к високій ватрі.

Підійшли на місце. Семенько, взрівши із-за дуба кільканайцять бородачів при широко розложеном огни, наганув ся дванайцять розбійників в казці, що́ висільця відрізали і пекли на рожні, наляк ся, спинив ся, ані кроком наперед, і мав ся вертати. »Не страхай ся,« промовив Данилко: »не такий дідько страшний, як го малюют; приступи, тадже ти хрестянин, не враг, не бисурман, лише бідний селянин.«

— »Мабуть наш жвавий бандуриста Данилко,« озвало ся кілька грубих голосів: »несе він нам щось потішного; для него нема ні ворот ні залізних дверей« — і поскочили в сторону, відкіль голос йшов. Привели обох, згорнули ся к Данилови всі, питаючи, яким сьвітом довершити їм гадку, бо Данилко ніколи надармо не трудив ся, а радуючим ся тамтим около Данилка і попиваючим могорич на будучу добру справу, Семенько сумував, присмотруваючись тотим двоглядам з-укоса, то ручницям, то ясним топірцям стремлячим докола курища, то барильці з горівкою; однакож частійше поглядав в чорний ліс, чи не явит ся яка стара стежка втечи і спасти ся. Але наганув си его побратим Данилко свого товариша, приступив д нему з кухльом: »Бодай здоров був! ти ся нам знадобиш, не сумуй, зрадуеш ся нині, а з тобою многі твоїх сусід; пий на погибель

врагам, так чинимо всі, так чинит і наш ватажко. От бач, і він іде; пий, а втішит ся тобою.» Але Семенови не до соли було, взривши его, і мало що кухля не впустив, бо такого ні видав ні слихав, ні видумати міг. Станув Медведюк піднебесною чорногорою, барки его — у Бескидах камінь, дуб — его правиця, брови его як дві чорні хмари, а очі его — з-під тих хмар дві мовні, а борода его — ніч темна, осінна, а голос его — грім серед літа; а ступив ногою — земля стогнала, верг ся на врага — буй-туром валив. »Мов, як-есь ся справив!«

— »Відомо, думка українска і стіну перебе,« озвав ся Данилко: »бандуристою війшов-ем у замок. Старець Дмитро (так го там зовут), щó мя впустив, заглянувши в мене бандурку, просив мя насильно, абим ему загравав та заспівав; заспівав-ем ему відому пісоньку о Татарах, кінчивши сьвятим Николаем, а заспівав-ем ему до серця, і полюбив мя вельми. Побратали-сьмо ся, і завів мя до сьвітлиці замкової, хвалячи перед паном бандурку мою і мої думки, а я рад тому був. Доспіваючи пісню взрив-ем входячих того-тут молодця з другим, і просили пана на весіля; обіцяв ся, лиш видко було, якуюсь лиху гадку точив в своїй голові. »Не вдаси, вражий сину,« думав-ем собі. Відспівав-ем, взяв таляра, тай пійшов, і зустрів-ем старого Дмитра, ждаючого мене під дверми. Проходжали-смо ся по обійстю замковім; старий свое, а я свое: він щось-там билинив о Татарах, а я тимчасом придивляв ся: від горбка стіна найнизша, тамтуда, казав старий, наш Степанко нераз бігав на вечерниці, а вертав, як кури другим опадом заціли. »Ваш пан,« мовлю до него, »вибирає ся на весіле.« — »Правда, до Семена;

казав коні сідлати і що найжвавіші хлопці в цілім замку з собою бере. Щось він на гадці має, він часами дуріє... а може, може лише погуляти... Не жаль бо то і погуляти на такім весілечку: дівчат як зьвізд на небі, а всі красні, а найкрасча Олена сама молода, як сам мовляв; лице в неї як соненько ранком, а очи як зірнички перед досьвітом, голосочок як звіночок, а ноги — вітрець легонький, а руки — сніжок біленький, а сама як... як гарная ланя.» Ту старому язик по кутках бігав, закукурічив ся і здавав ся молодіти.»

— »Годі! не теряймо часу, не нам о тім бесідувати!« озвав ся спільний ватажок: »на коні! Ванько з шестома у замок; забери, щоб нам ся здасть, а щоб не возьмеш, разом з замком най огнем сяде! Не много там труду буде, однакож доведет-ся, як ся справиш. А ти, Семене, поведеш нас на весіля, потанцюєм з грабителями, вражими силами.«

Розбігли ся вітром по байраках за кіньми; огонь погас — грань меркотіла — курище ся лишило — втихомирло ся.

*

»Через густу враз дубину
Соколами, молодці!
Ой заплачеш, вражий сину,
Як взриш ясні топірці!«

загреміло в далечині, а голос дубровами високими розлягав ся верхами тай заблудив гомоном в чорних безвістях, лише ще дудонь тряс землею тай знеміг, — і знов тихо і знов сумно, лише вітер ярами засковиче тай ворони закрячут, радуючи ся на будущий жир. Мрачно і тихо, бо по-

скакали ногами скоропадними за вовчими очами, допали лазу край чорного ліса.

»Гей, мабуть зоріє!« озвав ся новобранець :
»гляньте!«

— »Неглупе!« загремів велит ватажко :
»Ванько зажег си скипку.«

— Аби видко було з погребів старі виточати меди, озвав ся старий бородатий Бойчук, та глянув на кухоль за ременем.

— Тай наші, бодай здорові, червінцями ся підкидають, мовив третій.

А ватажко : »Цптьте! дудонь — коні в байраки, хлопці за дуби!... Федь на чати! як взрши, закричеш. Потягніт мусатами топірці, потом тихо, щоб вас і муха не чула! бо — не тра вам казати.« Напретив тай ступив у чагар.

Не довго ждали, тупот ся змагав, дерли копії, аж земля стогнала. »Кра-кра-кра!« — »Хлопці, в лад!« загомотів верховодник.

Задзвонили топірці та мечі, іскри ся поспали мов з димні, стерли ся дві хмары, бючи мовнями по чорних воздухах, а Медведюк буйтуром верг ся на супротивника, вибив меч зо жмені, завинув ясним топірцем, тай вигнав вражу душу лукаву негідника щелиною в голові; приймив з опалих поганих рук зорю на розсвітї, Оленочку гарную. Челядь граблива поборена, одна порубана, друга повязана.

»Семеньку! прийма твою відданицю.«

Прискочив Семенько, в пояс склонив ся, стис го за коліна, хотїв промовити, подяковати, лвш не вдав за-про радість. Приспів і дружба з молодими ледінями свого села, гонячи возьмителя, але діло вже довершеное зустріли. Уже Медведюк, хотяй непрошений дружба, скупив

княгиню мечем, а они ся вельми жалковали, що не лише було їм нагріти грабителеви чуприни, стискали персти в твердий кулак тай затинали зубами. »Вже ми єму карку нагнули, аж на землю поклоном упав, і відав не зведе ся, аж мабуть на Осафатовій долині: бач, окаяник з весіля голоден вертає та сиру землю їсть,« озвав ся верховодник сильний і потрутив го ногою.

А Семенько ся не тямив з радости, пригортав свою надію к собі, а она его білими обнімала руками та румяное ціловала личко, аж ся ватажко мимохітне засьміяв на голос. Обое приступили к ньому і просили го: »хотяй на годннку на крупничок та на солодкий медок, та може де роздобудем якого талярця.«

»А музика! там-то музика!« перебив дружба: »добре тот казав, що му лихо в пальцях сидит, так дрібненько мне козачка.«

— »Майте ся гаразд! мені там не бути,« промовив Медведюк тай відвернув ся.

»У вас перше пют а потом танцюют, в нас на-відвороть, перше танцюют а потому пют; а мого горнич — в тім нашого Ванька голова, буде мід, горівка, червінці та талярці, тай гарні пісоньки,« була бесіда вусатого Бойчука.

— »Хлопці, на коні та до наших!« кликнув ватажко, тай счезли.

II. ПЕРЕКЛАДИ.

а. З польского.

1. ЧАСТИНА З ПОЕМИ ГОЩИНЬСЬКОГО Zamek kaniowski.

Коли-то стала і як, се не знати,
Могила в лісі густому дрімати.
Поросла мохом, над вершком горою
Збіло ся гіле вкруг обологою,
Гіле старого, як сьвіт старий, дуба,
Що сьмієсь з громів і лютости зуба.
Велетень — висший золотої бані
Лаври сьвятої, київскої пані,
Що всім сестрицям своїм перед водит;
Старец, у хмарах головою бродит,
Брат старший славній пуці Лебедина,
Пуц передвіцьких найстарша дитина,
Як рідний батько степу не одному.
Та небес лютість не раз по-над ньому
Пересувалась, наче пісня неньки,
Що дитинятко хоче вколисати,
То посварит мов, то знову пісеньки
Гомонит з-тиха, щоб дитя приспати.
Чи жарке літо страшні громи сїє,
Чи сумна осінь з мрак бурею свисне,
Чи в лугах голих туга зима тисне:

Верх того дуба всігди зеленіє,
Вічно зелений, наче вінець слави
Вптязя-мужа, щó заснув в могилі
Й мисль свою в дуба красоту прибравши
Й кровю своєю єго підольявши,
Знову й зродив ся у дубовій силі.

*

Сонний Небаба під ним спочиває.
Ліжником в него моріг споловілий,
Стріп із галузя, пень, порохня біла —
Під головою, а думку співає
Степовий вихор, щó по лісу гонит;
А сторож вірний, кінь, станлями дзвонит...
Згадок то місце — могила й дуб давний!
Казав бись, брате, що се вптязь славний,
Щó о нїм дума України голосит,
Котрого доси вкривала могила,
Явом явив ся, невпданый доси,
Така краса в нїм і велнч і сила.

Ой не завидуй козацькій дитині
І єго снови в сій тяжкій годині!
Глянь у обличчє, вздрнш, як розбісплась
Спутаних мислей сердитая спла.
Вежа, здавалось, лиснула огням;
На коня скочив, тай за козакам.
Аж серед яру... щó-ж там бовваніє?
Замісць дружнини — вовків стадо шнше.
Орліки голос десь ген за горою
Кличе на него, а сьвітло, щó бухло,
То Ксеня в очи дивит ся грозою.
Воронів кілька закракало в уха...
Куцав ся в поті, впрватнсь сплкує...

Аж бач, на пруті залізнім герцюе...
Зжах ся і зо сну на силу зірвав ся.
Кого-ж то бачит? хто се показав ся?

*

Якийсь край него дід сидів старенький,
Сивий як голуб, похилий, тихенький;
Де були очі, дивит ся ямками.
Одну ось ногу заложив на другу
І спер бандурку на своїм коліні
І по струнах з-легка посував пальцями,
Зводив на тямку старих думок тугу,
Літа і вчинки, що збулись не нині.
Тепер Небабі немилі сі гості,
До сліпця скочив і гукнув зі злости:
»Гей, діду, хто ти? яке тобі діло?«
З насміхом звільна відповів дід сміло:
»Мабуть обличчє дике як і мова,
Та взяв Бог очі, гаразд, що не бачу.«
І знову бренькав, не рiкши і слова,
Неначе й сего, що сказав ось, буде.

»Сьмішком не збудеш, бо й я слів не трачу.
Хоть Бог привів ось, но й чорт не добуде!
Діду, мов: хто ти? що в сім лісі дієш?«
І закіль оком зглянути успієш,
Дужим медведем до него вхопив ся.
Сліпец не зляк ся; як перше, з вагою
Рік козакови: »Пусти, урвеш струну
І не обдаруєш за стару новою.
Бач, сліпец темний я, з дороги збив ся.
Не сердь ся, брате! без гомону й гуку,
Коли-м немплий, зведи на дорогу!
Як перепросиш, дась копійку в руку —

Я не такий то, у бандурку труну
І на добраніч думку заспіваю.«
— »Лихо не старец! грімаю, питаю,
А він байдуже, не відповідає,
Сидит як камінь, з місця не рухнув ся!
Подумав козак і вишком всьміхнув ся,
Бо вже в нїм лютість і гнів притихає.
— »Чом, коли темний, сам по сьвіту ходиш?
Чом проводиря з собою не водиш?«
Уже спокійним голосом спитав ся.

»Ба!« дід під носом воркнув й засьміяв ся :
»Костур у мене, щó в кого ратище.
Чи тихо в сьвітї, чи то вихор свище,
Слота, погода чи в ночі чи в днину,
З ним перейду я всю Русь-Україну ;
А від Канева аж по саму Сьмілу
Всяку рукою пізнаю могилу,
Пень при дорозї кожний памятаю
І під ногою кожний горб пізнаю.
Нинї відбившись від моєї дружини
Я на-край ліса заснув собі в тіни,
Й якесь лукаве завистливе лихо
Костур узяло, підсунувшись тихо.
Нїщо й казати, кований був, стане
За добру шаблю... Мій сердешний пане,
Чи вже минула злість? гріх було злитись!
Я заспіваю ось, щоб подружитись,
Тільки під голос пісеньки нахилю
Мою бандурку. Хоть де межі люди
Я нї повернусь, всюди, брате, всюди
Мій старий голос і думки всім милі.«

6. З сербського. (Шістнадцять народні.)

2. ДІВЧИНА А РИБА.

Дівчинá край моря свділа,
Сама до себе так говорила:
»Ой милий ти мій Боже!
Чи є що ширше над море?
Чи є що довше над поле?
Чи є що швидче над коня?
Чи є що над мед солодше?
Чи є що над брата дорожче?«
Риба д ній з води говорила:
»Дівчино, мало ти знаєш!
Ширшое небо над море,
Довшое море над поле,
Швидші суть над коня очи,
Від меду солодший цукор,
Над брата дорожчий милий!«

3. ДІВЧИНА ДО РОЖІ.

Ах, моя водо студеная!
І моя роже румяная!
Чого ти так рано процвила?
Не маю кому б ты вчахнути.
Вчахнула бим ты неньці,
Та неньки не маю;
Вчахнула бим ты сестриці,
Сестра ся віддала;
Вчахнула бим ты братови,
Братчик у військо пійшов;
Вчахнула бим ты милому,
Та миленький далеко
За трома горами зеленими,
За трома водами студеними.

4. ПУСТА ДІВЧИНА.

Дівчинонька водов бродит,
Ноги ся біліют;
За не в ходит молод хлопець,
Сьміє ся, регоче:
»Броди, броди, дівчинонько,
Бо дай мойов була!«
— »Коб я знала і відала,
Що я твоя буду:
Молоком бим ся вмивала,
Щобн біла була;
Рожею бим ся втирала,
Щоб румяна була;
Шовком бим ся вперезала,
Щобн тонка була.«

5. ДІВЧИНА ЛИЦЕ МИЮЧА.

Дівчина ся личко умивала
І мпючи к лицу говорила:
»Коб я знала, личко мое, личко!
Що тя старий буде ціловати,
Пішла би я горою зеленев,
Весь полин бим по горі зібрала,
Із него бим воду вицідила,
Миля бим тя нею в кожний ранок:
Як стар поцілує, щобнсь гірке було.
А коб знала, личко мое, личко!
Що тя молод буде ціловати,
Пішла би я у зільник зелений,
Всю би рожу в зільнику зібрала,
Пак би з неї вицідила воду,
Миля бим тя нею що заране:
Щоб, як поцілує, молодому пахло,

Щоб му пахло і миленьке було.
Волю з молодим по горах ходити,
Як зо старим по білому двору;
Волю з молодим на камени спати,
Як зо старим на мягенькім шовку.»

6. АНГЕЛЧИНІ ВОРОТА.

Високо ся сокіл вивив —
Висші городу ворота.
Воротарка там ангелка,
Сонцем голову завила,
Місяцьом ся вперезала
І зьвіздами затикала.

7. ЗНАТЕЛЬ.

Ой дівчино, ой Милена!
Сідай мені край коліна;
Най ся люде не дивують;
І ми знаєм, де цілуют:
Межи очи удовиці,
А дівчата межи циці.

в. З чеського. (З Корольодворської рукописи.)

8. КИТИЦЯ.

Віє вітронько з лісів князевих;
Біжит миленька ко потоку,
В ковані відра черпле водицю.
Водою к діві плине китиця,
Кита пахнюща з рож і фіялків.
Яла ся дїва киту ловити,

Пала, ой! впала в студену воду.
»Кобих відала, китице красна,
Хто тя в порхоньку насадив землю,
Тому бих дала золотий перстень.
Кобих відала, китице красна,
Хто тебе ликом звязав мягеньким,
Тому бих дала з коси єглицю.
Кобих відала, китице красна,
Хто тя студеню пустив водицев,
Тому бих дала вінец з головки.»

9. ОЛІНЬ.

Бігав олїнь по горах,
Скакав сторонами,
По горах, по долинах
Красні парогі носив.
Красними парогами
Густий ліс продирав,
По лісі скакав
Легкими ногами.

Ой тут молодець ходжував по горах,
Долинами ходив в люті бої,
Горду зброю на собі носив,
Твердов збройов глоти врагів розбивав.
Нїт вже молодця у горах!
Поскочив нань люто лестний враг,
Заскалив очі зловов розжарені,
Вдарив тяжким молотом в груди.
Застогнали мутно ліси жалостиві,
З молодця випер душу, душицю.
Сеся вилетїла красним тяглим горлом,
З горла красними устами.
Ой тут лежить, тепла кров

Тече за душею, щó злинула,
Сира земля пе кровцю горячу.
В кождїй дїві жалосливе серце.
Лежит ледїнь у земли холоднїй,
На ледїню росте дубец, дуб,
Розкладаєсь в суки ширше й ширше.

Ходит олїнь з красними рогами,
Скаче на ногах на шпарках,
Горі в листе сппнат тонке горло.
Злітают ся товпи бистрих кругавцїв
Зо всього ліса тут на тїнний дуб,
Усі покракують на дубі :
»Пав молодец злобою врага.«
Всі дїви плакали молодця.

10. ЛИШЕНА.

Ах, ви ліси, тьмаві ліси,
Ліси милетиньські!
Чом ви ся зеленієте
В зпмі, літі рівно?
Рада би я не плакала,
Не нудила серцьом,
Но скажіте, добрі люде,
Хто б осьде не плакав?
Де мій батько, батько милий?
Загребаний в ямі.
Де моя мати, добра мати?
Трава на нїй росте.
Нї ми брата анї сестри,
Милого ми взяли.

11. ЗАЗУЛЯ.

В ширім полі дубец стоїт,
На дубі зазулиця,
Заковала, заплакала,
Що не всігда яро.

Як би стигло житце в полі,
Слиб яро всігда було!
Як яблуко в саді стигло,
Слиб літо всігда було!

Як би мерз у стозі колос,
Слиб осінь всігда була!
Як би діві тяжко було,
Слиб сама всігда була!

12. РОЖА.

Ах, ти рожо, красна рожо,
Чому-сь рано розцвила?
А розцвивши ізмерзла,
А зівявши опала?

В вечір сиділам, сиділам довго,
До куропіня сиділам,
Ночи діждати не моглам,
Всі тріски, лучниці ізжеглам.
Вснулам, приснив ми ся сон,
Що мені небозі
На правій руці із перста
Золотий зволік ся перстенець,
Вилетів дорогий камінець;
Камінця я не найшла,
Много ся не діждала.

П Р И П И С К И.

І. П О Я С Н Е Н Я.

Стор. 9. Перед »Передсловем« стоїть в »Русалці Дністровій« мотто: *Ne z mutného oka, z ruku pilné padéje kwitne. Kollar.* — Стр. 14. До слів »зберкам народних наших пісень і иншим хорошим і ціловажним ділам« єсть в »Рус. Дн.« примітка з вичисленем тих »зберок« і »діл«. Іменно подані там: Енеїда Котляревского, Повісті Основяненка, Приказки Гребінки та збірки кн. Цертелева, Максимовича, Вацлава з Олеська і н. — 2 з д. В »Рус. Дн.« слідуєть ще отсі слова: »Сказати нам дащо о правописи сей книжочки. Хочемо зачинати, проте знати нам конче, яке теперішньому язикови истинное лице; задля того держалисмо-ся правила: пиши, як чуєшь, а читай як видишь. Из сего огляда приймлісмо сербское ц (вицу wudžu) и волоское ǔ (спѣваǔ, цушеǔ), а є завсѣгда в силѣ je або ьe употребляем (мое тоje, загороде zahogodie).

»Поклони-ся Русалко наша низко Всечестному Сподареви Николѣ Верещинскому, що тобѣ звелѣǔ родити-ся, и всѣм, що тя пристроѣли пѣснями народними и Стариною; именно: грудолубивому Мирославови Плькевичови, потом Православови Каўкови, Ивану Бѣлѣньскому, Маркеллу Кульчицкому, Мѣнчакевичу и иншим; честь им най буде и слава, а в руских дѣтех найусерднѣйша подяка.« [Н. Верещинський, директор головної (= 4-клясової народної) школи в Коломиї, дав гроші на виданє Русалки Дн.]

Згадка. 10, 6. Свѣтовид = бог Славян надбалтских і надбалтицких, виображающий сонце. (Примітка М. Шашкевича.) — 8. Купайло = бог плодів земних. (М. Ш.) — 10. Лада = бог милости, ладу і женитьби або весіля; доси у нас пісни весільні зовуть ся »ладканя«. (М. Ш.) — 12. Коляда = бог миру і прованя. (М. Ш.) — 14. Волтава = ріка в Чехах, доплив ріки Лаби. — 15. Любуша = казочна княгиня чєска, славна своєю мудростію, яку показу-

вала межн иншим справедливими і влучними судами. — 16. славоглицюю = так називає ся ріка Дніпро в давних піснях і думах. — 4 з д. Люмир і Боян = півці старо-давньої Славянщини, сей на Руси, той у Чехів; зри Слово о полку Ігоря і Kralodworsky rukopis. (М. Ш.)

11, 10. грехіт = румовиско, дрібненьке камінь, сухе прутє поломане. — 15. Ретра з Арконою = преславні городи у Славян над нпнішним морем Балтицьким. (М. Ш.) — 20. тин = твердогород, замок. Приміри: Милятин, Гусятин, Рогатин, Чорнятин і м. ц. (М. Ш.) — 10 з д. на ногах Татарин = Повідають люде, що Татарин, вертаючи з полонянним миром у свійню, коли ставали на нічліги, повязаним полонянцям лягали на ноги, щоб не довтікали. (М. Ш.)

Болеслав Кривоустий. 12, 6. звори = дебри, роздош, нетри.

13, 3. сорокосьма справа = Болеслав Кривоустий, король польський, воював в 45 потпчках; в остатній поражен від руского князя Ярополка під Галичем, з побоїща заледве жите з собою уніс. (М. Ш.?)

Погоня. 15, 16. дивий = дикий.

Бандурист. 16, 2. Перекинчик бисурманський = Богатирем сеї поеми мав бути польський граф Вацлав Ржевуский, прозваний Золотою Бородою або Ревухою, котрий по упадку Наполеона I. з невеличкою дружиною удав ся до Арабії і там жив кілька літ зовсім на арабський лад. В такій сам спосіб жив і опісля, вернувши на Поділе, та старав ся козаків наклонити до повстаня против Россії, але надармо; він згинув в битві против Россиян 1831. р.

18, 5. царинці = Царина, царинка зове ся у нас на підгірю і у горах кавалок загороджений на орне поле, сіножатку або пастівник. (Головацький.)

Ода. 18, 7 з д. Властивий заголовок єсть: »Голос Галичан в пресвітлий, прерадостний день рождества Єго императорскаго Величества Франца I., цісаря австрійского, короля Іх наймплоствншаго.«

Веснівка. 19, 10 з д. Сю поезійку написав Шашкевич на оборотній стороні листу сусіда, котрий домагав ся віддана позпчених 40 зр.

Дністрованка. 20, 18. Дністрованка мила = Первістно було написано: Марусенька м., а в Чптанці: Дівчинонька м.

Над Бугом. 25, 12. вовня (церк.) = фаля, хвиля.

Нещасний. 26, 17. як змня зірочки = Є межн народом повірка, що чарівниці зьвізди знимають. (Гсл.)

Побратимови. 30, 7. Николаю = Устияновичу. — 31, 10. канюка = каня. — 17. немно = невпрасно, не до стямки.

Окрушки. (32, 10.) Сей заголовок надав ся, зібравши в-одно два уривки (I. і II.) і оден дрібний твір (III.); назву взяв я з Федьковича. — I. Се конець вірша, який затратив ся а написаний був до щирого товариша М. Козановича. — II. Сі верші подав Головацкий в своїй статї »Памяти Шашкевичу« як уривок з »дуже красної думки«, починаючої ся словами: Вздовж, попереk зійди сьвітом.

Слава Богу. 33, 9 з д. Сей вірш слїдує в рукописи поета зараз по перекладї евангелїя сьв. Івана.

Псалми Русланові. 35, 9 з д. ниним (полуднем) = як-раз, сейчас, самим (нині).

Олена. 36, 14. сваненьки = свашеньки. — 7 з д. на претити = (остро) приказати.

37, 1 з д. схиюрив = захмурив.

38, 15. шля = шлях, дорога. — 3 з д. стремена = стромовина, спадистий бік гори.

39, 2. перістий = пасманистий, пасмистий. — 6 з д. шайний = уливний, шальний.

40, 25. радуючим ся тамтїм і попиваючим = коли тамтї радували ся і попивали (dativus absolutus).

41, 9. мовня (церк. молнія) = блискавиця.

43, 5. неглул = (дуже) дурний (оглул, йолоп). — 14. мусат = камінь до точеня, точило, брус. — 21. димня = комин.

Zamek kaniowski. 46, 13. станля = трензля.

II. ДОПОВНЕННЯ.

а. З Читанки для малых дїтей.

Читанку Маркіяна Шашкевича надруковано 1850 року у Львові під заголовком: Читанка для малыхъ дѣтей до школьного и домашнього употребленія, сочин. М. Ш. (93 сторін), а другим накладом 1853. р. Та до уложеня і написаня сеї книжки Шашкевич причинив ся мабуть лиш стілько, що начеркнув плян та переглядав і поправляв деякі передані ріжними авторами твори, додавши трохи й своїх. Она поділена на 6 глав: 1) Короткое изображеніє свѣта; 2) Повѣсти изъ святыхъ книгъ; 3) Повѣстки благодравніи; 4) Коротенькіи науки; 5) Баснѣ; 6) Пѣснѣ. — Подаю з неї для прикладу

кілька байок, очевидно переложених з польського чи з німецького. і одну пісню. Пісня єсть твором самого Шашкевича; чи так само і подані тут байки, годі сказати. О деяких інших байках і піснях Читанки знаємо напевно, що їх не укладав Шашкевич.

І. БАСНІ. 1. Лис і вовк.

Лис впав в вовківню і кричав помочи. Вовк, почувши, прибіг поспотріти, що таке. »Ах побратиме, поможи ми, бо прийде загинати мені.« — »Ах бідна сирота!« пожалував вовк; »але скажи мені, як ся тоє стало? чи давно, як там гинієш? Тобі має бути там дуже холодно? Тра було стеречи ся!« — »Потім будеш ся виштовав і сьміяв ся, а перше поможи ми відти вилізти.«

Коли видиш нещасного, не питай ся, як давно, яким сьвітом і через кого попав ся в недозю, лиш скорше помагай.

2. Ворона в павлянім пірю.

Ворона, назбиравши піря, що пави поронили, пристроїла ся ними, а влізши межн пави, дуже ся гордила чужою красою. Але пави, постерігши обман, вергли ся на ню і стали влємковати своє піре, а з ним висіпали і питеме воронє. Ворона потім, на встид і ганьбу а другим птицям на сьміх. ходила гола.

Не величайте ся і не гордіт ся чужою заслугою і не присвоюйте собі чужої хвали, бо чи перше чи пізнійше. постережут ся на тім люде, а ви стидати ся ймете. З чужого коня і серед дороги злізай.

3. Хромий і сліпий.

Хромий і сліпий прийшли разом над глибоку ріку. Хромий бояв ся брести, щоб не впав, а сліпий бояв ся, щоб где на глибину не зайшов. »Знаєш ти що,« сказав хромий до сліпого: »возьми мене на плечи, мої очн будут тебе вести, а твої ноги будут мене нести.« Пристав сліпий на тоє, і оба щасливо через воду перебрели.

Чоловік без чоловіка ніколи ся не обійде, а коли один другому помагати будут, весь сьвіт в гаразді буде.

4. Олінь і бик.

Товстий бик і скороногий олінь пасли ся разом на лузі. »Оленю!« сказав бик: »если нас зьвір нападе, не бу-

демо утікати, але поборем ся з ним хоробро.» — »Бори ся ти,« відповів олінь: »на-що мені бороти ся з сильнійшим, коли втечи перед ним могу.«

Як нерозумно в пригоду іти,
Коли ся можна біди встерегти.

5. Трубач.

Трубач в часі війни трубив, а від неприятеля імлений так го молвив: »Не забивайте мя, добрії люде, я бо невинний, я ні одного із вас не забив, я не маю нічого при собі, лиш сесю трубу.« — »Ціло за те заслужив-есь на смерть. Сам бо не годен есь бити ся, а годен есь других на битку підбудити.«

Хто другого на лихе діло нарадив, сам також завинив.

II. ПІСНЯ.

Вже сонце красно
Хвала-бо встало.
Бачте, як ясно
Сьвітом засьяло;
Нічні сонливі
Мраки розбило:
Боже, ах Боже,
То твоє діло!

Гомін лісами,
Піснь дубровами
Щастє розносит,
Сильно голосит:
Добро приспіло,
Весело, мило:
Боже, ах Боже,
То твоє діло!

Зелень розвилась
Гет царинами,
Радість розплилась
Всіми сьвітами;
Весна новенька,
Їизнь веселенька:
Боже, ах Боже,
То твоє діло!

Дуброви, гори
З полонинами,
Долини, звори,
Ріки з струями,
Все так порядно,
Всюди так ладно:
Боже, ах Боже,
То твоє діло!

[Варіянта сеї пісні, ліпша що до форми, але гірша змістом, находить ся в Записках Наук. Товариства ім. Шевченка т. LVIII.]

б. Пізнійше зібрані вірші.

Сї вірші зібрані в пайновійших часах з рукописей Шашкевича, і не входили доси в збірні видання его творів. Они мабуть всі зложені в молодших літах і суть взагалі слабші від творів давнійше знаних.

1. Син любимому отцю.

Гадка моя, як буйний весною вітрец,
Зводит ся, легким крильцем злітає,
Несесь сторонами в далеч, де отец
Голубонько сивий пробуває.

Жіве в печалі. Боже! коли-б в радості
Вік тихо, весело єму проживати,
В гарзді, здоровлю, в любій солодості,
Цвітами щастя жите огортати.

Отче, ох отче! Сли ся мені придало
Дни життя твого полином згірчити,
Сли коли око Твоє жалюм запало,
Сли-м був нещасен серце закервити,

Прости ми, Отче, прости! Бач, я ся каю,
Жалюм серце бідне моє прозябає,
Твої ноженьки сльозами зливаю —
Ах! прости синові, най не загубає.

2. Вірна.

Зашуміла дубровонька, листом зашуміла,
Затужила дівчинонька, серцем затужила.
Тужит нічку, тужит нічку, тужит і день білий,
Бо із війни за три роки не вертає милий.

На могилі-верховині милого спрашала,
Біле личко ціловала, слізми проводжала.
»Не плач, не плач ластівонько, дасть Бог звойовати,
Я прилету соколоньком до твоєї хати.

Не плач, не плач, голубонько, не плач, не жури ся,
Подай ручку біленькую, до дому верни ся.«
Вдарив коник у копита, задзвонив станлями,
Лишила ся сирітонька з журними гадками.

Вдарив коник у копита, на вітр пустив гриву,
За лісами, за горами лишив чорнобриву.
Край дуброви на горбочку веспана могила,
Там дівчина із зорями що-день виходила.

Виходила із зорями, стояла до ночі,
Свої чорні за миленьким відивила очі.
Ой ходила, ой бродила зимами, літами,
Видоптала бігу стежку білими ногами.

3. Туга.

Крутий берег, по березі трава зелененька,
Серед травп край берега калина червенька.
Своє гіля буйненькоє сумна в воду клонит,
Своє листя дрібненькоє по водоньці ронит.
Скоро смеркнесь, голуб сивий сюда прилітає,
Нічку гуде, нарікає, ранком ізлиняє,
Нічку плаче, жалкує ся, рясні сльози ронит,
На розсвіті ізлиняє, в темні ліси гонит.
На темнії ліси гонит тай зворами блудит,
Там горює, унпває, тяжко серцем нудит.
Весна одна перецвила, минула і друга,
Вже і третя засіяла, не минає туга.
І все голуб прилітає, на гілі сідає,
І головку к листьом тулит, плаче і ридає:

»Де злетілась, голубонько сивенька, миленька?
Щезлась з ними, лишила ся година сумненька.
Ні тя мислями змислити, ні думков здумати,
Ні очами тя зглянути, лиш згадков згадати.
Сьвіт ми мерзкий, нічка мила, голублю ся з тьмами,
Мари — дружба, ліси — хата, гоню за зморами.
А бодай ви, лихі води, в лугах заблудили,
Що ви мою ясну зорю та під себе вбили.
Люта би вас буря в мраку та дрібну розбила,
Дрібну мраку тай розбила, сліду не лишила.
А бодай вас жарким літом дуга виппвала,
А зимою студінь люта на вік ледом стяла.
Ей ти водо, ти бистрая, лиха розлучнице,
Поган-Татар нехай гидке в тобі миє лице.
Щасте моє перебилось, доля вже минула,
Мов ластівка скорокрила в безвісти злинула.»

4. [Коломийки.]

Місяченько круглоколий заквив ся хмарою;
Чи так тобі зо мнов любо, як мені з тобою?

Ой лісами, берегами білі сніги спали,
Очи мої сивенькіі сльозоньки зальяли.

Вихор дикий, студененький лопотит гілями,
Тяжко, тяжко мому серцю з сумними гадками.

Ой як тяжко, побратиме, тверд камінь глодати,
Ой ще тяжче бездольному в світі пробувати.

В гробі сумно, в гробі тихо, сумрак студененький,
Ой як ляжу серед него, тогди я щасненький.

5. [Братови на чужину.]

По-за тихий за Дунай,
Де мій сокл пробуває,
Летц, гадко, в чужий край,
Де го туга обгортає.

Неси думу там мою,
Легнокрилий вітроньку,
Руску пісню неси му,
Щиру брата пісоньку.

Тужно, гужно там тобі,
Милый брате рідненький,
Но по студеній зимі
Вітрец дихне тепленький.

Серед луга край води
Зацвила калина ;
Будь веселий, щаслив ти,
То щаслива й родина.

6. Слово до чителів руского языка.

Дайте руки, юні други,
Серце к серцю най припаде,
Най щезають тяжкі туги,
Ум охота най засяде.

Разом, разом! кто сил має,
Гоніт з Руси мраки тьмаві, —
Зависть най вас не спляє,
Разом к світлу, други жваві!

1833.

З Короледвірської рукописи.

7. Ягоди.

Іде моя мила на ягоди
В зелену дуброву,
Задраснула острів тернев
Біленьку ніжку.
Не може моя миленька
На ноженьку ступити.

Ах ти терне, острій терне!
Про що-сь біль зділало?
Проте будеш, острій терне,
З бору виметено.

Ожидай мя, мила, в тіни
В зелених корчиках,
Скочу я на одній нозі
По коника мого,
Мого біленького.

Коничок ся на долині
В густій траві пасе,
Моя мила в холодочці
Милого ожидає.

Стала мила в дубровоньці
З-тиха нарікати:
»Ах, що скаже моя мати?
Я нещасна роба!

Все ми говорила мати:
Стережи ся хлопців!
Про що би ся їх стеречи,
Коли они добрі люди.«

І приїхав на конику
Яко сніжок білим,
Скочив з коня, вв'язав на сук
За сребню узду.

Обняв дівча, тисне к серцю
І ціловав в уста,
І забула красна діва
В нозі білій терев.

Мпловали ми ся,
Голубляли ми ся.
Соненько на западі:
»Поїдь, милий, борзо до дом,
Соненько нам зайде!«

Скочив живо на коника
Яко сніжок білого,
І взяв мпленьку на руки
І поїхав до дом з нею.

8. Жаворонок.

Поле діва коноплі
У паньскім городі,
Жаворонок питає ся,
Чому жалослива.
»Як бим могла рада бути,
Милий жаворонче?
Милого ми відвеш
На камінний город!

Коби я пірце мала,
Листец бим писала.
Ти, малий жаворонче,
Ти би з ним полетів.
Ані пірця ні болонки,
Щоб листец писати:
Поздоров милого півном,
Що тут горем нпю.«

Маркіян Шашкевич написав ще більше поезій, особливо думок, котрі затратили ся межн єго приятелями та знакомими, переклади Слова о полку Ігоревім та Королевської Рукописи з Судом Любушиним і депо инше. Заховали ся і друковані були (в Бібліотечі Онпшкєвича Ш. і Записках Наук. Товариства ім. Шевченка): 1) польскі вірші *A wiesz ty?*. Моје нево; 2) переклади євангелій Матєєя глав I—V і Івана; 3) розправи Старина, Руское весєлє, О Запорожцьох і їх Сьичи; 4) 5 проповідий, кілька листів, уривок з дневника та деякі инші дрібнички. — Межи єго поезиями подають також переклад з польского: »Верніт ся пісни родимі«; але сєго не написав Маркіян Шашкевич, іно єго приятель Бульвіньскій (гл. Зоря Галлицка 1850 ч. 80):

ТВОРИ
ЯКОВА ГОЛОВАЦКОГО.

Яків Головацкий.

ЯКІВ ГОЛОВАЦКИЙ.

Нова письменність руска розвивала ся инакше в Україні а инакше в Галичині. В Україні она була реакцією против московщини, отже і мусіла як найбільше відокремлювати ся від московської письменности; українські писателі старали ся писати чистою мовою народною і теми свої брали з життя українського народу та писали або дійстно або надавали своїм творам форму писаня для тогож народу. Але реакція тая була лише часткова і слаба. Писане по українськи було не стілько обявом почутя всенародної потреби, як радше або милою забавкою або виразом неясного привязаня до свого рідного, без якоїсь дальшої ціли. Російська мова не переставала й дальше панувати в цілім життю, не лише публичнім але навіть приватнім. Самі українські писателі уживали єї переважно і в письмі і в слові, в товаристві і в родині. А вже-ж до школи і церкви українська мова не мала ні найменшого приступу, хочби лише до початкової науки в сельских школах і до проповідий в сельских церквах. Українська письменність розвивала ся отже довший час сама про себе, відірвана від життя і з невеликим впливом на життя. Она держала ся в тісних межах красної та популярної літератури, причім, правда, легше було заховати чистоту мови, хотя

все таки при навичці до росвійщини годі було цілком встеречи ся чужого напливу.

В Галичині руска письменність була реакцією против польщини. Декотрі писателі старали ся її відокремити і утвердити пильним оминанем всього, щó би польщину нагадувало, а на те їм за мало догоджувала мова народна, особливо коли з противної сторони представляно руску мову яко наріче польскої і відмовляно Русинам права окремішньої народности. Притім же галицким Русинам ходило не лише о плекане літератури, але і о впроваджене рускої мови на місце польскої до всего життя: до дому, до товариства, до школи, до науки, до церкви, до життя публичного — се була й виразна сьвідома ціль зараз перших писателів. Отже щоби руску мову зробити від-разу книжною і до всякого писання придатною а враз щоби її як найбільше відріжнити від польскої, писателі хапали за церковно-славянщину; се їм прийшло тим легше, що першими писателями були самі сьвященники, і оно здавалось тим натуральнішим, що навіть ті, котрі студювали ближе народну мову, не пізнали докладно властивого характера єї і не вміли покласти границь в користаню з церковщини для русчини. Церковщина ж вела скоро до росвійщини, до котрої впрочім пхали ще антагонізм до польщини та фалшиве з недостаточного знання походиче понятє о рускій і росвійській мові, народности і гісторії, а вкінци також особистий вплив деяких Россиян, особливо московского професора Погодіна. Всі сї причини вдіяли, що творив ся якийсь штучний язик книжний, з руских, церковно-славянських, росвійських та мимовільно також з польських складників змішаний, котрий

мусів чим даліше тим більше зближати ся до російського. Тій струї, котра майже 30 літ переважала в галицькій письменности, не вміли оперти ся навіть деякі зразу дуже щирі любителі рідного слова і найблизші товариші Шашкевича, якими були іменно Яків Головацький і Никола Устиянович.

Яків Головацький уродив ся 20. жовтня 1814. р. в Чепелях, селі Брідського повіту, де его отець Федір був парохом. По руски научив ся читати дома по скінченю нормальної (4-класової народної) школи, а писати аж в гімназії, коли єму случайно попала в руки німецько-россійська граматка, де був взорець скорописи, якої не вмів ані его отець ані дяк в селі. В гімназії у Львові співав з товаришами і списував собі рускі пісні, та вже тогди дістав, окрім всіляких польських книжок, Енеїду Котляревського і деякі російські книжки. Вступивши в 1831. р. на філософію, читав безнастанно в бібліотеках університетській і Оссолинських, де познакомив ся з Шашкевичем, переписував народні пісні і займав ся палеографією (пізнаванєм давних писем). Щоби розсліджувати нарід, пустив ся пішки в Стрийщину, Станіславівщину, Коломийщину і зайшов аж на Буковину; всюди робив записки, збирав пісні. Далше на філософію ходив в Угорщині; в Пешті познакомив ся з многими славянськими особливо сербськими студентами. Теології учив ся у Львові і скінчив її р. 1839., але яко підозрілий правительству зміг висвятити ся аж в р. 1843., звинш в рік по ожененю, а передтим пустив ся ще раз в подорож на угорську Русь і докінчив там збираня народних пісень, котрі опісля, 1878. року, вийшли в Москві в чотирох великих томах.

Священиком був найперше помічним в Мп-

китинцях в Станіславівськім а відтак вже самостійним в Хмелевій в Заліщицкім повіті. Помістивши перші свої дрібні твори ще в «Русалці Дністровій», видав в р. 1841. «Галицкі приповідки, зібрані Ількевичем» а в рр. 1846. і 1847. враз зі своїм братом Іваном збірник «Вінок». В р. 1848. на з'їзді «учених руских» був предсідателем «відділу управи рускої мови і словесности» і відчитав свою цінну «Розправу о язичі южнорускім». А коли в грудні тогож року отворено катедру рускої мови і літератури в львівськім університеті, іменовано его на ній професором. В послідуючім році видав «Три вступительніі преподаванія о рускій словесности» і «Граматику руского язика». Але небавком став, особливо під впливом Погодіна і его львівского приятеля гісторика Зубрицкого, прихилити ся до російщини. Тогдішнє правительство виділо се нерадо, а коли в 1867. р. поїхав до Москви на етнографічну виставу, де відбули ся немилі для Австрії маніфестації, стратив свою професуру. Він звернувся отже до Россії і старав ся там о катедру російської літератури, але відказано єму задля недостаточного знаня російської мови. За те поставлено его предсідателем археографічної комісії в Вільні, і на тім становищі він оставав до смерти, оголошуючи по російски деякі наукові статі. Умер 13. мая 1888. р.

Головацкий від 1850. року писав вже мішаною або російскою мовою самі наукові річи, але любов до рідного слова заховав в закутніі серця таки до кінця життя. Впрочім хоть він займав визначне становище, але вплив его на літературу не був такій великий.

І. П О Е З И Ї.

І. ВЕСНА.

Вже сонінько пригріває,
Теплий вітер подуває,
І річеньки забреніли,
Темні луги зашуміли ;
Заспівала в лісі птиця,
Що рухнула вже травиця,
І травиця муравиця,
І листочки на калині
І цьвіточки по долині :
Радует-ся вся твар божа,
Що настала весна гожа.

Галичанка люба, мила
Городочок городила ;
Покопала, пограбала
І грядочки оплескала,
Богови ся помолила
І сьвятий крест положила.

»Галичанко ! щó ти дієш ?
В що дуфаєш і надієш ?«

— »Щó я дію ? Зерно сію,
А на літо ся сподію.
Пади зерно за зерночком,

Нї купкою нї рядочком,
На порхкую землеоньку,
В щасливую годиноньку!»

»Галичанко люба, мила,
Щоби ти ся не вмилила!
Та чи зійде, щó посїеш?
Може дармо робиш, сїеш?»

— »Я на Бога ся надїю,
Що не дармо роблю, сїю.
Зійде, зійде моя краса,
Як на ставу густа ряса;
Повяже ся парїстками,
Устелит ся барвінками
На цілую долиноньку,
На рідную родиноньку.
Буде цвисти, процвітати,
І в листочок розвивати:
Що цвїтонько, то ягода.
Моей праці нагорода.»

»Галичанко люба й мила,
Коб надїя не завела?
Будут тучі, гради, громи,
Спека, смага, зливи, ломи:
Нї кому ти захистити,
Анї в спразї закропити.
Ой пропадеш, моя роже,
Краси й праці жаль ся Боже!»

— »Хоч нема заступить кому,
Не бою ся тучі, грому,
Спеки, смаги анї лому.
Буде дощик покрапляти,
Мое листе ізрошати.

Там на межи е липонька,
Та заступит від сонїнька;
Своїм маєм мя прикриє,
Студен вихор не завіє...
Не величке й мое зіле:
Як барвінок на весіле,
Як на ріднім гробі рута,
В дробен листок розвинута.
Кому-ж оно вадит в поли?
Не задерне ані вколе,
Вітрови ся к земли склонит,
Тучі, бурі охоронит.
Згине зерно в моїй ниві
Одно, друге у кропиві,
Туча забе, сонце спарит:
Преці, коли ми ся здарит,
Хоть десяте то посходить;
Сотне зерно хоть доспіє,
Мою працю нагородит. —

Хто працює, оре, сіє,
Тот і плодів ся надіє«...

2. ТУГА ЗА РОДИНОЮ.

Я в чужині загибаю,
По чужині блуджу,
За своєю родиною
Білим сьвітом нуджу.

Ту чужая сторононька,
Та люде чужії
Не пристанут до серденька,
Хоть і не лихії.

Най би які добрі були,
Все не свої рідні :
Я чужая чужениця
Межи ними бідний!

Ой по саду, винограду
Сумний походжаю,
Із чужини до родини
Гадки посилаю.

Ох, милая родинонько,
Чи на мя згадаеш?
Домовая сторонько,
Як же ми ся маєш?

Солоденька рідна мово,
Як бим рад тя вчути!
Із глибини серця свого
Рад бим піснь добути.

Проспіваю співаночки,
Де йно які знаю,
Як бим учув голосочок
Із рідного краю.

Голосочок як звіночок
К сердцю промовляє:
Хто-ж слухає, зрозуміє,
Хто тебе пізнає?!

Цвітут сади брескинові
Та виноград має,
А мені за рідним домом
Аж по серці крає.

Мильші були гаї рідні,
Калинові цвіти,
Ох! як тії ходниченьки
Виноградом криті!

Всюди люде купоньками,
А я самотою ;
Всюди люде з іграшками,
А я зо слезою.

Веселїт ся, чужі люде !
Ох, бо мені годї ;
Мені втіхи вже не буде,
Аж у своїм роді.

Іграйте си, розкошуйте,
Гаразд вам ся діе...
Ой, хто знає, відгадає,
Як ми серце мліє !

Ходжу, плачу по-над Дунай,
Слеза в Дунай кане :
Як згадаю рідну річку,
Аж серденько вяне !

Ще й то мені доїдає —
Ох, то смерть готова : —
До нікого й промовити
Сердечного слова !

Ні з ким мені поплакати,
Ні з ким потужити...
Розступи ся, синій Дунай,
Хотьби ся втопити !

Журба мене гризе нині,
Журба гризла вчора :
Ой, хто не був у чужині,
Той не знає горя !

Пешт 1835.

3. ДВА ВІНОЧКИ.

По-під гаїом зелененьким
Чиста річка тече,
На яворі зелененькім
Соловій щебече.

Сидит дівча над річкою,
Два віночки ввила,
І ручкою біленькою
На воду пустила.

Один вінець з барвіночку,
А другий з рутоньки,
Один вінець козаченька,
Другий дівчиноньки.

Поплив вінок із барвінку,
Вовня го сіпає,
А остав ся із рутоньки,
Бо берег спиняє..

»Поїхав мій козаченько
В далеку дорогу,
Мене лишив молоденьку
Самую небогу.

Вернись, вінку із барвінку,
Приплинь к береженьку!
Вернись, милий, з України,
Пристань ко серденьку.

Коли-ж, вінку із барвінку,
Сплинеш к береженьку?
Коли вернеш з України,
Милий козаченьку?»

Заковала зазуленька
В гю в середині,
Аж ся стало страшно, сумно
Молодій дівчині :

»В Україні на могилі
Зацвила калина,
Там лежит твій козаченько,
Бідна сиротина !

А коли ся води вернут,
Що за сім літ вплили,
Тогді вернесь з України
Козачок твій милый !«

4. РІЧКА.

Чом, річенько домашня,
Так пливеш поволи ?
Чом водиці не розлієш
З берегів на поле ?

Годі плисти самотою,
Час вже тугу збути :
Шуми, гуди филенькою,
Щоб далеко чути !

— »Як же мені, рідний сину,
Не плисти поволи ?
Високії береженьки,
Ще й рівненьке поле.

Я би в фалю загреміла,
Та водиці мало ;
За-то гладке личко мое,
Чисте як чюркало.

Були тучі, дощі, громи,
Води забреніли;
Що-ж! підрили береженьки
Й воду сколотили.

Лучше плисти по-тихоньки,
Та певненьким ходом,
Оминати островоньки,
Каміне й колоди.

Так поплину тихо, смирно,
Без шуму, без горя;
З личком чистим, незмученим
Чей дійду до моря!«

5. НАД ПРУТОМ.

А нуте, нуте, бистренький Пруте,
Весело мені заграй!
Чи я сподів ся тебе взглянути,
Втогід сказавши »пращай« ?

Я мав надію, заким минет-ся
Одно літенько, зима,
І моя доля вже розівет-ся,
Що й мені засьє весна.

А нині тебе з тов тугов витаю,
З яков пращав-ем вторік;
Одну лиш гадку у серці ховаю,
Що в молод розвила ся вік...

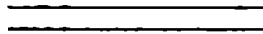
Молоді літа — калинові дуги —
Цвіли розкішно як рай;
Весняні цвіти, зелені смуги,
Як слеза чистий ручай!...

Цвіти опали, краса змарніла,
Загбло зерно і плід!
Надіє мила, чо-сь голубила,
Коли-сь зрадила в-послед?

Она ся лестит, она ласкає,
За собов вабит мене;
Цвітом бликає, рученьку подає,
Хочу, не хочу — веде.

І так я блуджу, сьвітами гоню,
Нігде спокою нема,
Молоді літа в клопотах роню —
Пропала моя весна!...

Милая весно, красно-сь воскресла
На мою гірку печаль,
Усему-сь сьвіту радість принесла,
А мені тугу і жаль!

II. НАРОДНІ КАЗКИ, ПРИКАЗКИ І БАЙКИ.

ДОБРІ ДІТИ ВІНЕЦЬ.

(МОЖЕБИЛЦЯ.)

Господь прогнівив ся на людей, тай був через три літа голод великий на весь сьвіт; нігде в сьвіті не уродило ся й зерно, а щó посіяли мряне, то і не походило від великої засухи, так що три роки ні краплі дощу ні роси не було. Ще оден рік люде якось ся живили: щó було старого хліба, то помолотили, богачі гроші лупили, бо хліб дуже підскочив в гору; прийшло в осени, де хто мав старе насіне або і купив, то позасівали та Господа просили та надіяли ся на ласку божу, чей Бог уродит, чей простит гріхи наші! Так ні! не перепросили ласки божої: як кинули насіне в земельку сьвятую, так тільки єго і бачили, щось оно покільчило ся, парістки попускало. та таки і при землі зішло. Біда тай годі! Ходит мир божий, та сумує та плаче, бо уже видко, голодна смерть находит. Перебідовали якось зиму, прийшла весна, засіяли, де хто ще мав яке зерно. Так щó-ж бо? Єще гаразд не уродило ся, як взяла посуха та з вітром, ще ж в зимі мало що снігу було, та все висхло, що чорнісінька земля і лишила ся. Оттепер то до того приходило, і весь мир загине! Люде мрут, маржина гине, аж сум бере, так люде заводят!

А був тогді в якімсь-то царстві можний цар, та ще молоденький, та як звичайно молоде до молодого липне, так він заєдно з молодиками дружив: чи в раді чи в уряді чи в війську, все молоді, все молоді, а старому нігде і приступу не було до нічого. Отже як молоді недоспілі розуми радили, так і недоспіла їх рада була. Мпнув рік, мпнув другий, аж на третій як уздріли, що уже кругом біда, що уже до того приходить ся, що уже мир загине, зізвав молодий цар свою молоду раду, та взяли радили по своєму: радили, радили, і от яке уложили, що гріх і згадовати за сесе уложене. От наказав цар по їх раді, щоби всіх старих дідів вигопити, щоби, каже, дурно хліба не збавляли, а хліб ся лишит молодим; щоби ніхто не важив ся під карою смерти жадного старика ані передержовати ані переховувати. От і розбігли ся возні по цілім краю, всюди розголосили розказ царскій, тай гайдуки брали старих, де подибали, та топили без милосердя.

Прийшов возний було і до нашого містечка; вибубнили, витрубилл на чотири роги міста, та ще і на валах пахолок викрикав: »Панове міщане і передміщане і старозаконні, люде посторонні, а сходіте ся до ратуші, бо будут гривнами карати!« Зійшло ся міщанство на ратуш, і от їм писар перечитав: »Мп з божої ласки цар (чи там король) такий а такий, великий князь такий а такий, пан дідичний і проче. Всім в-обец нашим вірним подданім дідичних наших панств і цілої річи посполитої і кождому з-особна нашу царскую ласку і милость ознаймуемо. Понеже з допущеня божого притаковив ся великий неурожай во всіх наших дідичних панствах цілої річи посполитої, а з того недостаток в збіжю і голод слідує, Мп

з божої ласки цар такий а такий, троскливо стараючи ся о добро наших вірних і послушних підданих, і чуваючи отцевским старунком о їх щасливість і добрий бит, урадили-сьмо з нашою премудрою і неустаючою радою, щоби зменшити з'їж хліба і всякої стравн, то наказуем: ажеби всіх старців, що мают більше пятьдесяти літ, яко непотрібних до роботи і неужиточних річи посполитій а тільки дармо хліб з'їдающих, побрати, повязати і потопити або подушити, а натоміст останет-ся молодшим хліб тот, що би мали сїї дармоїди з'їсти. То приказуем і наказуемо сурово всім нашим вірним старостам, старшінам, війтам, тивунам, десятникам і всім урядникам, аби в своїх підвластних країнах побрали всіх старців више пятьдесять літ маючих, повязали і в своїх ставах або річках потопили. А сей розказ, із нашої царської ласки і милости виданий, повеліваємо і срого приказуем, аби виповнен був під утратою нашої царської ласки, всего іміня, чести і горла того, хто би ся важив супротивити ся або переховати і перетримати, огню або води дати на смерть осужденим више реченим старцям. — Дан в наших дідичних панств столечнім місті таким а таким, дня того а того, місяця такого і того року.»

Як перечитали такий розказ царский, так потягли всіх старців, де йно в котрій хаті був, всіх потопили, бо всі ся бояли утрати ласки царської. Ож були в місті три брата рідненьких, та мали отця старенького, так они як учули за тот розказ, та сказали батькови; а батько: »Та беріт, синоньки, воля божа і царска воля, та несїт мене, най я уже гину, аби лиш ви, дітоньки, прожили, я й так уже одною ногою в гробі.« — »Нї, та-тоньку наш рідненький, помремо, а тебе не

видамо,« в один голос закричали добрі сини, та аж припали до него: »ми тебе сховаємо, самі від губів будемо віднимати а тебе годувати, татоньку рідненький, голубоньку сивенький.«

Взяли три брата рідненькії свого батька старенького, завели в комору, прокопали під помостом, вистелили ряднами, сіряками (бо соломн було дасть-Біг) тай посадили старого тай принесли му бохонятко хлібця, що чорний як земля сьвята, тай накрили помостом. Сидів там старий місяців чи два чи три, а сини все підносили му, що мали. Минуло літенько без жнив, без кісьби, минув і маїк, минула осінь без радости, минула й зима, уже прийшла весна: сонічко пригріває, уже пора сіяти, а насія нема. Який сьвіт великий, а уже хлібного насія не було: одно спотребовало ся, друге посіяли люде, надіючи ся що ся уродит, та як кинули у земельку сьвятую, тай там і струпішіло. От прийшло ся уже як конець сьвіта!

Аж прийшли три сини до свого батька, питают: »Тату! що робити? Пора сіяти, уже Біг і дощики зсипає, земелька упарила ся та як крупа розсипає ся, а насія дасть Біг, хотьби зерночко, то нема.« — »Беріт, синочки, здирайте стару стріху з хати та молотіт сніпки, та сійте полову.« Обдерли хлопці хату та стодолу (однако їй порожно стояти), молотят стріп, аж піт з чола тече, так таки сніпки ціпами на мак покришили. Як посіяли, дав Біг гаразд, так за тиждень і зазеленіло ся як тая рута, за місяць, за два, а збіже як лава, як лава, та всяке насіє нашло ся там: є і житце, є й пшеничка і ячмінець, ба відав і по стеблі гречки та проса було. Куди сьвіт сьвітом зійдеш, нігде не видко пашні, все поле

травами, бурянами та бодяками захрасло, а у них пашня як ліс! Що ся люде дивовали та чудовали! пійшла слава по всему сьвіту, дістала ся звістка і до самого царя: що є в таким а таким місті три брата рідненьких, та у них уродило ся збіже на весь сьвіт, та ще яке красне, див дивом не жито! Казав цар ставити ся тром братам перед царске лице.

Учули брата, тай об поли ударили руками: тепер же нам буде і аминь! Пішли знов до батька: »Тату! кажут нам перед царя ставати! порадь, тату, що робити!« — Ідїт, синочки! що буде, то буде, а ви перед царем так щирю правду кажіт.« Пішли брата, приходят до царя. Цар грізно питає: »Чого ви, окаянники, переховуете пашню. коли такий голод був, що тільки миру з голоду померло? Кажіт правду, а нї, то кажу вас мучити і катовати аж у смерть.« Брата розказали все. як було, від початку до послїдного: »тепер. царю милостивїйший. віддай в яку хоч катушу, або помилуй. коли ласка твоя.« Царске чоло виглядило ся, оченька вияснили ся. Казав сейчас привести старця-батька перед себе, і посадив єго поруч себе коло свого трона, і слухав єго ради до смерти, а синів єго нагородив так, що ну! Тото збіже зібрати казав по колоскови і в руках вимяти, та порозсїлав по всїх царствах на насїня. і від сего розплодив ся хлїб сьвятий на весь сьвіт.

КАЗКИ ЗА ЖИДІВ.

I.

Якомусь орендареви пропав котел із винниці, що то горїлка на алембик проганяє ся. Не

знати, хто украв; ходит Жидище, тріпає руками, сварит на Іванка, що не пильновав. Але тот відгукнув до Жида: »Пек тобі, нехристе! чорт знає де що пропаде, то все до мене, ще я буду твого жидівського кітла стеріг? Було собі з своєю Сурою та бахурами засісти та стерегти.« Жид бачит, що сваркою нічого не зробит з Іваном, дає єму горівки: »На, Іванку, напий ся, та не лай, не сварися, а скажи таки правду, чи не взяло ти?« — »Біс твій котел брав.« — »Цить, цить, Іванку! най єму лихо матери, хто взяв; але ти довідай ся, хто єго взяв, а я тобі ще горівки дам тай пачку тютюну дам; ти таке мудре, Іване, ти було в дворі, ти було у війську, ти всюди було та все знаєш.« Так він таки: ні і ні, не знає та не дознає, хто узяв. А він, чортів син, таки добре знав, бо він таки сам узяв та заніс го в корчі, щó за винницею були, тай там і накрив ломачем.

Бо таки Іванко був ледащо таке, що ніхто за кусень хліба держати не хотів. Був він з-молоду у господаря, та вигнав го ґазда, бо ні до чого було; відтак взяли до двора, тай там, раз через п'янство а друге що любив таки рушити, та вибили, вибили, тай випудили, аж ся закурило. Волочив ся по селу, волочив ся, аж прийшла бранка, взяли і віддали у некрути. Таж бо щó ні на що, то і у війську не будут держати: побув щось кілька років та приволік ся знов у своє село; але хто-ж прийме такого драба, щó ні робити не хоче та ще всі знали, же злодій та п'яниця такий, що за келишок горівки і миш би пігнав до Львова. От наняв ся він у Жида до винниці, бо щó людяне, то не піде до Жида служити, але найде собі службу хоть у панів хоть

у хрестянина. Оттакій то був тот Іванко, як всі грубарі жидівські.

Питав Жидпсько, перепитовав за кітлом, нема, як в землю запав ся. Посходили ся раз люде в неділю як звичайно до корчми. пют, частують ся, розмовляють, бесіднують старі, балакають. Прийшов і Абрамко (орендар) ід ним: »Як ся маєте, добрі люде? богдай ви віковали та здорові горівку пили! чи чули ви, яку я маю шкоду? Ай вай! такий котел новий, що у винниці, та хтось украв: чи не чували ви. люде, чи не продавав хто в місті або що?» А Іванко туж за плечима его потерпає, думаючи. що хто із громади надбав в корчех або що, тай сам відзиває ся (бо, бачите, на злодію шапка горит): »Е, не журися, Абрамку, ще він ся найде, хто б его украв? Чужого не було, а свій хотьби узяв. то далеко не поніс, от може де в корчі кинув, тай там лежит; тай де-ж би він его ніс через село до міста, то би хто узрів із громади.« — »Говори си, говори,« перебив арендар: »оно возьме, потовче, порубає, забере в міх, тай понесе до міста, продасть тай пропало.« — »Ба! добре, пане арендарю,« загадав Іванко: »але-ж бо оно буде бренокотіти, то би хто пізнав тай би зловили злодія, тай таки хоть куснями. то би ся тобі вернуло.« — »Який бо ти, Іванку, дурний, шкода тебе, що-сь такий виріс! а він не возьме в міх половн, насипле, перемішає, возьме на плечі, тай понесе до міста; хто его буде питати!« — »О. коли так, то пропав уже твій котел,« сказав Іванко, урадовавши ся, що его научив Жид, як ще робити. Відтак пійшов Іванко в корчі, розбив котел, порубав, взяв у мішок половн. тай поніс до міста і продав.

II.

Ішов раз Жидок із ярмарку та стрітив ся з бідним наймитом, що служби шукав. Ідут собі дорогою, ідут, аж прийшли на брід: Жид скинув свої черевки і стягнув панчохи, позасуковав штанята, і бреде у-перед, а наймит іде за ним в слід. Жид тримає і торбинку свою, щоби не замокла, і черевки з панчохами тай поли жупана свого, все в одній руці, бо другою підпирав ся на палицю, щоб го вода не звернула. От якось піткнув ся на слизкій ріни, звихнув ся, упустив одну полу в воду, крикнув: »ай вай!« — тай вхопив, що мав, і аж повиш голови підняв. Не упав Жидок, лише троха кафтан замочив ся; але мошонка з грішми вилетіла із кишені, наймит ізхилив ся тихенько, засукавши рукав, тай витягнув із води тай сховав.

Вийшли на берег, обули ся і йдут. На дорозі оглядів ся Жидок: »Ай вай! нема гроший, десь загубив; чи не видів ти, Грицю?« — »Ні, не видів.« Шукає по дорозі, нема. Що-ж робити, пійшли далій. Жид роздумав, що не онакше, як що він згубив на броду, а Гриць, йдучи за ним, уже певно знайшов; але що-ж з ним робити, коли не признає ся?

Прийшли до корчми. Жидок став намовляти, щоби Гриць признав ся, що знайшов гроші: все купує ему горівки тай примовляє: »Правда, Грицуню, я ішов і ти йшов?« — »Правда,« каже Гриць. — »На, напий ся горівки! Правда, що я бродив і ти бродив?« — »Правда.« — »На, напий ся горівки.« Гриць випив. »Правда, Грицуню, що гроші бовх?« — »Правда.« — »На, напий ся горівки. Правда, Грицуню, що гроші бовх а ти

хап?» — »Брешеш,« відрізав Гриць. Жид знов взяв хлопа підмовляти, аж ледви-неледви навчив Гриця, підпоюючи, що він признав ся, що гроші бовх а він хап.

Жидок урадовав ся, що уже Гриць признає ся, каже: »Ходім, Грицуню, тепер до пана, абись пак і перед паном так казало, а я тобі ще куплю горівки.« Гриць, підпивши, каже, що добре, але я так не піжду босий та обідраний; дай мені чоботи та кожух та добру шапку, то я і стану перед чортом. не то перед паном.

Жид пошварґотів щось по своєму з орендаром, аж тот за ключі і отворив комірку; аж там всего як на ярмарці: і опанчів, сердаків і кожухів, і шапок і чобіт жовтих сафянових і чоловічих таки шкапових. ба й були бекені, перемітки, вибачте і спідниці, загортки, хустки; ба тут і желе: чересла, леміші, наралники, лопатні, свердлі, вісняки, різакі, сокири, тесники, всякого було: все тото, бачите добрі люде, позаставляли за горілочку, кому треба або на празник або на поминки, обідню справити, або як кому Біг дасть весіле справляти або і хрестини, на все треба горілки, щоби людей добре почастовати, аби тямили гостину. Таї передновок не мало оскорбит: в осени, коли Біг гаразд уродит, то і байдуже, хто схоче, обірве; витуманит і Жид, кільки схоче, у газди зерна: чоловік му за в-пів дармо дає, Жид собака пряче в свої засіки — аж до переднівку, тогді, коли господарі свій хліб з'їдять а купити нема за-що, ідут до Жида, заставляют послідне, аби діти годувати; Жид дає на весні, коли хліб підскочив в гору, а в осени, як ціна спаде, то і в трое возьме від господаря, та ще за піжду, що наросте від Юря до Михайла, удре

добре, а статки та маєтки лежат у Жида: прийде зима, бере кожух а закладає Жидови сердаки та опанчі; прийдуть жнива, то заложит сокиру а серп возьме.

Оттак то господарюють наші господарі: працюють гірко, а їх працю або чорт або Жид бере. А богдай вас з вашим господарством! Час би уже, честні газди, розум мати та не дати ся леда Жидовину за ніс водити.

Так Жиди убрали нашого Гриця і в чоботи і в кожух, дали і шапку, і пішли собі оба до пана. Зараз став Жидок скаржити ся на Гриця перед паном. »Вельможний пане! Ми оба ішли з ярмарку, прийшли на брід, мої гроші бовх, а Гриць хап!« А Гриць відрізав: »брешеш.« Пан розсьміяв ся на всю губу і каже: »Як тото було? як?« Жид: »Вельможний пане! ось-так се було: Правда, Грицуню, що я ішов і ти ішов?« — »Правда.« — »Отже бачите, вельможний пане, я ішов і він ішов;« до Гриця: »правда, що я бродило і ти бродило?« — »Правда.« — »Видите, вельможний пане, що признав ся,« каже Жид тріпотячи. »Правда, Грицуню, що гроші бовх а ти хап?« — »Брешеш,« відтяв Гриць. Пан знов зареготав ся. А Грицько, осьмілившись, каже до пана: »Що то, вельможний пане, за напастливий Жидище! він скаже, що й сей кожух я ему взяв?« — »Так не чий, як не мій!« — »А може і чоботи не мої?« — »Таже-ж не твої.« — »Може і шапка не моя?« — »Лихо твоїй матери, та то не твоє, давай сюда!« скричав Жид, та взяв сїпати паробка за кожух та за шапку. А пан розсердив ся, казав Жида замкнути до гарешту

а хлопа пустив гет. Паробок собі пійшов своєю дорогою. мав і кожух і шапку і чоботи і гроші.

От таки трафило ся мужикові (коли се правда) раз Жиди обдурити.

III.

Було то колись, та уже дуже давно, ще не-біжчик дід розказовав, як то козаки завирушплись на всіх ворогів: тож то була різня! Господи, прости гріхи! в кождім місті, в кождім дворі страх як на страшний суд, а Жиди то так ся поперепуджовали, що де котрий міг улізти, хоч в мишачу діру, то і там сидів, доки біда не минет-ся.

Один Жидок десь вирвав ся, та утікав десь чи до своїх чи що, та нагнав єго хлоп з порожнім возом: »Куда ти, нехристе, плетеш ся?« — »Ох, до того а до того села, коби-сте, пане господарю, підвезли з-трохи, я би вам так заплачив, що ну!« Змовили ся, згодили ся, взяв мужик Жиди на віз та затяв коні: ве!

Але Жидок зупинив єго: »Погоди, Іване! памятай, Іване, уважай добре, щоби де не подибати козаків, бо тепер всюди уганяют та бідному Жидкови не дадут і душі виховати.« — »А мені що до того?« сказав Іван: »най тебе і живцем спекут, то мені байдуже.« — »Але, Іване, нехай Біг боронит, щоби они мене Жиди пекли; чи они але-пак не мають панских волів та коров? От знаєте, Іване, я вам добре заплачу, нате, сховайте лишень тот мішочок з грішми, сховай за пазуху, щоби козаки не видерли.« — »Я не хочу, ще мені яка біда буде: як-би знайшли, то б і коні пропали; мені на-що? злізай з воза та гайда до

дідька!» — »Прошу вас, пане господарю, я вам так заплачу, що не може і сам цар ліпше заплатити, лишень везіт!» Мужик з великою бідою пристав, але гроші, каже, я возьму в сакельню межи обрік тай сам присяду, то підо мною безпечні будут. Жид пристав, і поїхали. Їдуть, їдуть, Жид все оглядає ся, чи не покаже ся де який козак, аж стало уже й сонїнько спочивати. Жид добув з мішочка свої приказаня, завязав на чоло, обв'язав ремінцями ліву руку по локоть, тай взяв свої борухи відправляти, а все Івана випитує, чи не видко де козаків.

Їдуть, їдуть, Жидиско ся молит, аж виїхали вивозом на чисте поле. Іван як скрикне: »А диви, он-де козаки обозом стоять!» і показує на полукіпки на полю. Жид: »Ай вай! де я ся сховаю?» тай горіниць упав у віз, і не розглядів, до що е. Іван порадив, що, каже, »ти ляжи горі черевом на возі, а я тебе рядном прикрплю, та зведи руки і коліна, а я скажу, що я дзвони везу до монастиря.« — »Добре, Іване, добре, богдай вам Біг здорове дав!» Жид так зробив, як Іван научив, тай поїхали. Жид все питає, чи далеко козаки, а тремтить від страху, аж зубами дзвонит. Іван каже: »Ой біда! жене один козак просто до нас; пропали ми уже, пропали!» Жид обомлів від страху. Підїхали трохи дальше, хлоп скочив з воза, як затупотит ногами, якби копитами, як крикне не своїм голосом: »стій!» — тай сам собі у одвіт: »тпру!» Коні стали. Знов буцім козак питає, а ногами тупотит: »Де їдеш? щó везеш?» — »Я, паноньку, везу дзвони до монастиря.« — »Давай гроші!» — »Нема, паночку любий!» — »А тут щó?» та сам луснув по сакельни пужалом, ніби козак нагайкою, а там гроші відозвались,

а він себе пужалом через плечі лус, лус, а все то лає то випрошує ся, ніби-то за козака і за себе. А далі кричить: »давай гроші!« — і сам стогне та ніби добуває гроші.

Та ще нарешті, ніби уже удобрів ся козак, та каже: »А щó? голосні твої дзвони?« — тай Жид по колінах пужалом; а Жид: »бам-м-м!« — »Добрий голос,« каже: »а ну другий?« та по руках; а Жид: »день-делень!« — »Добрий,« каже: »ану ще третій?« Як ударит по голові, а Жид: »дзінь!« Та потупотів трохи коло воза і утих, а по хвили відзиває ся та стогне: »Ох, богдай тебе! через твої гроші та позбавив мене здоровя; ох, плечі ж мої! ох, крижі мої!« — »Цить, цить!« відзиває ся Жид з-під рядна, очунивши трохи з переполоху: »щó то гроші? дурне гроші! Але то як-би був ще раз навернув ся до »дзінь«, то би уже не було дзінь, але було би: гвалт!«

IV

Був то в однім малім містечку дуже мудрий Жид: він був щось двацять літ шкільником, а такий, казали Жиди, був мудрий, що чув, як трава росте; він до нікого і говорити не хтів, лише все в бублях їмирав. А було то тогді, коли козак Гонта (коли чували) Гумань вирізав: так розтягла ся козацькая воля по всій Україні, всюди Жидів та ворогів губили та палили. От і прийшла черга і на наше містечко: козаки розполошили Жидову, де-що перерізали, де-що порозбігало ся, а старійші згорнули ся до школи, замкнули ся, та взяли ся молити — бо коли тревога, то і Жид до Бога. Але найдут козаки їх і в школі: всі Жиди, хто міг, поховали ся, що так тісно було

як оселедцям в бочці; лишень оден Сруль шкільник, відправивши свої борухи, каже, що не боїт ся козаків, і вийшов на улицу. Всі дивовали ся, що він такий мудрий і відважний, тай дивлят ся вікнами за ним, щó із того буде. — Сруль собі поважно вийшов з книгою на улицу і походить по улиці по-при школу, і щось читає.

Аж десь і уродили ся козаки та до него: »Коли Жидовина!« А він підняв руку: »Стійте, не коліг!« Козаки схаменули ся та знов до него з грозою: »Щó ти за оден?« А Сруль тихенько їм каже: »Та то, панове, добро пізнати, що я не Жид.« — »А хто-ж ти такий?« — »Але-пак, панове,« усьміхаючись каже Жид: »та то добро пізнати, що я не Жид; я Василян з Почаєва.« — »А щó-ж ти тут робиш?« — »От-що порабляю: похожаю та Богу ся помоляю,« все ласково уговорює Сруль. — »Та за кого молиш ся?« запитав оден козак. — »Та за кого? за пана Гонту та за вельможних козаків панів.« — »А возьми ратище на песего сина!« обізвав ся оден із купи козак. А Жид не порозумів, тай каже: »Але, але! і я кажу: радьте се, аби добро було.« Тут его козаки і підняли на три списі к горі. Відтак школу підпалили та всіх Жидів як мух подушили.

V.

Раз набігли козаки до корчми; щó там було прихоже і домашнє, поховало ся, де хто міг — а ту уже в хаті козаки: склянки та фляшки Жидови товчут, та псуют, щó подибают. Жид засапаний, ледве дише, та якось запхав ся у грубу, та в страху не постеріг, що там уже стояв у ку-

точку... панського війська капітан, що був також перед козаками сховав ся.

Ледви Жид випростував ся, аж пан капітан хоть тихо а з притиском на него: »Жидзе, а чапка?« — бо Жид як стояв у шапці, так і в шапці у грубу вліз. — Жидище серака бачит, що межі два огні попав ся. сіпнув за шапчину, тай думає собі: »Ай вай! ц-ц-ц! що́ то за капітанство з Жидом у одній грубі!«

VI.

Купив собі раз дуже багатий Жид село, і зачав яко пан дідич лани засівати, сіна робити, горілку на винницях курити та пива варити, воли на брагу ставляти, одним словом господарив собі як пан. Все господарство ему добре йшло, сам в кожній куточок заглянув тай підстаростів собі вірних подобрав, самих Жидків; лишень не міг порадити з проклятими мишами, що́ в гумні та по засіках таку шкоду му робили, що як возьмут було стирту розбирати, то наш пан Абрам ходит як не свій, лиш поцмокує, то за бороду бере ся, то волосе рве.

Раз прибіг гуменний засапаний: »Пане Абраме! нещасте, гумно погоріло, три стирти пшениці попелом сіло!« — »А... миши що́?« запитав борзо пан Абрам. -- »Та чорт і миши забрав,« відказав гуменний. — »Що́, погоріли?« спитав пан Абрам, витріщивши очі. — »Та погоріли, ніколи було утікати,« відповів гуменний. — »То-то-то, добре на них, на-що́ псяюхи мою пшеницю псуют!«

КАЗКИ ЗА ЦИГАНІВ.

I.

Була одна громада десь в якимсь селі дуже пуста та ліннва до роботи. Пан їх хотів научити та добрим словом направити, та скликав було всю громаду до двора свого. Зійшла ся громада на дідинець, тай циган собі за ними прийшов та помежи люде висунув ся аж на самий перед. Пан вийшов до них тай зачав їм представляти, яка погана тота лїність, як она до всего зла веде, яка то ганьба для громади і так дальше. Наконець питає їх: »Скажіт мені, на той приклад, хто би ся знайшов межи вами, що́ би від-разу кварту горілки випив?« А циган підхватив: »Я, пане!« — »Хто би у вас був такий, що́ би засїв та так від-разу добру миску пирогів зо сметаною із'їв?« — »Я, пане!« вихопив ся знов тойже циган. — »Але не найшов би ся межи вами, хто би за день півтори копи жита змолотив, з'околотував і вивіяв?« — А циган обертає ся до людей: »Ну! громада, говоріт ви, я за себе досить говорив; ци мені все самому робити?«

II.

»А чув ти, цигане, що? Ай, та то твого брата ймили, в кайдани заковали, та уже в фурдигу затягли; тож то будут бити!« казав якийсь чоловік, стрітивши ся з циганом. На то циган запитав ся: »Та де его ймили?« — »Де?« відповів чоловік: »в чужій коморі, що підкопав ся та хтів солонину украсти.« — »Овва! велике диво в коморі зловити; нехай би но его пустили в поле, та тогді зловили, отто би була штука!«

III.

Провадили цигана під шибеницю, а він ся просит: »Мої добрі люде, що вам Біг дав? що ви від мене хочете, за-що ви мене вішати ведете, що я вам винен? от пустіт бідне циганяще, пустіт та не вішайте!« — »Ба!« сказав хтось із вартівників: »коли пани хотят, ми мусимо робити.« — »Та дай вам Боже здорове, добрі люде!« підфатив циган за слово: »то повішайте панів, коли пани хотят; на-що вам бідного цигана вішати, коли він не хоче та ще й просит ся; вішайте того, хто хоче!«

IV.

Пійшов циган красти садовину: переліз через острішок тай хильцем-хильцем підобрав ся під грушу; потряс зо тричі та став у мішок збирати; збирає, збирає, а садівник підгля�вши (бо місячно було) тишком-нишком зайшов із заду, та за обшевку хвать: »А тут єсь, песій сину! научу я тебе в чужий сад лазити, полізут тобі боком тоті грушки!« тай потяг: »ходи за мною, дам я тобі науку« — хотів бо его завести ід хаті та викликати хлопців і добре випарити, щоби памятав з московській місяць, як то грушки красти.

Циган бачит, що біда, взяв ся на хитрощі та просит ся: »Пане господарю, будьте ласкаві, що хочете зо мною робіт, і рубайте і сїчіт і хоть живцем шкіру здеріт, лишень мене через острішок не мечіт!« — »Добре, добре!« приговорював з-разу господар: »я уже знаю, що з тобою робити.« А циган таки свое: »Пане господарю! що хочете зо мною робіт, і рубайте і сїчіт і хоть

і живцем шкіру здеріт, лишень мене через острішок не мечіт!» Думає господар: хто знає, що циганови буде, коли він ся так просит, ану-ж я его через пліт перекину? — тай підвів циганище до плота, а він все ще гірше просит ся, взяв під коліно, тай пекець! через острішок, і дивит ся крізь пліт, що з ним стане ся. А циган скочив на ноги як кіт, та ще уклонив ся: »Дай ти Боже здорове, чоловіче! тепер хапай вітер у полю.« Садівник кинув ся був: »Ох, вражий сину! хибань би я тебе не ймив!» — але заким він на острішок вдрапав ся, а циган уже зо три гони убіг; хто его годен зловити? хибань хорт або чорт!

V.

Украв циган кобилу, тай догонили его, зловили, та привели до ратуша. Посходили ся люде, та хто прийшов, то циганови в очі: »А злодюга, коновід! бийте его та слухайте, чи живий, на-що коні краде.« — »Біг-ме, панове громада,« взяв ся циган клясти та божити: »ей Богу моему! що я не крав кобили; щоби мені в міху дух заперло, та щоби ковало розколело ся та молоток вищербив ся, коли я кобилу украв! А ось, добрі люде, як се було: ішов я селом, та хотів перейти судками, бо, бачите, шляхом далеко а я квапив ся, бо жінка та діти дома уже три дни не їли, та біжу, біжу, аж там поперек дороги стоїт якась коняка та цілі судки заступила; хочу перейти їй з-переду, так не дасть приступити, кусає; зайду з-заду, то она ногамп бе та фицькає. А я собі думаю: ну-ж я через неї перескочу, та як розбіг ся, скік! та лишень на неї вискочив; а кобилище як ся збр-

кає, як не піjde зо мною, а я щó маю сили, держу та кричу: тпрру гніда! тпрру гніда!... а она летит та летит, гора не гора, пліт не пліт, окіп не окіп, та забігла зо мною аж на друге село, та аж сесі паробочки, дай їм Боже здорове, зопинили єї, таї сюда привели.»

Громада слухала, слухала цигана, та уже зачала було і вірити, та уже декотрі казали, щóб єго пустити, але хтось з глоти обізвав ся: А де-ж тота ремінна уздечка на ній узяла ся? таже заховстана не пасла ся! »Отже тото, добрі люде, сказав циган, ніби двуючись та хотячи люди потуманити: »і мені дивно, звідкіль она там узяла ся!« — »Ага, туди він закидає! звяжіт єго, ведіт до пана.« загула громада, таї потягли циганище.

VI.

»Знаєш ти, чоловіче, щó,« казала циганка до свого мужа, сідючи в бурдею на землі коло ватри та латаючи свою дранку: »от я піjду до куми, та позичу трошку мукки, а у сусїди позичу спра, та наліплю пирогів, та зробимо собі пущене. А циганчатко обзиваєсь із барлога: »А я, мамо, буду по два нараз їв.« — »Та не халасай, та не халасай!« скрикнув старий циган, та потягнувши єго доброю пугою по голих плечинятах: »та не халасай, єще ся подавиш, та біда буде; та не халасай, вражий снну!«

VII.

Ходив циган до одної жінки на зальоте, та не влюбив ся її: хтіла го позбути ся і казала

свому чоловікови, щоб сховав ся, а як він прийде, жеби тогді заступив го і з разів хоч десять коромеслом оперезав. Так ся і стало; циган спужав ся дуже, та не мав ся де сховати, а жінка єму каже: Йди там під корову ляж, та він скаже, що то теля. Прийшов чоловік, розпитуєсь про се і про те діло, а уздрівши корову питає: Жінко, що то під коровою? »А та знать теля.« Тож мій чоловік як возьме паровину, як стане бити, буцім жінка о нічим не знає, вибив, вибив, аж якось ледви вихопив ся та ну-ж на-втікача, що аж закурило ся. А були-ж бо они собі сусідами; так на другий день зустрів ся циган з господарем і питає ся: »А що то ви вчера вечір за гамбарас мали?« — »Та що,« каже [господар]: »вихопив ся нам бик тай корову відісав, що навіть і каші не було.« — »І та що! та хто-ж вигдавав за ложку молока так бити бика?«

VIII.

Пійшов циган старий служити до чорта, так чорт каже: »Дам ти, що хочеш, абишь мені заодно ломаче і воду носив та під китлом огонь клав.« — »Добре.« Дав єму чорт торбину і каже: »Йди там до теї керниці і набери води.«

Пійшов мій циганисько, набрав в ту торбину води і тягне ключкою до гори, але же старий, та не здужав їй витягнути: мусів воду вильяти, щоб і торбини не запропастити у колодязи. Але з чим же тепер домів вертати ся? От взяв мій циган кола з плота і шпортає докола кирниці, буцім то він копає. Чорт чекає й чекає, а его як нема так нема з водою; далій сам іде на зустріч циганови та знай питає: »А чом ти

ся так бавиш, чом-есь доси води не приніс?» —
»Ну та що! та я хочу всю кирницю викопати та занести тобі.« — »А знудив бнсь ся, що таке забажав: та не приніс би то оттак тую торбину за тим часом. щоб дров надармо не збавляти!« та витягнувши води сам несе. — »І, коб я був знав, то б я був доси давно приніс.«

Післав его чорт раз по ломачя до ліса. Пійшов циган, але в лісі дощ его напав та змочив на-скрізь; прозяб старий і не здужав уже схилити ся по ломачя. Що-ж він робит? От взяв і дере лика: надер скілька оберемків, іде дооколо ліса і увязує ликами едно дерево до другого. Чорт жде, піджидає, а про цигана ні чутки нема. Іде сам, та надбавши: »А що ти робиш, наві-дженій?» — »Та що, та я тобі хочу дров принести: от вяжу весь ліс в один оберемок, щоб дурницею не гаїтись.«

Чорт бачит, що непорадна година з циганом. набрав ломач та йде до дому. Упоравши ся дома, іде до старшого чорта порадити ся: »На-няв-єм собі цигана, але-ж то якась біда: досить ми розумні,« каже, »але він ще дужший і розумнійший за нас; та хибань я его забю.« — »Та добре; коли ляже спати, то забий его, щоб ще коли і нашого в поле не вивів.« — Прийшло до дому, полягали спати, а циган знать щось мірковав, бо зіставив кожух на лавці, де заєдно спав, а сам вліз в куточок під лаву; як прийшло, чорт гадає, що уже циган чорно спит, взяв за булавку желізну, як витне по кожусі, аж голос по всім усюдам пійшов, тай ліг собі спати, думаючи: ого, циганови тут уже і аміні! А циган стогне: »ох!.. і чухрає ся в куті. — »А що то тобі?» — »Ой, блоха мене укусила.«

Іде чорт знов до старшого на пораду. »Але, де єго забити,« каже: »як єм витяв булавкою, а він лише почухрав ся і каже: блоха мене укусила.« — »Та вже-ж заплати єму,« каже старший, »кілько схоче, та нехай собі йде сьвітом за очі на чужі руки.« Вибрав собі циган торбину з червінцями, тай пійшов. Аж чортови жаль стало за грішми і радит ся знов старшого, а старший каже: »О, доганяй цигана і кажи, хто з вас лучше ногою о камінь тупне, щоб на три милі голос пійшов, того будут гроші.« Доганяє чорт: »А почкай, цигане, щось ти скажу.« — »А за-чим ти, вражий сину?« — »Ой почкай, будем тупати; хто голоснійше тупне об камінь, того гроші.« — »Ну, то тупай,« каже циган. Чорт тупає раз і другий, аж в ухах ляснуло, а циган тимчасом нальав води за холяву. »І, щó то, дурний ти! як я тупну о сухий камінь, то вода трісне.« Ах, як тупне, а ту трісь! вода бризнула із каменя.

Іде чорт знов на раду, а старший: »Доганяй,« каже: »хто з вас висше булавою кине.« Циган увійшов вже може кілька миль, аж огляне ся, за ним чорт. »А стій, почкай цигане!« — »А чого ти, вражий сину?« — »Хто з нас висше булавою кине, тому і гроші.« — »Но, та вже-ж будемо кидати, я й так маю два брати там на небесах, оба ковалі, то здасть ся їм чи на молоток чи на кліщі.« Чорт кинув, що аж загуло, та ледви що і видко було. А циган взяв за кінець, ледви підніс та кличе: »А наставляйте там руки, брати, гей!« А чорт сїп го за руку: »Ох! почкай, не кидай, бо шкода.«

Порадив знов старший, каже: »Доганяй ще, і кажи: хто борше забіжить де куди.« Дігнав чорт,

а циган каже: »Знаєш ти що, я з тобою не буду гонивсь, бо ти того не годен ще; але я маю Яця, маленького сина, щó му допіро три дни: як его здогониш, тогдї зо мною будеш ся мірив.« І заглянув циган заяця в борозні: »Бач, он Яць маленький; ану, Яцю, доганяй!« А заяць як вирве ся, то сюди то туди на вискоки, лишень туман за ним поле наліг. »А ба!« каже чорт: »та-бо він не на-прошки біжит.« — »І, в моїм родї ще ніхто просто не біг: кудя ся дивит, тудя біжит.«

Порадив старший бороти ся, хто дужший. »Е, чуєш,« каже циган: »щó б я з тобою бороти ся; от я маю батька, такий старий, що уже сім літ єму їсти до ями ношу: як ти его збореш тогдї зо мною бороти-меш ся.« А знав циган про медведя, таї веде чорта до его ями. »Іди,« каже »там та збуди его і поборись.« Увійшов чорт і каже: »Вставай, бородатий, будем ся бороти.« Ох! як займе ся медвідь коло него порати, я стане драбского хліба дерти, вибив, вичухрав, таї на яму викинув.

Порадив старший: хто лучше свисне, що на три милї чути було. Чорт свиснув, аж задзвенїло і зашумїло. А циган: »Знаєш ти що, як свисну, то ти ослїпнеш і оглухнеш; завяжи собі очи і уха.« Завязав. Як возьме циган довбнї щó дрова колят, як потисне по-за-уш раз, другий: »Ой, почкай! ой, не свистай, бо забеш! та побила б тя лиха доля з твоїми грїшми! іди, іди на безвісти!«

От і вся.

ПРИКАЗОЧКИ.

Ліпше своє латанє
Як чуже хватанє.

Приповідка.

I.

»Бабонько! їли-сте обід і горілочку сте пили, так як і я; а чому-ж за вами по одному снопови а за мною по два?« приговорював господар бабці, щó ся наймила у господаря жати. — »Ба!« відповіла бабка: »бо ви, пане господарю, собі робите, а я вам.«

II.

»Куме! на-що бо ви вашого сина жените? та то ще дитина, то дурне!« сказав раз кум кумови. А тот відповів: »Ба, кумоньку! та-бо то добре дурня оженити; як до розуму дійде, то не схоче.«

III.

»Чоловіче, бій ся Бога, ратуй мене!« кричав потопаючий лихий пан. Хлоп, уздрівши го з берега, задумав ся тай каже: »А як же вас, пане, ратовати, коли вас би за лоб тягнути, а ви наш пан?« — »Тягни, як хоч, аби лиш смерти не пожити.« Хлоп думає, думає, аж надбігло більше людей тай кажут: »Де-ж пана можна за чуприну брати? щó би він вже був за пан, аби го мужик за чуприну сїпав!« — »Та певно,« обізвав ся знов котрийсь, »що не годит ся, бо видно, що панска чуприна не до того; то лишень мужицка чуприна на то на сьвітї, аби ю пани тягнули, як хотят і куда хотят.«

Оттак люде радили ся, радили та балакали на березі, щó робити; а пан кричав: »хто в Бога вірує, ратуйте!« — кричав, кричав, тай утопив ся.

IV.

Зайшов подорожний до хати і просит ся на ніч, та саме надійшов, що жінка мужа свого била. »Добрий вечір!« — »Добре здоровя!« — »Не прийняли би-сте мене на ніч, коли ласка ваша?« — »Та добре, ви хати не залежите. А з далекої дороги? звідкіль пан Біг провадит? щó там чувати?« взяла питати господня подорожного, забувши за свого чоловіка, же го била і лаяла. — »Ат, щó чувати!« каже подорожний: »біда! бют та плакати не дают.« — »От чуєш, старий псе,« обізвалась знов до свого чоловіка, »яка біда у людей, а тобі у мене щó за лихо? нареवेश ся що днини, кільки хочеш.« Тай ласково знов до подорожного: »Сїдайте лишень, таже ви трудні із дороги; щó би вам зварити? може пиріжків зо сметаною, коли скромно їсте, бо ми, бачите, понеділкуємо,« — і все старому лепотїла, що у людей гірше, бо там бют і плакати не дают, а она его хоть що дня вибе, та плакати не боронит.

V.

Хотїв батько сына оженити, але сей, нї суди Боже, не дасть ся намовити. Закликав вже отець і сусїда, тай той намовляє і розважує, що »видиш, так в сьвітї є, що он тот ся оженив, он сесь ся женит, а ти чому не хочеш? Коли-сь прийшов, фалити Бога, до лїт, так і тобі пора. Бачиш, твій

тато чотирма роками молодший був за тебе, коли оженив ся, а предсі Біг благословив, щасливо прожив тільки літ з небіжкою.» — »Ба,« відозвав ся син: »тато з мамою оженили ся, а мені кажут чужу брати.«

VI.

Ішов подорожний швець через село та вступив до одного господаря, а тут сїдають до обїду, та швець питає ся: »Чи нема якої роботи у вас, пане господарю?« — »А щó? ти ремісник?« — »Таже ремісник.« — »А щó за ремісник, чи не кравець?« Швець думає: скажу, що не кравець, то може не дасть їсти, бо певно господар кравця потребує, коли ся за него питає; тай відповів: »Та кравець.« — »Добре, добре! та сїдай з нами обїдати, по обїді то дам тобі роботу« (бо то було саме обїдня пора, коли гáзда з челядю засїли до стола). Швець не дав ся богато просити: сїв, за ложку, та просто у миску.

Пообїдали, подяковали Богу і господареві за обїд, позбирали, тай господар показує сукно тай каже: »Подиви ж ся, майструню, оттут є сукно, та розміркуй, щó з него може бути.« Швець розложив сукно, подивив ся тай каже: »Буде два великих і оден малий.« — »Як то?« задивовав ся господар: »я гадаю, що ледве впїткне на оден великий а другий малий.« — »Та щó ви кажете, господарю?« спитав швець. — »Я кажу: два сїраки, оден великий а другий малий,« відповів господар. — »Гм! а я думаю три мішки, пане гáздо, бо я не той кравець, щó сїраки шие, я шию мішки.« — »О песій народе!« подумав собі господар: »наїв-есь ся моєї праці, ще з мене кешкуеш!«

VII.

Пан староста обводовий вийшов собі за місто та стрітив ся з весільним старостою на кладочці узенькій, так що розминути ся ніколи. Весільний староста звичайно з весілем ішов підпивши, то і під'уфалий був, тай до пана старости: »А щó, пане старосто? І ти староста і я староста, хто тепер кому з дороги уступит ся?« Пан староста видит, що з нетверезим нема багато толку, усміхнув ся тай каже: »Я тобі ся уступлю з дороги, бо ти лишень нині а я заедно староста« — і уступив ся простому міщанинови з дороги, бо добрий пан був, дай му Боже пановане!

VIII.

Козаки гуляли в корчмі та напивали ся; та надійшла баба жебрачка, підслухала під дверми тай думає собі: Тепер козаченьки підгуляли, то і по таляреви дадут милостини, а котрий підохочений, то богдай чи червінця не викине. Одхилила двері, улізла в хату, тай стала в куточку коло печи тай отченаші говорить, здихаючи та покахуючи. А козак і байдуже, і не дивлять ся на неї. От она підійшла ближше, та трясє ся і просит: »Будьте ласкаві, панове, дайте старовинні який гріш, поратуйте бідную; я буду Боженька просити, аби вам дав здоровячка та щасливе пановане та войоване.«

Оден козак обернув ся: »А щó ти, бабо, трясєш ся, чи-сь змерзла?« — »Тадже змерзла, паноньку; ось біда, зима іде, а я гола, нема в що і одягнутв ся,« сказала бабка. А козак борзо потішив єї: »Не журн ся, бабо: я тобі кожух

куплю.» — »Бог да прости! дякувать вашеці, дай Боже здорове вашеці вам!» перебила дякуючи урадована бабка. А козак єї в одвіт: »Здорова зноси, бабонько!» тай відвернув ся до своїх, і всі козакн зареготали ся. А бабка, постоявши, постоявши, обернула ся тай пійшла, думаючи собі: »Оттак обіцяв пан кожух, та слово его тепле.»

ІХ.

Був в однім селі брехун на все село, уже такий, що де поступит ся, то збреше; де би був, хто заговорит до него чи що, то він уже певно відітне або вигадками або сьмішками або таки просто брехнею: от таки, правду сказавши, що ніхто від него правди не чув, та всі в селі уже его призвали Іваном Брехуном.

Ішов раз він через село, та здибав его пан тай каже до него: »Ану, Іване! збреши не розмишляючи, дістанеш чвертку пшениці.» — »Не маю бо, пане, коли,« відповів Іван. — »Що-ж маєш за роботу?» питає пан. — »От іду, бо там кінець села міняють попіл за сіль, та кваплю ся, щоби не розхопили; треба і собі з діжку попелу проміняти.« З сим розминули ся. Пан думає собі: »у мене попелу до сто мать, можна би і собі післати, та сіль здасть ся,« і поспішив до двора та зараз казав паробкам понабирати повні міхи попелу тай понести кінець села замінити за сіль.

Хлопці набрали попелу, завдали на плече, аж погнули ся, несут. Зайшли аж кінець села, питают людей: ніхто не видав і не чував; ходят, двигают, уже аж попріли, питают ся: нема тай нема. Аж оден чоловік питає: »А хто-ж вам казав, що тут міняють сіль за попіл?» — »Хто

казав?« відповідають єдним голосом паробки: »та-же пан казав.« — »А панови ж хто сказав?« питає знов чоловік. — »Та либонь Іван Брехун,« обізвав ся оден паробок. — »Те!« засьміяв ся чоловік: »або-ж ви не знаєте, що Іван Брехун ще з роду правди нікому не сказав? ідіт, ідіт назад до дому.«

Х.

Їхав раз Іван Брехун селом і віз дрова. Нагнав его якийсь пан, та порівнавшись з ним, питає: »А сконд ти, чоловіче?« Брехун відповів: »То бо, пане, дубина, не гонти.« Пан гадав, що він его не порозумів, та поправив ся: »Але з якої ти всі?« Брехун все по своєму, ніби не розуміє: »Та уже поїхали всі, іно я оден остав ся з-заду.« Пан хтів довідати ся, який тут дідич в селі, та питає: »Чий то став?« — »Та чня гребля, того і став,« відрізав Брехун. Видит пан, що не на розумного натрафив, все вшпитує: »Хто у вас в селі найстарший?« А Брехун своє товче, ідучи по-при возі: »Парашка найстарша, у нас в селі нема нікого старшого від неї, она має уже либонь чи не сто літ і десять без двох.« — »Але кого ви ся боїте?« питає пан, уже всердивши ся. Брехун і байдуже, каже: »Бугай е в череді бодливий, той як з поля іде, то всі боят ся его та утікают.«

А пан вже не стерпів, бо видит, що він з него покелкує, та палицею Брехуна через лоб, аж ніс ему провазив. Як зобачив пан, що кров люнула та тече як з веприка, так пожалів его, ввняв кілька сороківців тай дав ему і наказуючи

каже: »На другий раз не бреш!« Роз'їхали ся, але Брехун все брехуном.

Поїхав раз тот пан на ярмарок, та їдучи здобав Брехуна на місті і не пізнавши го, хто він, питає: »Чоловіче, не чути тут де вівса?« Брехун пана добре пізнав: »Пане,« та обернув ся наоколо і понюхав носом, як би вітрив: »ні, не чути нігде!« Пан дивит ся на него, що він робит, тай каже: »Ой, не дурно ти ніс маєш розбитий, що ти так вітриш ним.« — »Таже не дурно, пане, бо-сте заплатили, тогді а тогді в нашім селі.« Пан пізнав єго тай каже: »Хто ся брехуном уродив, то брехуном і згине.«

XI.

П'яний чоловік їхав волами, та здобав ся в селі з своїм дідичом, що чотирма кіньми їхав, та му з дороги не вступив ся. Пан казав го обїхати, а обминаючи питає п'яного: »А пізнав ти мене?« — »Пізнав.« — »А хто-ж я такий?« — »Дідич.« — »А чие село?« — »Мое!« відповідає мужик. Пан поїхав.

На другий день рано казав закликати хлопа, щоби му памятку дати, хоть з пятьдесять буків. Приходить хлоп уже тверезий; закликав пан перед себе: »А пізнав ти мене, коханку?« Хлоп аж задрижав, бо як пани кажут ласково: коханку, або муй коханий, то уже певно не минут буки, — тай відповів, кланяючись аж до коліна: »Пізнав, вельможний пане!« — »Хто-ж я?« — »Наш пан дідич ласкавий.« — »А чие то село?« — »Нині ваше, вельможний пане, а вчера мое було, бо я п'яний був.« Пан удобрухав ся і даровав му загаданую кару.

ХІІ.

В славнім якімсь місті засїли в радї славетній лавники з вельможним паном засїдателем (презесом), і зачали радити о чімсь-то дуже важнім — уже ми не знаєм, о чім, бо нам не повідано. Радят, говорят, бесїдуют; хто говірливий, то договорює; котрі тихенькі, то мовчки покивають лисими головами та потрісуют бородами — бо то, бачте, ще тогді ся діяло, коли вся старшина з бородами ходила. Так всі собі поважненько та тихенько радят без всякої суперечки та судят право: та уже не скажу, чи так і мудро і розумно, як поважно, бо без мала чи не в тім-то судї було, що коваль завинив а шевця повісили, — ба й хто скаже, що не розумно присудили, коли коваль оден був на ціле місто та всякому потрібний, чи чоботи підковати жовті та червоні (бо обцасових ще тогді відав у нас і на сьвітї не було), а шевців було до лиха, так щó-ж? одного повісят, то двацять буде.

Отже до тої ради прибрали за лавника сина, молодого без бороди, так що отець сидїв на лаві поруч з сином. Прийшло до ради, всі згодились, як батько сказав, лиш оден син не хоче та все доводить із письма, що не так повинно бути, що всі зле судят, та правду щпру сказавши, і батькови у очі сказав, що зле, і так дотинає, що і годї. Батько розсердив ся, що вже не знав, щó йому відповісти, як відверне руку, так і затяв сина у лице: «Мовчи, дурню, так тато каже!» — Тут всі оторопіли. Син засоромив ся, що его, лавника, у лице вдарено, та ще в судї при всіх, встав, підняв руку тай хотїв тою-же міркою відмірити; аж поглянув: сива голова батькова, грїх

думає, не годит ся, тай відвернув ся і відлів сусіда-лавника по пиці: »чергою, пане брате, то ся і батькови дістане!« Сусід сусіда лусь, лусь, пішло докола від лавника до лавника, аж на батькови стало.

Оттакі то колись мудрі лавники бували!

XIII.

Їхав пан з цюрою на війну, стали на ніч. Пан ліг спати, а слугі казав сторожити цілу ніч, та все, що ся обудит, то ся питає:

»Ти спиш, Іване?«

— Ні, не сплю, пане.

»Що робиш, Іване?«

— Думку думаю, пане.

»Та що думаєш, Іване?«

— Де ся дерево діває,

Як хто цв'яшок забиває?

»Розходить ся, дурний Іване.«

Тай заснув пан; аж прокинувшись ранком:

»Ти спиш, Іване?«

— Ні, не сплю, пане.

»А що робиш, Іване?«

— Думку думаю, пане.

»Що-ж думаєш, Іване?«

— Хто сідла понесе, пане?

»Або коні де, Іване?«

— Хтось украв, пане.

»А ти спав, песій Іване?«

— Ні, не спав, милость-пане!

XIV.

Наварила баба у пістний день скоромно. Дома їсти якось не яло ся: она внесла горнець

на улицю, та сіла собі на дорозі, таї їсть, що аж за ухами тріщит. Надійшли люде та скричали на бабу: »Ци ти Бога не боїш ся? що ти дієш? та сегодне піст сьвятий, де нині хрестянин їсть скором!« — »Нічого!« обізвалась баба, не змішавшись: »най пан Біг проштит, бо я шобі по-дорожна!«

XV.

Баба з донькою ходили на поле колосе збирати, та що у жнива назбирали, то в осени зїли. Пришло в зимі, нема що їсти, заробити лїннві як одно так друге, вибігли знов на ниву та балують ся по снїгови за колосками. Надїхав пан саночками, та питає ся: що ви по снїгови бродите, за чим шукаете? — »Ох, паночку! ми бідні, їсти нема що, ходимо ци не дасть Біг знайти якого колосочка.« — »Дурна, де тепер колоски! прийди до мене, я тобі цілу мірницю ячменю дам.« — »Боже заплаць, паночку, дай вам Боже здоровячко!« Пан рушив з місця, а донька ще ся запитала: »А чи опиханий, паноньку, ячмінь?« — »Так, тобі опиханого хоче ся? зароби собі, небого!«

Не варто лїнивому що подаровати.

БАЙКИ І НЕБИЛИЦІ.

I. Рак і ворона.

Зловила ворона рака і несла по-над воду в пску (в дзьобі). Рак хотїв вихопити ся і за-

думав задурити ворону, щоби дзьоб роззявила, тай каже до неї: »Ворононько-голубонько! коб тобі ся молоді літа вернули!« А вороні жалко ся зробило, тай зітхнула і вимовила: »ба! ба!« А в тот час рак випав із роззявленого дзьоба.

II. Вовк і бабині телята.

Пасли ся телята в городі на упоні, а баба грядки полола. Вовк зайшов туди і мав око на телята, тай спер ся на пліт, хотячи перескочити в город, аж баба уздрівши го гукнула: гутю-га! гутю! А вовк, буцім він на телята і гадки не мав, каже, щоби помовку з себе збути: »Пек тобі! через бабині телята не мож ся в город подивити.«

III. Бджола.

Скаржила ся бджола перед Богом: »Господоньку, Боженьку! яка я нещаслива, бідная мушка! Роблю цілісеньке літо, а в осени прийде завидний ворог, чоловік, всю мою працю, мід забере, а мене вижене, що потім з голоду хоть гинь.« — »Що-ж би ти хотіла зробити чоловікови, аби він тебе лякав ся та не напастовав?« — »Ох, Боженьку! дай мені таку силу, щоби кожен чоловік від мого жала згиб, то би уже мене ніхто не рупив.« — »Яка мала мушка, а кільки злости у ній! І за тебе, мизина мушко, мав би велитчоловік гинути?« сказав Господь: »не він згине, але ти згинеш, скоро его ужалиш.« Тай від того-то часу бджола, скоро укусит кого, так зараз і гине.

IV. Джміль і бджола.

На весні сонячко пригріло, але ще ні заморозь добре не пустила ні сніги не стаяли, от лише що ледви лоза та іва попукала; схопив ся джміль, та до бджоли, крутить ся та гуде: »Ву-у-у-у! женім ся!« Бджілка слабенька, звичайно як з весни, вимовляє ся: »Най но,« каже. »в осені, як ся доробимо!« — Настала осінь. Джміль живив ся, де попало, через літо, а про зиму і не гадав; прийшло ся в осені, сидит у норі, бо нема де поживити ся, щоб хоч до Покрови добідити. Бджола назбирала в літі досить меду і на зиму, тай веселенька собі прилітає на витришки до джмеля і каже: »Ну-у-у-у! поберім ся!« А джміль голоден ледви відозвав ся: »вмираю!« та не довго і дихав.

V. Дві мишці.

Бо то було дві мишці. Одна робітня всюда лізає, все збирає, то зерно то оріхи, та в яму на зиму ховає, і уже щось багато придбала. А друга лінивая з дня на день живе, от аби йно ниньки голоду не мати, а на завтра і не думає.

Так ось прийшло зимовати. Робітня все із свого запасу бере та живит ся, а лінивая скулила ся, замліла, ледви ноги волочит. Аж раз зайшов собі і кіт туди. Уздріла го лінива, а звістно, що лежухи смерті гірш всего боят ся, то й она, хоч і не здужала, а таки мов опарена смикнула котови вже от з-перед носа, та в діру, бо у страху великі очі, — аж з'опинила єї тут робітня і питає: »А що, небого? ти знать добро собі

подужала, що й герцюєш веселенька?» — »Таж не як, герцюю! я он, сусідочко, ходила сповідати ся, і бач, яка я тепер легенька, як на сьвіт народила ся; побігни й ти, он-де сидит піп бвля ями.« Дурна, та послухала дїнивої на лихо своє: лиш вибігла, а кіт хап! і від разу розгрішив покутою. А лїнява і байдуже, пійшла собі до ями як до своєї, та цілїсеньку зиму живила ся чужим хоснем.

III. НАРОДНІ СЕРБСКІ ПІСНІ.

Сербські народні пісні, тії саморідні запахущі цвіточки, возникли під теплим полудневим небом, вирости у душі буйного словенского народа. Слава їх уже давно розлягла ся по цілій Європі, на всі язики їх перекладано, розхвалявано і досить оцінено. Ба і другі словенські нарічія присвоювали собі побратимску їх красоту до своїх зільників народної поезії: читали-сьмо красні переклади сербских пісень по чеськи, по польски і по великоруски. Але ледви хто удасть так переложити їх, щоб зовсім задержала ся краса первісна. Не на уїму високих дарованій перекладачів то сказано, но думаю, причина тому є в самім язичі, в ступени і роді єго образования. Словенські нарічія, книжно образуючи ся при розвиваню і зрості своїх словесностей, підлягали впливови різних сторонских язиків і переймали богацько чужого, несловенского, і так одні більше, другі менше насякали чужими зворотами, ненаським духом. Насупротив сербске нарічіє, подібно малорускому, ані книжно образоване ні ученими витребеньками перекрашоване ні на чужий лад пристроюване, заховало свою старосьвітську статью, свою природную красоту. Дятого, думаю, ледви котре із словенских нарічіїв є спосібнійше до переклада сербских пісень як наше. Малорусчина одна годна переняти тії красозвучні народні утвори таї разом заховати

вірно тую просту красу без всякої принуди. Малорусь і Сербія дві сестриці словенські, близькі собі по ступени просвіщення: у обох розвинуло ся образоване природно у цілім народі, обі заховали багато памяток передвіцької Словенщини у своїх обрядах, звичаях, обичаях, переданях, і розцвили прекрасним цвітом народної поезії. Прочі словенські наріччя через уплив чужоземщини більше-менше утратили свою давню природжену красу. Для того у перелогах народних пісень показує ся якась припуха, якийсь виговір з висока, ніби з панська; простий, хоть прекрасний стрій народних пісень не йде їм к лицю, так як в ноші селянки пани не яло би ся.

Пісні сербські женські подібнісінькі до наших обрядових; одні і другі тогож складу, у одних і других тойже дух провіває, дух сердечної любви, дух домашнього гаразду, у обох подібні дитинячі жарты і іграшки, подібна краса дівоча. Читаючи ті сербські пісні здаєт-ся тобі, що якийсь знакомий рідимий голос звенит в ухах твоїх; а на відворот слухаючи наші колядки, гайлки, ладканя і пр., переносит ся душа твоя із студеної сторони нашої на якусь любую тепличину, деь на тоті райські долини, де зими не знають, де заєдно весна цвите а буйні цвіти розкішно розвивають ся, красою своєю за очи фатаючи та запахом всю долину наповняючи. Часом лиш якась глибоко в серденько вкопана туга проколює ся на вскрізь і пригадує нещасную долю, утрачений рай.

Пісні юнацькі (богатирські) очевидячки иншого строю, ніж южнорускі козацькі думи. Сербин оповідає велично але спокійно, без участы в ділі, красним повіствовательним говором пригоди або чудній діла своїх юнаків, приводит слова

людей. описує все до одробини, не раз і мало важні річи; не дуже знов чудує ся над дивними чудесами своїх утворів, в єго казці за одним розмахом падут тисячі голов, він січе Турків як капусту. Насупротив в наших думах представлено саме важне: півець Русин вибирає лиш самі занимательнійші річи, дух єго самих високих вершків досягає, ніколи му знизати ся низше або оглядати все до кореня: він лиш уздрів, поняв велич, і так чудно та велично оповідає, щó око увиділо, щó серце учуло — злишне догадай ся. Щó скаже, то в кожному єго слові вага і сила бо і в ділі була сила не цимала, на дрібні річи він слів не теряє, він по самих глибинах плаває, по плесі гуляє. а де мілкі броди, він перескочит. Дятого і пісні наші того роду такі коротенькі, а сербські довгі, предовженні.

У Сербів юнацких пісень межі всіма найбільше. Кільковіковая їх борба з ворогами християнства ум і серце цілого народа так займила, щó всі другії чувства приглушені, вся старосьвітчина забута, обрядові пісні зіляли ся частями у повіствовательні; словом, богатырска пісня як бистрая ріка, розлявши ся із берегів своїх, загорнула під себе всі річки і потоки різнородних співанок.

Дивно ми, що у сербских піснях так мало находимо подібного содержания з нашими, коле тимчасом тільки їх є межі польскими, словацкими ба деякі і межі чеськими, навіть країнскими. Запевне дятого, що Сербове, відділені від сіверної Словенщини чужими племенами, звернули очі в иншу сторону, на юг, і своїм строем образовали поезію. (В одиноких уривках находимо предцідєдны не ті самі слова, щó в наших піснях.)

Я старав ся тут сими пісеньками показати краянам своїм чисте жерело народної поезії наших побратимців, де можна брати приклад до наслідування, аби не казав ся чужезпичним духом. В моім переводі я, кільки можно було, держав ся первотвора, однако декуда трохи слобіднійше, старав ся показати правдиве лице, але аби знов не було з ускорбом свого народного язика: бо хоть оба нарічія покровні собі, то у кождім є тільки питомого, що тяжко віддати все у другім. Сама міра стиха і будова єго відмінна від наших, гласоудареніє сербского язика зовсім відмінне, та не так розличне як наше.

Не від річи тут припінути, що у нашим піснотворіню не доконче держати ся самого гласоударенія, бо оно у прозі инакше а у піснях (у співі) инакше, часом зовсім противне простій бесіді, саме так як о сербских піснях Вук Стеф. Караджич каже. Піснотворці южнорускі, задививши ся на російську (великоруску) міру стихів, постановили гласоудареніє само за підставу цілого розміру, не уважаючи, що то не зовсім згідне з нашим язиком. Але приглядімо ся лінше составови наших народних пісень і співови їх, розберім слог за слогом, вникнім глубше в природу нашого язика, зрівнаймо з побратимскими нарічямц, а покаже ся, що розмір пісень наших не на гласоударенію основан, але як у ческій і сербській поезії на природженій питомости согласних.

Накопець і то доложити маю, що пісні сербскі зовсім не мают рпѳмп (складу), а у нас без складу, а принаймній без созвучія (*Assonanz*) була би пісня не пісня; длятого позволили-сьмо собі в переводі нашим відступити від первотвора і переробити в тім взгляді на наш. руский лад.

1. Вівчар та дівчина.

Жала нивку дівчина красота
Срібним серпом, а ручка золота.
Як вже було около полудня,
Заспівала дівчина-пустота :
»Ой хто б мені повязав снопоньки,
Дала бим му чорнії бровоньки ;
А хто б мені тут приніс водиці,
Дала бим му мої білі лиці ;
Хто же мені зробит салашинну,
З тим молода сама припочину.«
Вна думала, що ніхто не чує :
Учув вівчар, що з стадом кочує.
Зв'язав жито і склав у копиці
Та приніс їй студеної водиці,
Салашочок вицпів із лїщини,
Відтак каже до красної дівчини :
— »Дай, дівчино, що-сь ми обіцяла.«
А дівчина та була лукава,
Так небога вна ся вимовляла :
»Відчепи ся, вівчарю мізерний ;
Поскладав-есь снопи у копиці,
Твої вівці пасут ся на стерни ;
А же мені приніс-есь водиці,
І ти молод ладної напив ся ;
А же-сь мені вчинив салашинну,
То під нею і ти відпочинув.«

2. Оден милий та і той далеко.

Ой сумна-сь, сумна, темна ноченько !
А ще сумнійше мое серденько.
Журю ся, тужу, нікому сказати,
Не маю неньки, жаль розважати,
Ні в мене неньки, щоб попестити,

Ні в мене сестри, з ким потужити.
Лиш вден миленький, й той далеченький :
Доки доїде, й північ минає,
Доки пробудит, й кур заспіває,
З раз поцілує, стане свитати :
Час вже, миленька, домів вертати.

3. Нема гаразду з вдовицею.

Цвйти, роже, на мя не диви ся,
Бо я молод уже оженив ся
Іс вдовою мені нелюбою.
Куда ходит, за першим банує :
Мужу первий, моя перва доле !
Було ж мені за тобою боле.
Вчас лягала, не рано вставала ;
Коли-сь мя буджав, в личко-сь ціловав :
Уставай, серце, вже встало сонце,
Встала вже й ненька наша старенька,
Хату замела й води принесла.

4. Заручена з воєводою Степаном.

Дівчинонька зорю посестрила :
»Ой сестрице, зоре прохіднице!
Ти проходиш з узтока на запад,
Ти доходиш над Герциковину,
Ти видаєш войводу Степана ;
Чи стоять му двори повтворяні,
На подвірю коні посідлані,
Чи збираєсь їхать по дівчину ?«
Зоря дівці тихо відповіла :
— »На здорове, красная дівчино !
Проходилам з узтока на запад,
Доходилам над Герциковину
І видала хату войводину.

Білі в него двори повтвояні,
На подвірю коні посідлані,
Він зібрав ся, їде по дівчину —
Не по тебе, але по другу.
Три ти люде дали гану тую:
Оден каже, що ти роду злого,
Другий каже: злість у ній гадюча,
Третій каже, що спюча, дрімлюча.»
Закляла їм красная дівця:
»Той, же каже, що я роду злого,
Не діждав би потомства жадного;
Той, же каже: злість у ній гадюча,
Щоб гадюки серце обмотали,
В кучерах му літо літовали,
В пазушині зиму зимовали:
Той, же каже, що спюча, дрімлюча,
Тому девять літ тяжко хворати
А в недузї хвилі не здрімати.»

5. Знаки чемної дівчини.

Сараєво рано затворено,
А ранною поров утворено;
Молод хлопець Лазор вітворяє,
Лазореви мати розраджає:
»Лазороньку, мій ти милий снуну!
Як си будеш вибрав дівчину,
Не диви ся на шті рукави,
Лиш диви ся на хід, на поставу;
Не диви ся, чи головка гладка,
Лиш диви ся, чи метена хатка.»

6. Вихованє.

Росла іва серед Сараєва,
В-шир розросла на пів Сараєва,
В гору пне ся аж під небо гіля,

А під нею свість з дівером сіла ;
Дівер свісти з шовку сукню крає,
Сукню крає, все на свість зглядає :
»Ой свістонько, румяна рожонько !
Ци ти росла на сосну гляючи,
Ци на яблінь, дерево саджене,
Ци на брата мого гадаючи ?«
Діверови свість так відповіла :
— »Ні я росла на сосну гляючи,
Ні на яблінь, дерево саджене,
Ні на брата твого гадаючи ;
Лиш мя мати одиначку мала,
Вна мя медом, цукром годовала,
Вна мя сночи вином умивала,
О півночи медом солоденьким,
Щобим була біла й румяненко,
Вна тоненьким прутком мя корняла,
Щобим росла тонка й височенька.«

7. Дівчина молодцям вслугує.

Любо, мило, як під вечір гляну,
Тамка долів край тихог Дунаю,
Де козакп шатра розпинають,
А під ними винце попивають ;
Та їм служить дівчина красенька :
Що котрому чарочку подає,
Кождий ею к собі пригортає.
До них каже красна услуженька :
»Ой ви хлопці, панове молодці !
Хоч я можу вам усім служити,
Лиш не можу усіх вас любити ;
Іно одного, кого серце каже,
Кого каже, іє тотим ся звяже.«

8. Що кому до уподоби.

Заснув Ранко під явором,
Аж там ішли дівки збором,
Межи собов гаморпли,
Що би вони над все хтіли?
Найстаршая іказала:
— Я би перстєня бажала.
Середуца іказала:
»Я би пояска бажала.«
А молодша іказала:
— »Я би Ранка си бажала;
Бо перстїнчик розломит ся,
Поясочок ізносит ся,
По вік з Ранком не втямит ся.«

9. Донька розумнійша.

Док я була в мамочки маленька,
Красно мені розраджала нєвька:
Щоб не пити вина червоного,
Не носити вінка зеленого
Й не любити хлопця молодого.
Як небога тепер розгадаю,
То всю красу від винця я маю,
Всю утіху з вінка зеленого
А всю любість з хлопця молодого.

10. Котра нєвьки не послухає.

Мати Марцю заплїтала
То в пятеро, в девятеро,
А заплївши наказала:
»Чуеш, Марцю, мила доню,
Коли пїйдеш в поле долов,
Долів в поле, долів в коло,
Не йми Томка зачіпати;

Томко хлопець не жонатий,
А ти, Марцю, не віддана.«
Марця неньки не слухала,
Вна пійшла си в поле долов,
Долів в поле, долів в коло,
Стала Томка зачіпати;
Томко в танцю вимахає,
На служеньки поморгає:
— »Підведіте коні д колі,
І рижого і гнідого.«
То ся слуги здогадали,
Коні д колі проводжали,
І рижого і гнідого.
Томко скочив на гнідого,
Марцю сіпнув на рижого.
Через поле гнеть махнули,
Як зьвіздочка через небо.
Коль вже покрай поля були,
Тогді каже Томко Марці:
— »Видиш, Марцю, сухий явір,
Там тя хочу повісити,
Мут тя вірли крилами бити,
А ворони очи пити.«
Взяла Марця нарікати:
»Горе ж мені, милий Боже!
Так то діє ся негоже,
Як хто неньки не вважає!«
Лиш ю Томко потішає:
— »Ой не бій ся, Марцю моя!
Не сухі то там явори,
Але білі мої двори;
Там ти милов мені будеш,
Там о матери забудеш.«

11. Рада милій.

Ходи, мила, най тя приголублю,
Де зірчемо, то там ся зійдемо,
Ци у моім ци в твоім садочку,
Ци під мою ци твою рожочку.
Ти ся, мила, перекинеш в рожу,
А я молод у бабочку божу;
Їму літати, к рожі припадати:
Люде скажут, що я рожу кляю,
А я тайно дівчину цілую.

12. Згадка.

Тямш душко, як єсь моев була,
На мим зонї слізоньки ронила.
Слезн льяла, крізь плач говорила:
Скарай, Боже, ту дівчину щирю,
Котра держит паробкови віру:
Бо як чисте оно небо сине,
Хвилю чисте, хвиля го захмурит,
Так дівчину паробочок дурит.
Док цілує: »буду ся женити;«
Обцілує — »тра ся обробити.«
Мине осїнь та зима настає,
А він гінтяй другу підмовляє.

13. Шкода час марновати.

Зима минає,
Душенько моя!
Весна настає.
Птиця співає,
Душенько моя!
Цвите роженька,
Все ся мизує,

Все ся цілує,
 Душенько моя!
Час ся марнує,
Що ти, миленька
 Душенько моя,
Ні заручена
Ні залюблена,
 Душенько моя!
Літа си губиш,
Мене не любиш.

14. Дівочий суд.

Сіяли цвітки три красні дівки,
Рутку горою, мак долиною.
Та пустий хлопець в зільничок вскочив,
В зільничок вскочив, грядки толочив.
А дівки взяли сіть наставили,
Хлопця-молодця в сітки зловили.
Стали го своїм судом судити:
Перша всудила, щоб го спалити,
Друга всудила, щоб випудити,
Третя всудила, щоб повісити.
Хлопець-молодець так ся в них просит:
»Я не золото, щоб-сте палили,
Ні я не олінь, щоб-сте пуджали,
Лиш паробочок, то мя повісьте
На пусту сливку — на красну дівку.«

15. Дамян і єго любка.

Ой в Омера висше Сараева
Там висока гора коло двора,
Під горою левада зелена,
На леваді коло розточено;
У тім колі Дамянова жена

Головою усіх переходит,
А красою усім перед водит.
Та промовив із кола Нікола :
»Закрий очі, красна молодичко,
Бо чрез твоє біленьке личко
Нині твому Дамяну вмерати.«
Ой, не встиг він ті слова сказати,
Грим! з-за гори зеленої хтось стрілив,
Та Дамяна право в серце вцілив!
Ой, припала мила в головочку :
— »Світле сонце, любий Дамяночку,
Що-сь так мене освітло ясно,
Та так борзо за гороньку зашло?!«
— »Любка моя, роженько запашна,
Що так красно була-сь ми зацвила,
Тай тяжкому ворогу-сь лишила!«

16. Уволена воля.

Ой, дівонько, румяна рожонько,
Ні саджена ні пересаджена.
Ні студенів водів підливана,
Ані рвана ані не пахана,
Ні люблена ані цілована,
Позволь, душко, най тя поцілую!
— Мож, молодче, кільки ти ся схоче,
Мій городець при твоїй леваді :
Там я вийду цвітки підливати,
А ти вийди коні наповати ;
Цілуй, хлопче, кільки ти ся хоче,
Лиш білого не здави личенька,
Щоби з личка не пізнала ненька.

17. Нещасна.

Хлопцеві дівчина перстень віддавала,
Перстень віддавала, на рід нарікала :
— На ти, милий, перстень, тебе жене прічва

І отець і мати, братчик і сестричка.
Най ся лиш о мені слава не розходить,
Бо я сиротонька, нещасна дівонька,
Я васильок сїю, мені полин сходит.
Ой ти полиноньку, мій гіркий цвітоньку,
Будут мя тобою дружбоньки квічати,
Як мя будут тужну у трунву складати !

18. Зависть.

Росли вкупі два явори, росли,
Межи ними шиловата сосна :
То не були явори зелені
Ні меж ними шиловата сосна,
Лиш то були два брата роджені,
Один Павло а другий Радуло,
Межи ними сестриця Єлиця.
Сестру брата так дуже любили,
Що є в світі, гостинці зносили,
Напоследок дали вни сестриці
Красний ніжик із самої криці,
Срібна похва, золота окува.

Як то вздріла молода Павлова,
Завистила своєї зовиці,
Та кликнула паню Радулову :
»Ятрівонько, по Бозі сестронько !
Чи не знаєш отруї якої ?
Струїла бим брата і з сестрою.«
На то каже Радулова паня :
»Біг з тобою, моя ятрівонько !
Я трутизни із роду не знала ;
Хоть-бим знала, то б ти не сказала ;
Таже й мене братоньки любили,
Вони й мені дарунки носили.«

Як то паня Павлова зачула,
Швидко в поле кончком махнула

Та пробилла коня вороного.

Відтак каже до муженька свого :

»На зло, Павле, ти сестру кохаєш,

На све лихо гостинці зношаєш,

Вна ти твого коника пробилла.»

Павло сестру Єлицю питає :

— »Нащо-сь, сестро, тое учинила?»

Сестра брату клене ся, як може :

— »Не я, брате, так мені дай Боже,

Мені й тобі щасте та здорове!»

Сестрі братчик на все віру дає.

Як то паня Павлова уздріла.

Вона нічу до саду приспіла,

Тай убилла сокола сивого ;

Відтак каже до муженька свого :

— »На зло, Павле, ти сестру кохаєш,

На све лихо гостинці зношаєш,

Вна ти твого сокола убилла.»

Павло сестру Єлицю питає :

— »Нащо-сь, сестро, тое учинила?»

Сестра брату клене ся, як може :

— »Не я, брате, так мені дай Боже,

Мені й тобі щасте та здорове!»

Сестрі братчик на все віру дає.

Як то паня Павлова уздріла,

Пізно нічу із постелі встала,

Та зовични красний ножик вквала.

Ним дитину в колісці пробилла.

Скоро рано зоря зазоріла,

Сама вбігла до муженька свого,

Ручки ломит, крізь слези говорит :

— »На зло, брате, ти сестру кохаєш,

На све лихо гостинці зношаєш,

Вна ти твого синонька убилла,

За собов ді й слідочки лишила.»

Як сказала то жінка їй брату,
То він скочив в горішню кімнату —
Сестра спала в перинах імхових,
Злотий ніжик єї в узголовїх.
Братчик злотий той ніжик виймає,
З срібних похвів его добуває,
Аж на вістрію кровця обсихає!
А пан Павло, скоро то уздрів,
Лютий сестру за руку збудив:
— »Сестро вража, бий тя божа сила!
Най би-сь була коня ми пробила,
Най би-сь вбила сокола сивого,
Защо-сь зїла синонька милого?!«
Сестра брату клене ся, як може:
— »Не я, брате, так мені дай Боже,
Мені й тобі щасте та здорове!
Як клятьбі сій не віруєш, брате,
Кажи д коням живу привязати,
Най мя коні в кусні розривають,
Моє тіло вірли розїдають!«
Але братчик на клятьбу не дбає,
Сестру в чисте поле проводжає,
Привязав ю коневи до хвоста,
Пустив з вітром: »нажила-сь ся доста!«
Ой, де крапля їй кровоньки пала,
Там вирости васильки та рожа;
Де вна сама собою упала,
Там постала церківочка божа.

Мало часу по-тому минало,
То Павлова дуже сь розболїла,
Девять років тяженько хирїла,
Крізь реберця трава проникала,
В траві люті гади вилягались,
Очи пила та в траву ся крили.

Тяжко стогне молода Павлова
Тай так каже до муженька свого:
»Чуєш, Павле, ти мій милий мужу,
Вези мене хорую, недужу,
Де зовиці церковонька біла,
Чей би мене церквця спростила?!«
Скоро Павло учув тії слова,
Повіз єї до церкви-зовиці.
Як же були близьенько дзвіниці.
Щось із церкви до них викликає:
»Іди відси в пропасть, негіднице,
Гріхів твоїх й церква не прощає!«

Як то грішна Павлова зачула.
То на свого муженька кивнула:
»Не вези мя у дворі біленькі.
Лиш вези мя в поля шпироченькі:
Нагрішила на сїм сьвіті доста —
Привяжи мя коневі до хвоста,
Най мя коні в кусні розривають.
Грішне тіло вірли розїдають!«
Павло жінці во всім послух дає,
В чисте поле ю впроваджає.
Привязав ю коневі до хвоста.
Пустив з вітром: погуляй си доста!«
Ой де впала їй кровці краплина.
То там впріс бодяк та тернина:
Де вона сама собою упала,
Там під нею земля ся запала,
Тай широке озерище стало.
А із води коник випиряє.
На нїм злота колиска гоїдає.
На колісці соколк сивенький.
А в колісці хлопчикок маленький,
Під борідков та з ножиком рука,
Що убла невпинятко — сука.

19. Три тузі.

Соловій птащина
Усім спокій дала,
Мені молодому
Три тузі задала.
Ой перва ми туга
На моім серденьку,
Що мя молодого
Ненька не женпла.
А друга ми туга
На моім серденьку,
Що мій ворон коник
Підо мнов не грає.
А третя ми туга
На моім серденьку,
Що ся моя мпла
На мя розсердила.
Копайте ми яму
На полі широкім,
Дві стопі широку,
Довгу на чотпри.
Висше головоцьки
Рожу посадїте,
А низше ніжочок
Воду ізпустїте.
Як молод перейде,
Най ся затпкає;
Як старий перейде,
Най ся прохолодит.

20. Смерть милих.

Двое милих щире ся любило,
При одній ся водиці вмивали,
В одні рушник личко утерали.

Літенько минає, а ніхто не знає ;
А на друге літо усі ся дізнали,
Дізнали ся і отець і мати ;
Мати не дасть, щоб їм ся любити,
Розлучила дороге і миле.

Милий милій через зьвізду каже :
»Умри, мила, вечер у суботу,
А я молод рано у неділю!«
Що сказали, тоте і вчинили :
Вмерла мила вечер у суботу,
Вмер миленький рано у неділю.
Поховали одно близь другого,
А скрізь землю руки їм злучили,
В руки дали яблука зелені.
Мало часу потому минуло,
А над милим росте яль зелена,
Над милою роженька румяна ;
Обвила ся рожа на ялиці,
Як шовк м'який коло красних цв'ітів.

21. Асан-Агиниця.

(Дальматинська пісня.)

Що білієсь на горі зеленій,
Ци то сніги, ци то лебедоньки?
Як-би сніги, вже би покiпнiли.
Лебедоньки давно б полетiли ;
Нi снiги то анi лебедове,
Лиш наметце Асан-Аганове.
Він хоруге на тяжкiї рани ;
Прийшла к нему мати і сестриця,
Любiй жiнцi чрез стид не годит ся.
Як вже трохи ему полiпшило,
Написав він до жiночки сьмiло :
»Не жди мене у біленькiм дворi,

Нї у дворі нї у моїм родї.«
Ой, як жінка се письмо уздрїла,
То як стала, так і скостенїла.
Аж ту й конї дуднят коло хати;
Агиниця хтіла утікати
Хоть віконцем стрімголов із вежі,
Та за нею дві доньці поспїли:
»Ой верни ся, мамо наша мила!
Не прибув то Асан-Ага батько,
Лишень Бежо Пинторович дядько.«
Агиниця милог' брата стисла,
З любви щирої аж на шию ввисла:
— »Милий брате! ци не стид великий,
Проганяє від пятеро дїтий!«
Мовчит Бежо, не відповідає,
Лиш в кишеню шовкову сягає
Та розправу на письмі подає:
Щоб їй з мужем на вік розвід мати,
К старій неньці одній повертати.
Як письмо се паня прочитала,
То двох синків в чоло ціловала,
Обі доньці в личка румяненькі;
Тільки синок в колиці маленький,
Той лиш неньці серце роздерає.
Аж ю братчик бере за рученьки,
Силоміццю к собі відриває.
Посадив ю на коника свого
Та повіз ю до двора рідного.

Ой не довго вна була в родини,
Ледви тиждень, коротенькі днини;
Красна паня, добрий рід всі знають,
Зо всіх сторон в свати посилають,
А найбільше судня Імоский.
Паня брата свого просила:

— »Любий брате! як ти сестра мила,
Не дай мене за муж за нікого,
Най не вяжу я сьвітонька свого,
Най не тужит журне серце мое.
Дивлячи ся на сирітки свої!«
Але Бежо ні на-що не дбає,
За Ймоского судню віддає.
Тогди паня братчика впросила,
Що біленький листок написала,
Наречену князю го післала :
— »Милый князю! кланяюсь низенько
Й прошу тебе сям листом красенько :
Як ти будеш боярів збирати,
По княгиню з весілем рушати.
Привези ми завійку довгеньку ;
Як йму двори Агові минати,
Щобим слізни оченьки закрила.
На сирітки свої не гляділа.«
А князь скоро той лист прочитав,
Пан-боярів живко позбрав,
Гучно, бучно гряде по княгиню.
Гаразд гості туди доходжали,
І здорові назад повертали.

Ой вже двори Агові минают,
Аж дві доньці глядят у віконці.
Оба синки на двір вибігают,
Сиротятка к неньці промовляют :
— »Ой верни ся, люба наша мамо,
Та ми тобі вечеряти дамо!«
Як то вчула Асан-Агнниця,
Скапли слези на біленькі лиця.
Та старшого бояра просила :
— »Боярине! якби рідний брате,
Кажи коні хвилю придержати,

Щобим своїх сприт обділила.«
Стали свати, стали і бояре,
Вона взяла роздавати дари:
Синкам дала меншти сафянові,
А панянкам сукні гатласові,
Ще й післала малому дитяті
Злотом шиті шовкові шати.

Асан-Ага всему сь придивляє,
Та на діти свої покликає:
»Сюда діти, то не ваша мати!
Не хоче вже до вас повертати,
В неї серце тверде гірш каменя!«

Агпинця як сесе учула,
Білим личком о землю плюснула,
В тяжкім жалю та за сиротами
Тої хвилі і духа спустила,
На сирітки більше не смотріла!

Королиці пісні. 22. Попови.

Ой прийшли ми горі
На попові двори,
На поповім дворі
Саджені явори;
Під ними гуляє
Красна попадочка,
А за нею ходит
Сняжелія дочка,
Так неньці говорит:
»Ходи, мила мати,
Гостей дарувати:
Королю сьвітлому
Подай ворон-коня,
Молод-хорунжому

Коругву шовкову,
Сьвітлій королівні
Два ковточки срібні,
А дівонькам гожим
По квіточці рожі,
По другім фялочки:
Щоб були красенькі
Як тая рожочка,
Щоб були любенькі
Як та фялочка.»

23. Школярєви.

Ой кажут нам тутки,
Школяр самоукій,
Сам книжку читає,
Єму книжка кає:
Не їзди на коню,
Не убирай зброю,
Не пий горілоньки,
Не люби дівоньки.
Школяр не слухає,
Що в книжці читає:
Все на коню грає,
Шабельков махає,
Більше пе горівку,
Тай цілує дівку.

ІV. СТАТІ ЛІТЕРАТУРНІ І ЯЗИКОВІ.

1. ПАМ'ЯТЬ МАРКІЯНУ Р. ШАШКЕВИЧУ.

Така доля народа галицько-руського, що годі і годі ему розвинути свою красу й силу в народній словесности! Ледви забликла зірничка з-поза густих хмар, замеркотіла на проясненім небі, тай тут і погасла. Такою зірничкою розсвіту нашого був недавно померший наш Шашкевич. Бистрою мислю обняв він бувшее і теперішнє, кинув гадок кілька в будуче, на час, на годинку порадовав він своїми піснями свій рід, свою братію — тай замовк на віки!...

...Маркіян, скінчивши латинські (гімназияльні) класи, вступив до рускої семинарії уже на курслюбомудрія... та за малий проступок мусів виступити. Теперечки лишив ся сам як палець, сам мусів старати ся на себе... Але нещастє навчило го о себе самого дбати, дало му лучай оглядіти ся в сьвітї, пізнати різних людей; боров ся він не з одним лихом, але сам становив ся певнішим, стальшим, розвивав свої сили. Сам зачав бажати власного образования, закушав і засмаковав у книжках, дух его спрагнений усе дальше та дальше сягав. За короткий час познакомив ся добре з словесностями класичними латинскою і німецькою, котрих в школах може лишень прихапци покушав, вивчив' основно польську, пізнав, поняв,

полюбив народність і нагідну словесність. Книго-хранилище університетське і Оссолинського достарчали немало поживи для єго все більше лакнучого духа. Допав Добровського сочиненія про Словенщину, єго *Institutiones linguae Slavicae*. Шафарикову історію словенських язиків, діла Ліндого, Раковецького. Вука Стефановича — і нитка по нитці дійшов до самого клубка. Тут єму отворився великий сьвіт, Словенщина з своєю поважною, величною стариною, з відмолодженнми відживаючими парістками. Все то переймала молода, повна сил і надії душа: з живим запалом молодецьким слїдив, ізнитовав, загортав цілу Словенщину, і заєдно розпросторював свої відомости.

Розваживши все і роздивившись, предці не знаходив нігде того, що дух єго віщій перечував а душа так сїльно бажала: все він тужив за чимсь, шукав, чого у школах не учили, чого не знаходив ні в старих ні в нових словесностях, бо він шукав своєї народної, банував за своєю родиною. Як півсонно снувала ся перед умом якась нова, цїтота, своя народна словесність, але не було відваги без приводу самому пустити ся в незнакому путь! Пригодою лучилась Котляревського Енеїда, малоросійські пісні Максимовича та либонь Павловського грамматика: урадованнїй найшов тоє, за чим так давно глядїв, зобачив живий приклад, переконав ся о можности народної рускої словесности, загадав великую гадку: утворити чисто народну словесність южнорускую. і сесїй гадці вірен остав до кінця. В тім-то часі наіменовав ся словенським іменем »Русланом«, обіцявши собі в душі, під сїм іменем працювати для слави Словен, для пожитку свого народа. Жївко взяв ся він до свого діла, зачав збирати

пісні народні, випитовати за звичаї і обряди народні, шукати, питати за стародавними рукописами і другими пам'ятниками старовини, розбрав народний язик зрівнюючи з другими словенськими, сам без учителя учив ся свого язика, своєї історії і пр. Не скоро іде така наука, особливо коли у нас із русчини тільки знаємо, щó з рідного дому принесемо, бо в школах нічого не прибуде; але чоловік родолюбець, понявши ту велику мисль, полюбивши серцем і душею свою народність, готов на все, посвятити і час дорогий і здоровле і маєток і все для хісна свого любого народа. Щó сам поняв наш Маркіян, о тім бесідовало ся і голосило межі побратимами і соучениками, і не чудно, що, маючи за собою добрі докази тай уміючи до серця промовити, знайшли ся межі молодими побратимами одномислящії і сочувующії з ним, мав бо Маркіян дароване когось научити, переконати, духа в другім обудити, піднести, мав дар відкривати заумерлий талан...

Ледви не первим (хоть може ще недоспілим) плодом сего прочуманя була »Русалка Дністровая«, котру небіжчик впдав у Будимі 1837. года. Але в нещасливу годиноньку уродила ся тая Русалка. Замість помочи та підохочуваня, найшли ся посмівки та недовольність, ба й ворогуваня. Показало ся, же щó голова то розум. Були такі, котрі би радо єю витали, але не в тім строю; одному за се, другому за тоє невподоба, одному в сїм, другому в тім недогода; не взяв враг і таких, щó зовсїм цурали ся такою невидальщиною і бісом на неї дивили ся. А нікому тільки біди терпіти, тільки гризи зносити, як бідному іздателеви. Зарозумілість, односторонність, невіжество від ро-

весників і неровесників не раз доїдали йому до живого. Але Шашкевич, переконаний о правості своїй в чистоті серця, терпеливо зносив всі наруги і укори, лишень часом з-під жалісного серця вирвала ся яка журная думка. Не упав він був на душі, лиш замкнув зранене своє серце несвідомим а отворив лишень невеличкому кругови приятелів і знайомих, котрі поняли его гадку і горнули ся до него як до старшого соколонька молодшая братія. І від того часу не опустив Маркіян жадної пригоди, де би ся дало щось зробити для свого язика, коли би можна піднести дух народний, де би можна хоть дорогу показати або провести колібаючих ся. Не зважаючи на слабовитість здоровля (бо навіть із семінарії мусів виїздити на село, весну весновати і лічити ся), робив, що здужав, во всякім заводі. Чи стихом чи словом ко питомцем і соученикам, старав ся поострити увагу крайнів своїх, одно було у него завсїгди на думці: свій рід, свій язик, своя словесність, своя народність!...

Сперва був робив Шашкевич над словарем етимологічним церковно-словенского язика, котрий гадав яко підвалину всіх своїх язикословних робіт покласти; але видячи, що би то его далеко завело, що є більше дечого потрібнішого, тай помірковавши, що не его здоровле було до так трудної, неперестанної праці, лишив ту роботу другим...

Головніші его творіня були поезії, бо він був істинний поет з високим дарованем. Думки его не були ніколи печатані (лиш кілька початкових у »Русалці«), но десь розсипані помежи приятелями та знакомими покійника в рукописах знаходят ся. Велику би прислугу народній

словесности тот зробив, хто би їх позбрав і видав в цілости... Думки Маркіянові повні глибокого чувства, пливут із-під самого серця гладким, звучним, чистим руським язиком; рідко в них слобідная, безжурная мысль, найчастійше глибока, сердечна туга, жаль та скарга на недолю аж серце розриває. От, словом, істинне пятно нашої народної поезії рускої... Мав також переробити нинішнім нарічем піснотворіне староруське »Слово о полку Ігоря« слобідною мірою українских козацких дум.

По польски написав розправу: *Azbuka i abecadło, odpowiedź na zdanie I. Łozińskiego o wprowadzeniu abecadła polskiego do piśmiennictwa ruskiego. W Przemyślu 1837.* Не опустил Шашкевич і тої важної пори, коли у нас заносило ся на роздвоєне словесности дwoякою азбукою, і простував на правую дорогу тих, котрі на чужі сліпанки пустились...

В послідних літах життя взяв ся було до перевода сьвященного писанія на южноруский язик, і розпочав від чотирох евангелий. 1841. р. уже мав переложеного цілого евангелиста Йоанна і другого [Матѳея] зачав. Не знаю, чи дозволила ему слабість докінчити чп ні...

Маркіян був чоловік середного зросту, щуплий але меткий, волосе яснорусе, очи сині, тужні, носик невеличкий, кінчастий, лице худощаве виражало якуюсь тугу і болість. Сам був мягкого, доброго серця, в товаристві дотепний і забавний, показовав себе веселим і шаловливим. Лиш коли розговорив ся за русчину, народність, за рідний язик, родиму словесність і пр., тогда показала ся вся сильна душа его, котра в тім слабовитім тілі жила, очи блискнули живостю і якимсь сьвятим

вотхновенєм. чоло трохи приморщило ся, і лице набрало якоїсь грізної поваги; говорив сердечно, спільно переконував, бо му з серця ішло. він цілий тим духом жив і віддихав.

Тяжко, правда, самому доходити, іспитовати, учити ся, кожний самоук великії труди підносить, він сам за десятьох робит, хоть може такої признаки нема. Як деревина сама собі лишена пізнійше і менше плодів видає ніж тота, що рукою старанливою садівника підливана, від вітру та морозу захищована, пильно викохана: так і чоловік-самоук стоїт против ученикови многих учителїв; не дивно ж би було, як-би тот припізнї або не так дуже торонкі плоди видав, як сесь, котрий убитою дорогою іде та ще єго десять за руки ведут. Потомність найлучше оцінит заслуги, длятого не хочемо багато розводити ся. —

Най же буде і Маркіяну Шашкевичеви від нас щира подяка за єго труди і роботи, а коли не за множество і докональність єго дїл, то за щире родолюбиве серце, за вплив і науку єго, за то, що сам дорогу праву знайшов і другим показав, і що твердо устояв на против супротивних хвиль — від всіх добрих Русинів честь і вічная слава!

2. 3 ..РОЗПРАВИ О ЯЗИЦІ ЮЖНО-РУСКИМ І ЄГО НАРІЧІЯХ“.

Вилучивши всіх иноязичників, особливо Поляків, котрих шляхти і міщаньства в западних або передніпровських губерніях Малороссиї тай в Галичинї восточній множество, відтак Жидів, котрих тамки також чимало, Німців, Греків, Та-

тарів і т. д., виходит число Малорусинів (Южних Русинів) на 13,144.000 душ, із котрих 10,370.000 до Росції а 2,774.000 до Австрії, т. є. 2,149.000 до Галлччини а 625.000 до Угор, належит. Із сего обзора видко, що нарід малоруским язиком гово-рящий є по великоруским найчисленнійший межи всіма народами словенскими.

Недавно тому, як малоруский язик за осібний, самостатний і стародавний межи язиками словенскими поважати стали. Перше брали одні цер-ковно-словенский за правдивий староруский язик, від котрого нинішний малоруский буцім зопсо-ваный, спольщений походить має; другі гадали, що він є лиш нарічієм польского, инші знов, що нарічієм великоруского язика. Мильні тії вио-бражіння походили із слабого уміня церковно-словенского а ще слабшого знаня стародавних памятників малоруского язика і розвитку рускої словесности. Межи всіма словенскими язиками найперше був книжно образований язик старо-болгарский або церковно-словенский, а то при переводі письма сьв. і других богослужебних книг сьв. Кириллом і Методием і їх учениками в давній Болгарії і Моравії. Іс християнскою вірою перей-шла церковно-словенска письменність і на Русь. Ми прийняли уже готовії книги богослужебні сло-венскі, котрі зовсім понятні були народови. Сила духа, глубина віри християнскої, многота книг, подобіє мови водворили сей язик на цілій Руси в письменности. Перші наші писателі (по більшій часті духовніі) управляли его в духовних сочи-неннях і переводах, але при нїм проколював ся і народний язк не так в письмах духовного содержания, но особливо в сьвітових, горожанских, законодательних ділах, літописях, грамотах, дого-

ворах і пр. В найдавніших пам'ятниках писаних на Русі зустрічаємо признаки южноруского язика.

Даже старі церковно-словенські рукописи сьвященного писання, писані на Русі, не свобідні від Русчини, в переписи мимохітно вкрадали ся рускїй види язика народного. Так вже в найдавніших часах різнив ся язик рускїй від церковного (староболгарского), а наш южнорускїй язик мав в головних зачерках ту саму стать. то саме направлїне, щó нинїшній.

Не походить южнорускїй язик від словенского церковного, але не утворив ся він в пізнійших часах за лянкого панованя. Тое доводят пам'ятники письменні рускїй до XIV. столїтя. Язык польскїй не перетворив южноруского язика і не впливав на образоване его, але на відвороть польскїй язик винен своє образованє, правильність і свїй борзїй взрїст впливови рускому. Польскїй ще тогди зовсїм не був книжним, не був письменним, коли Русь наша в своїм майже язичї мала закони, сношенїя, писала грамоти, договори, відправляла суди і пр. Хоть декотрі слова перейшли в найновїйших часах із польщини до нас, то не багато того, а власностей, якими польскїй язик відзначає ся від других словенских язиків, южнорускїй зовсїм не має...

...Звїстно, як пізнійше впливала южна і біла Русь на великорускую словесність, наймолодшу межн рускими...

Нарід. заселяющий южну Русь, Галичину і сїверо-восточнїй закуток угорского королївства, говорить одним і тимже язиком, котрий називає ся у себе і у сусїдів українським, малоруским (южноруским) або таки руским (руським). Він розвив ся на один лад в часї руских княженїй

під впливом церковно-словенського язика із рідних собі племен словенських, замешковавших тії краї, т. е. Полян (коло Клева), Сіверян (по Десні), Суличий (по Сули), Деревлян (на запад від Полян), Дуліб (межи Бугом і Стиром), Бужан (по Бузі), Волян (на Волині), Уличий і Тиверців (по нижнім Дністрі і Прутї ік Дунаю), наслід Хорватів і Бойків в нинішній Галичині.

Малоруский (южноруский) язик уже по землеписному положіню народа займає середину межи сіверними, южними таї западними Словенами, і по язикословних примітах держит він середину межи ними. Язык южноруский є краснозвучен, повний, поважний, сильний, свобідний. Він, думаю, держит тоту щасливу середину межи твердостію і злишною мягкістю. Не є він переповнен сичущими согласними, як н. пр. польский; він не любує собі в вузких самогласних, як великоруский, але в широких (опріч галицького наріччя). Особливістю єго межи всіма язиками словенскими є поступенність звука *і*, котрий переходит від глухого (грубого) *ы* аж до мягесенького *ѣ* по різних перемінах. Тото надає питоменну власність різнозвуччя сего голосу і відвертає перевагу звука *і* і мнимое однообразіє, котре може появи́ти ся при хибнім читаню або виговорі ненаських, але ніколи в добрій, чистій вимові родовитого Русина. Словом є то природна, чиста, повноголосна мова, мужеско-сильна. впрязиста (лаконична) в устах статного господаря або козака-молодця, таї під пером Котляревського, Топольняського і др., а мягка, сердечно-ніжна, пещена в бесіді материнській, дівочій співанці, або під пером сердечного Основяненка. Не є то само мое мнініє ані самохвальство, бо і сторонській писателі.

знавці язиків. признають ему краснозвучність і
ничі преїмущества в високім ступени над дру-
гими словенскими язиками: Бандтке називає его
найкрасчим mezi всіма словенскими, Мицкевич
mezi рускими язиками. Бодянский величає его
поетичність і музикальність і каже го рівнати іс
греческим і італіянским, Коубек і Маціевский
іменуют го красчим від чеського, Раковецкий жа-
лує, що не став ся пануючим в цілій Россії,
а наконець знакомий писатель російский Даль-
Луганский признає му первенство над велико-
руским простонародним і книжним язиком. По
розличних околицях розвив ся він також різним
образом: повнійший в степовім просторі придні-
провскім, вузший на підгірю і лугах надністря-
ських, шерсткий, твердший, но кріпчийший mezi
скалистими горбам, на верховині та на горішю
бескидскім. І то показує давність образования его,
що відміни зовсім відповідають містности, на котрій
утворив ся, небу, під яким ізріс, та нї раз тїї
розділи нарїчій не згаджают ся зо знакомими
історії подїлами політичскими народів, котрі б
могли були впливати на утворене, або перетво-
рене язика. Давнійші тїї знать нарїчія як уплив
сих сусїдів, н. пр. Поляків, Литви, Угрів і др.

.

Огляньмо ся назад і прикмітуймо ще, яка
сила южноруского язика, яку перевагу брала
завсїгди руска народність над другими народами.
Кілько то племен чужезичних розплило ся, по-
тонуло в южній Русі і ще в древности зіляло
ся з Русью! Грізніі племена Обрів, Печенїгів,
Половцїв, Ятвигів, все то потало в Русі, і слїду
нема! Рід Варягів борзо пересловянив ся і ледви

кілька слів лишив в заведенім ним горожанскім устроїстві; цілі покоління князів і вельмож литовського племене, ба ледви не ціла Литва прийняла була і язык і віру від Русинів. Татарва спала як тая повінь і перемчала і згиділа, а руска народність знов зазеленіла мов трава; із Будацької орди нині в Бесарабії і живої душі нема! А возьмім і новіші часи: мало що більше як пів віку минуло, а сербські поселенці на Україні вже по малоруски говорять, Шваби кольоністи на южній Русі в четвертім, пятім поколіню стають ся Русинами, хиба школа удержує в них німецтво; а у нас польські заходці чи-ж не лучше по руски уміють, як по своєму, по мазурски? чи не співають руских співанок? чи не переймали в декотрих сторонах і бесіду і обряди весільні і другі від Русин, хоть їх сокочено як мога від змішаня іс Русинами, не допускаючи ні дружити ся з Русинами ні осідати Русин меж ними?*) Така то сила руского языка, рускої народности, так глибоко она в народі вкоренена, так сильно розростає-ся і дійствує; не чудно ж, що, помимо тільки нещастя і невзгодин на Русь, рід руский такий многочисленний? Велике призначене має наш нарід, коли го промисл божий так заховує і благословит!

Язык ізустний народа є запевно правдиве і перше жерело для письменного языка, бо в устах народа найчистійше заховують ся всі форми, цілий лад і склад языка, правий дух его; задля того здавало би ся і нам, зовсім так писати, як нарід говорить, подібно як то зробили побратимці наші Словаки і Лужичане, котрі, не мавши підстави

*) Ще до нині платять мазурскі села Русинкове (дачку) до двора за тоє, щоб не вільно було осідати Русинам у них.

в старинних пам'ятниках свого язика, скроїли нове правописане, піднесли живущий народний язик до книжного, поповняючи єго словами із других словенських язиків. Але-ж... чи і ми так убогі без забитків свого язика, чи і нас так давно давила змора чужеплемінної мови і не допускала розвитку народної? Ніт, братя! Глубше нам до самісїнького дна заглянути треба. Задля того кличу тя, Русине, великим словом твого народного любомудрця (т. є. народної приповідки): Пізнай себе, буде з тебе!... Ми найбагатші із Словен в пам'ятники словесности ще із тої пори, коли в Європі лиш трома бесїдами писано, т. є. греческою, латинскою і словенскою. Переберім тії дорогії забитки, вчитаймо ся в них, заглибім душу в тії безодни руского духа і руского життя, а знайдемо скарбницю неперебрану! Не цураймо ся старою Словенщиною (церковно-словенскою). Словенський язик не є напрасно нам накинутий, добровільне прийняли-сьмо від побратимців і колишних сусїдів наших тую не чужую, не противну нам, але побратимску сородну нам мову: є то язик, котрий нас іє шістьдесятью міліонами Словен вяже; не був то язик меча, язик насилія, але язик любови побратимскої, язик віри і правди божої. Отже пам'ятники тії нам належат, бо на Руси писані: Русини їх писали, котрі від дитинячого віку по руски думали і говорили, на Руси жили, руским житєм на-вскрізь проймали ся. Хоть письма того віку дещо закидають на словенській формі, але істинно кажу: більше є в них руского несказаного духа, як в великій часті писателїв нашого часу, котрі гадають думають по німецьки або по латински, а свої мисли переводят буючим на руске і рускими словами го-

лосят. Задля того кажу: все то, щó писано на нашій Русі, маємо взяти під увагу, розібрати, іслїдити, іспитати, маємо витягнути, виссати все, щó є наше, родиме, руске. Іслїдовавши сее, покаже ся ученому рускому, де можна дослїдити первістних саморідних правил язика, що они суть від віка в устнім язичї, та не треба го закручовати в чужї мреї, ні накладати чужї дйби. Кождий признає, що язик, вийнї з уст народа взятий, недостаточний до вираженя всего того, щó наука тепер требує; нащо-ж нам голову ломати над творенем нових слів, котрі хто знає чи удадут ся так зложити, щоб не були противні духови язика; сягнїм до нашого жерела, до тої відвічної колодязи, там множество слів готових: хоть глибоко сягати, але здорова, чиста вода.

Тїї то стародавні памятники рускі суть рідним накорїнком, на котрім має вирости дерево народної словесности; чим дальше корїнь сягає, тим буйнїйше било росте, тим бїльше дерево, тим ширше і красче розростают ся галузя. На тїм предвічнім тлї розмалюємо своерідними красками образ нашого народного житя, на тїй камінній цолтї, на сїм народнім цїлцю, а не на утлїм деревю самого простонародного язика побудуємо храм народного просвїщеня, народної словесности, котра не буде хвилевою забавкою декого, але заживним кормом всего народа. Буде то храм народного розвїтя, котрий перестоїт віки і котрого жадна сила не здоліє анї звихнути анї повалити.

3. ТРИ ВСТУПНІ ВИКЛАДИ О РУСКІЙ СЛОВЕСНОСТІ.

I. (18. [30.] I. 1849.)

Час возбудив Русинів до нового життя умственного, нова доба для розвою словесности настала іс новим становищем політичним Русинів, нові літорости виростають із старожитного накорінку народного битю, нова будучність відслонює ся для народа. Важно єсть пізнати нині колїї, які перейшла словесність руска, як стояв в тім взглядї на рід руский в давности, щоби тим лучше увидіти нинішнє становище словесности перед лицем соплеменных словенских і других европейских народів, щоби тим докладнійше мож було розгадати дорогу, куда він в дальшій розвою стремити ся повинен, аби зближив ся до ціли, котра ему Всевишним призначена.

Всякий на рід має своє особенне на лице (фізіономію), свої особні норовственні (моральні) і фізичні питомости, живе своєю особливою жизнью.

Народність — се душа племінного бутя, котрим на рід дає ознаку життя свого родимого; народність се добро завітне, передане віно отців, старанно хоронене і переховуване внуками; народність се скарб дорогій, котрого цілі народи хоробрими грудьми захищають; народність се родиме пятно, котрим чоловік належит до свого народового тіла, разом іс кровію і душею, іс житєм предків, іс житєм потомків своїх; народність се обличє народне, котрим на рід в цілім обемі чоловічества виказує ся, котре нині всі так старанно зобразити раді, за котрим нині так всюда добивають ся. О. як же мило тая народність про-

мовляє до родолюбивого серця руского, як різко она розрізняє свою питому стать, своє родиме первістне лице, як сильно вкоренена она в народі, як багато очерків заховало ся в пам'яті і життю народнім!

Чим же виражає ся, чим обявляє ся тая народність? які стихії оживляють ю?

Язык народний, се слово, дане чоловікови Богом для вираження і вказання духа людского, найлучше виражає питомену жпизнь народа: єго віру в Всевишного, понятя о надзмишлених річах, єго умственне розвите в науках по всіх безконечних видах єї. єго обичайне состояне і моровственну діяльність, єго законоуложеніє і общественні установи, єго успіхи в краснорічію і поезії, яко вираз горожанского і естетичного життя народного. Письмом передаєт-ся то все виражене народности на потомній поколїня. Обем того всего називаємо словесностію в обширнійшій значеню сего слова.

Але окрім сеї словесности письменної, властної у письменній часті народа, належит ся увагу звернути на дуже для нас важную простонародну, неписьменну словесність.

Сеся словесність, так щасливо дохована в пам'яті народній, є істинним вираженем народної віри, образования народного языка, умственного розвита і моровственного состоянія народа. Она виражає ся в єго обрядах, обичаях, в преданїях старини і народної поезії. А хоть ізустна словесність не є і не може бути так докладна, повна, до якої докональности письменна доходить, то з огляду народности заслуговує на особенную увагу.

Письменна література прибирає много поживи від сусідних, посторонних народів, котрі борше і лучше розвину ся успіли, переймає чуже, послідує ему, і таким ділом приймає образ і стать посторонного народа: не раз така словесність слабо вображає родиму народність, або часом зовсім чужу, несвою образує.

Насупротив простонародна словесність є своя питома, не позичена, не пересаждена, але плід з свого зерна, плід своєї землі, свого питоного народа. Отже-ж тим важнійше повинно бути іспитоване народних преданій, обрядів, приповідок і пісень. В них знаходять ся обломки давніших часів, як може на позір здавали би ся, старожитного віровання народного, обломки єго мітольоґії, і все, що вяже ся з преданіями. Простонародні обряди і сьвятки суть забитками давних народних реліґійних сьвят, народні приповідки замикают зернятка родимої філософії, наконец безчисленні пісні ставлят неяко вінець всему душевному розвитку народному. Історія ізобразила нам нашу Русь не так, як належало би, літописи заховали лиш окравки діяній політично-общественних, но памятника, котрий би нам зобразив домашню, семейную жизнь народа, в котрім би було виображене істинне жите-буте Русина, такого не маем. Вищі кляси не раз переміняли обичаї, обряди, звичаї, законц, ба і самий язык народний; але простий нарід із поконвіка один, однаке у него жите, однакий обичай, однаке ізображене, однака піснь; хоть зміняє ся, то лиш так, як деревина, котра товстіє, нову кору прибирає, але глубше заглянувши увідіти можна слій за сльоєм, що-року обкладаний аж до самого осередного ядра

II. (20.I. [1.II.] 1849.

Як історія южної (малої) Русь, так і словесність наша ділит ся на три відділи (періоди).

Відділ первий зачинає ся від водвореня віри християнської на Русь і тягне ся аж до упадку саможатності народа руского і княжеств руских а полученя тихже будь з Польщею будь з Литвою, т. є. від 9. до половини близько 14. столітя. — Другий відділ зачинає ся іс половиною 14. віка, т. є. від часу панованя польского і литовского, і продовжає ся до второї четверти 18. столітя, до появиеня ся плодів нової народної словесности малорускої, а іменно до знаменитого писателя малоруского І. Котляревского. — Третій відділ початок бере іс Котляревским, продовжає і розвиває ся в наших очех до сего дне.

В первім відділі Русь жила житєм ісключно своїм, під впливом греческого образования, духом віри християнської. Язык церковно-словенский брав перевагу над народним, котрий предці-же видобував ся особливо в сочиненях сьвітского содержания. Суть і пісні народні, котрі до сего відділу віднести належт.....

Християнство приняла Русь від народа, котрий був в тім часі найпросьвіщенійший... Ту ю віру приняла она посередством народа соплеменного. Близість обичаїв, соплеменність болгарских проповідателїв, язык близкий, побратимский не учинили насильства ні в домашнім житю ні переворота в звичаях, не змінили характера народного; но жите давне зіляло ся з християнским в одно, позаяк не було противне новому ученю. Словенский церковний язык сам зрусчив ся на рускій земли і в руских устах, усвоїв ся в народі,

став ся із болгарско-словенского руско-словенским.

Многі повстают на церковно-словенский язък, що він псовав чистоту народного... Неперечно, що язък наш підпав влїяню церковно-словенского язька : множество книг нових богослужебних і богословських, перві писателї духовного чина, монастир киево-печерский, сей первий розсадник християнского образования, і другїї многі, розспані по цілій Русі, в котрих обучала ся молодїж, дали таке направлїне, але нешкідливе духови язька. Язык словенский (церковний) есть і завсїгди буде скарбницею язькословія, котрою наш язък заспляти будемо ; духа старого словенского учти ся, види (форми) нинїшного живущого язька розвивати, обясняти не перестанемо ; є то язък спли духовної, язък вірц. висший над звичайний, розговорний, а однакже народу понятний, зрозумїлий : язък той є язьком взаїмности словесної, язък, котрий нас іє другими словенскими язьками так тісно вязав і завсїгди вязати буде.....

В тім первїм відділі южная Русь верховодила на цілім сїверовостоці Европи... Важне завданє відбула тая стара Русь южна в історїї, она борола ся віками іє напором азиятської дикости, азиятского барбаризма, она стравила силою своєю не єдну орду наїздників восточних. Від часу усилення руского панства не могла жадна орда продрати ся до Европи. Одній навалї татарській мусїла Русь по страшній борбі уступити. Але і тую в наслідній епоці Русь в образї козаччини перемогла з часом.

Коли так воїнская сила борола ся і установляла політичний порядок, в тім часї по мона-

стврях монахи працювали для просвіщенія народа. Із кієвського печерського монастиря розходилися монахи і закладали монастирі всюди по рускій землі, трудлюбні, черці переписували книги богослужбні, переводили із греческого твори отців св., хронографи і другії письма. Кн. Ярослав В. закладав школи і казав діти приводити на »книжне ученіє«. Василь, посланий до кн. Василька теребовельського, пише, що був в Володимирі на Волиню »смотрінія ради училищ і наставленія учителей«. Отже при кінци XI. віка були у нас школи і учителі. Знанє наук греческих давно у нас розширило ся, наші літописці читали греческих хронографів. Літописец волинский приводит слова із »Омира«. Слідно, що Гомера наші предки давнійше читали, коли ще в Европі за него і чутки не було.

Таким образом южная Русь є і представницею всего умственного развитя по всіх землях названнх рускими. Тут приняло ся образованє греческе і розвило ся своєрідним способом.

Сильний удар татарскої навали в первій половині XIII. віку перервав се розвиванє народне. Страшная тая сила розпрягла духовне образованє і гражданске жите. Кієв утратив своє блистяще величіє, котрим здивував було западців, називавших єго вторим Константинополем. Але за-то по других удільних княженях нашли науки собі прибіжище; особливо у нас в Галичи-Володимирі сосередоточилась в XIII. віку як власть верховна так і просвіщеніє народне, як н. пр. за кн. Ярослава галицкого, любившого добро спокую і не гонившого за воєнною славою. Князь Володимир волинский, названий в літописи філософом »якого-же не было на Руся«, сам читав,

писав. переписовав. переводив книги. украшав храми, обділював церкви книжками.

З початку XIV. віка ослабляє ся сила політичного биття народного. Київ не здужав уже більше обновити ся. піднести ся до давньої величчя і слави. Нарід руский мусів в иншій місци шукати своєї середоточної сили, щоби боронити віру, язик, обичай против грозящій єму Татарві. Меч Гедимина, князя литовского, побідившого щасливо Татар, показав ся Русинам певною охроною, і стали ся горнути під знамена єго для спільної заццти. Тим способом дасть ся обяснити так скорі завойованя Литви, народа завсїгди малочисленного. Нашу галицкую Русь загорнув, видівши народное безсиліє, Казимір В.: Русь піддала ся на условиях, хоронящих єї віру і обичай, новому призначеню.

Так переходимо до **второї епоки** політичного биття і умственного розвитку южної Русі.

В тім новім складі річей Русь прилучена до Литви зовсїм стала ся пануюча в цілім сїм великім княжестві. Князі литовскі не чинили жадного насилія ні вірі ні язикови ні обичаям, але охотно самі приймали і віру і народність руску. Руский язик як був правительським і урядовим давнїйше, так і тепер в цілім литовско-рускім панстві остав ся... Зразу удержовав ся язик народний, чистий, южноруский. но через злучене южної або малої Русі і білої з Литвою брала перевагу вимова білоруска, вироблював ся язик грамотний, діловий. Язык той водворив ся не тільки на Литво-Русі, але пізнїйше по прилученю Литви з Польщею був урядовим у первих королїв Ягелового роду. Ба аж за границї давної Литви і Польщі засягав тотже язик; грамоти, договори,

записи, жалованя господарів молдавських аж до XVII. віку писані тимже язиком. Навіть Татаре уживали в зношеннях і угодах з королями польськими тогож язика книжного, руского.

Через зближене Руси литовскої з Польщею зачав в пізнійших часах сильно впливати польський язик, як і цілая южна Русь, зближивши ся до европейского просьвіщенія, підпадала вліяню запада... Під koniec сеї епоки часть одна южної Руси, злучена з царством російським, підпомогла взростови російського письменництва.

III. (25.I. [5.II.] 1849.)

Звернім ще увагу на важніі забитки ізустної словесности, розвитої і захованої з того времени...

На южній, рускій Україні Татарин всав ся глубоко Русинови в тіло. Русин не хотів піддати ся бісурману, але привикши до борби з Половцями заузявсь побороти ся з новим ворогом. »Лучше ны потяту, неже полонену быти,« говорит князь Ігор в давнім піснотворі. »Лучше в земли гнити, ніж Татарам служити,« каже співанка руска. Бутні Татаре, видівши сильний опір, з гіршим остервененем напирали, губили, нищили. Князі і бояре більшою частію погибли, городи, села спалені, нарід розігнаний. Русин став на тім пограничю бездомівником. В тім состоянню збералп ся глоти таких безприютних людей по Дніпрових лугах і островах Запорожя і шукали там захисту, з-за котрого могли би неприятеля завсїгди на оці мати а при спосібности і мстити лютому ворогові.

Є то вже в природі Русина, що чим більше спротивенство, чим більше насиліє, тим сильніший одпір, більше діланє, більшу силу розвиває. Провидіне насилало такі невзгоди на руский рід. Так утвержовав ся, сталив ся руский характер. поострював ся до діяльности. В таких обстоятельствах завязала ся перва козацькая Січ... Тимчасом і Турки з юга посунули свої границі в сусідство Русин. Окружені доокола ворогами, козакі віками бороли ся, не мігши на нікого спускати ся, заспляючись із своєї южнорускої родниці, з котрої все дільнійше (чільнійше зерно народа) горнуло ся на Запоріжє; они уповали лишень на свою рускую, незломную силу, на свою козацькую шаблю: они напосіли ся самі відстояти свою рідну землю, оборонити свою прадідну віру, свої народні обичаї, добути для себе лучшої долі. На утлих чайках пускали ся долів Дніпром на Чорне море, неустрашимо полохали султана, дрімавшого в своїм гаремі, тогди, коли перед єго силою три части сьвіта тремтіло. Сьміло, зненацька нападали на Татар, досягали їх в самім гнізді, і в Криму дрожали Татарє перед козацьким завзятем. В той-то час козацької слави, подвигів народних, повстали в народі прекрасні думи українскі рускі. Всякий подвиг яко народний воспіван, перехованій в памяти народній; кождий богатир, которий положив голову на поли битви за свою віру, за свій край, отримав честну памятку в пісни народній. Звичайно кінчили ся тіі рускі думи словами:

Полягла козацька, молодецька голова
Як від вітру у степу трава;
Слава не вмере, не поляже,
Лицарство козацьке всякому роскаже.

Така-то була нагорода за подвиги їх від родимців. Весь нарід южноруский брав участь в сих подвигах хоть не ділом, то духом, сочувством; длятого пісні тії відозвали ся в серци народа, доки розширяє ся язик малоруский, обичай малоруский. Аж по Карпати і Вислок співають ся ще доси козацкіі пісні...

Здавало ся, що южна, українська Русь добуде усилієм своїм народним своєї долі, своєї свободи, переборовши ворога християнства, ворога своєї народности і свободи, ворога европейского просвіщеня. Але найшов ся другий неприятель. Політика давної Польщі, політика латинської тогдишньої ерархії, уважала в розвою так обширної рускої сили небезпеченство для себе. Зачали з тої сторони утискати права народні, роздвоювати в вірі. Що давнійше одиноко тут або там з уближенєм народних прав діяло ся, ставало ся тепер системою. Тії распри релігійно-політичні розпалили велику довголітню війну, релігійно-народну. Довго козакки терпіли, довго допоминали ся правною дорогою о свої свободи, жаловали ся на ускорби своїх прав, від можновладців польських і езуїтів їм нанесені, аж увидівши, що все надаремно, взяли ся по необхідности за меч. Хмельницький розвинув огромную силу, але тойже Хмельницький сам доходив свого права у короля, і не кинув ся до борби, доки не учув із уст самого короля: »Чи не маєте шабель, силу силою відперти?« Русин чинит все з розвагою, мірит кроки свої, доки поступит: »Десять раз мір, а раз утни,« каже приповідка народна. Русини домагали ся тільки рівноправности для себе в вірі і в політичнім состоянню. Повстаючи против надужитям тогдишнього можновладства, не зривали послушенства з королем.

Королевська верховна влада свята була для закон як святий шанували.

Але і та борба довголітна не принесла, народови ожидаемого хісна. Україна в своїх отвертих границях, без моря, без гір, о котрі би ся оперти могла, не в силі була самостатно остояти ся, Хмельницький в крайній потребі прпнужен був, піддати ся восточному (московському) царю, на условиях захоронявших віру і народні права. Але тим перевісила ся важка на ту сторону, но не удоволена надія України, надія Русинів. Так ошуканий, заведений в своїх надіях Русин відав в своїй народній поезії тую недовольність, досаду, наріканє на свою нещасную, як пісня виражає, щербатую долю...

Тепер перейдім до **третьої епоки**. — Через поділ Польщі дістала ся більша часть южної Русин під панованє царів російських, а наша галицко-перемиска Русь під влада австрійского дому. В царстві російськїм класично-француска поезія зо всіма єї недостатками живцем переселилась до столиць царства і осїла по високих школах і богатих дворах. Небавком вже Россія стала ся величати своїми Гомерами, Гораціями, Есхілами і пр.; учені, найняті доктори гадали, що, утворивши щось подібного в формах до діла за класичне узнаного, уже все учинили для просвіщенія, для поезії, що вже заселили свій Парнас. Подібно ж і в польській літературі, котра в тім часі, обтрясши ся із езуїтского згубного для неї впливу, очнула ся до нового життя і зачала вмагати ся, всі писателі поезії послїдовали тимже чужеземним взорам, нераз не дбаючи за народність. Так діяло ся при кінци минувшого, ба ще на початку текущого столїтя.

Тогди-то жив на Україні Іван Котляревський. В молодих літах займавши ся виучованем молодежи у можних панів на Україні, він прислуховав ся пісням народним, учащав на забави, ігри народні, присмотрював ся забиткам народа, повірям, забобонам, приглядав ся хибам і недостаткам своїх родимців, іспитовав характер їх, так ізучовав властивим ему талантом свою родиму народність. Призбиравши так собі матеріяли, на тій підставі зачав писати свою Енеїду. Було то тогди, коли ще Парнас зо всіми богами в великій почеси був у поетів. Котляревський, перенісши свого богатиря на Україну, перестроївши го в козаки, поволік цілий давний Парнас за ним, оказав в посьміпних образах неприличність взпваня богів, котрі давно не суть в чести у жадного народа... Він виобразив цілий свій нарід, цілий бит его описав. Досить перечитати місця, де описані поминки по Анхизови, хід до пекла, або війну Турна з Енеєм і пр., аби ся о тім перекопати. Все тоє позістане завсїгди в своїй красі, в своїй сьвіжости, бо є народне...

Тимчасом переборола ся в літературі російській і польській велика борба так названих класиків з романтиками. Мала-Русь не потребовала участвовати в ній, бо єї Котляревський вже рішив за народною і сам дорогу показав. Великі люде заедно предшествуют важним епокам і оказуют якоби віщим духом направліне народовп, куда ему стремити ся належит.

По Котляревскім виступив Квітка (Основяненко) з своїми незрівнаними повістями. Як Котляревський в гумористиці народній незрівнаний, так Квітка недосягнутий в ніжних образах, маючих серце правдиво руске. Єремій Галка,

Амврозій Могіла, Лев Боровиковський, Гребінка і др. доказали сил своїх творческих в ліричній, епічній, ба навіть в драматичній поезії. Старане їх всіх було — висказати все народним малоруським духом, малоруським словом, щоби відзначити его від книжного російського, виявити самостатним. Дятого часом впадали в другу крайність, простонародного невмісного висловліня.

Южноруська народність так богата в пісню, забитки питоменого рода, що впливала навіть і на нову польську і російську поезію, на польських і російських писателів повістей. Російська словесність не одного має поета і романописателя, котрого одушевила, натхнула Україна; а в польській новійшій словесности так умножило ся число поетів наслідовавших поезію тую народну, що аж критики називають їх поетами осібної української школи. Тільки образців для поетів має южная Русь, так богата історія, бит народний і сама природа тої благословенної країни в материяли і образи для поезії, що дві сусідні літературні ними збогатила; яким же прекрасним величієм окаже ся она, сли виступит сама зо своїми рідними талантами, в своїм язиці, своїми барвами, живим житем народним!

Роздільно від України, без всякого сообщеня і порозуміня, під иншими впливнями зачала ся розвивати народова словесність руська на нашій землі галицькій.

Початок тому народному почуттю дав цісар Йосиф II. Він показав признане народности руської і потребу образования язика руського заложеном філософічних і богословських катедр при всеучилищи львівським. Школи тії не принесли пожаданого пожитку, бо борзо перемінені зістали по

загальнім устроїстві на предподаваня в других
язиках, нїм ще нарїд мїг перекопати ся о пожи-
точности їх. Сорок лїт минуло, як умовкло слово
руске на унїверситетській катедрі, но зерно раз
посяне видало плїд. Насїне, вержене в рілю,
мусит стлїти, щоби з него виросла нова стебе-
линка. То зерно довго кїльчило ся в земли, ждало
ясного сонїнька, теплої росиці, щоби вистрілило
на верх і зазеленїло на ниві рїдного просьвіщеня.
І так від двацяти лїт появляли ся вже одинокі
парїстки народного почутя, народної словесности.
(Шашкевич, Устиянович, Левицкий і др. — ото
суть тїї цвїточки первовесняні, котрі перші за-
цвили на рїднім дереві.) В наших очех так сильно
рухнуло, як по теплїм дощїку веснянім, тїлько
сил до образования народної словесности, щó нам
найкрасшу надїю і поруку будучности подає...

Галицкі Русини, як нинї видит ся, маюť
призначене, в крузі соплеменних словянских на-
родів розвинути свою родиму словесність, своє
питоме жите, поповнити тую розгрань, яка межи
Словянами без них появляе ся, впливати на обра-
зоване мїлїонів свого племени і переносити евро-
пейске просьвіщене тихим розвоєм на весь южно-
русский нарїд.

ПРИПИСКИ.

I. Поезії. 72, 10 з д. смага = припіканє, праженс.
— лім = суха, пісна земля.

74, 7 з д. має = колише ся від вітру, повіває.

79, 7. бликає = полискує. покнвує.

II. Народні казки, приказки і байки. 80, 2 з д. мар-
жина = товарна, худоба, скотина.

81. 7 з д. Всім в-обец... = Се — вірне насліду-
ванє давніх урядових оголошень зо спольщеною мовою. —
3 з д. прптаковити ся = трафити ся, лучити ся, настати.

82, 14. тивун = наставник, надзорець.

83, 13. маїк = вересень.

84, 1. захрасло = заповнило ся — 5 і 4 з д. Го-
ловацкїй підписав ся під сею казкою: Я[цко] Балагур, а до
послїдуючих казок, приказок і байок подавав: зібрав Я.
Балагур. — 1 з д. алембик = котел до дестляції (очи-
щуваня) горівки.

90, 6 з д. але-пак = вже-ж.

94, 6. серака = Головацкїй додав до сего слова
в скобках: неборак.

97, 9 з д. судки = вузка доріжка межн потоми.

98, 19. бурдей = шатро циганське. — 20. ватра
= огонь, огнище. — 6 з д. пуга = (великїй) батіг.

99, 9. паровина = бучок, дручок.

105, 8 з д. витїкне = вистане.

108, 1 з д. сороковець = давнїйша срібна монета,
на теперїшні гроші 70 сотиків.

110, 3. лавник = член міскої ради громадскої і гро-
мадского суду.

III. Народні сербскі пісні. 120, 9 з д. ладної =
»Ладна вода, гожа вода« звичайно у нас говорить ся. Ка-
жуть, що не годить ся казати на воду: добра. (Головацкїй.)

121, 13. боле = Боле значить тільки, що добре, від
того походить росс. і слов. *болье, болій, лучше, лучший*.
(Голов.) — 10 з д. Герпиковина = Герцеговина.

122, 6—5 з д. Ті два стихи взяті з нашої народної пісні. (Гол.)

123, 1. дівер = старополь. dziewierz, шурин, мужів брат. (Гол.) — свість = сестра мужа, сестра жінки, жінка брата. — 14. сночи = пізно в вечір. (Гол.)

124, 2 з д. коло = знаній сербський танець. (Гол.)

126, 3. зірчемо (сірчемо) = В горах говорить ся: рчу, рчу, рчемо замість: реку, рчемо; від того походить: речинець = уречений час, Термін. (Гол.) — 7. бабочка = мотиль. (Гол.) — 9 з д. гінтяй = гультай, несталий, невірний друг, походить від гонити, ганяти, гуляти. (Гол.)

128, 1 з д. прічка = пріч, преч. Часом уживає ся як іменник, н. пр. Мене жене прічка із дому мого власного. (Голов.)

129, 22. зовиця = сестра мужа. — 24. ятрівка = жінка брата.

131, 3. імховий = пуховий.

IV. Статі літературні і язикові. 139, 2. Память Шашкевичу = Ся статя (поміщена в «Вінку» ч. I.) тут грохи скорочена.

152, 1. Властивий надпис єсть: Три вступительніі преподаванія о рускій словесности. Статя подана тут в скороченю.

Головацкий написав крім того багато розправ наукових в «книжній» до російщини зближаючій ся або і в російській мові а деякі статі по німецьки.

ТВОРИ
НИКОЛИ УСТИЯНОВИЧА.

Никола Устиянович.

НИКОЛА УСТИЯНОВИЧ.

Никола Устиянович уродив ся 7. грудня 1811. року в Николаеві, містечку Жидачівського повіту, де єго отець Леонтий був бурмістром. Научивши ся від дяка церковного письма і скінчивши низшу школу в Николаеві, ходив до гімназії і на філософію до Львова. При своїй чутливій вдачі склонний був до горячих поривів, і мало що не дав ся в р. 1830. звабити до повстаня польского в Варшаву; відтак вступив до духовної семинарії. Коли в р. 1836. умер учений і заслужений архипресбитер митрополичої консисторії Михайло Гарасевич, написав в єго память елегію «Слеза на гробі Гарасевича». За сей вірш, похвалений пізнійшим митрополитом Яхимовичем, прозвали єго товариші «соловейком Грицем». Тогди мабуть познакомив ся він з Шашкевичем, а відтак оба щиро заприязились. В р. 1838. висьвятив ся і зістав адміністратором в Волкові в Львівскім повіті, а потім адміністратором і опісля парохом в гірскім селі Славску в Стрийскім повіті.

Після своєї першої поезії писав дуже мало, аж рік 1848-ий побудив єго до живійшої письменничої роботи. Він став писати поезії і статї до заложеної тогди першої газети рускої «Зоря галицка» і піддав гадку, скликати до Львова зїзд «учених руских», щоби при їх помочи засновати літературно-просьвітне товариство «Матицю руску», хоронити саможїйний розвій рускої мови супротив

церковно-славянської, російської і польської і т. п. З'їзд відбув ся в днях 19.—26. жовтня 1848. р. в духовній семінарії, а Устиянович був душею того собору. В кілька місяців потім поручило йому правительство видаване урядової рускої газети, і він видавав через сім місяців у Львові «Галичорускій Вѣстникъ». Коли ж редакцію перенесено до Відня, він вернув ся до Славска, де гірська природа і жите Бойків не переставали впливати на єго творчість. В р. 1861. вибраний був послом до сойму, але там не розвинув визначнійшої діяльності. Маючи більшу родину, бо 10 дітей, старав ся дістати ліпше місце, а не мігши сего осягнути, гриз ся і жалував ся на свою долю; аж в р. 1870. удало ся єму перенести ся до Сучави на Буковині. але і там не повеселішав та нарікав, що він вже до нічого нездалий. І в єго літературних та народних поглядах, в котрих впрочім вже й давнійше був деколи хиткий, робилась щораз більша зміна, він чим далше тим більше віддаляв ся від попередних ідеалів і сам знемоцілий стратив віру в силу свого народа та видів єго спасене в російщині. Коли в 40-літню річницю свого сьвященства дістав від всіх Русинів сердечні привіти, відповів віршем «Моиѣ друзямъ», в котрім взивав до «согласія». Умер 3. падолиста 1885. р.

Никола Устиянович написав від 1836. до 1865. р. около 80 поезий і 6 повістей, окрім деяких розправ і газетних статей. З єго поезий мають найбільшу вартість ті, що писані чисто народним ладом, в писаних книжним ладом видко щось штучного, вимушеного. В остатних 20 роках майже зовсім перестав писати.

І. П О Е З И Ї. а) ліричні.

1. СЛЕЗА НА ГРОБІ

Михайла Барона Гарасевича.

На галичій небі
Нова зоря згасла.

Не дивуйся чужинонько,
Що ми плачем на весні:
З веснов верне всяк цвітенько,
Лиш жите не верне, ні.

Летів орел дубравою,
Бистре око в сонце гнав,
Гнав за світлом, за правдою,
Глянув ще раз — та й упав...

Ой нема вже, руска мати,
Твого орла, краси!
Пійшов від нас спочивати
Там до сонця — чистоти...

Привален землев глибоко,
Зимним ледом днесь лежит,
Руки скрепли, згасло око,
Серденько і груди стоїт.

Кто-ж нас тепер за рученьки
В давні світи поведе?
Кто рускої дитиноньки
Славу, імя винайде?

Кто як він нам правду скаже,
Темні мраки розсвітит?
Заступит нас, силу звяже,
Кто вороги побідит?

Мужу красний. соколоньку!
Отці тужат за тобов.
Молодь хилит головоньку.
Діти плачут за тобов.

Ти то з могил, з городища
Дивне письмо нам складав.
Числив наші побойща,
З прадідами розмавляв.

Ти то тайні карти Бога
Мудростію розвивав.
До небес куда дорога.
Куда щастє, вказував.

Коли буря перед літи
Зашуміла і в наш край,
Ти возгласив: За мнов, діти!
Де Австрія, там наш рай!

А як церков затужила
За архитця у нас,
Твоя рука голубила
Сумні діти довний час.

Був-есь нам. чим небо ясне
Путующим по степах,
Чим матери дитя красне.
Чим керничка в оазах!

Заступав-есь спротоньку,
Тихомирив розпукку,
В лихій доли порадоньку,
В щастю давав науку.

Але хто-ж си нагадає,
Кто випише, вичислит,
Розповідь нам, виспіває,
Твої діла оцінит?

А молод ум — єму годї,
Там ні краса ні сила,
Так співає, як в свободї
Вірна мати учила.

Тая мати з нами нинї
Плаче сина, ми отця,
Зазулею на калині
Плаче всяка зріниця.

Память тобі, орле сивий!
Вічна память, покой сьвят!
Прийми даток нещасливий,
Слезі наші прийми рад!

Тутка був-єсь нам зорою,
А там небесного зволь,
Аби в щастю і покою
Жив наш пастир і король.

2. ГЕЙ, ГЕЙ, МИЛИЙ БОЖЕ!

Гей, гей, милій Боже!
Де ся наші літа діли, літа молоденькі:
Як ми разом долинами
Над Дністровими водами
Як соколоньки літали сивенькі!
Гей, літа молоденькі!

Гей, гей, милий Боже!
Де ся наші гадки діли, гадки красолиці:
Коли-сьмо з місяцем в гаю
При дрімаючім ручаю
Буяли в небо крилами вірлиці!
Гей, гадки красолиці!

Гей, гей, милий Боже!
Де слобідка наша мила, слобідка тихенька:
Коли-м з тобов, голубонько,
Із квітонька на квітонько
Літав, друг вірний вірного серденька!
Гей, слобідко тихенька!

Гей, гей, милий Боже!
Де ся наші пісні діли, пісні жалібненькі:
Що-сьмо нічкою послоли
О козаках і о доли
І о дівчині співали вірненькій!
Гей, пісні жалібненькі!

Гей, гей, милий Боже!
Де ся наше щасте діло, щасте злотоцьвіте:
Що як сонїнько весноньці,
Дрібний дощик муравоньці
Сіяло красу — румяненькі квіти!
Гей, щасте злотоцьвіте!

Гей, гей, милий Боже!
Все загло, Меланю, як меж горам
Голос гине в сумнім гробі!
А коли-ж пам'ять о тобі
Загине в серцю, загине віками?
Гей, як голос меж горам!

3. ОСІНЬ.

Сумно, марно по долині,
Почорніли білі цвіти,
Пожовк лист на деревині,
Птах полетів в інші світи.

Від запада сиві хмари
Цілу землю заливають,
Чагарами нічні мари
З вітрами ся розмовляють.

А на горі калинонька
Головоньку нахиляє,
А над Дністром дівчинонька
Сльозами ся заливає.

»Чого тужиш, калинонько,
Головоньку нахиляєш?
Чого плачеш, дівчинонько,
Сльозами ся заливаєш?

Ци тя доля покинула?
Ци не маєш матусеньки?
Ци ти краса загинула?
Ци говорють вороженьки?»

— »Ні мня доля покинула,
Ні не маю матусеньки,
Ні ми краса загинула,
Ні говорють вороженьки.

Йно ми тужно за весною,
Що так борзо перецвила:
Куда гляну мисленькою,
Нема того, щоб-м любила!»

4. НАДДНІСТРЯНКА.

Дитино красна, голубко тихенька,
Котору мати в нещасній годні
На сьвіт родила, промов, щось живенька,
Промов до сьвіта і к милій родині!

Глянь оченьками на твої сестриці,
Кожда ся власнов пісеньков радує; —
О твоїй доли хйба на границі
Ворон закряче, зазуля закує...

Не так то в тебе колись-то бувало:
І твій то голос колись небесами
На буйних крилах вносив ся немало,
Не так і в тебе бувало віками!...

Шумів колись-то Дністер-Славогця,
Славою наші гремотіли гори,
Любо співала Лада краснолиця
І дівци гарних ясенькі збори.

А нині сумно, глухо як в темниці...
Скажи, рідненька: щó ти ствело груди?
Кто оніміти казав красавиці?
Кто велів роду зрікатись з облуди?

Скажи, небого: чом твої річеньки
Так сумно, глухо серед гір дрімают?
Чом, рідна, плачеш жалібно з тугеньки?
Скажи сусідам, най тя раз пізнают!

Заспівай сьвіту тими голосами,
Щó-сь переймла від красной природи;
Збуди від віка лісам, горами
Гомія загублої слави і охоти!

Покажи сьвіту, що ти ні Татари
З білого личка красоньки не здерли,
Ні бісурмани поганьскої пари,
Ні враги чорной душиці не вперли!...

А колись може дитина вірненька
Згане о тобі, згане... подумає...
Слезоньку вронит як любяща ненька
І вікам дальше порозповідає...

5. ПОБРАТИМОВИ

В ДЕНЬ ІМЕНІ ЄГО.

Друже сердечний, красненький соколе!
Ти соловієм з руского серденька,
Як о дитині любящая ненька,
О рускім щастю плачеш і недоли.

Ти гаї наші, ріки, гори, доли
Буднш з немочн, даєш їм оченька,
Даєш їм голос, гарнії личенька,
І нас думати з ними вчиш поволн.

О Маркіяне! коби Ти весною
В силі, здоровю зацвив побратимам,
Щоби ми довго тїшились Тобою!

Щоби Ти довго, соловію красний,
З душі рускої співав руским сннам
І о нас з гадков подумав си щасний!

6. ЗГАДКА ЗА МАРКІЯНА ШАШКЕВИЧА

В ВІЧНУЮ ЄГО ПАМ'ЯТЬ.

Кому язик свій, своя земля мкла,
Тот жалям нашим не подивує.

Три яри-м глядав, ожидав три яри,
Ци яка цвітка пораночком мая,
Хотяй маленька, смиренна, дрібная,
Блідного личка, незавищеної твари,
Не взійде на Твоім гробі ;
Або звук струни сумраком вечерним,
Ударен скромно братньою рукою,
З-над Дністра, Сяну родимцям сівверним
Гомоном жалю, журною думою
Не подасть вістки о Тобі.

Но дармо-м глядав і ожидав дармо,
А в серцю гадка, лице паленіє :
Де-ж рускі діти?... надармо, надармо
І третьою яри сонце вечеріє,
А за Тя нікто не скаже !
Нікто сусідам вісти не дасть знати,
Якое серце земля привалила,
За яким сном плаче руска мати,
І на крест сьвятій, де Твоя могила,
Віночка нікто не звяже !...

А Ти почеси, памяти і згадки,
О Маркіяне, так достоїн всюди !
Оден з-меж тількиої руских чад громадки
Припав-есь серцем матери до груди,
До руской землі, коханки ;
І залишивши сусідскіи ниви,
На власній, дикій, відвічній пустарі

Цьвіту і воні глядав-есь сквапливе
На благовістник безнадійной яри
Для красной дівки Дністрянки.

Як ранна зьвіздка на неба востоці,
Що ясній днинці досьвіт розвиває,
Як воздух мая, що по земнім стоці
Радість, довольство, жите вигріває —
Очарованя сьвіт милий :

Так Ти жаркою чувств Твоїх весною
Дихнув утіху в наші оболоня,
Так ти лучею зьвіздочки ранною
Розсьвітом шибнув по-під небосклона,
Дністровій днинці тоскливий.

Єдина гадка була в серци Твоім,
Гадка, якую меж мира товпами
Ангел завіта ясним крилом своїм
В груди молодця заледво віками
Возбудит і в жизнь і в силу ;
Гадка блаженна, небесная, сьвята,
Зірочка сьвіта, чести, долі, миру,
На рускім небі, де темна затрата
І чад останки і прадідну віру
І мову губила милу.

В тій гадці жив-есь, віддихав-есь нею,
В ній Твое щасте, печали, надії,
Снів наповиди, і радощі з нею,
І тая тоска, в которій боліє

Піснь Твоя золотокрила :
Як ова птиця, що так без устанка
То раз сумує, то знова співає,
І знов весела, і знова думає,
То вечерами то в просоню ранка,
Яко-би в пісни умерти хотіла.

Тямлю ще добре, — бо якими-ж літи
Хвильочки тії мож запам'ятати? —
Коли-сь яв думи нашії нам піти
І руской мови красу розвивати
 В ясеньких барвах і сплі.
Що ще до нині тяжкими судьбами
Слезою плече свої немовлята,
Як-би від Бога і людей заклата
Думати глухо літами, віками
 На німій чорній могилі.

Тогди, о Боже! як же то жаріла
Блідність уст Твоїх, палало личенько,
Жальом, думою душа розгоріла
В небесні двори далеко, бистренько
 Несла гадочки печали:
І мольби несла за Галича неньку,
За ей тоскаво задумчиві доні,
За сиви млі, цвіт, красу давненьку,
Що днесь в сестричній яліє короні,
 Відломок народної хвали.

А нам як любо, як солодко било
Той родим голос руским серцем пити!
В яким дитячко дні щастя проснило
І в яким нині так солодко снити,
 Мов медом віє дуброва:
І де так мило душу колисати,
Азбуку гадок, чувства і подобі,
Грудьми поєну матерньою утробі,
З безодні серця на світ розвивати,
 В цвіточках пісні і слова.

А днесь... о братя, розбили ся стїни
Красного серця, душі величавой!
Замовкли груди, чувства овіміли,

Загасло сонце зрінички тоскавой,
На устах печать холодна!
Ніт Маркіяна, молод-соловія,
Пророка честн, слави предитечі!
Розбились стіни, загибла надія, —
З вихром, щó в поле сухим листом мече,
Яр пошуміла народна.

Судьбо небесна! ци-ж рускій дитині,
Тій нещасливій сироті на сьвітї,
Щó в глухій сонце узріла годині,
Німій і темній зістатись на віки?...

І мов за тяжкую злобу,
По трудах тільки і тільки недоли
На цур ся своїм сестрицям лишити?
І залюбившись в духовій неволи,
Сором жебрачпй на чолі носити,
Прочуняти свою добу?!...

Ото могла!.. хто-ж днесь так довольно
Гадочки наші волшебними руки
Роздзвонит любо, красаво, удольно,
В мягенькі, гладкі, плеканії звуки?

Кто сором зірве нам з груди?
А его мати руская родила,
З думочок руских колиску звивала,
Руское серце під головку клала,
Рускими гадки, душею поїла,
Кормила рускими труди!...

О Маркіяне, небесний звістуне!
Будь-кудась нині на воздухах хмари,
Ци в лучах сонця, ци в полисках луни,
Ци в зорі ранній, ци в вечерній згари,
Ци в зьвіздах сьвіта границі:
Я нині смутно на Твій гріб ставаю,

І на крест божий, мира уповане,
Печальну думу, жаль мій возвішаю,
Братнії слези, матерне ридане
І згадку руской землиці.

О прийми радо, прийми, друже милий,
Сеї первісночок моего думаня!
Твое то зерно, твій труд печаливий,
І в дар печальний вірна чувствованя
Тобі го назад складаю.

І тим не дбаю, аж ся кто поглумит
З товпи враждебной над тими слезами;
Знайде ся серце, щó мя порозумит,
І над Лабою і над Порогами
І там на стінах Дунаю. /

7. РУСКА ДУМКА.

Ото дитинка! як день божий красна,
Як лебідь біла, як зірничка ясна;
В синім ей очку небо вечеріє,
В румянім личку цвѣтка паленіє.
На чолі гладкім ум ся розвиває,
В тепленькім серцю сьвіт, утіха грає.

Над дитинкою сидит руска мати,
По блідих устах, по журбі спізнати.
Сидит, склонившись як берізка біла
Над ягідкою, руки опустила,
Тай руску думку з-тихенька, з-легенька,
З щирої груди, з вірного серденька
До сну дитинці так мило співає,
Мов-то з-за моря легот повіває.

Бідна невісто! печальна мати!
Ой лиш з-руска дитинці співати!
Бо руска думка — сумний крест на гробі,
А руска мова — сором на подобі,
А руске серце — туга степовая,
А руска доля — сирота німая.

Колись, хто знає, очне ся добою
Син твій з просоня, занудит собою,
Гляне по сьвітї, зальє ся сльозамп
І гадку верже лісами, вітрами:
Бодай то рускої думочки не знати,
Серця не чути, долю переспати!...

8. ДО ПЕРЕМИШЛЯН.

Перемшляне, Володаря діти!
Краснії щепи винниці Івана!
Для вас збирає золотії квіти
Мати Галича, столиця Романа.
На вас глядіют Трембовлі розломп,
Земля Василька, героя сліпого;
На вас Льва кротка гордії хоромп
Чудуясь з тина позирают свого.

О честні діти, праві сини Русп,
Сьвятої Русп, Русп возлюбленной!
Пред лицем вашим враждебні союзи
Щезнут, як пітьма в згари полуденной.
А як не згине насильність толпава,
Як розільлет-ся терпливости мірка,
Знайде ся скоро козацкая слава,
Знайдем Богдана, знайдем Владмірка,
І поспитаем: Чия ту земляця?
Чия ту мати? чия ту столиця?

9. ДО ЗОРІ ГАЛИЦЬКОЇ.

Від кериць Сяна до берегів Дону,
На землі красній, багатій, широкій,
Де Дністр, красуюсь з Даніїла трону.
Тихо, велично снує нурт глибокий.
Де сині води Дніпра Славутинці
Честь Ярославлю гремлять порогами,
Там живе нарід всеславной столиці.
Нарід, що древле тряс підвалинами
Царогорода, що грудьми своїми
Розбивав кріпко тучу Татарина,
Спасав Європу від вражого сина
Кервою серця — сини дорогими.

Прикован твердо гіркими судьбами,
Ланцом залізним, до чорной неволі,
І на крест вбитий вражими руками,
Не знав тот нарід свобіднійшой долі
Над плач самотний безсонними ночч,
Над сьвятої віри надію на гробі:
А здертий злобно з цвіту на подобі.
Ударен тяжко сліпотою в очч,
Як Уголіно в гадючій темниці,
Голодом душі і мором серденька,
Загибав сумно на власній землиці,
Мов биль без роси гние зелененька.

Но честь молодцям славной Віндобони.
Честь Ракузанів високій державі!
Пирсли заліза, розверлись опонц,
А на галицькій землиці тоскавій,
На овій Русч сьвятої частині,
Загремів голос в небесній годині.
Памятний голос вічового звона.
І блисла радість в наші оболоня.

Славний лев, борець Ростиславів трона,
Крепкими спли здвигнув ся з просоня,
А над Львіградом, як путник з-за моря,
Возникла Зоря, блаженная Зоря.

Незнаний гостю на рускій землиці!
Звістунко мила райского зараня!
Дитино неба, сонця красавице,
Цвітко надії, первісноко свитаня,
Гадочок щасних зрінице дівчача,
Витай же, зьвіздо, на землі Галича!
Витай на нивах, де каждая скиба
Кривдами зрита, кервою збрована,
Гіркими слези зільлята, сплавлена,
Де чорна доля, сумная загиба
Сумраком гробу душу привалила!
Витай нам гостю, витай Зоре мила!

Ти — перше серця надійное тливо,
Перше слово з гробовой могили,
Перше братного союзу огниво,
Перше зерно сьвідущества силі,
І перша цвітка до віночка чести,
І перша струна піснь щастя завести.
На твоім личку, як в росі перлинні,
Блистає ясна благодатність сьвіта,
По лучах твоїх на Славян картині
Новая буква сьвятого завіта
Для руской жизни по літах неволі
Чертусь злотом свободи і долі.

Витай же, мила, межі сиротяти,
Де праведное чотирма століти
Мачуха злая красному дитяти
Яростним серцем завистіла зріти!
І срібну косу лісами, горами

По-над рускими розплети водами,
Нехай засьвітит як красное сонце
В кожду хатинку, в кождое віконце,
Розібе хмари, розжене тумани,
Огріє груди і в серденько гляне,
Аби ожила руская дитина,
Аби зацвила руская родина!

Засьвіти, зьвіздко, народови тому
Блаженным сьвітлом днинки воскресеня
Від стін Галича до степів залому
Скрізь пітьму темну душного забвеня,
Скрізь мут слез гірких і печалий хмари,
Скрізь сум розпуки і нещастя зойки,
Скрізь твердь неволі і чувствій пустари,
Скрізь вдовиць тоску, горе сиротоньки:
Де тільки звяло руское личенько,
Де стоїт тільки руская хатина,
Та де боліє руское серденько.
Та де нуждує руская дитина.

Всягде, о всягде розсьвіти лучами
Народной жпзни щасте і свободу,
Загляни ясно лісами, горами
До кождой річки, до кождого броду.
А пясть молодця в шабельку зазвонит,
В білії руки заплеще дївиця,
Старець сивенький слезку долі зронит,
Роз'яснит око журлива вдовиця:
А вколо сонця дитятко малое
Зачне при піснях о Дніпрі, Полтаві,
Як соколятко в гнізді молодое,
Снитт о щастю і козацкій славі.

10. ВЕРХОВИНЕЦЬ.

Верховино, сьвітку ти наш!
Гей, як у тебе так мило!
Як ігри від плине ту час,
Свобідно, шумно, весело.

З верха на верх, а з бору в бір
З легкою в серцю думкою,
В чересї крис, в руках топїр,
Бує леґїнь тобою.

Ей щó ми там Поділя край!
Нам полонина Поділе,
А борп — степ, ялиця — май,
А зьвіря голос — весїле!

Не вабит нас барншїв лєсть,
Коби лиш порох та цївка,
У Бога сьвіт, у людей честь,
Та овець турма, сопївка.

Та коби пирс хребет із від
І медвїдь шибнув лїсами,
Завїяв юг, заграв Бєскїд,
Черемош гукнув скалами:

То ми то час, то ми то піснь,
Молодче, нуже в розтвори!
Овечцї сплав з кучерей плїснь
І далї, далї на гори!

Лїтом цїлим, би нїч, би дєнь,
Хлопцї гуляють там нашї;
Свобїдна там вода, огєнь,
Довольно лїса і пашї.

Там пан не клав ланцюхом меж,
Ворог не станув стопою:
Буйная там землі одеж,
Плекана пісней росою.

Там то брент тромбети звук,
Щебече любо сопівка;
А як звіря завне гук,
В челюсти плюне му цівка.

11. ПІСНЬ ОПРИШКІВ.

Гей, братя опришки! долійте горівки,
До ватри прикиньте ще дров:
Настрійте ми горло голосом сопівки,
А я вам співати готов.

Безпечні ми, поки земля ще зелена
І листем вкриває ся ліс:
По гущах сплетених, де сосна звалена,
В яругах не знайде нас біс.

Як птицям грабежним, так в скалах нам діри,
Там спимо спокійно до зьвізд;
Як сумрак наляже на люди, на звіри,
Ми з наших спускаєм ся гнізд.

Тютюну принесем з угорскої границі,
Дігнати нас трудно конем;
Одежи дістанем в жидівській крамниці,
А жпда до дверей прибем.

Барани з полонин дадут нам печені.
Горівка на злюю є страсть;
А грошій достарчат вандрівців кишені,
Любощів Гуцулка нам дасть.

Веселім ся, братя, доки еще можем,
Як довго нам жити дадут ;
Як сніги нас зрадят, голови положим,
Не будем співати вже тут.

12. ЖЕБРАК.

Господи Боже! Що жебрак має
На тій широкій, багатій землиці ?
Ні му весноньки надія свитає,
Ні колос літом в золотій пшениці ;
Ні ему сьвята ні ему неділі,
Ні великодня ні рождества в ділі.
Триста шістьдесять ночий гірких, темних,
Журних, голодних має в кождім року,
І тисячі ран болящих, нужденних,
І слезок тільки в заумерлім оку,
А днинки ясної — ніколи, ніколи !
То его частка, то его держава,
То ціле жниво его щастя, долі !

Но Богу хвала, Богу честь і слава !
Колись тихонько схилиш ся добою,
Трупє животний, до німої ями.
О, тогди ж в серцю не спудит покою
Ні блідий голод, ні дворак у брами,
Ані собака ; а коли сьвітами
Затрубит ангел з високого неба,
Встанеш багатий як цар над царями,
Жебратя більше не буде ти треба.

13. ВІСТКА З ЧУЖИНИ.

Земле нещасна! де суть твої діти?
Ци джума стяла? ци їх лють пожерла?
Ци страшна повідь край моря заверла?
Де сини твої? де суть твої цвіти?

*

Летів орел з чужининок
Тай став повідати
За криваві долиночки,
За спалені хати;

Та за кости біленькі
Випрані дожджами,
За могили високі,
Сипані руками;

Та за думи сумненькі,
Вержені в облоки,
Та за жалі гіренькі,
Слезаві потоки;

Та за шаблі щербаві,
Поломану зброю,
Та за душі блукаві
Без мира, покою.

Летів орел воздухами,
Став розповідати;
Зашумів Дністр берегами
Тай яв ся питати:

А чиї-ж то кровці плили
Тими долинами?
Та чиї-ж то кости мли
Вітроньки дожджами?

»Ой плпла там кровця тепла
Не з одного краю,
Лиш найбільше зіклась, скрепла
З-над Дністра, Дунаю.

Бо там серце мов сталь в гарті,
За боязнь не знає;
Як на учті, як при кварти,
З ворогом гуляє.»

А чиї-ж то руки звели
Могили широкі?
Та чиї то сльози силлили
В потоки глибокі?

»Не єдна там жменя верла
На очи землиці,
І не єдна щира перла
Упала з зріниці.

Але сльози тогди в сьвітн
Льонули мов ріки,
Як Дністра, Дуная діти
Пращались на віки.

Єдна мати їх плекала,
Єдна судьба була,
Єдна любов їх вязала,
Єдна смерть злучила.»

А чиї-ж то щербавії
Шабельки та зброя?
Чому душі блукавії
Шукают покоя?

»Не з одного там Дунаю
Поломана зброя,
Лиш душечки з Дністра краю
Шукают покоя.

Бо там хлопці, там молодці
За свободу впали,
А дівчата, чорнобровці,
Дома полишали.

Плаче дівча, плаче мати,
З жалю не втихає,
Що їй свободи не видати,
Її милий не вертає.»

14. ТРЕТІЙ МАЯ.

Заповнілось небо довкола...
Ци то великдень сияє?
Ні, то цар милий з свого престола
Кайдани з Русси знімає.

Кайдани знімат, окови крише,
Вложені давно судьбою,
І дає листи, грамоти пише
Царсков своєю рукою.

На третій мая правду прислали,
Правду одвічну, сьвятую,
Третого мая Бескида скали
Заграли радість нолую.

О, грайте скали, шуміть потоки.
Віщайте в сусідні сьвіти,
Як голосами б'ють під облоки
Галича краснії діти.

Зашуми Дністре, загреми Сяне,
Заграйте кріпко в поході!
Днесь третій мая, днесь Галичане
Празник сьвяткують свободі!

Пррсли желіза, спали окуви,
Свобідна руска долоня;
Свобідний воздух, води, ярове,
Свобідні ниви, болоня!

Від стїя Бескида від прастарого
До керниць Стира, Горини,
Від Черемоша від золотого
Аж до Вислоки долини, —

Ярмо не вяже рускої шиї,
Клятьба не тисне землиці,
Не печалїют церкви сьвятїї,
Не вяне личко дївиці.

Гей братя, землю цілуймо нинї.
До груди скибу притиснїм!
З руского серця рускій родинї
Пїсню свободи загудїм!

Тепер то мило за плуг хопити,
Гулять по нивї з косою,
Тепер то мило край боронити,
Славочку Австрїї в бою.

А де-ж ти, царю, батьку наш милий,
Роз'емче чорной неволї?
Глянь, як ликує Галич щасливий,
То ти зорею сей долї.

Допоки плинут води Дуная,
Док в рускій пїсни ще грому,
Іме греміти третого мая
Честь Фердинанду Благому!

15. ЗВІСТКА.

(З чеського, Челяковського.)

А щó тото, моя доню, щó тото,
Що ти личко червоное ось-тото?
»Любого-м ся, чи-ж не сором? встидала,
Зобачив мя, що-м прядучи дрімала:
Тому-ж тото, моя мамко, тому то.«

А щó-ж то є, моя доню, щó то є,
Що ти ся не счервонїли обое?
»А чейже ми не поглянув на обї...
Вергли-сьмо лиш одним очком по собі:
Тото-ж то є, моя мамко, тото є.«

16. ВЗРІСТ.

(З чеського, Челяковського.)

На-що ти ся, доню, твориш
Та на Івасенька?
Таж він тебе з-тяжка возьме,
Бо-сь му ще маленька.

»За взріст ви ся не журіте,
Золота мамейко,
Таже-ж я му сего року
Вгнала по серденько.

А як ся лиш трошка випну
І на пальцях стану,
То легонько аж до личка
По цмочок дістану.«

17. СОЄДИНЕНИМИ ЛАИСМИ!

Цить, цить, думко! вітрець віє
Гдесь з запада, з-над Дуная,
Що аж душа веселіє,
Як літїсь в день третій мая.

А вітер тот хмари гонит,
Чисте небо відсланяє;
Ще лиш хвильку, а відслонит
І заранем розсвітає.

Глянь, уже і зірка красна
Юним блеском засьвітила.
Так благая, така ясна,
Як надія така мила.

А до ней ся пригортає
В гармонійних звуків згоді
Вся природа молодая,
Мабуть барди в пісней зводі.

Одна з всіма, всі з одною
З'єдиненими стопами
Зачинают піснь новую
Краснійшюю небесами.

Чи вам звістно, рускі діти.
Що та зірка молодая?
Добре, лучше зрозуміти:
То Австрія свободная!

На блаженнім ей престолі
Юность силов потрясає,
Вражню тяжку тихой долі,
Крвавув мятеж побіджає.

І небавком — ожди́ймо —
А Франц Йосиф кликне з нами:
Мир, мир! далі поступа́ймо
З'єдненими силами!

18. КРАСЯ.

Вптай дівце, вптай сонця доню,
На мрачнім нашім слезавім підсоню!
Тебе Бог вислав в оній добі щасній,
Як старий Ное в радості прекрасній
На-ново землю поцілував мило,
Бо ся з неї неба прокля́тство вступило..

Звістунко райска і сьвітла і плоду!
В твоім я личку правдиву свободу
Сьвітонька бачу і враз величаю,
Син правий Русн по галичім краю.

Твое то личко як ангел завіта
Христових вісім блаженностей сьвіта
Вісьмома барви на сьвіт розливає
І радощами серця наповняє.

Як в сні правди спасенне мира
І життя щастє і правая віра:
Так твій істочник ясне неба сонце,
В твоїй появі земних діттих доля
І сьвіт і краса і роса подоля
Ядлют разом в кождое віконце.

В твоім то личку надобно спізнати,
Як гадох много і свобода має;
А всі красаві, а всім една мати,
Любов сьвятая, життя уживає.

В твоїх то барвах осьмогласній згоді
Сияє любо правдивой свободи
Розличних бажань благодарна згода,
Як небес тихих личенько погоди.

І як свобода з розсвітом заріє
І назад в розсвіт вяже свої цвіти,
Так твоя барва з лучей красов мріє
І назад в лучу вяже лучей діти.

Прекрасний вінче небесного цвіта!
Тебе Бог вислав в знак свого завіта
На світ гіренький, що земля тая
Во вік від клятьби небес свободная.

Ми другої клятьби память пережили,
Клятьби, що́ братня рука на нас верла,
І судьбу давно до гробу зложили,
Що́ нас і з краси і з цвіту обдерла.

О будь нам, красю, і тут знаком долі,
Свободи личком, завітом на світі,
Що мир не верне до давной неволі,
Давна неволя не верне на віки!

19. ТУГА.

Шумит вітер долами,
Сухим листом іграє;
А над Дністра водами
Дитя цвіту шукає.

Шумит буря студена,
Гудит ворон і кряче;
А на поли дитина
Глядит весни і плаче.

Ходит сквапно, питає,
В вінчик жовтий лист вяже;
Як яр згибла? не знає,
Чи поверне? — не скаже.

»Ой поверне, дитино,
Але довго чекати:
Ой поверне, калино,
Но ще тяжко нуждати.

Як ся сонце оберне,
Небо ярев затліє.
З юга легот поверне,
Западовець огріє:

Бусьок сяде на хати,
Медвідь гавру розмече,
Пчїлка пічне гуляти,
Соловій защебече,

І злопотит крильцями,
І заведе піснь маю.
І розіве думками
Нове-жите по гаю:

Тогди-ж блиснут загопи.
Цвїт землицю звнчає.
А природа в всі дзвони
Піснь воскресну заграє.

Тогди-ж, дитя милоє,
Знайдеш цвїту до волї:
Нехай листя сухое,
Та не блукай по полі.»

Шумит буря студена,
Сухим листом іграє;
А над Дністром дитина
Такої весни питає;

Такої цвіту шукає,
В вінчик жовтий; лист вяже
Як яр згубла? — не знає,
Чи поверне? — не скаже.

20. НАРОДНИЙ ДІМ.

Були часи, где спн Галіча,
Мов блідолиця тоска дівича,
По розвалинах отців могил
За тіньми прошлих днів ходив,
І з повикнутов в землю головою,
З мутнов слезою в ясній зрінци,
Чужий на власній своїй землиці,
Мов з-під порога знайда, хлопя,
Що в сьвіт повергла мати блудна,
Без батьківщини, своящини,
Без прадідів вірної бувальщини,
Без материнських грудей —
В лиці грамота чорної недолі,
На чолі цїха глухої неволі,
Звідовав гробів тужно, уншло:
Скажи могилу, твха могилу:
Чня-м дитина? як ми імя?

Були часи, где з нив Галича
Щезла, пропала краса дівича,
Цвіти студений поварив мрак,
Пісня утїкла в безвістний шляк
Меж гори, бори, з сумом дрімати,
І не лишила лиш самі зойки
І придавлений серденька стон
І ову думку, що руска мати
Уколисала свої дітоїки
В тяженький, довгий, осінний сон.

Були часи, где отці краю
Зрікались віри, предків звичаю,
Богатирове народних дум
Повергли нарід сьвіту на глум.
І щезли зьвізди нам з небосклоня,
Північ обняла рускі болоня,
Сором ударив в чисте лице,
Укор зломив нам горде плече.
Дармо владика глядит в столиці
Одної перли з вірних му душ,
На красній, сьвітлій Дністра землиці
Темна прощави осталась глуш.
А ти тужила, церкво сьвятая,
Сумно у Юра вив старий звон,
А ти боліла, земле любая,
Рядала тяжко синів урон.

Були часи темні, гробові,
Прискорбні, недавні времена,
Сум заляг красні діти Дністрові,
Духа і серце обняла ржа;
Буря рознесла лютії крила
І загуділа смерти позов,
Галицької нави друт ся вітрила,
З щита послідний рве ся покров;
Повінь обняла слабу хижину,
Судьба зачала бити годину,
Тиснут ся фалі до всіх щелин,
І вже над гробом Галича син...

Було, щó було; а днесь? дивіте,
Як в Льва-городі рускі діти
Плещут в долоні, заводят хори,
Сором зривають з лиця, укори,
І окружають надії тин;
Як богатирський Габсбургів син

В вінци Галича дїтей свободних,
І благородних, високородних,
Камінь угольний кладе в заснову,
В будучой руской слави будову,
В будучий руский народний храм!
Слухайте, сліште, як звонят піснн,
Рускії піснн ко небесам;
Ропотят віків скрижали з пліснн,
Рускі скрижали, парода слава,
Горя і долі плахта кровава;
Як сьвятоюрский днесь гуде звін,
Як гремит в церквах руский поклін;
Як руске слово руская мати
Кладе на серце свому дитяти;
Як від Вислоки по край степя
Геройска, вірна і величава,
Злотоколоса, цвїтомурава
Поє, ликує руска земля! — —

Було, щó було; а днесь... о доле!
Чому-ж не верне лїт моїх яр?
Чому так скоро і по неволи
Остиг во груди вдохновень жар?
Чому о дикі скали Бескида
Розбились райскі снн моїх дней?
Чому тернь жизни і судьб обида
На радість тисне лиш мут з очей?
А сїв бим пинї во Льва столици
На ступнях твоїх, руска сьвятине,
І гусль Бояна притис к грудици,
Заспївав пісню під небо сине
По земли рускій, по рускім краю:
Леготом в поли, птичков по гаю,
Громом по горах, по морю шумом.

Вихром по степах, по безвістях сумом,
А солесвієм в серце дівоче —
Про днесь а вчора в рускім Галичч.

21. НОВИЙ РІК 1854.

[Бажаня Русс.]

Снущено трупа, згашено походні,
Росте могила над дверми безодні,
А на могилі помершого брата
Новий рік тайні відчиняє врата.

Судьба засіла на поранній зарі
Роздавати дари.
Блиснуло сьвітло в піднебесні зводи,
Кі лицю востока тиснут ся народи,
Щастя благают Адама сини;
Мати Галича! чи щастя і ти?

«О ні, царице! то меч двоюсїчний,
Блеск его язва для серця і ока,
А над ним хмара темнієсь широка
І грім укори, нехпбний, відвічний.
Горе країні, где сему божищу
Приносят жертву, заживають сьвіщу:
За ей столами сидит порожнь щасна,
Ей жизнь — лелїтка, кінчина — ужасна.
О, істукан сей не есть нам в потребі,
Ми служим Богу одному на небі.»

Судьба засіла на поранній зарі
Роздавати дари.
Блиснуло сьвітло в піднебесні зводи,
Кі лицю востока тиснут ся народи,
Радоцей просят Адама сини —
Мати Галича! радоцей і ти?

»І радоцею ні! Всі, ах всі тії,
Що в мое серце колись заблудили,
О як-же скоро они ся розплили,
І не лишили лиш кольці острії
І грудь порожну і рани на груді
І память більну за безплатні труди.
Ясно сверкают лучі сонця літа,
Но враз за ними сунесь молня скрита
І рве всі вінці нечаяним ударом.
О, не дари нас, судьбо, таким даром!
Ми зросли в жалю, ми утїх не знали,
Прото і звука на радість не мали.«

Судьба засїла на поранній зарі
Роздавати дари.
Блиснуло сьвітло в піднебесні зводи,
К лицу востока тиснут ся народи,
Другів благают Адама сини —
Мати Галича! чи другів і ти?

»Другів? і тих ні, судьбо мовчалива
Многі, ах многі в моїм серцю били,
Що ся другами колись-то творили;
Но горе, горе! всі тії огнива
Ковала корпсть, зрада їх зривала,
А нова користь на-ново зливала,
Доки не висхли животнії струї.
Лиши сей дар твій, нехай льстят ся другі,
Мені дость болю, що-м льщена до нині,
Отець дружину заступит дитині.«

Минає хвиля, минає благая,
О що-ж ти просиш, невісто блїдая?

»Царице сьвіта! небо засвітало,
А по-під небо вражда вихри гонит,
Рідний брат брату піснь гробову звонит,

Яр ниви гріє, а плугів так мало,
Жмінка при скибі, і тих двоят спори,
Храм мій в заснові, висихають нори.
Дай любов братню, дай мир для дітей,
Притиц. царице, вражді число дней!
Дай огонь охоти, дай до трудів сили,
Даруй дитя мні з орлиними крили,
І гусли Бояна зложи при ей боку —
О се, небесна, прошу тя в тім року!»

22. СОТВОРИТЕЛЬ.

Кто, як Ти, велий, всемогущий Боже!
Ти одним словом воздвиг з пільми сьвіт,
Твій престол небо а земля підноже,
Ти отець всему, тобі рода нїт.

В твоїй долони плаває вселенна,
А тій вселенній границь кто дійде?
Твоя зїниця — глїбина безденна,
Кто в ню посягне, кто їй ключ знайде?

Луч лиця твого єсть сьвітлїсть незрїма,
Рїзани звїзди, а пояс — весь сьвіт,
А безконечнїсть — десницї рукїйма,
А вїчнїсть — чертка одна твоїх лїт.

Ти чоловіка, твоїх рук оздобу,
Положив паном, владиков землї.
Вляв в него духа на свою подобу,
Во-честь і хвалу і службу собі.

І він владїє, той красавець земний,
Мов самодержець, твоїх рук дїлом;
Єму льва гроза, єму лють гїєни,
Єму корит ся піднебесний гром.

Він умом своїм слідит сонць сьвітила,
Стіни природи, меж запори рве,
В небесах третих заводит мірила,
І навіть, навіть — сягає Тебе.

Він в серцю носит чувств безденне море,
В его душі луч райских міліон,
Над ним блистают безсмертня зорі,
Він цар, бо Ти в нім; но чим без Тебе он?!

23. ОДВІТ МНОГИМ.

І ви питаєте: чому замовкли ми?
Про-що утихла піснь тепла сьвятої яри?
І ви питаєте!... Чи не видите ви,
Як коплют скванно гріб, роздают братам сьвіщі,
З ереями чужих муз заводят похорон,
Ліпят послідній зазов, разносят гласи віщі,
І се в очи живцу, щоб прискорити скон?

І ви питаєте!... А чи-ж не звістно вам,
В яке то сіре плате строят сьвяту невісту,
Галича матер, і провадят в рідний храм
Прискорбну як Марія, як Марія чисту,
До широкої колоди, на жертву ідолам?
Як серед сьвятих стін ведут безладний спор,
Глумлят ся їй в лице, соромят родиму кр́асу,
В сьвятини мирних сердець творят лихий роздор
Вредний *владикам їм*, *зловіщій скотопасу?*

І ви питаєте!... А чи-ж не чув ваш слух
За болізнъ і всю грязь зроджену гидров злуди,
Що ізсушає мозг, язвою убиває дух,
Любов стинає в лід, гадом залягає груди?
Други! оставте нас, оставте зріти в гріб,

В оний широкий гріб, викопан їх руками,
Слідити з болем там за датком скорих діб;
Чи ляжем в нїм самі, чи ляжуть они з нами.

24. ПО ГРОБАХ ГРОБІВ.

По гробах гробів ходим ми.
І з ілу костей наших братий
Возносим храм для отчини
Величественний, пребогатий.
Но хто вість, чи на місци тїм,
Где днесь vznikає Руси дїм.
Не взнесут колись судьб укори
Розвалини, а на них бори! — — —

25. ЗАПИТАНЄ.

(З польскої рукописи.)

Мама мене била,
Що-м Яся любила.
А як маминное
Тато личко ссе,
Чому-ж го за тоє
Мамунця не бє?

Я мечусь робочо
І роблю охочо,
Однак мя »ледащо«
Зове що година,
І Бог знає, за-що!
Бідна ж я дівчина!

Скажіт менї, прошу,
Чому я се зношу,
Посестри, конечно?

Чи я согрішила,
Що-м мого сердечно
Ясунця любила?

26. ХОРА.

Як сонце западе, і вечер замріє,
І птичка вколишешь під тихим листом,
І зірки засьвітят, і луна розтліє,
І все до спочинку складе ся кругом:
Я бідна думаю і нуджу собою,
До зірки вдихаю, говорю з луною,
Чогось ми так тоскно, щось ми нестасе —
Скажіт мені, люде: щó мені е?

Ожила земляця, яр блисла докола,
І паволоками окрились луги;
Посестри по цьвітках мов крильми сокола
Гуляють весело, без смутку, туги.
Я сиджу самотна, головку звішаю,
Що сплету віночок, то опять зриваю,
І слізка в зїниці чомусь ми стає.
Скажіт ми, посестри: щó мені е?

Отворю віконце: соловій щечече,
Піснями колише в гніздочку любу́,
А в мені серденько як рибка ся мече,
І вічка надармо складаю до сну;
І бю ся з гадками, як з вітром биллина,
І сплачу часами як мала дитина,
Бо щось ми так жалко, щось душу ми пре:
О мамко, о мамко! щó мені е?

В неділю з полудня стояла-м в віконци,
Співала-м весело: ля, ля, ля, ля;
Нечайно хлопчина, прекрасний як сонце,

Вєрг на мѧ очѧма і счєз як пѧна.
Мєнє щось кольнуло ту, о ту в сєрдєнькѧ,
Ах Бѧжє! ах Бѧжє! так дужє дивнєнькѧ,
Щѧ мѧ до днєсь вкѧло гѧловкѧ сѧ вє:
Я хѧра, ой хѧра — нѧ щѧ мєнѧ є?

Чѧгѧсь мѧ в вѧконцє мѧв гѧчкѧм вєсє тѧгнє,
А з рук мѧ вєсє хѧвзнє, щѧ в рукѧ вѧзѧму,
І кров мѧ бє в лѧчкѧ. як ктѧ щѧсь прибѧгнє,
Як огнѧ зѧпрѧсѧт. я водѧ нєсѧ.
Нѧ їстѧ нє можѧ, нѧ снѧ я нє маѧ,
Щѧ хѧвлѧ трусѧлѧво нѧ дѧвєрѧ зѧпѧрѧю,
А дѧвєрѧ як рѧпнѧт, тѧ лѧк мѧ бєрє.
О, бѧйтє сѧ Бѧгѧ! щѧ мєнѧ є?

27. ЧИМ ПРОВИНИЛИ МИ?

Чим провинила тє, щѧ в твоїм оку
Узрѧв я мѧй небєснѧй сѧвѧт?
Чим провинила тѧ, щѧ рѧк по рѧку
Мєнѧ спѧкѧю бѧльшє нѧт?

Щѧ зѧ тѧбѧю нєводѧм скѧтѧю.
Як тѧнѧ блѧднѧ в лѧчѧх лѧунѧ,
Щѧ болѧзнєннѧ я вѧдѧхѧю.
Скѧжѧ! чим провинила тѧ?

Щѧ бєз нѧдѧї я, тѧвѧ-ж прѧчѧнѧ?
Чѧ-ж тѧ зѧрѧлѧ єї лѧстѧк?
Тѧвѧ лѧ зѧлѧбѧ сє, тѧвѧ прѧвѧнѧ,
Щѧ мѧїх днѧв зѧгѧб вѧстѧк?

Щѧ прєд мнѧю зѧпѧд тѧмнѧй,
Стѧдєнѧй як мѧгѧлѧ днѧ,
Щѧ мѧя пѧснѧ стѧв пѧдѧемнѧй,
Чѧ сє тѧвѧєй рукѧ дѧлѧ?

Ні, ти невинна, чиста без порока,
Тп незлобива як мольба,
Як луч твоїх зінць урока;
Но в чім-же вповнат і я?

28. СТАРІСТЬ НЕ РАДІСТЬ.

За тобов ся оглядаю,
О тобі всегда думаю,
І вечером і раненько
За тобов тужит серденько,
О юности солоденька!
В тобі краса, в тобі спла,
В тобі жптя яр миленька
В цвіт маєвий ся розцвила.

За тобов ся оглядаю
З слезов в очох, з тосков в груди,
Где цвїточкп
І віночки,
Любов щира
Всього мира,
Где минулись жптя злуди.

А где тепер я остаю,
Там спочили всі снп милі,
В які любов вколисала,
Там минулись щастя хвилі,
І вся доля там остала.
Нині — згадка пересунесь,
Як в осени красна дпнка,
Ледво засьвітит, загіє,
Знов студенпй вітр повіє.

І сумненько-сь оглядаю
По минувшім жптя маю,

Где мисль сьміла
В сьвіт летіла,
Где думаня,
Упованя
В пламень були розгоріли,
Нині... згасли, спопеліли.

Вже-ж ніколи тя не взріти,
Літ молодих красний сьвіте!
Бо вже ослаб віщій голос,
І сніг припав чорний волос,
І сьвіт очей вже темніє,
І грудь серце вже не гріє,
І вся кріпость і вся сила
Вже мя нині опустила.

Дармо вже ся оглядаю,
Дармо юности шукаю —
Вже відцвила
І увяла,
Вже по красї
В зимнім часї.

Минуло ся, щó бувало,
І на віки вже пропало.

29. ЦІСАРЕВІЙ ЄЛИСАВЕТІ

В ДЕНЬ ВІНЧАЛЬНИЙ НА ПОКЛИН.

В яким то блеску бе Відень столиця!
Чи огнем бухла Австрія ціла?
Нї, то вінчаєсь чудесна двоїця,
Браковінчаєсь сонце і зоря.

А над Дунаєм чи волнує море?
Чи барди віків іроя славят?

Ні, то Австрії молодецькі хори
Своєму сонцю піснь сватъби гудят.

А в полонинах щó за радостіці!
Чи на яр гніздо соловії плете?
Ні, то невинність зорі-відданиці
Вінчальні вінці з нив родимих вє.

Гляньте! се входят до божого храма;
Замовкли пісни, сьвята тишина —
Чи пророк судьбу віщає устама?
О ні, то капле народів сльоза.

І Господь сльозу ізволив прийняти,
Сам цардвоїцю благословив Він;
Тиснут ся діти всіх племен десяти
Первий занести матери поклін.

Витай же, Мати! витай нам, висока!
Зоре Австрії, витай нам, витай!
Се наші серця, покора глибока,
Прийми їх радо, любовою воздай!

Бо тяжко дітем без матери в сьвітї;
А єсть в Австрії дитина мала,
Єще в пеленах, єще в першім лїті,
Там під Бєскидом тоскує она.

Глянь на ню, Мати, теплим своїм взором,
Прийми в круг своїх щирійших дітей,
Возьми в опіку, покрий омофором,
А хіба в гробі згине милість ей.

30. НЕВИННІСТЬ.

Невинности, душі красний рає!
О ти небесний ангеле спокою!
Як же щасливий чоловік з тобою,
А як нещасний, хто тя пострадає!

До него боязнь, до него сромота,
До него грижа вяже ся і злоба,
І не лишає до самого гроба,
Як ржа на ризах, як гниль із болота.

Но як крихка ти, перло дорогая!
Язык покуси зітре тя огидний.
День і ніч чає на тя лотр безстыдний...

Уходи красна, уходи милая,
Біжи під знамя спасення мира.
Твій щит молитва, твоя пристань — віра-

31. А і Б.

- А. Нараю ти, друже,
Жіночку хорошу.
Б. »Дякую ти, друже,
О жінку не прошу.«
- А. Красна і здорова —
Б. »Ет, нездала мова!«
- А. Як ангел миленька,
Добра і смиренна,
Щдра і чемвенька
І многоучена.
Б. »Чом не відчепиш ся?
Чом сам не жениш ся?«

А. Старі добрі люде,
 Тай грошій чвертинка.
 Б. »Вже якось то буде,
 Такої здасть ся жінка.«

32. ДО НЕЇ — БЕЗНАДІЙНОЇ.

I. Добрий день!

Добрий день! Щасть ти Боже! Ти плачеш?

[о диво:

Днесь Новий рік; чи знаеш? На лучах зорі
 Плинут в бряску рожевім хмарки задумчиво,
 А в них райска колибель: надія і сні.

А ти плачеш? днесь плачеш? Всяк бодай

[злудливо

Несе сьвіт свій маленький в медові садн
 І колишесь. А тобі ж послідне огниво
 Пирсло? чи само пекло родит твої дни?

О, то плач же, плач, бідна! рьдай, нещаслива!
 Єсли єще для тебе єсть душа живчлива,
 Одна тілько на сьвіті, припадь їй до груди,

І там вилій весь жаль твій, все горе твоє,
 Нарьдай ся до волі, чей ти легше буде...
 А ти прашай! кому днесь і слез нестас.

II. Добрий вечер!

Добрий вечер! Ти плачеш, плачеш без устанка,
 Нїт на земли листочка для твоїх зріниць?
 Нїт на сьвіті для тебе нових днів поранка?
 Нема навіть і злуди обильних керниць?

І друга нема?... Боже! як плінена бранка,
 Сама єдна посеред мільонів лиць,

Прикована на віки до судьби кайданка,
Глядиш в ніч степовую без дна і границь?

О стій, бідна! глянь в себе, глибоко, глибоко,
В душу устремц, в серце безнадійне око,
А там знайдеш крест сьвятий, а під ним котвицю,

А над ним сьвіт веселий, білійший від дня,
Ясніший над всі зьвізди, над сонць лискавицю...
О щасливий, хто з серця не стратив креста!

III. Д о б р а н і ч !

Чи-сь утихла? Добра ніч, цвїточко блїда :
Добра ніч! спи солодко, спи, о спи мирненько,
Восток яри погибшой да сяде тихенько
На вічка ти і розхилит раю ворота.

А сьвят ангел да стане при тобі близенько
І положит долоню, где рана твоя,
І нашенче ти в ухо, і в душу, в серденько,
І леготом повіє з ясного крила;

І покаже з-далека овїї хороми.
Где сквар сонця не жгає, не бьют тучі громи
І вихор більше долї з коренем не рве.

О, добра ніч, добра ніч! Спи, спи дорогая —
Жите наше спливає серед бур нуждая.
Ангел божий невинних за руку веде.

33. Д О Н О В О Г О Р О К У 1857.

Витай нам, гостю з таїнственних сьвітїв!
Витай нам, сине матери времен!
Якую судьбу небесних совїтів.
Скажи владико: грозу чи Еден
Несеш ти нам?

Се глянь, ми народний возносим храм :
Камінь на камінь дрібною рукою
Складаем вірно на руске гвіздо,
І в мольбах тихих надії росою
Скрапляем землю стін сьвятих его.

Но земля тая ах ! сама могила,
Чорна могила без дна,
Где міліони сердець закотила
Времен желізна судьба.
Сердець, щó в слезах желаній
В обманах мечтаній,
В неплатних трудах і зної,
В болізнях темной остої
Замовкли до судного дня.

На тих могилах стаємо днесь ми
І вносим руки, як перед віками
Вносили отці наші над предків гробами,
До тебе, гостю, владико. Скажи :
Якими букви в небеснім совіті
Начертан наших надій гаразд ?
Чи тільки слези желаній в віки
Земних участь ?

34. ХЛІБОРОБ.

Гей, хто на сьвіті красшу долю має,
Як той, щó плугом сьвяту землю оре,
Золоте зерно на ній засїває,
З пустарей творит царинное море ?

Гей, хто пожитки честнійше відносить,
Як той, щó літом старанно на поли
Серпом, косою буйні ниви косит
І божий даток звозит до стодоли ?

Кто несе більшу прислугу для світа,
Для своїх братій, як той, що віками
Голодним хліба подає до сита,
Кормит держави своїми руками!

Та котра биржа, як золота скиба,
Відсотки більші в пожаді сплачає,
Скоро землю благословят неба,
А з чола дощик працю підливає?!

Та чия праця, чії мильші труди
Від тих, що сонце теплим личком гріє,
Роса холодит, благословят люди,
І м'який легот солодочком віє?

Десять талантів дає Бог на світі —
То десять пальців, кожний з ними-сь родит;
Верж їх до скиби, трудись в ярц, в літі,
А вдячна осінь щедро нагородит.

Нехай там витязь добиваєсь слави,
Торжник по морях шукає заплати,
Я не лишу ся землі, мурави,
Пісень відспіваю, тай пійду орати!

35. В ДЕНЬ НОВОГО РОКУ. ДО НЕЇ.

Чи ти еще, другинечко моя,
Ведеш к востоку слезную зриницю?
Чи ти еще, болізенная,
Не запалила твоім снам гробницю?
Єще ли стогн мечтаній блідих
З чорної рве ся твого серця згари?
А долі сум чувств твоїх сьвятих
Чи світ еще тобі не склав на марі?

Бідна, остав! ах, твоя зоря
Давно вже щезла із небес востока,

Тобі давно надій норя
Висхла, сред молній розсвіту урока.
Тобі нести в вечерну затінь взрок,
Що осіняє крест; там сяде колись милий,
Весна твоя, азбука твоїх гадок,
Вірний судбі, судбою онімилій.

При нїм знайдеш незвялий цьвіт любви:
Чист як душа, що єго садила,
Цьвіт, над котрим мечтала слезно ти,
І земний рай, і наповіді всі проснила;
В-около него мрна тишина,
І роса мила вечерної охолоди,
А над ним таж сама взійде зьвізда,
Що на востоці золотит неба зводи.

Тамже, о там, до западної зьвізди,
Стреми душею, стреми твоїм взором;
І враз коли она заблеще ти,
Сїдай при милім над могили ровом,
І подумай хвилинку з ним одну
Думку за щасте, що судба здоптала,
І вірно в грудь єго ізлий слезу
Послідну, що-сь єще не виплакала.

36. БІДНА.

Колі-сь ся пращала,
То-сь так ми сказала:
»Мій милий, як сонце спічне,
І взлїдуть зьвіздочки,
Позвідай зірочки,
Чом личко поблїдло мое.

Она ти розвяже,
Она тобі скаже,

Яка я бідненька сама!
Як цілій ночі
Виплакую очі,
Схну в тосках, в думаню за тя.»

Я до зьвіздки чаю,
Зірочки питаю :
Скажи ми, зірочко, скажи,
Що діє миленька
Голубка вірненька ?
Гдесь бідна пожовкла з туги.

А зірочка псота
В сьміх з цілого рота,
Аж їй ся носик задер :
»Ай, ай, твоя любка,
Вірная голубка,
Іншого цілує тепер.«

37. ЗЕМСКИЙ РАЙ.

Чи знаєш, брате, где вічні рожі
І безустанний цвите май ?
Где з небес сходят ангели божі
І насаджают земский рай ?

Ходи зо мною, глянь: там комната,
В комнаті мати голубка
Стоїт в віконци і жде на тата,
Біля ней діточок купка.

В ей очах сине небо зоріє,
З личка яснїє урода,
На устах тепле заране тліє,
А з очий дише погода.

В комнаті стіни як сніг біленькі,
На стінах сьвяті ікони,
При стінах ложа мов гусь чистенькі,
В головах ложей мир сонний.

Серед комнати накриті столи,
На столі хлібець насущний,
Збанок водиці і чарка соли,
Край стола столець дворучний.

Вкруг по віконцях рута, барвінок,
І біждеревка тройгіле,
І любимене і розмаринок,
В углах комнати мир-зіле.

Надійшов татко, вибігла мати,
Вибігла дітей копичка,
Сплесли в долоні, стали витати,
В руки цілуют і в личка.

Стислись, звязали в м'який клубочок,
Кожде по своєму любує,
Сплели в-около цвітний віночок,
Отець їх взаєм цілує.

І бач, провадят в віночку няня,
Мов царя в злоті престоли,
У одних ліска, в других крисаня,
Найменше тягне за поли.

І засадили до стола тата,
Самі усїли смирененько,
Ясніє воздух, вонит комната,
Леготи дишут тепленько.

Бо кругом столів гості довкола,
Щирої любови друзя все:
Ангели божі, сьвятий Никола,
І сам Богонько з небесе.

Радість в комнаті, но бач : ктось плаче.
»Чого ти плачеш, мій любко?«
Звідує мати, а татко каже :
»Бо-м в моім раю, голубко!«

38. СУДЬБА.

І передше слези пляли,
І передше лялась кров,
І передше стоси тліли,
А на стоси йшла любов.
І передше лють стинала
В лід грудей горячий стон,
І передше тернь вінчала
Найсвятійших чувств урон.
Так про щó же унцваю?
Так про щó кленусь судьбов?
Чим я лучший, чим страдаю
Більше тих, щó перед мнов?
О, для мня одно лиш горе,
Лиш оден лютійший жаль :
Що не сам страданій море,
Сам не пю мою печаль!

39. ТРУДИСЬ І МОЛИСЬ.

Щасливий край,
Где обичай
Во трудах шукати слави :
Там вічна яр
І божий дар,
За голод нема обави.

І нива там
І купця крам
Золота родят доволі ;
І ремесло,
Топір, весло
Не знають нужди, недолі.

Злоба, біда
Не дре з креста
З престолів церкви добитку ;
Не льжит худак,
Не схне жебрак,
Порожнь не дзвонит в лелітку.

І дармоїд,
Хоть княж му рід,
Потиром стаєсь в громаді ;
А хлібороб,
Простенький хлоп,
З вельможи сяде на раді.

Где праця, зній,
Там супокій
В серцю, сусідстві, кімнаті,
Честь в грудц бє,
Личко цвите,
Гаразд ве бузьок на хаті.

Трудись, молись,
Молись, трудись,
Се для нас закон, потреба ;
Труд смутку плай
Пристроїт в рай,
Молитва успорит неба.

40. СЛАВЯНЬСКА КОЛИБЕЛЬ.

Гей Славо, Славо, лебедице біла!
Скажи нам казку за ону пору,
Коли тя мати на сьвіт ізронила
Таку нам милу, таку нам любу —
Скажи нам казку: чому-сь така красна,
Як сред Бескидів повноцьвітій сад,
Чому-сь так добра, а така нещасна,
Що в твоім серцю трійсічний булат?!

Чи тебе мати горем повивала,
Що еще груди сум не розсадив?
Чи з хмар ледових колиску збивала,
Що грім не ломит ясних твоїх крил?
Чи в лучах сонця она тебе мила,
Що твоя доси не жовкне краса?
Чи лист завітний в скалі чеканила,
Що еще думно несесь голова?

Гей Славо, Славо, де сьвіт той старинний,
Що чував первий життя твого стон?
Де земля тая, де рай твій дитинний,
Що-сь в нїм проснула утїх первий сон?
Де твої старці, що́ ты научали
Чести і правди, сьвітбога любви?
Де тії барди, що́ в душу ти вляли
Огень і миро з небес вітчини?

Скажи нам, мати: де твої туряня?
Де гнізда твоїх високих вірлов?
Де суть могили твого страданя,
І борб і горя жертвенная кров?
Чи всю азбуку діл твоїх затерла
Времен безвістних тяжела стопа?
Чи піснь і зойки, все слишком поверла
В впр катакомбів заглади рука?

Мовчиш, сьвятая — — — мрак темний

[скриває

Твою колибель, життя твого май ;
Зачим же тоска, голубка, взлітає
Гень десь за гори, над тихий Дунай ?
І мов на гробі безнадійна мила
Могилу ти мене до вірних грудий,
Так слід цілуєм, куда ти ходила —
Цілуєм порох з костей твоих дітей.

ПОЕЗІЇ б) епічні.

Уривки з поеми «Путь на полонину». І.

41. ЧАРИ.

Кто спорив на труду нивах
В життя свого ранку,
Той розвязав в світа дивах
Не одну заганку.

Чудно нераз неробови,
Звідки ум, достатки,
Як ся вносят десь панове
І з низенької хатки.

Як і стоги і комори
Десь кудась заможні,
І стаєнки і обори
Повні, не порожні.

Десь у других і корова
Щось красша, дойнійша,
І челядка десь домова
Ліпша, послушнійша.

Такий див не еден бачит,
За чарп гадкуе,
За ворожбу щось маячит
І собі-ж прибуе.

А знаеш, хто дивом водит,
Кто за чари знае?

Той, хто ранком споро ходит
Та росу щібає.

А знаєш, хто чуда діє,
Де ворожбі мати?
В крапли, щó на чолі мріє,
Там еї шукати.

Тому-ж далі, красавице,
Не пожалуй труду,
Поки роса на землици,
Щибай перли чуду.

Уривки з поеми «Путь на полонину». II.

42. ДОРОГА ЖИЗНИ.

Кто ся на світі в путь вибирає.
Кому далека дорога своя,
Нехай поранка не засипляє,
Добре сідлає вірного коня.
Бо жите наше то путь Сагарн,
Где від «Да будет» Адама сини
З востока, моря, сівера, юга,
Вздодж і попереk дикой пустари,
Неся на плечах тирх своей судьби,
На перемоги минают друг друга
Й без перестанка гонят пісками
Слїдя очима, всхлими устами,
Чей где травичку, тїнь листя обачут,
І плачут.

А над головою
Праведне жже,
Земля під стопою
Тліє, пече;
Спека кровцю варит.

Воздух тисне за груди,
Віддих давить.

А бідний путник на сьвітї
Подвоює труди.
Бе ся з жаждушчим серцем в віки.
В лиця надїя, в очах слеза,
До мети, щó му заткнула судьба:
І серед бідствій і зною,
Глядя для душі покою,
Кладесь при костех предка, сусїди
І не лишає лиш кроваві слїди,
Щó гнойні ноги втисли на шлях.
І воздиханій студенїй мрак.
О щаслив, хто ся від ранной зарі
Бере до пути в желаній восток!
В полудне труда серед Сагари,
Коль страсти сь збудят, небо замріє.
Закипит серце, кров ся розтліє,
Знайде оази солод холодок,
Знайде тїнь лїстя, набере сили
І піїде далї в путь до могили.

Уривки з поеми «Путь на полонину». Ш.

43. ВСХІД СОНЦЯ В ГОРАХ.

.....Но слїш, подуло
Здрoем з востока,
Зашелеснуло
В борах з широка;

А круг востока чим раз шире, шире
Попаз ся суне; чи горит підгіре?
Чи луно мече страшна борів спазь?
Чи Боян піснї шле на запад в даль?
Нї, то природа золотим шати

Путь вистеляє для гостя-царниці.
Паволоками ве сьвіта комнати.
Сипле кадило на ватру землиці,
Небеса строїт в сьвітозарні вінці,
В хори збирає воздушній півці,
Цвіточкам лиця сьвіжов росов мие,
В зелень листочків перелочки сіе,
І створи в здвиг зі всіх сторон
В срібное заране
На привитанє
Кличе в поклон.

Уже гір верхи в золоті сияют,
Рек бись шеломи іроїв в строю,
Вершки ялини огнем сверкают
Мов Січ козацка щітью стальною;
Вже ціле небо паліє в згари,
Вже житем дшгуг сьвіта обшари,
Вже брентг воздух, шум ся взмагає,
Вже жайворонк піснь свою грає,
Вже живин здвиги шпетят із землі,
Мов то з купци муравлі.
Хвильку утихло, мов пісню складают,
І чают.

Аж ту в диямантних шатах,
В ненаглядних очам шкарлатах,
Надсуває гість з-за гір, з-за моря,
Сьвіта цар, госпожа всего створя.
І ступає звільна тихим кроком,
І цілує землю теплим оком,
І зливає щастє, радість в дар,
Житя огонь на всяку сьвіта твар.

А птиць громади,
Створ міріяди

Скачут. співають,
Щебечут. грають;
Трепече в руху
Травиця з шовку,
Цвіточки з пуху
Вносят головку,
Воздух вонь дише,
Вітр листь колише,
Гори і бори
Заводят хори,
Вся непрезрима сьвітова нава
Звонит, ликує: Слава! слава! слава!

Ах, так ся тішит нарід в-окола
Свому владиці, коли з престола
В круг его стане
І оком гляне
Низько, високо,
З-близька, глибоко,
Узи розснє,
Пути розкує,
Кривду розвіє,
Правду засіє,
І злобу здушит,
Сльозу осушит.

Так звенит »Слава!« сему владиці,
Мов тому сонцю, сьвіта цариці.

44. ПОСЛІДНА ЖИТЯ ТОСКА.

Спущено трупа, згашено походні,
Запечатано ворота безодні,
Відотхнув гробар, пійшли домів милі,
Одея лиш старец остав у могили.
І все замокло, молитва і зойки,
На гробах сіла вкруг тишина мирна,

Лиш з очий старця, як роса вечірна,
Дрібні, тоскаві капали слезоньки.

»Послідній з другів! Всі мя полишали,
Всі пішли спати
До вічної комнати.
А я ще скитаю!

Струджен, ослаблій серед бур навали,
Я ще волочусь по недолі краю
І плачу — — — —

О як-же тихо в тих хижках спокою!
По земних трудах і зною
Як-же то милий такий супочивок!
Як буйно росте рута, барвінок
Під крестом на сьвіжій могилі!

Сьвятий спокою!
Коли-ж в свої крилі
Ти мене приймеш, осіниш ми кости?
Усмириш мягкою рукою
Чувств моїх вражду,
Душі жажду? —

Мені так сумно, так грустно на сьвітї!
Посеред ликів утіхи, радости
З порожнім серцем влекусь одинокий;
Цьвітка надії чужа мні на віки,
Земля мені гріб широкий.
Для мене сонце не сьвітит, не гріє,
Яр солодочком миленьким не віє;
Одна лиш болізн̄ь ходит в слід за мною,
Стелит ми ложе, кладесь біля мене,
Зо мнов всипає, будит ся зо мною,
В день коло мене, в ночи коло мене.

Я пустий череп, розбитий, згорілий.
Сам собі не рад, нікому не милий;

Здревніли ноги, руки сціпеніли,
Скорчилились груди, очі спопеліли.
Память загинула, висох ум поволі:
Я тягар, знуда питомій родині,
Вітри мнов гонят мов билликов в поли,
Діти глумлять ся старцеви-дитині!

Вся душі сила.
Всі сугави тіла
Дякують за дружбу,
Виповівши службу
Жебрають спочинку.

Боже! коли-ж Ти пришлеш ми ту днинку?

Я плавець на морю,
Від життя поранка
Бю ся без устанка,
О кільки сил стане.
Ко тихій пристани,
Але все дармо, але все бездільно.
Скоро ся добору
До мирной затоки,
Нова мя опять буря пре на море,
І мече сильно
В облаки високі
І знов в безодні розтвори,
Щоби на ново боротись, скитати,
На ново дармо пристани шукати.
Бо сьвіт пристани не має,
Син Евин спочинку не знає,
Хиба як зложит руки на собі
І ляже в гробі.

Боже! коли-ж Ти пришлеш ми ту днинку?

Глянь, лодя моя розбита, зогнила.
Платем захишаю шпари,
Керма зломлена, роздерті вітрила,

В-около мене зівають мари.
Отче! прийми в пристань свою дитинку
Спочинку, Боже, спочинку!»

45. ПРОВИДІНЄ. I.

(З уст народа. — Притча перша.)

[I.]

При тихій розмові
З преділ Вифлеема
Йшли старці Христові
До Єрусалима.

Надходять до міста
І стрічають мари,
На марах невіста,
Біля неї гробарі.

При марах, о злое!
Діточок семеро;
Підвикших лиш двоє,
Дрібненьких пятеро.

А всі жалісненько
Так плачут, заводят,
Що знести тяженько,
Що сьвіти сь розходят.

»О мати, о мати,
Возьми нас з собою,
Не дай загинати
В голоді з нуждою.

Ні хліба ні соли,
Ні щирої родини!

Ми згянем поволи
До завтрішної днини.

Ах, ми сиротята,
Не беріт нам мамки!
У нас нема тата,
Не несіт до ямки!»

За трумву хапают
Дрібними руками,
В розпуці ридают
Гіркими слезамп.

Старці поставали,
А Петр прослезив ся.
Ноги му вдрожали,
К Спасу покотив ся :

»О Христе, о Христе!
Ти Яйра в жалобі.
Ти слези невісти,
Ти Марту на гробі

Помилував в болю :
Двигни смерти браму,
Со плачем тя молю,
Вскреси дітем маму!»

А Христос любезно:
О земний недуже!
О що просиш слезно,
Чи звісно ти, друже?

Но вскорі, о вскорі
Благодати черти
Дослідвш в покорі
І в лютійшій смерти.»

Петр обтер полою
Слезу покрійому,

І мчав з дружиною
До божого дому.

[II.]

Минуло пів року,
Знов Христос з своїма
В сьвято опрісноку
Йшов до 'русалима.

Зближають ся к хаті
Помершой вдовиці,
І згадков прояті
Стремят в ню зріниці.

І — о нуждо темна!
Діти голі, босі,
Чорні як твар земна,
Сидят при дорозі.

Єдні без роботи
Сторожат хатині,
Другі по-під плоти
Рвут хваст коровині.

»Дайте хлібця, дайте!«
Скричали біднята :
»На Бога взирайте,
Ми не маем тата!

У нас всего статка
Одна коровина
І пустенька хатка.
О темна година!«

І вибігли разом;
Старці поставали,
За Христа розказом
Милостиню дали.

А Петр знов слезаво :
»Чи-ж з гроба, о Христе.
Не чуло ласкаво
Небо слез невісти ?«

— »Завтра, друже, вскорі.
Лиш утули жалі.«
Петр замовк в покорі.
Пійшли старці далі.

Забряск день зоряво,
Старці повертали,
На хатку цікаво
Очи повстремляли.

А там, глянь, о Боже !
Там сум, смутку мара
Розстелила ложе :
З хатки попіл, згаря...

Петр заломав руки.
Звернув взрок від хати.
І з жалю, розпукки
Не міг поспитати.

[III.]

Пів року минало,
Знов Христос з своїма
Ішов, як бувало,
До Єрусалима.

Всі звернули очи
До місця хатини.
Далеко з убочи.
Як-би ко сьвятини.

Но кожда зрінця
Затекла слезою.

Як в яри землиця
Щедрою росою.

З недогарків діти
Стаєнку зліпили,
І в тій лихій клітці
З коровятком жили.

Всі потвором стали,
Лиш ствір та подоба,
Очи в лоб загнали
Голод та хвороба.

А всі без роботи
Сторожат хатині,
Або по-під плоти
Рвуть корм коровині.

»Дайте кусень, дайте!«
Скричали біднята :
»На Бога взирайте,
Ах, ми сиротята!«

І вибігли разом ;
Старці поставали,
За Христа розказом
Милостиню дали.

А Петр огірчено :
»Доколї, доколї,
О Христе, суджено
Тим дітем недолї?«

— »Завтра, Петре, вскорі,
Лиш утули жалї.«
Петр замовк в покорі,
Пійшли старці далї.

[IV.]

Забряск день зоряво,
Старці повертали,
За дітьми тоскаво
Очи повстремляли.

А діти?... ах діти
Копют в землі яму,
І тягнут із кліти
Втору свою маму.

Сей ночі над ранком
Згубла їм корова,
А з нею останком
Їх життя половина.

Петр лиш подивив ся,
Пронят громом лиха
Ревно прослезив ся
І до Спаса з-тиха :

»О Христе! жестоко
Бе Бог тії діти;
Чи се его око?
Се его совіти?»

В-тім Спас увірливо:
— »О горе сліпому,
Що судеб огниво
Рішає по свому!

Знай, тая вдовиця,
Що смерть ю зломилла,
Дітей своїх лиця
Безмірно любилла.

І серцем і устн
Взмагала сваволю,

До всякої розпусти
Лишала їм волю.

І сама дитята
Вела в нужди яму;
Бог простив біднята
І взяв з сьвіта маму.

Єго мудрість хтіла,
Щоби через труди,
Що мати спорчила,
Ісправили люди.

Но діти, влюблені
В самопас утіхи,
Хоть голі, нужденні,
Не лишали стріхи.

Бог верг іскру в хату,
Діти стайню вкрили,
Лиху кліть в кімнату
Собі пристроїли.

І такої меж люди
Іти — ані слова;
Ще не милі труди,
Ще в кліти корова.

Днесь впала розхідна
На корову змора,
А з нею послідна
Лїнивства підпора.

І бач, сії діти
Лишат самоволю,
Розійдуть ся в сьвіти
І найдуть си долю.»

Петр востхнув глибоко,
Взніс зрінці горі,
Обтер слезне око.
І замовь в покорі.

46. ПРОВИДІНЄ. II.

(Із уст народа. — Притча втора.)

[I.]

В холоднім садочку,
Близь сьвятого тина,
Лежав на горбочку
Під грушев хлопчина.

Обнажен на-поля
Нароком з одія,
В солодкій неволи
Простер ся як дня.

Запер обі ноги
В пень груші високо.
Склав руки в розлоги,
Розняв рот широко.

І заладив зуби,
В надії що-хвиля,
Що сама до губи
Спаде грушка з гіля.

Край саду скрутняво,
По буйній долині,
І в лїво і в право
Тяглись два гостинці.

Ішли старці божі
До Єрусалима.

І на роздорожи
Гляділи очима,

Куда би путь брати,
Чи сюда чи туда,
Щоб скорійше стати
У ціли їх труда.

А йшов Христос з ними
До сьвятого тину,
І слови благими
Звідує хлопчину :

»Дитинко любима!
Скажи нам ласкаво :
До Єрусалима
Куда би нам право ?«

Хлопець анї слова,
Лиш слухає з-тиха,
Лежит мов корова
І сапит як з міха.

»Дитинко любима!
Старці ся питают,
До Єрусалима
Дороги не знают.

Ти відав не чуеш ;
Бог дасть тобі долю,
Если пошануєш
Божих старців волю.«

Опять Христос просит
Сьвятими устами,
І вже мольби вносить
До отця над нами.

Хлопець в неохоті
Продер трохи очи,

І як лив в болоті
Позират з убочи.

»Дитинко любима!
Молю тя про Бога:
До Єрусалима
Куда ту дорога?

Біжить день порхливий
Скорими стопами:
Встань! не будь лїнливий,
Зділай милость з нами.

Господь в нагороду
Дасть ти старість чесну,
І життя погоду,
І росу небесну.»

Хлопець рушив вязи,
Звернув головою:
»От тамтуда.« каже,
Тай шуркнув ногою.

[II.]

Пійшли старці далі
Путем біля плота,
І к селу ся взяли,
Край села в ворота.

Край воріт хатинка
Стояла тісна.
При хаті дівчинка
Трудилась малая.

Надшли старці спішно,
Дівча здаля взріло,
Скоренько, утішно
До воріт приспіло.

Плетар розчиняє,
Камінці правцює,
Путників витає,
В коліна цілує.

І просит в хатині
Від труда спочити
І миром родині
Поблагословити.

А Христос миленько :
»Дівчино любима!
Чи ми йдем правенько
До Єрусалима?»

— »Ой ні, старці божі!
Не так би ся здало,
Там на роздорожж
Зблудили-сьте мало.

Назад би вертати,
Но жаль труда того,
Стежков по-за хати
Путь ближша о много.

Ізвольте за мною :
Но там близь керниці —
Ви стружені в зною,
Може хоть водиці.« —

І як ластівятко
Вбігла до хатини,
Хіпла коновятко,
Добула шклянчини.

І вже меж старцями,
Веде їх в заходи
Звістними стежками
Помежи городи.

І вже перед ними
Біжить до керниці,
Руками скорими
Чирає водиці.

Пугарчик обмила,
Водиці набрала,
Чемно ся склонила
Тай почестовала.

І опять утішно
Провадит во Бозі
Аж за село снішно
Ко правій дорозі.

Там в руки, в коліна
Цілує по свому,
І знов як пташина
Взітає до дому.

[Ш.]

Побігла межею
Дитинка любима,
Сьвятії за нею
Всі вергли очима.

А сьвятий Петр радо:
»Учителю віри!
Як-же сіє чадо
Трудолюбне, щире!

Зволи божу волю
Для сего дівчатка,
Умоли їй долю
В небесах у татка.»

А Христос блаженько:
»Єй доля в садочку

Лежит спокійненько
От-там на горбочку.»

— »Як то, Спасе світа!
Сей лень під грушею
З божого світа
Звінчає ся з нею?

Она з ним знідіє,
З ним жите проборе,
В печалях істліє!
Ї се ей доля? горе!«

»Симоне бар Йона!
Тайно по-над світи
Скриває ослона
Небесні світи.

І крайні преділи
Мудрою рукою
К досяженю ціли
Вяже Бог з собою.

Як-же би во віки
Скотини подоба
Пропитав ся в світі,
Лінивий нероба?

Оний близь прогона
Простертий хлопчина
Єсть то розпещена
Богацка дитина.

Не мине три літа,
Отець му і мати
Пійдуть з сего світа
До вічної комнати.

Він стане на диво
Каліков на ногу,

Що нею лінцво
Вказовав дорогу.

Статок ся розійде,
Дім лишит дружина.
А на него прийде
Розпуки година.

Дівця з хатини
Заступит му друга,
І з волі родни
Буде му супруга.

Собере трудами
Добитків остатки,
Приспорит літами
Богацтва і статки.

Придержит сохранно
Каліку до гробу,
І взбудит старанно
В нім божу подобу.

І серед діл власних,
З божой благодати.
Буде дітей щасних
Щасливая мати.»

Замок Петр в покорі,
Умовкла дружина.
І спішила вскорі
До сьвятого тина.

47. ПРОКЛЯТСТВО МАТЕРИ.

(Баляда.)

»Не ходи, сину, на глибоку воду,
Купай ся, сину, у мілкому броду;
Глибокі води то згубна принада,
Там смерти зїва, там нечайна зрада.«

Просила мати, благала рідная,
А була мати вдовиця журная --
Орест не слухав, не повиновав ся,
В найглибших вирах Дністрових купав ся.

»Брате солодкий, братчику миленький!
Не роби жалю матери блаженській.

Послухай сестриці,
Не надь топелиці;
Топелиці зрадно
Прилудят ся к тобі,
І в глибину на дно
Порвут тебе к собі.«

Молила сестриця, благала щиренька,
Но дармо просит і сестра і ненька;
Орест не слухав, не повиновав ся,
В найглибших вирах Дністрових купав ся.

Заледво милость божа в ярп дуне,
Небо завісу зимову розсуне,
Засьмієсь сонце теплими устами
І сніг причезне Бескида горамн.
Заледво перша цьвітка розіве ся:
Уже наш Орест по глибинах бе ся,
І чим Дністр фалі грознійше спинає,
Тим він милійше по водах гуляє.
Мати горозит, бідна сестра плаче,
Орест не дбає, в бездну ріки скаче.

Но горе дитині,
Що в ранній годині
Злудній принадв,
Тії серця гадв,
Не дбає здусити
І поскоромити :
Бо прийде полудне.
Гад в росте до волі,
Єго жало брудне
Вилє їдє недолі
В серце молодому.
І горе такому !

Минуло літо і зима минула.
І знов власть божа на землю подула.
І знов наш Орест по водах гуляє,
Хоть мати просит, хоть сестра благає.

Раз загреміло, мати задрожала,
Відь якесь лихо серденьком віщала.
І перед сином стає розпачлива :
»Не йди, солодкий, нині грозит злива.
Бач, як Бескиди насувають хмари.
Як смола чорні, ужасні як мари :
Льонут потоки, загуде Бистриця.
Розложит сіти бліда топелиця.
Згинеш в навалах в нечаянім гробі,
А серце з жалю розпукнешь по тобі.«

Просила мати, благала щиренька,
Но дармо просят і сестра і ненька :
Син окаяник з рук ся вириває,
На Дністр принадний чим скорше взлітає.
А мати вличе : »Верни ся, небоже !
Ах, непослушний ! Бог ти не поможе ;
Верни ся, сину, верни ся, дитино !«

Но дармо, дармо — — нещасна година!
В серцю невісти рвуть ся всі огнива,
За груди хапле болізнъ розпачлива,
А з уст ся тиснут страшні слова грому:
»Богдай же-сь більше не вернув до дому!«

Но хоть мати лае,
Хотяй сестра плаче,
Орест не дбає;
Єму серце скаче
На Дністер, на милий свобідно гуляти,
З буйними водами хвильку поіграти.

Но Бог, чи правда? дитину карає,
Которій мати за непослух лає.

І глянь, небачний уже над водами,
Уже на фалях бує гадками,
Вже на побережу
Складає одежу,
Уже в розходи
Мечесь на води...

Аж ту з безодні голосом могили
Мов з гортань тисяч фалі згомоніли
Глухо, ужасно, страшнійше від грому:
»Богдай же-сь більше не вернув до дому!«

Страшнії Татари,
Страшні пекла марі,
Але-ж страшнійший над всякий див
Єсть божий гнів.

Задрожав Орест, серце зледеніло,
Бремя скалою на грудь му усіло,
Скаче на берег, і вже свої ноги
Звертає спішно в батьківські пороги,
Аж ту і звідтам страшнійше від грому:
»Богдай же-сь більше не вернув до дому!«

Враз заблпстало здаля Бескидами,
Встрясло землю, рушило скалами:
Наш окаянник підніс очи горі,
Зложив долоні к небесам в покорі.
Но небо к нему страшнійше від грому:
»Богдай же-сь більше не вернув до дому!«

Як тур ражений ударив собою
Молодець лячно в бори над рікою;

Но за ним слідьма.

Мов чорна відьма.

Жене тревога

Лиховорога.

Стопи хапає.

І в траві грає.

І листом кльче.

І гадом сиче

Глухо, ужасно, страшнійше від грому:

»Богдай же-сь більше не вернув до дому!«

А чорна хмара чим близше надходить,
Посестри, доні зо всіх сторон зводит,
І в страшну тешнь всі к собі зібрала,
І недвижно в однім місци стала.

Змовкла природа. вітер анї дуне,

На тайних крилах тревога ся суне.

Під лист ся криют порхливії птиці,

Цвїтка головку склоняє к землиці,

З піль худобина спішит ся до хати,

Дітний скликає троскливая мати,

Все, щó жлвоє, притулку шукає;

Лиш оден Орест притулку не має.

Єму, где вержесь, страшнійше від грому:

»Богдай же-сь більше не вернув до дому!«

І розпочалась борба стихійная,
Борба жестока, ужасна, люта ;
Заклекотіло як в кузниці Геклі,
Завили вихри мов фурії встеклі.

З коренем ліс
Зриває біс,
Мов з пекла безодні
Сверкают походні,
Бори ревуть,
Перуни бють ;

Лиш Орест того не знає, не чує,
В нім оден голос до серця свидрує.
Лютий, ужасний, страшнійший від грому :
»Богдай же-сь більше не вернув до дому!«

Хвильку притихло, либонь то гадає,
Куда полк смерти розпіслати має.

В-тім напрасно знова
Заколебалась землі заснова,
Грянув страшний гром...
А за ним враз
Ужас! ужас!
Хмари пролом!!
І бухло, о горе!
З небес ціле море;
Шумят дуброви,
Гремят ярови,
Повінь землю дре,
Скали рве;
Всюда гук, рев, спор,
Всюда розор!

А на долинах чи кончина сьвіта?
Чи рука тайна божого совіта?
Слиш, який там шум,
Які там стони, зойки!

Яка розпука, сум,
Які кроваві слезоньки!
Океан гуде
Погибель несе,
Тисне злом,
Валит доми:
Столітні труди
Лишають люди,
Щоб хоть живот
Спасти від вод.

Але наш Орест того не знає, не чує,
В нім оден голос до серця свидрує,
Лютій, страшнійшій від хмари пролому:
»Богдай же-сь більше не вернув до дому!«

Уже фаль грози довершають повню,
Зрівнали берег, заняли всю ровню:
Валять ся в доми, до стріх досягають,
В селі худобу, діти затопляють,
По стріхах люде руки возносять,
Милости божой очима просять,
Бо умкло мову, слів їм нестало,
Ужас, тревога, горе їх зальяло.

Лиш церковний звон
Веде страшний стон,
А за ним враз
Бори ревут,
Громи бють:
Ужас, ужас!
Згибає сьвіт,
Ратунку нїт!

Но хто-ж там в фалі мече ся із скали,
Як буйна птиця, серед бур навали?
Без човна, керми розпачливо бе ся!
Кто очайдуша сей? як він зове ся?

Волос му білий, очи мов сокола,
Чи то не ангел? чи сьвятий Никола,
Чи може блажен Остап?
Ні, то Орест наш!

Стій, нещасливий! проклятство на тобі,
Ти грудьми пореш по власнім гробі.
Ах, згинеш небоже,
Бог ти не допоможе!...

Даремні слова, він не чує звука,
Ним горе носить, ним жене розпука.
Гадь в серцю ве ся. камінь заляг груди.
Но еше божі не достигли суди.

Бач, там на хаті, де лютих фаль грози
Бют найстрашливше, садят зломів стоси,
Там его мати висит розпачлива,
Бліда як хуста, ледво трохи жива.
Уже взрушена заснова хатини,
Уже колеблесь, вже до половини
Рве ся в уголю, уже решту хати
Валят напори, і вже — в фалях мати!

Не здрожав Орест, но, рек бись, стрілою
Мечесь на місце сильною рукою,
Хапле невісту, верху фаль возносить,
І тягар милий к берегам уносить.

Видів-есь львицю, що в ліса пожарі
З дитинов в пащи бе ся в жгучій хмарі?
Так боресь Орест в фалях хмаролому;
І вже продер ся чрез напори лому,
Уже у мети, уже туй-туй близко — —
Но в-тім завили всі фурії різко.
Грянули плавцем ко бережній скалі,
Й щез Орест, мати в безднах лютой фалі.

Берегом тлуми впали на коліна,
Вознесли руки до божого сина.

І хвиля довга, ужасна як тьма:

Нема — нема — нема — — —

Аж ту напрасно дві руки заблисли,
Води мов чудом в боки ся розтисли,

А нова фаля

Прилітає здаля,

На берег мече невісти тіло.

А за Орестом лиш заклекотіло

Сумно, страшнійше від хмари пролому:

»Уже ся більше не вернеш до дому!«

48. СВ. ІОАН ЄВАНГЕЛИСТ.

I.

Галилей море свій хребет згинає,
Там син Маріїн берегом іде,
Рибарів простих к собі прикликає
І сіть небесну в руки подає.

За Первозваним і Петром в покорі
Молодець красний бере крест на ся,
З Яковом братом лишає лодь в морі,
Іде за Спасом, зрікаєсь отця.

Претихий ангел в чоловічій тілі,
Послідуючий Христовим стопам,
Сосуд ізбраний в божественній ділі,
Син Зеведеїв — чи знакомий вам?

II.

На горі Өавор тайна розвиваєсь,
Істина образ питомий бере,

В сонічну ризу Христос облакаєсь,
Мойсей, Ілля довг правді несе.

А серед зорі трійчеського сьвіта,
Осінен ясним облаком небес,
Вносить ся кріпко новий стовп завіта,
Утверджен громом отчеських словес.

Любимець Спаса, чистий без пороків,
Вірник зближившийсь к безсмертним лицям,
Друг і товариш Сіона пророків,
Божества зритель — чи знакомий вам?

III.

Стоїт вечеря для друзей готова,
Грішникам ноги умиває Спас,
Хліб любви ломле, страшні вістит слова:
»Днесь мене, друзя, продасть оден з вас.«

Сум, ізумлене столи залягає,
Неімовірна злоба стелит страх;
»Кто із нас, Христе?« кождий ся питає,
Одна зрінця топит ся в слезах. —

Зьвізда горяща небеснов любовою,
Голубя кротке, слуга всім слугам,
Зросивший груди Христові слезою,
Наперсник Спаса — чи знакомий вам?

IV.

Блідніло сонце, землиця дрожала,
Страдав Розпятый від своїх лишен,
В болізнех мати під крестом стояла,
З друзей, з всіх друзей остав ся оден.

»Кто-ж мя на сьвіті буде днесь питати?«
Семиболестна звідуге в весь слух. —

»Жено, се син твій! — Друже, твоя мати!«
Рече Спаситель і предаде дух. —

Скала незломна, під крест повалена,
Бисер Христовий, радість небесам,
Приют, відрода матери лишена,
Вен'ямин Марі — чи знакомий вам?

V.

Евіоніти Христа розділяють,
Колибці церкви горозит роздор:
До страстовидця старці посилають.
О камінь віри ломле ся упор.

Вітій Ісуса з ангельськими крили,
Взлетівший духом над земний обшар,
Минувший облак, небесні брили.
Зьвізди і сонце, і мешканя хмар:

Взвившийсь к началу і к слову в началі,
Послану падшим Адама синам,
Орел гніздящий на притонній скалі,
Віститель Бога — чи знакомий вам?

VI.

Домікіяна біснує ся гроза,
Олійну купіль готує сьвятим;
Мученик з бані як сонця полоса
Возходить сьвітлий, удивляє Рим.

Золото чисте, топлене в горнилі,
Рука приемша тайни віків ключ,
Отвираюча будущини крилі,
Зоря нетлінна, незгасимий луч,

Огень, топивший печати завіта,
Страшний син грома, грозящий вікам,

Труба послідних, пророк судьби сьвіта,
Скитатель в Патмос — чи знакомий вам?

VII.

Зацвила Церков в Азії широко,
В тьмах первовіка згибає ідол,
Істини сонце взбиваєсь високо,
Сьвятої віри вносить ся престол.

Около Церкви тихий ангел ходит,
То Христов пастир стада стереже;
Любов стопами єго опроводит,
Любов му з серця, любов з уст пливе.

В старім Ефезі пастир знемогає,
Ще раз занестись велит ко овцам:
»Любіт друг друга!« рече, умирає.
А любов сия — чи знакома вам?

49. ПЛУГ І БОРОНА.

(КАЗКА.)

Над потоком луг,
А на лузі плуг,
А сестриця борона
Обід єму винесла.
І сперла ся на чешиги,
Наїжила зуби з нихи,
Задерла ніс до гори
І нуж ся свари:

»То-сь ми ґазда, ай, ай, ай!
Поборикав такий край,
Поклав скиби якби двер,
Що би медвідь в них занер.
Заложу ся, дармоїде,

Аж ту одно зерно зійде
Межи тим перійом.
Що-сь попоров рняком.
А дує ся як сова!
Ніби то він голова
А я хвіст.

Чи то газді робит взріст?
Я то, я то, знають люде,
Где ся рушу, красно всюди.
Розчесано, заправлено
І з перію вичищено,
Заділено рівно, гладко:
Чи правда, челядко?
О, где мій зуб лиш переліз,
Там нива як ліс.
І годуй же ще голоту!
Тфу на таку роботу!«

А плуг поважно із боку:
»Нівроку, нівроку;
Но, сестричко, стій, не плюй,
Маєш цілець — попробуй!«

В-тім цікава борона
Здубоніла як коза:
»Ну та що! ну та що!
Може брешу, скаже хто?«
І вергла ся мов бабець
На цілець.

І по траві, по мураві
Гиц, гиц, гиц.
Гиц, гиц, гиц.

А челядка в один стих
На цілий рот в сьміх.

Бо як земля настала,
То борона не орала
І орати не буде ;
Чи не правда, люде ?

50. РІЙ І ТРУТЕНЬ.

Раз ся пчоли вироїли,
Но бідні без матки ;
Однак вірно позносили
Добиток і статки,
Що дістали в віні
По своїй родині,
Вся зо всім
В новий дім.

Й зачали робити,
То хатку ліпити,
То збирати мід,
То пилоч на плід,
І щиро і вірно,
Як пчолам примірно.
Но сумно без матки !
Хоть були достатки,
Не мож було ладу
Завести в громаду,
Газдівство розвести
І черву нанести.
Тож ся пчілки пожурили,
Трохи крила опустили,
І сім і там
По сусідам
Стали посплати,
Цариці питати.

Сусіди, бідн
Ругають ся тому,
І ще покрійому
З їх гіркого лиха
Радують ся з-тиха.

Сумує рій,
Хоть молодий.
Бо праця є,
А сил нестает.

Аж раз трутень повага
Висадив ся в ясний день
На перегру сивяга
І занюхав сьвіжий пенъ.
І нуж в очко до роя:
Помагай Біг вам, друзя!
Як живете, біднята?
Чи в достатках вам хата?

А пчоли
Поволи
Зум, зум, зум!
Дум, дум, дум!

З переду і з заду
Зачали нараду,
Трутня на стелицю
Ведут як царицю.
І дайже на двір
Гостя величаву
Голосити славу
На цілий мвр.

Сусіди зачули,
Здумілись, забули,
І нуж собі до діри
Тай зад до горн:
»Хи, хи, хи! ха, ха, ха!

А пек, пек, цураха :
Кумцю, кумцю, подивіт,
В якій славі дармоїд!...»

Не дармо в поли й пустий вітер віє,
І мою байку хтось порозуміє.

51. ПЕЩЕНА ДИТИНА.

»Ей мати, мати, не пести так сина!
Бідна на світі пещена дитина.
Бо світ не батько, а судьба не ненька.
Не здержит бурі билина мягенька.« —
Казали люде, говорили свати :
Даремні слова, не слухала мати ;
Пестила сина, плекала сваволю,
Хоть люде з того віщали недолю.
Хоть отець просит, хоть і суровіє,
Неплатна гроза, мати своє діє.
Крестика з церкви забаг пестій з-тиха.
А крест, чи правда? то ворожба лиха.
Крестика з церкви, а дитинці дати,
Щоб їй солодко було споминати
За дім, за мамку; дость буде мозоли,
Як колись піде від мамки до школи.

І пішов Стасьо до школи до міста.
Хоть недалеко, плакала невіста :
Но еще більше дитина риде
Над азбукою, аж ся серце крає.
І що-день гірше, бо що-день укори
За самоволю, за дитинні спори
Зносит хлопчина, і що-день біднятко
Біжит за місто, чи не їде татко,
І що-день личко зливає сльозами :
Не їде татко, не видати мамі !

Надійшли сьвята, рождество Христово.
Донесла мати нещасное слово :

»Поїдеш, Стасю, до дому на сьвята,
До своєї мамки, до рідного тата.«

Подули вихри, потисли морози,
Взрок в вікні Стася, в очах дрібні сльози.

»Ой не приїздит мій татко по мене,
Ой Боже, Боже! нене моя, нене!«

— »І не приїде,« озвав ся хтось з-тиха :

»На таку метіль доїздив бись лиха.«

Рекла ся гадка, щось шибло в дитину,

Обтерла очка, захопила шапчину,

І гдесь побігла ніби як до школи.

Заходить сонце, накривають столи,

Бо Сьвятий вечер; глядають хлопчини

В місті, по домах, у сусід, родини:

Розступись земле, Духу сьвятий, амінь!

Щезла дитина, як на воді камінь.

Минули сьвята, настигло Стефана,

Мати до міста поспішає зрана.

Утихла буря, сонце засьвітло,

Але в невісти очех потемніло.

Якась тревога лягла їй на груди,

І смуток тисне, хоть весело всюди.

»Поганяй,« каже, »поганяй скоренько!

Бо ми щось тяжко, щось нудит серденько!

Поганяй!« каже, і враз ко убочи

На роздороже устремила очи.

»Іванку! глянь но! чого там ворони

По-над сніжні шибють загани?

Там щось чорнієсь під крестом в долині;

Скоч но! крест божий не місце падлині —

Відь чиясь згуба — а може, а може

Замерз паниця; лиш скори, небоже!

Бо мене тягне ланцом до дитини,
І колач теплий біднятку застине.»

Побіг Іванко, стає на загоні,
І під крест глянув і сплеснув в долоні...
А по-над матір ворон заскрегоче:
»Ми вже дитині видовбали очі;
Твоя дитина креста ся наперла,
Креста забгла — під крестом умерла!«

52. РЕКРУТКА.

По горах ходила,
Дитятко носила,
Дитятко, ягідку дрібную,
І цвітки збирала,
І пучки вязала,
І клала му в ручку малую.
»Цит, ах цит, дитятко!
Поверне наш татко,
Поверне — говорят: мир буде.
Принесе дитині
Колачик в гостині,
І мамку притисне до груди.«
Ходила і ходит;
Нім день ся розплодит,
Садит в полонину високо,
І бистрі соколи
Спускає на доли
По шляках рекрутка широко.
І тулит дитину,
Голодну пташину,
Бо тоска, журиця корм спила;

І плаче, ридає,
Себе проклинає,
Що бідну на сьвіт сей родила.

»Цит, ах цит, голубко!
Поверне наш любко,
Принесе колачк дитині.«
З зараня до ночі
Леліє і очі
Внуряє по шляхах в долині.

Замріло на путі,
Вертают рекрути,
Заблиснули рекрутки соколи:
Бе в груді серденько.
Палає личенько,
Головка ся крутить в роздолі.

»Дитятко, дитятко!
Вертає наш татко!
Вертає нам сонце до хати!
Обмиймо росою
Личенька сьвіжою,
Щоб стались милійші для тати!«

І личка обмила,
І цьвітку заділа
В головку обоїх русую:
І скоро помчала
На стрічу, і стала
При путі на скалу стромую.

І взнесла високо
Дитя, і глибоко
Востхнула, бо в серцю щось тисне:
»Ах сину, мій сину,
Споглянь на долину
І в ручки на татка заплесни!«

Надходять рекрути :
»Гей братця! чи чути,
Где друг мій? чи може він з вами?»
— »Жено, Бог з тобою!
Твій друг упав в бою
Ай там, під Мадженти мурами.

Невіста вдрожала,
Поблідла, взридала,
Притисла до серця дитину,
І в небо соколи
Вознесла поволи,
І верглась з ягідков в глибини.

53. УЖАС НА РУСИ

ПРИ ЗБЛИЖЕННЮ МОГОЛІВ В Л. 1224.

»Ой зле, сусіде! горе нам, горе!
Сонце за три дні в кровавім морі
Бродит з полудня, а в дворцю лупи
Слідно від давна могили трп.

То гонці лиха, ой зле, сусіди!
Спадуть на землю ужасні біди :
Ой біди, біди спадуть на мир,
Князям готуєсь кровавий пир!

Не дармо пріют так сагайдаки,
Не дармо виют в ночі собаки :
Над Русью висит тяженький бич,
Заплаче Київ, зойкне Галич.

Ай, нам казалось, думало, сніло,
Що ся мир-зіле в Русі розвило,
Що крам шовковий розклав купец,
Здудніли в горах турми овец ;

Що окрив ангел крилом землицю,
Отерла мати слезну зриницю,
Діва в дівочі вкопсалась сні,
За плуг хватили Русь сніп:

Кметі сковали на леміш стрілку,
Скотар взяв знова в руки сопілку,
Дні Ярослава вернули назад,
І Осьмомисла загостив лад.

А ту, о гляньте, горе нам, горе!
Тьми гайворонів лишають борц,
Кракают, вют ся, бют до села, —
Они жир вітрят, буде біда!»

Так гомоніло на Русь з-тиха,
Сусід сусіду не таїв лиха,
І в Десятинній, кажуть, що знов
Пречиста Діва плакала кров.

І бачте, бачте! луно в степовю!
Біжат Половці зальяні кровю,
Женут останки коней, скота
В Русь на гостинний берег Дніпра.

Пред ними Котян, за ним тревога,
Як бліда відьма, лиховорога,
Розносить вихром по землі вість
За чернь незвістну, за страшну прість.

Снуют ся гонці меж князями,
Сум розстеляєсь меж городами;
По цілій Русь і в шир і в даль
Заводит Котян зойки і жаль:

»Ай Русь красна! горе ти, горе!
Ай з-за Кавказа прорвалось море!
Через щелини ледових скал
Втислось, зломилло Половців вал.

Ай, і волнує в нашім степовю,
Береги Дону зальялись кровю :
Незнана сьвіту Таурмен глуш
В немовлят серцю топит оруж.

І полки наші розбиті в бою,
Цьвіт половецький стятий косою,
Кончаків Юрий уже лежить,
І Кобякович Данило спит.

А дівч наші — ай горе, горе!
В полон забрали, женут за море ;
Старців, каліки стинают в пень,
Сироти, діти — мечут в огонь.

Ай лихо, Руси ! лихо, сусіди !
Суйда по пятах жене нам в сліди
І чернь до ваших веде країв,
Щоб в злотоверхім Києві сїв.»

І шибли зойки в-круг небесами,
А в Русь гостинну валит товпами,
Як стревожена птиця степя,
Вся половецька буйна земля.

І задрожали Дніпра пороги
Перший раз лячно від їх розмоги,
Вздимают-сь води на страшну прість,
І фаля фали подає вість.

І тихо стало в рускій землиці,
І сумно, глухо, гей по голосниці
Ударив сильно вражий обух,
Онїмів мову, умертвив дух.

Тільки на крилах небес оболока
Від Волги, Дону до фаль Вислока,
Від устя злогобережного Дніпра
Аж до Варяг гранітного хребта,

Скрізь незміриму рускую наву,
Свобідну, красну і величаву —
Суне ся сумно понурій глас:
»Ай горе, горе! ужас, ужас!«

54. І СТАРОМУ ПРИДАСТЬ СЯ ШКОЛА.

(НАРОДНА КАЗКА.)

На славнім Поділю.
Там де хліб до кілю.
Десь недалеко Чорткова.
Жив кметик заможний.
Статочний, побожний.
Софронь Крутиголова.

Були в него статки
І всякі достатки,
Корови, коні і воли;
Хоть робив триднівку.
Не знав переднівку.
Не бракло хліба ні соли.

Чи буддень чи сьвято.
Завсе там богато
Накриті стояли столи:
І бідним щось пало,
І на сьвічку стало
Перед сьвятого Інокли.

А були в Софроня
Пять снів і доня,
І тїшив ся ними мов дитині:
І в своїй любови
Не важив би крови
Дати з-під серця дитині.

І думав бувало,
Промишляв немало,
Щоби їм доля готова,
Так що люде з того
Прозвали старого
Нїби в глум: Крутиголова.

І пройшов всі хати
Тай розіслав свати
До найбогатших в обзори,
І розділив в часті
Спненькам і Насти
Последні роги з обори.

А всіх роздав з дому,
Лише Гнату свому
Батьківську землю дав в віні.
Щоб собі спочити
І кости зложити
При наймолодшій дитині.

Ой тай і жив красно,
Весело і щасно,
Як в квочці середня зьвіздка ;
Спн шановав тата,
Любили внучата,
Вигоди несла невістка.

Була мила днина.
Була і гостина,
Як прийшли другії діти ;
Був час і спічнути,
В полудне заснути,
На печи кости нагріти.

Но треба вам знати,
Що Софронь лежати
Не привик в буддень ніколи :

Нім ще сонце зійде,
Старий перший вийде,
Робит як наймит на поли.

І всім ще до того
В користь сина свого
Давав до праці првнуку;
А як ніч настала,
То невістка спала,
А дїдо колисав внуку.

І робив що свил,
А достатки плїли
До хати Гната росюю.
Так що другі діти
Стали завидїти,
Що все йде брату рукою.

А все лиш за тата;
Бо-ж то мало Гната
Видїв хто з плугом на ролї,
З косою на нивї,
А з серпом при жнивї,
З ціпом, віячков в стодолї.

»Ой тату мленький,
Чому ти бідненький
Силу так тираєш в зною?«
Казали раз діти:
»Час би вже спочити,
А ти не маєш спокою.

.Лиши братню хату,
Ходи до нас, тату.
Побачиш, як добре ти буде!
Хиба царства з неба
Буде тобі треба,
А нам позавидят люде.«

— »Не пійду, діточки,
Не пійду, квіточки,
Мені тут добре у Гната.«
Даремні розради,
Прийшло і до звади,
І діти витягли тата.

І ходит дідина
Від сина до сина,
Що року до пншої стріхи,
І плаче на старість,
Що му Бог дав радість
З дітей, — ой плаче з утіхи!

Ой, бо-ж то щиренькі
Діточки мпленькі,
А жони їх, жонц, о Боже!
Ще рік не мпнає,
Уже прибагає
Кожда для татка, щó може.

»До мене, татуню!«
— »Ні, до нас, дідуню!
Ходпла-м до міста з-рана;
Єсть з медом горілка,
І пива барцлка,
Періжки, колач, сметана.«

Дідом радість носит,
А родина просит,
Кожде до своєї рве хати;
Бо де дід в комнаті,
Там бузьок на хаті,
Слуги не треба наймати.

Но і сила тата
Не з крпці зільята,
А в плузі й криця ся злиже;

На голові сїдо,
Корчит ся наш дїдо
Щодень і виже і виже.

Порохнїють кости,
І ноги як трости,
А руки мов вбиті в кайдани;
Дїд, зробоць, маячит.
Но нїхто не дячит
Зробка: чи правда, краєни?

Нераз прийде з поля
Збіджен як неволя,
Слабий, негоден. калїка:
Най-же му годнїку
Дозволит спочнїку
Яспїдна, люта невістка.

»Татуню, по воду!
Татуню, до броду!
Татуню, помийте мисл!
Цїть дров, татуню!
Колишїт Гануню!
Дїду. взяли бп тя бісп!»

І взяв ся дїдина,
Від сина до сина
Ходит, шукає пристани:
І ходит і плаче,
Но нїхто не дячит
Зробка: чи правда, краєни?

Раз іде з болоня
До донї, а доня:
»Дїду, не твоя тут хата!
І я не єдина
У тебе дитина,
Іди ся, іди до Гната!»

Крикнула з порога,
І з страху небога
Вибігла, сперла ворота ;
А дідо знурений,
Мов громом ражений,
Упав як глина у плота.

Упав з горя, болю,
Оплакує долю,
Плаче про діти і внуки,
Що му Бог на старість
Дав з діточок радість,
Плаче — ой плаче з розпуки !

Надходить дяк з школи,
Стає по неволі,
Шепче щось дідові в ухо ;
Шепче тай питає, —
Що шепче? Бог знає,
Бо шепче тихо і глухо.

Дід взніс взрок на дяка,
І зітхнув сарака,
І лізе весельший ко Гнату ;
А Гнато все в поли —
А старий поволи
Нишком, тихонько в загату.

І щось там ділає,
І щось там складає,
Слідит очима в-окола,
І носить до хати —
Що? на-що? не знати!
Хиба дяк знає та школа.

Минула година,
Готов дідовина ;
І бач, два хлопці із школи

Надходять ко хаті,
І вяжут в кімнаті
Скриночку спору на коли.

Погнали, подули,
А коли сь угнули,
А ддо за ними каліка
Як може змагає,
Сусід поздравляє
Низько, велично, з-далека. —

Як повінь на яри,
Як вихор в пожарі
Бухла вість в селі, на поли,
Що Софроня гроші
Два хлопц на ноші
Ледво занесли до школи.

Вість бухла по хатах,
А в братій комнатах
Грижа мов в пеклі і звади:
»Ти го гнала з дому!«
— »Ні, ти винен тому!
Пропаде праця, пропаде!«

По службі в неділю
Пан-отець в подвірю.
Перед ним людей громада:
Пять синів і доня
Єднают Софроня,
Виродні дітища тата.

»Лиши чужу хату,
Ходи до нас, тату,
Побачиш, як добре ти буде;
Хиба царства з неба
Буде тобі треба —
Нехай не сьміют ся люде!«

— »Лишу, діти, лишу,
Но письмо напишу,«
Озвав ся дідо, »і кажу,
Що тому, хто в себе
Зайде мя, поgreбе,
Все то, що в скринці, відкажу.«

»До мене, татуню!«
— »До мене, дідуню!«
Гудьба завила дібрана:
»Єсть з медом горілка.
І пива барилка,
Періжки, колач, сметана.«

Зашуміли свари,
Мов вихор з-під хмарп,
Бо діти рвуть ся за татом:
Треба було в спілку
Завести тижднівку,
Щоб брата згодити з братом.

І ходит дідина
Від сина до сина,
Що тиждень до иншої стріхи;
Ходит, прибагає,
Що збагне, все має,
І сьмієсь тишком з утіхи.

Но прийшла година,
Умер дідовина;
Кому-ж честь поgreбу дапа?
Пан-отцю складають,
Всі ся зажичають,
І greбут діда як пана.

Погребли старого
Мов князя самого,
І ставлят столи до ладу,

І гості саджають,
Стяпи виправляють,
І несуть скриньку в громаду.

І бач, відчинили,
І очі вліпили,
Мов яструб в гніздо пташине:
Аж нараз на заді
Сьміх бухнув в громаді:
В скринці — черепа, каміне!...

55. ПОХІД РУСИ НА ЦАРГОРОД.

В року 907.

Чи в Бескидах хмароломи,
Чи пороги крають громи,
Чи потряс ся небозвід?
Ні в Бескидах хмароломи,
Ні пороги крають громи,
Олег двигнув Русь в похід.

Новгородці, Радимичі,
Полочане, Дреговичі,
І Тверців темний ліс,
І Дуліби. Деревляне
Враз з Хорвати і Поляни
Сьяют щетью стальних спис.

Глянь, від Десни до Самари
Димит Дніпр мов степ в пожарі,
В мрачний пил веслом розбит:
А шляками, долинами
Стогне земля під стопами
Ратних комонів копит.

Ржут комони, плещут сплави —
Гей куда ви, діти Слави,

Куда Олег богатир?
Перед вами Чорне море.
Чорне море — чорне горе,
Зазнали то Аскольд, Дир.

Не журися, м'яко в морі.
Сьїт сокола на просторі,
Бач Влахерни — Царгород!
Сонце к вежам луч потисло,
В грудях тьохло, в очах блисло:
Далій в танець, руский род!

Стерлись, пирхли Паликари,
Двори в згарі, церкви в згарі.
Відчиняйте ворота!
Буйні крила у сокола,
Згостит гнізда докола,
Не вжахне ся буй-тур льва

Плач в Софійській, як в день суда.
На колінах здвиги люда,
Дзвони виють в небо стон:
»Скляви в мурах! гей, отроки,
Срібло, золото, паволоки
Несїт в окуп і поклон!«

По кровавім попелищ
Сум ся стелит, вітер свище
В недогарків блїду грань;
А на білім коню грає
Віщій Олег і приймає
Від Гречина довжну дань.

І за себе, за Ігоря
Приняв клятву договора,
В пам'ять щит свій ясокрил
В вторій світа Цар-столпці
Силом стріли-лицкавиці
К думним воротам прибив.

56. МОГИЛА СЪВЯТОСЛАВА.

Над річкою. над Опором.

Долина зацвила,
Біля річки на долині
Самотна могила.

Над могилов Бескид гордий

Недвизимо чає,
І мов дитя раменами
Курган обнімає.

А одвічні лісн. борн

Вершки нахпляють.
І могилу мов стареньку
Матер осіняють.

Тихо. глухо докола,

Як в дворищах суму,
Рек би-сь, що там душі снуют
Таїнственну думу.

Лиш хвилями слезков кане

Грустная ялиця,
Мов-то плаче. вічно плаче
Над гробом вдовця.

І часами вітрець дуне

Від востока, юга.
І могилу обцілує.
Мов друг вірний друга.

Чні-ж кости в тім ізганню

Судьба повалила?
Серед глуши, серед суму
Чня-ж то могила?

Ішли старці з Верховини,

Ялину ломали,

На могилу на самотну
Галузя метали.

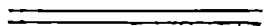
Чом ви, старці сїдоглаві,
Чом, мплії друзя,
На сей курган завалений
Мечете галузя?

— Давно тому, давно дуже,
На Зелені сьвята
Убив в бсю на тім поли
В погони брат-брата.

Ой брат брата Сьвятослава,
Руское орлятко,
Ледво що лиш замкнув очи
Ярослав, їх татко.

Ой брат брата рідненького
З каленого ружя,
Тому-ж ми ту на могилу
Мечемо галузя.

Щоби зьвіри не порили
Княжеского гробу,
Щоби діти памятали
Каїньскую злобу.

II. БЕСІДИ, ПОВІСТІ, КАЗКИ.

1. ПРОМОВА на „соборі учених руских“ у Львові 19. (31.) жовтня 1849.

(В скороченю.)

Родимці! На широкій картині сьвятої Славяньщини лежить земля красная, богатая, текущая медом і молоком, земля, на котрій вікамн не забракло ні хліба ні соли. Над Квслоком і Доном суть єї гранці, а Бескид і море єї сторожамн. Вколо неї облягли золотим вінцем красні єї по-сестриці, як состави тіла середочне сердце. Тим осередком величественного дерева, тим сердцем Славяньщини єсть руская земля, а на ній мешкає нарід. славний колись богатством і силою. но сто-раз славнійший судьбамн своїмн. Бувальщина єго записана кервою і слезамн, а сердце роздерте кривдамн і всякою злобою. Братняя вражда, чорні хмарн горд азиятских, томительство віри, довольство і властолюбіє втисли в чувственную грудь єго тяженькое горе смутку і розпукн, а на уста студеную печать смерти. Гляньмо на того сина рускої землі.

Ото стоїт він похилен яко самотная блянка на широкім поли, вержен ненавистнимн судьбамн серед темную пітьму ночи, на ігровище всяких бур і довольства, без зірнички ясної, що бн му сьвіт єго жптя розсьвітпла, без приязної руки.

що́ би го в упадку підперла; на чолі его видно глибоку печать довгої чорної неволі, в очох стремит ся студений лед недовіря і підозрлості, на лиці нужда і укори: а сли-бпсь в душу глянув, знайшов бпсь там безодню невіжества найсвятійших прав природи, найдорожших правд божества. Позбавлен свідущества чоловіческої чести, позбавлен, що так скажу, самостоянної волі, темний як ніч осінная, тяжкими стопами тягне він життя своє, гадав бпсь, що приріс землею і ставляє собою образ животящого трупа і тип цілого народа долі.

О, нема народа в Славяньщині, котрий бп з так високого щєбля богацтва і слави, як колпсь Русь спяла, так низко грянув в недолю, так глибоко запав в безпствіє! Відлучен від всего, що́ духа оживити, достоїнство чоловіческе двигнути, серце розвеселити, надію піднести зможе, заприпв в собі огонь божества і став ся німим служебником сліпоти ума і довольним орудєм самолюбія спльнійших.

А дно естества его так красне, а душа его так чесними питомства обдарована! О, придивім ся ще і душі тій, гляньмо і на дно естества его, а знайдем там не єдно золотє зерно, которое лиш тільки вправної требує руки, абп розсвітити ясним клейнотом заранної зьвіздки.

Правий серцем і устп, доволен своїми, незнужден в праці, скорий в милости, повільний в мести, мужественний в борбі, мирний в покою, твердий в додержаню повзятого заміру, вірний в дохованю отеческих преданій, вірний церкві, незломлен своему владітелю, становит він найчестнійший тип достойного Славяньщини сина

і образ тихого, безмятежного, боголюбивого обивателя краю.

Родимці! В краснім животнім сьвітлі душі величає ся кожда відросьль славянського велита; а серце єго, Русь красавая. той син недолі, має ж во вікн гробовим сұмовати сұмом, во вікн носити сором сліпотн на чолі. остатньсь потпром чужого довольства, і ніколи не спізнати власної честн. власних народних прав і небесного божества в своїй груди?

Родимці! Европа подала сьвіту новую бұвальщину карту, а на ній золотими бұквами стоїт вписано: в о с к р е с е н н є ! Кождий нарід потряс підвалинами естества свого, зачав новую жизнь, жизнь свободи і долі: а ми-ж на тоє переболіли найтяжшу в Европі неволю, аби і надаль віддхати тяжким віддихом скону, мов під тягаром могли? Величавая Вїндобона виборола і для нас золотое право письма і слова, а краснодушній побратимці нашої землі давно розвязали на руках дзвенящі; окови підданьства: а ми-ж би мали зрікати ся найдорожшої чоловічества перли, могли ж би-сьмо обоятно призирати ся оковам душі? Бог присудив галичій Русн, тій маленькій частині великого нашого народа, скорше щасливую судьбу і розсьвітнв над нею зорю нового щастя, незнатих життя; свобод; а ми-ж би не мали старати ся о розсьвіт душі нашого народа, аби спізнав, порозумів, полюбив тоє щастє. розбуднв честь в своїй груди і став ся того золотого дару достойним? Родимці! Свобода єсть то красная і умная відданиця, которая собі не полюбит сліпого жениха а беспльному не подасть руки. Тільки з розвоєм духа розвиває ся земная і небесная щасливість чоловіка, а блага краю множат ся

тільки благами душі; а которому-ж честному синові землі, якому правому обивателю не лежить на серці братное щасте і благодать краю?

...За діло ж, братця, за діло! а тим ділом єсть: розсвіт на галичій землі, розсвіт на тім темнім участку Руси! воскресенне народної жизни! воскресенне жпвотного ядра з-під гробової могили!

Родимці! Найдорожнім маєтком народа єсть язик его, він єсть душею, він єсть ядром его жизни. Ткнеш ся бесіди, тикаеш ся его жизни, хватаеш му за серце і сповняеш убийство не єдного чоловіка, але мільонів. Нпняішня борба Сербів і Хорватів за бесіду розпочалась. О, не подаваймо ж руки до борби і в нашім краю! Славянщина аж занадто велика, аби помістити в ширінях своїх голос жизни 15 мільонів народа. Залишивши бесіду нашу учинимо сьвятокрадство найсьвятійших прав чоловічества, обдрство народного престола Руси, а може а може і цілої Славянщини.

Родимці! Великая гадка промкнула ся в моїй душі. Язык руский, тая стобарвная цвїтка, возникшая з мягенької груди найчувственнійшої дочки Слави — а Славянщина, тот велит Європи, розпорошений по широкій землі без спільного огнища духа, без союзного огнива, без середотчного ідеального сьвіта!... Два помсли просьвіту недоглядного, може дїтинячі, сьмішні, але-ж дїтина взрастає в совершенного мужа, як Бог возросту дозволит.

Хто-ж бо в Славянщині не знає тої мови сьвятої Руси, тої бесіди серця, того наповидного ласканя, котрим мати першое дїтя своєї милости любує, тої красавої пісоньки, яку ластівка під

стріхою щебече, хто не знає барви, цвіту і вонї тої літоросли золотобережної України?! На славянським вироста она серцю і всяким цвітами приздобила ю красавая мати. Всякії чувства душі і ума появи природіває она золотим точкам. Аж хочем налюбовати ся єї принадами милости. пійдїм до Основяненка Марусї, аж желаєм надивити ся ненаглядним єї барв красотам, вержмо око на єго всхїд сонця; аж хочем узброїти ся в кріпость. послухаймо громкого Шевченка, аж розвеселити ся і попустовати, возьмім Котляревского; аж на послїдок статочного образа хочем. прочитаймо єден тїлько короткий уступ з Перекинчика під назвою Бандурист, через незабвенного нашого Шашкевича написаний; а сльїб-сьмо не пожаловали потрудити ся до пісней народа, до тої комори природних народних гадок. знайшли бсьмо не єдну зьвіздку, котра би славу найкрасшому письменникови кожного народа принесла. О тій красї бесїди рускої добре знають Славяне, з того-то жерела черпали наші побратимці Польки для свого язика овую обильность, котрою днесь так велично їх мова ся красує. Рускими то цвітами покрили они давную наготу краснорічія свого.

Але-ж може ми хто скаже, що язик єсть типом народного духа. а нарїд руский, будучи темним і необразованим, не має одлучних понятїй, так званих абстрактів. протое і мова єго не здібна до ідеальних образовань любомудрія і сполучених єму лиць. Правда, родимці, що типом народного просвьїщеня єсть язик єго, яко сума всіх оживлених ідей єго духа; але-ж питаю ся, яка ідея єсть висша над ідею Бога? А тій ідеї служит Русь язиком прадїдів своїх, язиком пвтомим,

котрим до недавна писовали отци наші і від которого днешня річ тільки мягшим розкладом слів і свободнійшим їх наклоном розлічає ся і так ся вирабляє, як ся розвиває народное чувство. А в тих богослужебних книгах наших яка глибокость помислів одлучних, яка докладність в толкованю найвпсних правд християнських, як ясное і барвное лице чувствительних появів душі! Там то в наших Минеях, Тріодах, Осмогласниках знаходит ся ова я краса, сила і обильность мови, которая високому степеневі душевного нашего колись образования вічний ставляє памятник, і доки тільки Русь народним своїм язиком Бога хвалити буде, завсе неоціненним для єї письменности як і для письменности майже цілої Славянщини скарбом бути не перестане. О, хто такую в народній церкві має скарбону, о свічку для єї престола не потребує ся журити!...

2. СТАРИЙ ЕФРЕМ.

I.

Як то мило з старими людьми поговорити, з людьми, що бували в бувалицях. що перейшли світами. перемірли широку землю власною стопою. що були і на білім морю і на чорнім морю, і Бог знає на яких там водах, і що то всему ся придивляли з близька, а придивляли ся з увагою. з розумом. О. кільки то они сказати знають, і за Турків і за Французів, і за Таліянів і за Гішпанів і за всяких там чужинців; а як то они красно розповідають, як любесенько, мов сопілочка грає. мов медом дуброва віє, а все так чесно, так поважно, що чоловік тихесенько слухає. як би сьвященника в церковці божій, і так собі при них розлюбуює, що ся розлучити годі. А кільки там чоловік научит ся від таких стареньких людей і доброго і цікавого і такого, що навіть в книжках нема!

З таким то честним дідком, з таким голубом свеньким злучало ся часто і мені сходити в молодших літах моїх. Жив він о кільки миль за Львовом на Глухівци, не далеко того села, де і я родив ся; всі сусіди називали его старим Ефремом, мав уже тогди більше як сто літ, але ще був черствий, кремізний, хоть праця і літа дуже его згорбили. Не був він письменним, але знав письмо боже, що жне в людскім серцю

і в цілій природі, і не був багатим, але мав велике багатство во своїй душі.

Бував він сьвітами ще за першої бранки, коли цариця Марія Тереса з Турками війну вела, служив за Йосифа і за небіжчика Францішка — легко би спочивав! — в войску. Ой не одну він війну видів, не една куля перешуміла коло его уха, і не одної навидів ся нуждочки; навіть був кілька літ в неволи, десь далеко, аж над морями, і там мусїв чужому царевн служити, і обходив водами цілі сьвіти. В старости уже глибокій повернув назад до свого краю, і жив при родині, котора его дуже шанувала. Всі его знали, ціла сторона, бо всі були молодшими від него; не було такої неділі, аби ся не сходили до него сусіди, і ближні і дальші, єдні на пораду, другі на балаканку, треті аби го лиш побачити та послухати его бесіди. Прибігав і я часто, коли-м зі шкіль в літї до моїх родичів приїхав, і нераз наслухався того старенького злотоустого — о, бо-ж то у него було бесіда, як вода з Бескида, як чистое золото. Уже, чую, умер, але-ж его слова не умерли в моїй душі, і живуть запевно не в єднім серцю, щоб его чуло.

Тямлю ще як няні, коли-м послідний раз з ним видів ся. Було то в вакації, а я уже був в школах високих. Приходжу з вечера, і застаю Ефрема під віконцем на приспі; уже ся подав був дуже старушок. Голова була як молоко, лице висхло, протягло ся, але ще миле, ще красне, бо лице честного чоловіка єсть завсе таким, як лице сонця при западі, як ясное полудне осїнного дня, і око уже ослабло, посоловіло, але ще миле, ще красне, як его душа. Приходжу тай кажу: Слава Ісусу!

»Слава на віки Богу небесному, тай вам, Добродію!«

Впрік по тихоньки, глянув на мене тай каже: »А ци то ты, синоньку? я гадав, що то наш честний отець духовний. О, ходи до мене, дитинко, я гадав що ты уже більше не зобачу, а ти предці прийшов ще до мене; ходи сюда, най ты поцілюю за тоє, що-сь ще не забув за старого Ефрема.«

— А де-ж би я за вас забув, тату, та я вас так дуже полюбив, як мого рідного вітця.

»Най ты за тоє Бог любить, дитино,« і поцілував мя в голову, а я его в руку, тай каже до мене далі:

»Як мені мило, дитино, щом ты ще зобачив, бо я, сину, полюбив тебе за твою честность, хто знає чне завтра? А глянь, які уже ті руки: висхли як скипа, не хотят уже служити; глянь на ноги — ослабли, не здужают уже до божого дому занести старі кости: голова похилила ся, очи ослабли, і грудь не статкує, все уже хоче супочинку, все виповідає службу... От коби Гоподь Бог прислав час добрий та свою ласку, та коби з людским приступком, та бим уже рад пійти до того, що́ мя сотворив.«

— Тату! я би гадав, що чоловік ніколи охочо не забирає ся з того світа.

»Молодий так як ты, вірю, але не старик як я, которому уже сотка давно минула. Сину, старість не радість, жите надоїсть чоловікови старому, а найбільше за тоє, що годі де що робити, годі носити свої кости по землі.«

— Ци-ж тоє, тату, має вам бути так прикрим? таж ви можете собі полежати, бо слава Богу є при

кім, і ви варт того, аби-сьте собі хоть в старости відпочали.

»Сину, тебе учат в школах, але я виджу, що тебе ще не научили всего, і хто знає ци коли научат. Дитино, де е жите без руху? Кого не уморит, не убе лежанка? Глянь на мене, док була сила ходити, ділати, працювати, словом рушати ся, доти жив я на сьвітї, і жив весело і охочо, а тепер коли уже сила загибає, коли рух в менї устає, то щó-ж з мене? Труп, вложи го до трумни та занеси до гробу.»

— Я гадав би, тату, що через працю, которую ви рухом зовете, більше чоловік тратит сили а по-при тое і здоровя, як через жите без труду і праці, жите супокійне, бо в супокою розвиває ся всячина до взросту і до цьвіту. Засади билинку. і не дай їй супокою, а нуж ци прийме ся, тату? Займи гонити і сильним дубом, ану ци не зовяне?

»Так, сину, не прийме ся билинка, і дуб зовяне, бо гониш его коренем; зісхне і чоловік, як займеш гонити его серцем, бо серце -- то его корінь. Але инакше ся діє з естеством чоловіка. Там де руху нема, там і життя нема, а де рух устає, там і смерть настає. От сядь, сину, та послухай. щó я ти скажу.»

Усїв я коло старушка, і погадав собі з-тиха : Кілько то перел знаходит ся mezi простими людьми, за которі мало хто знає. А Ефрем, випочавши троха, зачав так далї :

»Цїлий наш сьвіт ходит колом. Видимо, як сонце і місяць і всі небесні зьвізди без устанку кружат наоколо нашої землі. Всі тії діла рук божих ходят за собою порядочно ; една зьвізда іде за другою, і жадна не стає ; бо аж-би едно з них

стало, то би замішав ся цілий сьвіт: зьвізда ударила би на зьвізду, едно розбило би ся о друге, і тогди прийшло би сьвітови аміні. А сли-бвсь всі тії сонця і божії зірочки, тії ангелків оченята, задержав разом і не дозволив жадному з них руху, то щó би було тогди? Смерть; бо вічний день або ніч вічная, то все веде до смерти.»

Правда, погадав я собі, істинна правда; а Ефрем зачав далі:

»Отож так то Бог, наш татко любий, дав на небесах рух, призначив кождому свому созданию діло, аби було жите всюди. А щó на небесах видно, тоже діє ся і на землі. На тій землі нашій нема ніколи супочинку: без устанку женут вітри за вітрами, воздухи плывут за воздухами, фалі іграют за фалями, шипоти проганяют за шипотами, як в купні муравлі, як на ярмарці чернь людей. І тоє так Бог дав, бо би инакше все розгноїло ся і появила би ся помора помежи всім, щó лиш животи, і загнó би сьвіт наш на землі. Задерж воздухи, затримаї тії вітри, щó часом дуже полегоньки але еднак без пристанку віют, а зобачиш, щó з того буде. Смерть, сину, смерть, бо воздухи засмердят ся так, як кожда стервина, і розпіструт по цілім сьвіті заразу, хору, а з ними хоругов смерти.»

— Нема щó казати, тату, озвав ся я на тоє: як затвориш хату лиш на еден тиждень, і не дозволиш, аби повітре хоть шкалубинами втискало ся до неї і втискало по частині давнійшого воздуха в рух на широкій сьвіт, а потому напрасно отвориш двері: яка-ж там буде задуха, який там смід.

»Бував я, сину, в такім нераз, сказав на тоє Ефрем; видів я нераз, як по 50, по 100

невільників метано на день в море, которі по-гибли були задля того, що в найнижших передїлах корабля, куди як оселедців тих нещасливих наметано, не переходив вітер, не було по воздухах руху. О, есть то великая ще на сьвітї огида, що люде людьми гандлюют як скотами; а кїлько то того погине товару, нїм ся доведе широкими морями з одного кінця сьвіта на другий!... но все тото до часу, спну, до часу; Господь Бог і тому раз доконче колїсь конец зробит.»

По тих словах востхнув честний старушок з глибокого серця, отер слезу з очей, тай зачав далї:

»Так-же то призначено кождому божому созданію, аби мало свое діло і не уставало в нїм, бо іно в такїм ладї есть жите. Гляньмо на річку, що тече берегами; єї вода есть тая сама о пять миль, о десять миль від свого жерела, чиста, здорова, як при істочнику своїм, хїба би ю лиш лице божого сонця троха огріло; і навіть і о сто і о більше миль знайдеш в нїй тую саму здоровую воду, сли тїлько єї похід скорий, єї рух емкий. А тепер же набери тої води в судину при самім жерелї, постав хочай-би на дворї на три або чотири дни, і поглянь, ци не зацухне гнилизною, особливе тогди, коли дні теплі, парні. Тому-ж то дав Господь Бог тое, що в тих краях, де тепла більше, і цїлая природа має більше руху. Тому послає Бог на безденні моря буйні вітри і бурі всякі, аби розбивали води во всіх їх частинах і надавали і стоячим безденностям руху. А чим більше чоловік до горячих країв зближає ся, тим більше множество находит ся всякого сотворїня, бо там вода в кїлькох уже годинах псувати ся зачне, скоро лиш руху не має, там стервина в двох годинах

розгноїт ся а до вечера уже ю розточат всякії хроби. Господи, який там рух всему! Тямлю ще як нині, колим перший раз обїзджав на кораблі гїї краї, де то уже люде чорні від сонця як уголь, як там всягде море граю. кїлькє там птиць всяких по-над береги чередами лїтало! який там всягде безконечний рух! Рибнї підносили так крїпко і так без устанку водами, що аж шум розходив ся по воздусї, мов в кїтлі вода кипит, а все задля того, аби розбивати остої, гонити всїм созданїєм божим, аби ся не розгнївало, не робило само в собі зароду смерти. Так же-ж то, сину, всягде де єсть рух, там і жите єсть, а де рух устає, там і смерть настає.»

— Я виджу, тату, що так в природї ся дїє, але не знаю, чому би тоє і межн людьми так мало буть, і во-преки гадав бим, що труд і праця жите людам скорочає і стає ся часто причиною скоршої смерти.

»Сину, або-ж чоловік що? не созданіє боже? може він має пнакші права для себе, як кожде инше дїло рук небесних? «Всякое диханіє да хвалит Господа!» повідає сьвятое письмо, і всякое созданіє хвалит го тим, що кожде дїлає свое дїло. А чоловік мав би лїнивством єго хвалити? Чи-ж то він не частка сьвіта, которого законом єсть безустанний рух? ци єго натура природная може не така, як природний закон сьвіта? Гляньмо. сину, на маленькую дитинку, і поспитаймо ся, чому кожде дитя в пеленках так часто плаче, хотяй го нічого не болит і оно не голодне? Чому тоє, що бїльше і частше наплаче ся, черствїйше, здоровїйше ся стає, як тоє, що тихцем лежит? Ой нема на таке дитя надїї, которого в хатї не чути! Бо і чоловік потребує до життя руху, і сама на-

тура его тягне до діла; тому плаче дитина, коли ще бігати не може, а той плач єсть єї рухом, ділом єї маленького тіла: тому умовкают маленькій тії ангелки в плачу, як ся їх пічне колисати. бо колиска надає їм руху, надає їм діла; і задля того самого найчастше, і ще раз кажу, найчастше умирає таке дитя, щó мало коли заплаче, бо в нїм доконечно єсть якийсь зарід нездоровя, щó вже притлумляє общественний закон природи; тому і дорослий чоловік шукає собі доконечно якогось діла, аби прийти в якийсь рух, в жите. І сли не має діла, то возьмут его тяжкії нуди, которих видержати годї, бо его натура не має того, чого доконечно требує.»

Ту перестав троха старушок, взяв ся рукою за чоло і яв думати, як би собі щось пригадував з давнійших своїх літ, а потому каже:

»В Амерці, але уже не тямлю в яким то місті, єсть казниця для всяких людей, щó де-що провинили тяжко. В тій казниці не накладає ся на осуженого жадна кара на тілі; ні там бьют, ні морят голодом, лиш замикают его до осїбної хатини, там дают му всякую вигоду, але не дают жадного діла, не дозволяють навіть з ніким поговорити. З-початку єсть такий стан для казненого, здає ся, прїємним, він собі їсть і пе довольно, не журит ся нічим, в слабости має всякую поміч і дозїр, має свою вигідну постїль, свое в час чистое шматя і добру одежу: гадав би хто, що ленюх, нероба жпчив би собі цілий свій вік в такий позїстатї казниці, де, як зважимо, нема жадної прїкрости, не накладає ся жадної каря. Але почкай, зобач за тиждень, за дві недїлі, за місяць, який стан того чоловіка? Нуди, безконечній нуди зачнут гонити серцем его; брак діла,

брак якогось труду так зненавидят тому чоловікowi его стан. що кожда хвиля роком му ся стане. кожда гадка про его долю пеклом го запече в грудн. І не довго вдержит він тое пекло; скоро зачне він сам просити своїх надзирателїв о який труд, а сли му який придїлят, то бере ся скорше до него як голодний до хлїба, бо так як хлїб так і труд єсть житя нашого кормом. Так-то тягне уже сама натура чоловіка до якогось діла; а сли чоловік не слухає того голосу, того наказу божого, що єсть в его серцю. тогди карає го нудами, а потому і хворобою. Може тому мало кто увїрит, а однакож і тое правда.

»Гляньмо на тих людей, що то не привикали до роботи, яка їх сила? В містах великих по-над моря, де кораблями множество всякого товару навозит ся, суть люде, которі тїї товари з кораблїв до міста переносят. Носят они їх балїями, або в скрннях, і заробляють собі много гроша. Тягар, який они двигають, єсть так великий, що тяжко і на коня більше тирхати, а єднак бере такий зарїбник его легко на своє плече і несе часто о чверть і о пів милї до міста. Два сотнарі нараз взяти на себе, то у него дурничка. Де-ж би такий тягар взяв чоловік, що не звичаїв ся до того?

»В горах великих єсть всягде звичай, що господарі з своїми волами виходят лїтом на широкі полонини на пашу. Там перебувають часто по дві, по три, а часом і по чотири недїлі. Як знаємо, скотар в такім місци. де єсть просторонне пасовище, довольно має часу до лежанки, задля того і на тих полонинах нема труду для ових господарїв або їх снів, але можуть і не похвалит собі нікто з них того житя; бо як прийде з по-

лонини до дому, то такий тяжкий, такий неохочий, так нерад сам з собою ся зробит, що до правдивої слабости не потреба би му більше, як аби ся лиш ще до постелі положив. А чому тоє так діє ся? Бо життя без затрудненя до слабости веде.»

— Кажут бо люде, тату, озвав ся я на тоє-що чоловік через працю силу тратит, і не раз чув я, як то собі і розважнійшії кметі говорили: то зробок, він уже виробив свою силу.

»Правда, сину, що так говорят люде, але-ж ци все тоє правда, щó людем здає ся? Не праця то, сину, зрабляє силу, але вік, літа; бо сли-би так було, то би тая сирота, щó від свого шестого або осьмого року робит і працює, тая нещаслива сирота, щó то з першої весни свого життя по службах, як люде кажут, свою зрабляє силу, не повинна би ніколи взростати в кріпости свого тіла, а насупротив повинна би на сплах цілком упадати. А еднак того не видимо, іно маємо по цілім сьвітї тот доказ, що людская сила так ся змагає, як ся змагає час зрілости чоловіка, а як тот час промине, бездільно будеш старати ся, абись ю не утратив. Травицю з яри не задер-жши в землі, хотяй-бись і молотом в землю бив, а в осени не витягнеш, хотяй-бись кліщами тягнув.

»Так то і з людсков сплов. Допоки горі ростем, то і она росте з нами, а як зачнем рости к землі, то і она тудя глядит. Но правда, що часто безмірна праця позбавит чоловіка здоровя, але-ж тото не праця, лише дурний розум або щó Бог най боронит, припадок. Ктo розумом ря, дит ся і не має широкого рота, і кого Бог від припадку устерігає, тому праця тим, чим для землі дощик — житем. А у кого лїнивство за-

плодило ся в серцю, кому труд тягаром став ся, тому сьвіт живая трумна, а єго бпт на сьвіті гнилое озеро. Тому-ж не дивуй ся, снну, що і я би рад там до татка небесного, бо уже годї волочити тії ноги за собою, годї потрудити ся до якого діла. годї жити на сьвіті: нуди зачали вже і мене мучити, а про тії нуди став ся і я для моїх прикрим. Ах, люде не знають, чому старість кождому надоїсть, і наймільшій дитині, бо не знають, що в старости чоловік нічого робити не може.»

— Але-ж скажіт же ми, честний Ефреме, чому люде так мало до праці ємкими появляють ся, хотяй їх натура до діла силує?

»Днесь, снну, вибач, що ти не відповім на тое. бо видш сам, щом ся уже і бесідою утрудив. Таке-то мое жите! Але-ж прийди завтра, сли Бог дасть здоровя, то ще побалакаєм троха. Бувай ми здоровенький. Ганусю! Ганусю! моя дитинко, ходи до діда, ходи та запровадь до хати, уже знов треба іти до лежання. — Господи, Господи, які то ночі довгі!«

На той голос дідика вибігла чорнобривая білявка з хати, глянула на мене, відклонила ся, тай взявши старушка мягонькою рукою під плече, повела до сьвітлиці.

II.

Розум чоловіка то таблиця, на котрій мудрість свої правди пише, погадав-ям собі; аж тая таблиця чиста. нескаліяна, то написи стоять явно, розлучно. чертинка коло чертинки заріє ясно як зьвіздочки на синім небі, кожду спізнаєш, кожду

прочитаєш, як спізнаєш кожду барву на чистім дні білого полотна. Но як тую таблицю скаляє чорное болото пристрастностей серця і порисує злобная воля, тогди-ж надармо точкує мудрість на ній свої образи. Записана стане она вправді перед оком нашим, але кто прочитає затертое, з'огидженое еї письмо? Ні она собі ні другому пожитком. Так то буває з людьми. Всіх нас Бог вислав з чистою на сьвіт таблицею, але не кождий має на ній лице правди, і тому-ж не кождий спізнає, не кождий вірит в тое, щó єсть істина.

З такими гадками пійшов я до дому, і довго довго не міг-ям собі тое натокмити в голові, чому-то чоловік сам собі буває ворогом? Глядит, шукає, а однакож не хоче спізнати того, за чим глядит, не приймає ся до того, чого шукає. Всім нам тое на гадці, аби прожити довго на сьвіті, і прожити в здоровю і достатках, але мало кто в тое вірит, що жите і здорове в труді, а достатки, которії також дни наші продовжают, в праці знаходят ся. Ой добра то наука сьвіт, єсть то школа велика і широка, всяких правд учит там і толкує наймудрійший учитель, которому імя досьвід. Але-ж і домова школа не послідна, бо там учат з книжок сьвіта і розгаяют таблицю нашу, розум, абсьмо понимали правду ясно і чисто і не закривали самі перед собою божого сонця.

На другий день рано, скоро тільки праведное осьвітило вселенную а гори і долини заспяли в золотих ризах, по нивах і обшарах розляв ся сьвіт божий, птичка одспівала хвалу своєму сотворителю і всякое созданіє розвеселило ся, пійшов я знов до Ефрема; но уже не застав-ям го в хатині, казали, що вийшов до садка щепи підливати.

Чи-ж треба ему того, прийшло мені зараз на гадку, чи дочекає ся він яблочка з тої щепинки, которую днесь підливає? Ой не много ему уже треба: чотири дошки, тай кілька пядей землі! Але він не зважає на тоє, що може завтра вержуть му піском на очу, він ся ще трудит, він ще працює, а для кого? Для других, для наслідників своїх на тій сьвятій землиці, для ближних. А хто-ж за тоє нагородит? Бог і сумліне, тай памятка у людей. Тую щепку щепив старий Ефрем, скажут люде, коли мав уже сто і кілька літ — легка би му земля! і не єдна побожна душа востхне до Бога тай Отче-наш змовит. Так то честний чоловік не зважає на тоє, що его завтра може уже до гробу понесут, не рахує того, що ему пожитку за свої труди нїт уже надїятись, він трудит ся, працює, аби сли не для себе, то для других привіс пожиток, бо так наказує ему праве его серце, в которім пробуває Бог; так му велит ділати милость братня, котору Христос голосив.

Хотїв-ям підійти з-тихонька і придивити ся тій праці столїтного старця, налюбовати ся тим видом, щó так солодко промовляє до кожного правого серця, і уціловати тїї руки, щó ще над гробом не устают ділати для добра братнього на землі, і пійшов я по легоньки до садочка, щó зараз до хатини притикав; тай щó-ж я там зобачив?

Господи! серце ся розпливає, душа взлітає горі, там до небесного отця, до творця того сонця, щó так величаво на сьвіт восходить, до того милосердного татка, де щастє, де бит, де вічність наша!

О кілька кроків від мене серед садочка, під широким деревом, стояв Ефрем на колїнах і молив

ся Богу. Лице его було лицем поранної зірочки, щó Бога о росу для сьвіта просит, а в очох сияла цілая краса християньскої побожности, як сияє на тихенькім зеркалі моря ясненькое небо. Мов сьвятий, которого душа половицею уже до небес належит, так явив ся і він очом моїм.

Біля него клячала дівця, тая сама, щó го учора до хатни завела; одежа еї була біла як молоко, з голови спливало чорное волосе і сте-дилося шовком по плечи. Око еї було ясне як погода полудня, але на блідавій твари малювала ся якась тоска молодого серця.

Звісивши круглую головку к землі і зложивши мягенькіі руки на біліі груди як дві сьвіжі цьвітки на серце, шептала она молитовцю.

Довго, довго молили ся з-тихонька словами обоє, і найменший шелест вітра не переривав сьвятої хвилі. Часами тільки спадала кропля роси з широкого дерева, як пташина потрутила бременним листочком, щó розстелилсь над їх головами, як би хотіли підслухати бесіди з Богом, і часами тільки вивинув ся легонький стогн з грудей дівчати, як би желав сказати сьвіту: як мені тісно в тім серцю!

Довго глядів і я з мого устороня на тіі два образи людского життя: на тую сумну, безрадостну, глухую осінь, з которої час і буря і решту краси зірвала і остатним листочком гонит сьвітами, і на овую розвивающую ся яр, щó так мило а враз так слезавенько промавляє до мягкого серця, і душа моя розливалася разом з ними в молитві до того, в котрого руках і яр і осінь, і літо і зима.

Аж ту Ефрем підніс злегка сідую голову к горі, розпростер руки до возходящого сонця і зачав

чим раз голоснійше, чим раз спльнійше: »Господи Боже! сотворителю неба і землі! татку добротливий і всемплоствивий! Коли-ж твоє царство прийде до нас на землю? Коли-ж розлье ся воля твоя по всіх серцях, щó бют на тім сьвітї? І коли устане мир шукати більше за насущним хлїбом, як за твоїми сьвятими правдами? О, насипи, Господи, тот мір сьвіта, розлїй благодать твоєї волї на можних і нужденних, на богатих і бідних: дай нам ум правий, дай нам милость братню, любити християн і нехристиян, і своїх і чужинців, і сусїд і далеких, і тих щó нам добре дїют, і тих щó нас покривдили; всіх повяжи любовою в єдину родину твою! О, дай нам, Боже, твоє царство сьвятоє! і помяни, Господи, на плачущих на тім сьвітї і скорбящих, і розвесели їх кровавое серце, і помяни на нещасливих і опущених, і дай їм поміч твою сьвятую. І на тую сироту, щó стоїт коло мене, не запамятай, Господи, і дай їй доленьку ясную, днинку щасливую — яко твоє єсть царство і сила і слава во віки, амінь.«

І перекрестив ся старушок і ударив чолом до землі, і легонько підніс ся на ноги; а дївча отерло слезку з очей, щó їй як горох покотила ся по личку, хопила коновятко, тай побїгла по воду.

Ще довгу хвилю стояв я в моїм устороню, і не сьмїв поступити з місця, якби за кару, щом підслухував того праведника, аж на послїдок в обаві, аби мя не постережено, приближив ся я до Ефрема, тай привтавши ся по християнськи, яв питати за єго гаразд, за єго здоровє.

»Гаразд, спну, гаразд, одвитав мене старушок, коли ще Бог дозволяє по сьвітї лазити,« тай став ся мене звідовати, щó мене так рано з по-

стелі зволокло: »бо то панята, каже, не любя́т з сонцем вставати.«

— Таж ви знаєте, тату, що я не панська дитина, я сином бідного селянина; а потому і не всі панове любують собі довго на день лежати, одповів я ему на тоє.

»Так, сину, правда, озвав ся Ефрем: не всі, но лише такі, котрим до забавки дня не стає. Ой зла то понада, сину; таким день божий як злодій уходить, а з ним уходят всі тії радощі і пожитки, щó Господь з днинкою сьвіту насилає. І здорове у таких людей не доконче тверде; бо щó ся діє против божої волі, то все з нашим ущербом, а Бог дав день до праці а ніч до спочинку.«

Ту надійшла дівиця з коновятком, глянула, тай спустивши оченята к землі, взяла за збаня, щó туй під грушею стояло, набрала води з коновці, тай запитала: »чи підливати, дідуню?«

»Ніт, Ганусю, озвав ся Ефрем: тобі инше діло, треба гостя прийняти по сусідському; от і учора не погостили-сьмо его, як би належало.«

Гануся зиркнула пів'очком то на мене то на Ефрема, як би ся оправдати желала; зачервоніла ся трошка нїби ягідка, щó ю сонце пригріло, тай побігла скоренько до хати. А Ефрем взяв за збанятко. зачав підливати щепки, тай каже: »Вибачай, сину, що я перше пильвую деревинку, нїм гостя; ой бо-ж то кожда річ має свою пору; як не підлієш билинку, нїм ю пригріє праведное, то уже потому можеш і залишити. Так ся і з людьми діє: як не напоїш дитинку, нїм ще розгорит серце, тогди-ж бездільна твоя праця.

»Доброе дівча, зачав потому по хвили, і чест-

ного роду, але сирота, темна нужденна сирота. Ні отця ні матері, ні сестри ні брата, сама єдинісенька на світі, як тростинка на широкім ставищі. А отець був священником. десь далеко на підгір'ю, і не зле му ся вело; але-ж умер ще молодим, а за ним необав занесли і маму до гробу. Ой тяжко кожній сироті на світі, але найтяжше такій, що нігде притулку не має. Щасливий тот, хто має свою хатинку і бодай тільки лише землі, що би пядею змірити можна: уже він дідичом, не потиром на світі. Що-ж з того. — казав далі і востхнув тяженько — що з того, що отець працював і шанував ся. тай призбрав троха засобу на лхую годину; прийшла смерть, вдовицю вигнали з села, в світ на чотирь вітри, з дрібними діточкам. і все ся минуло, все ся згирло; без притулку, без захорони, без єдного сухого кутка, де би могла першої ночі голову з сиротятами приклонити. скпала нещасная мати помежи люди, і заносила єдного ангелика по другім до гробу, аж на-послідок виплакавши очи, почорнівши в темнім смуточку, лягла сама по-при них... в могилі. Осталось з цілого гніздочка лиш єдно ластівятко, тая Гануся. І она днесь скптає, від свого девятого року служит по людех за страву та за сорочку; літїсь упала була в немічку. що то глуханею називають, лежала довго, довго, Газда не хотїв хорую живити, і вислав в світ за очи. Ой Боже, Боже! які то люде жиют на твоїй землиці святій!

»Уже пізно в осені здибав я ю біля нашого села з тяжким тлумочком на плечи, цілим маєтком, що заслужила; схорована, зболїла, сидїла над потічком і закрапляла ослаблєє тіло водицею; ішла сирота до Львова, до своєї тіточної сестри,

щó ся добре має а бездїтна. Взяв я ю з собою, тай від того часу пробуває при менї, бо-ж і тая, як чую, не хоче ся признавати до сироти. Господи, Господи, не тямї їм гріха, тим людем з каменя!»

Замовк і задумав ся старушок; а в моїм серцю щось так задзвенїло, як би хто в розстроєну скрипку ударив; ах, бо-ж то і я уже сирота! А потому яв знова підливати, тай каже з-тихонька: »А дитина, Божейку! то ангел, не дївча; таке добре, так щпре, так услужне, що не знайдеш лїпшого, хочай-бись під серцем собі плекав. Бог ми наслав тую дитину, аби моя старість ще остатнюю мала потїху на сьвітї. Але-ж годї, она мусит пїйти від мене назад в сьвіт. Без дїла, не при менї єї доля.

»Но лишім тое, сину, каже далї, тай обтер собі полою сльозу, щó ему на зовялу витиснулась зрінцю: досить я уже наплакав ся на земли, уже ми далї чўдно, з-відки ще возьме ся сльоза в моїм оку. Там, той на небесїх знає за свої дїти, він найлїпший тато, не поцурає ся він сиротою. Тай і люде знайдут ся, у которих ще не вигибла милость християньска в серцю.»

І знова востхнув старушок, і поставив зб�нятко назад під грушу, тай став щось нїби рахувати. »Так за тиждень, лист ми напише наш отец духовний,« шепнув з-тихонька, тай знов по хвили, як би му який камїнь з грудей уступив ся, вирїк веселїйше: »так; так буде добре;« а потому обернув ся до мене, тай лагїдненько, якби тое небо, щó ся з него хмара уступила, зачав промавляти: »Ходи, сядь си, спну, ту на тїй колодї, і вибачай старому, що белендит нї сесе нї тото, така то уже слабїсть старих; от видиш, уже-сь другий раз прийшов до мене, а ще-м тя

навіть не поспитав, як ти ся маєш, чи довго в школах ще треба ся мучити, і як там твої родичі, дай їм Боже здоровя! Честні то люде; давнійше бували-сьмо часто у себе, таж знаєш, спну. а тепер уже рік минає, як-есьмо ся не впадїли. Що там чувати, спну?»

— Гаразд, тату, гаразд, сказав я му на тоє: от я также жию як можу помежи добрі люди, і ще лиш єден рік маю учити ся в школах, а потому буду ся старати. аби ся де помістити в якім урядї.

Може на мандатора?» озвав ся старий.

— Ой нїт, тату, бо то дуже хлїб тяжкий, там би не єдному пану служити.

»Правда, спну, тяжкий тото хлїб: а догодиш пану. то не догодиш людем, а схоч догодити людем, то пану не догодиш; тому-ж то варт мандатор. сли ся нагодит добрий, поцтивий, честний, справедливий. щоби єго в ноги цїловати; бо в нїм мусит бути розторопність не мала, і красная душа, коли обі сторони залагодити уміє: але днесь люде такі, чи злий чи добрий аби лиш мандатор, то уже їм здає ся ворогом.»

Не хотїв-ям вспоминати Ефремови за родичів. о которих мя звїдував, і розповісти, що уже їх нїт на сьвітї, аби не ткнути знова о тую струну. що так жалібненько в єго серцю звенїла і мою розстроїла грудь. таї звернув-ям на мандатора. з которим би старушка на вчорайшу бесїду спровадити можна. і кажу: Коли-ж бо они нам надоїдают з панщиною, що витримати годї. а наші люде до роботи неохочі, лїннїві.

»Не грїши, спну, відповів менї Ефрем, трошка нїби уражений. Наші люде не суть лїннїві. Русия троха тяжкий до роботи, але не лїннївий.

Здає ми ся, що ти мені і учора тое само казав, і я ся не дивую тому; но пожди трошка, я ти розложу, як я за тое гадкую.

»Тяжко погане красним назвати, але-ж годі і красу поганити калом, зачав поцтивий старушок далі. У нас землі много, а людей ще мало; буває часто, що село від села о пів дня ходу, а помежи тії села майже всягде широкії ниви, просторонні сїножата, що ледве оком зглянеш. Що року засївають ся тії ниви, буяют трави на тих долинах, і що року управляют ся, що року збирає ся з них сьвятое зерно, косят ся трави. А хто їх управляє, хто оре, хто сїє, хто жне і задїлує їх? Ото наші селяне. Правда, що у нас ще много есть і пустарей, що в чужих краях на западі не знайдеш єдної стопи землі, щó би не була справлена, але-ж там більше есть до праці рук. Горн, вертепн, піскн, за которі би наш Русн анї погадав, аби ся до них взяти, стают ся там під рукою працювнних людей жзннм подїлем. Але, як кажу, не дивно, бо там тільки уже божого мпра, що ся уже помістити годі; як-би не обробнв і не обсїяв всі тії голетеча, то би там був що-року недостаток і голод. Тому-ж там кожднй прннужденнй до найтяжшої і найпнльнїйшої праці, уже задля того, щобн якось внжити в сьвітї, а потому задля того, що має бїльнншнй пожиток, бо все, щó му сьвятая уроднт земля, легче і дорожше спродасть. Тисячами сотнарів тнрхают там на великі возн, щó пара їх тягне, і перевозят малнм коштом з єдної сторонн в другу, з єдного краю в другнй; удержует онн тнм легкнм розвозом рївнную цїну всіх рїчей неомаль в цїлій державї і дают єднаковнй пожиток для кождого, так що тот, которнй свое зерно о сто мнль від столицї

продає, продає го майже в тій самій ціні, як тот, щó під самою меншає столицею. І тая то річ творит кожного селянина охочим, емкійшим до праці. бо му ся тая праця ліпше виплачає.

»А у нас не так; у нас Подолянин муспт о половницю менше продати свою пшеницю, бо друга половиця іде найчастше за одставу. Тому-ж можна уважати. же і ті самі селяне, щó живют коло Львова або близь якого значного міста, суть емкійші до всякого діла, так до заробку, як і до торговлі. Але-ж за тоє і не годит ся, сину, казати. аби наші селяне були лїнивими неробами; працюют они много і працюют гїрко, — поглянь на тії ланц, на тії обшарп, щó їх Галичина має, всі они обрабляют ся нашою рукою. ще нам анї Угрини анї Моравці не помагали. Наш селянин єсть лпш тяжкий до праці, і не такпй емкий як другі селяне там на западі, або навіть як і самі Нїмці, бо не має з своєї праці такого як они пожитку.

»Однакож, сину, щó правда, то не гріх; єсть і межн нашими селянами вада велика, котора як болячка дуже розгноїла ся межн народом, а то двояка і така: Наш Русин любить другим заступати ся, і не дбає за завтра.

»У нас, сину, зачав по хвилн Ефрем, господарство підданого — нїби свое, а нїби не свое, і земля нїби власна і нїби чужа. Слн отец три сини має і всіх приведе до людства і умістит їх при собі на єднім господарстві. на єднім ґрунті, і слн тії всі три сини жпют разом і з жонами і діточками, які їм Бог дасть, і не подїлят ся, аби кождому була єдна частка, бодай-би мала, але своя питома: питаю ж ся, на кого они робят? От нїби на себе і нїби не на себе, собі і не собі; бо-ж не у кождого з братей єднакові суть потреби

і не еднаковий може і учасок пожитку. Єден потребує більше, бо має кількоро діточок, а другий на малім стане, бо не має лиш єдно. Чи-ж тогди може бути ширость до праці, ємкость до діла, слп чоловік не знає, для кого працює? А як до того ще єден з тих братей єсть марнотравним або жона недбала, яка-ж межн ними може бути згода? А пійди ти, Олено! — Ніт, пійди ти, Гафо! — Зробп там, Іване! — Ба, зроби ся сам, пане! — словом зійде на тоє, щó поведінка каже: Пійди псе, пійди коте! тай на тім стане. Сли ж ще де ладна старшина, которую шануют діти, та любов братня, котора так много добра на родину зливає, тогди-ж буде лад і діло. Але-ж який тепер сьвіт, снну, які тепер діти! Господи, послідніі то ачейже надходять времена. Спн днесь старший від тата а донька мудрійша від матери, а за любов ані гадай; часом брат власного брата хотїв би в лижці води утопити, такі то часи настали днесь! І задля того-ж то нема в господарстві ладу, бо єдно другому добра не радо; нема ємкости до праці, бо єдно на друге спихає, єдно другим хотїло би ся служити, словом нема охоти до діла, бо кождий робит ніби не для себе, ніби не на своїм кавальци землі. І тоє то єсть першою причиною, що наш селянин тяжкий до праці.»

— Я би гадав, тату, що би тоє лїнивством назвати можна, перервав я му бесїду.

»Нїт, не лїнивство, спну, озвав ся Ефрем: бо уважаєм часто, же тот самий молодець, щó перше на ворошнім хлїбі так недбало газдував і все з дня на день або на другу спихав челядь, охочо робит і ємко до всякого бере ся діла, скоро лиш на свою пптомую засяде ватру, де уже добре

знає, що то ні на тата ні на брата ані свата працює ся.»

— А яка-ж би була другая причина?

»Другая, сину, причина єсть тая, що наш селянин, запавши раз в недостаток яким небудь способом, уже не дбає, аби ся з него вдобути. Слухає він дословно тих слів, що там в сьвятім письмі десь стоїт: »Не печте ся утромъ, утро вами да печет-ся«, і не позирає, як поведінка несе, ані на задне колесо ані на передне.

»Коби лиш дождати ся бульби, то уже він доволен; не дбає на тоє, що не много посадило ся, що би ліпше все на зиму спрятати належало, що би на добі заробкамн можна поживити і себе і діти; не зважає, що пізнійше і тяжше за роботу і менша буде заплата: він собі жпе як легкий козак з дня на день, і часто переблавукає божое літо, і навіть собі не збере в час того, що му Господь зародив. Ой не так ся діє в чужих краях! там люде сьвітами ідут на зарібки; там не глядає на тоє, що ще єсть що на завтра в горнец веречи, але складає божий дар на час пізнійший, на лиху годину. Там не пропяничит шелюга з того, що на день заробит, але складає ладненько до купки, аби щось до дому справити для дітей, для жінки. Там не знайдеш дитяти без сорочки, як у нас ся часто трафит, жони без ладного тонкого шматя або без обувя на зиму, хіба єї муж остатний гультай, що не тільки свое але і тоє промарнує, що жінка заробит; а таких людей всягде знайдеш. В неділю убере ся там майже кождий неомаль комірний зарібник, або тот, що лиш маленький городець має та хатину, рівно неомаль з найліпшим кметем, що має достатки і лани, і іде собі з женою до церкви, гадав бись

що то який панок. А все тое за працю рук своїх; не робят на него ні воли ні корови, лиш тії десять пальців.»

— Але-ж бо там і ліпша, тату, заплата, перервав я старому.

»Але-ж і дорожня більша, відповів мп скоро Ефрем: більше заробит, більше проїсть. Не так то, сину, не так; там нікто не заратує, здоровому там нікто не дасть кавалок хліба; а наш нарід милосердний, щодрий, не замкне долоні перед бідним, не уважаючи, чи він варт собі заробити, чи ніт. І тому-ж ся не еден спускає на людській руки; а щó важнійше: неомаль кожда дитина ходит там до школи, учит ся навикати до труду, до порядку, і приучує ся не єдного з книжок; а скоро лиш сельску школу вучит, то іде разом з татом або з мамою до роботи, і не бавукає, як по більшій часті наші діти по селі, але старає ся уже з десятим роком на себе, і робит ся трудолюбним, працювнним чоловіком; а кто робит, тот має, кто щире працює, тому ніколи ні голодно ні холодно не буде.»

— Але-ж, тату, озвав ся я до старушка: я бо гадаю, що би не належало всіх біднійших господарів недбалими називати; знаю я сам много таких, що щире працюють, але-ж якось їм, як то кажут, не іде рукою.

»В кожній кошарі суть всякії вівці. і білі і чорні і сорокати; так і межн людьми. Однакож я гадаю, що більшюю часть наших селян недбалими назвати можна, а тое, щó то говорят: не іде з рук, годило би ся перевернути на інакшу поведінку і сказати: іде їм за їх розумом. Бо-ж правда, що часто бувають випадки нещасливі межн нашими селянами, которі без устанку бют

на єдного неборака як коваль о бабку; але Бог вість. аж не недбалість наша єсть тому найчастше причиною. А захорує дитя. то чоловік собі погадає: А най то, най то; чей то, чей то. А заболіє худобина, то собі помислит: Нехай-но через нині, пораджу я ся завтра; а прийшло завтра, глянь, а ту уже нема корови; переминув ся день, два дни, а дитинка уже конає; тепер же в плач, в заводи: ходи, шукай, розбивай собою, то по гробах, то по ворожплях, то давай і найліпшого ліку, безділа! бо уже за пізно: і ще кілька хвиль, а уже і дитинки нема на сьвітї. Такі-ж то у нас люде спротятя. Може би де-що був і порадив і дитинці і коровици, але про недбалість годї. Кто-ж тогди винен, сли такому чоловікови не іде з руки? Але гейба, така то наша зла натура, коби лиш себе не чинити винним. Сам за себе не дбаємо, а на Бога складаємо.

»Тому-ж ще раз кажу, сину, що межн нашими людми розширила ся дуже тая гнилячка недбалість, і самі-сьмо тому винні, що вмагає ся в нашім краю тіснота, і рік по рокови сходит на пустше.«

— А людско добрий, поцтивий, звернув я до старушка.

»Та який же хосен, коли тут, сказав Ефрем, тут в головї нїт олію. Не здало оно ся, як чоловік дуже учений, бо тогди кусит ся і самого Бога змудровати, але ще гірше, сли слїпий і дурний як пень.«

Хотїв я ту запитати Ефрема де-що за школи, але бесїду нам перервала Гануся. Принесла она снідане. За нею прийшло мале хлопятко, може десятим роком, і двигало невеличкий ослонець. Гануся взяла від хлопця ослін, поставила перед

нами, тай накрила чистим обрусом; а потому за-
ставила хліб сьвятий, разовий але красний, жов-
теньке як віск масло в маленькім мисятю, тай в
хайнім горнятку молоко; а хлопчина побіг тим
часом до хати, і приніс два чистенькі деревяні
пугарчики.

»А чому-ж есь не взяв третого пугарчика,
Федуню?« озвав ся Ефрем до хлопчини.

А тот споглянув на Ганусю тай каже: Коли
ми панна не веліла, дідуню.

Тое слово розбудило так сильне чувство
чести в моім серцю ку тому старушкови, щом
мимо волі хопив за руку і уцілював сердечно.
Красная душе, погадав-ям собі, як же сохранны
стараеш ся осолодити недолю піднепалої літоростки
ліпшого стану; як мягенькою рукою гоїш тяжкії
рани, що судьба небес бе в серце чоловіка. Не-
навистнії люде поношают ся з нещастя, а ти да-
еш там шаність, де они глумом мечут, ти там
болієш, де они радуют ся. О, не дармо тобі дав
всемогущій Бог так глибокої дождати ся старости,
не дармо хоронив тя по всіх дорогах широкої
землі. Куда нога твоя ступала, провадив тя через
далекії сьвіти, як провадив ангел молодого Тобію,
абись повернув назад до рідної землі і аби твої
кости спочили під власною муравою, обок милої
родини.

Такії гадки промикали ся мені через душу,
і чим раз яснійше розвивала ся тая правда в
моім серцю, що праведник лицем спасителя на
сьвітї, де милость і правда в чистім сияют образї.

Ефрем не уважав на мене, знати заняла ся
его душа цілком тогди дівчатем; бо-ж і такжеї
звернув ся до хлопчини тай каже: »Не веліла?
Скоч но, скоч, сину, та принеси скоренько ще

еден пугарчик. А ти, Ганусю, чому не хоч з нами снідати? Ця не слаба ти, дитино?»

— »Ніт, дідуню, озвала ся Гануся, тай зачала біленьким фартушком ніби личко собі обтирати: я потому поснідаю, а тепер піжду ще троха до роботи.«

»До якої?» озвав ся Ефрем.

— »А сорочка,« одповіло дівча з-тихонька.

»О лишц тоє. каже Ефрем, ти би далі і очи собі виплакала над тою сорочкою.«

— »Табо-сьте веліли, аби на завтра була готова,« напункнула Гануся ще тихійше, і спустила оченята долі, як би хотіла лиш перед землею появити тую хмарку, що ся слезою розсіяла на її зрінвци. Но не укрила она її перед очима старушка. Сквапненько взяв він ю за руку тай каже: »Лиши, солодка, лишц, мені Настуня ушце. Я уже виджу, що мені про твоє мягеньке серце не мати з твоєї руки на смерть сорочки.«

Такая то сорочка! погадав я собі, і тому то закрутила ся слезка в очох тої милої сирітоньки! Чув я уже давнійше, що Ефрем ще перед приходом холери збудував собі хату з чотирох дощок, і то власною своєю рукою, і витесав з каменя крестик на свою могилу, і випросив у громади та у священника місце серед теметова і посадив там два молодії ясені, еден ніби в головах а другий в ногах свого гроба, а тепер виджу, що і рубатя казав собі пошити. О, погляньте ви, мудрії книжники мира, що-сьте проникли тайню життя і смерти; посмотріте ви, вельможі землі, що-сьте уже в пересвть ужили світа: ци гадкує кто з вас так супокійно, так холоднодушно на послідную годину? Ци вибирає ся кто з вас так старанно в путь до темної студеної могилы?

»Дівче, не плач, озвав ся Ефрем: не в'яжи мене новими огнивами до того сьвіта, которого давнійші звязи уже одна по другій попірסקали на завсе. Тяжка тому дорога, хто ся до неї не приладит належно. А старому доконче умирати; і тобі не цвите в тісній моїй хатні сьвіт. Кто знає, може ще сего тижня треба буде тобі поплшати старого Ефрема.«

— »А чому-ж то, татчнку мій дорогий, чому хоч віддаляти від себе бідную Ганусю?« перервала дівчина бесїду, і вліпла слезаве око в поцтпвого старця, которого лице, мимо старанної успльности, аби утулити жалкість свою в груди, смутною покрило ся поволокою, тай якби не довіряючи словам его, яла на его тварн слїдтити правди.

А Ефрем, знать не хотїв, аби чувство его перемогло слабую старця сплу, обернув ся до надходящого хлопця, тай взявши пугарчик від него, подав его Гануси, котора ще доси, як той путник в чужинї на роздорожу, за сьвіт си не не знала і як тая ягідка, щó ю перелка роси приляже, тяжкую слезу придержувала на красній зрінци, тай каже мягеньким голосом до неї:

»Не час нам о тім розправяти, Ганусю дитинко: гість наш не загляне до нас більше, як го будем приймати плаксами; ми собі обое за тую річ побесїдуєм, а я знаю що мя послухаєш, дитинко, і так зробиш, як я ти скажу. Подай но гостевн, щó-сь там приладила.«

Но тії слова не заспокоїли сумненького дівчати; яла она набпрати в пугарчки молока, і придушала як могла вриваючії ся з грудей стонн, але по єї блїдавенькім личку котила ся горохом слеза за слезою. І мені було дивно, щó

сей добродушний старушок мав на гадці; бо що він не задля того спішив за сорочку, яко-би уже доконче сего тиждня надіяв ся смерти, тоє мож було пізнати з его бесіди; але чому-ж би мав віддаляти тоє так мило, так щире дівчатко від себе, що так привязало ся до него, як ся привязує сьвятая земля до теплого сонця? А однакож видно було по его словах, що гадкував за тоє; і здає ся, що тая хвилька задуми, в яку перед годиною запав був старушок, рахуючи дни тиждня, вяже ся з тою гадкою.

Тяжким серцем поживав і я молоко, що ми Гануся подала, не поглянувши навіть на мене; в моїй груді пересували ся завязки всякого чувства, як ся пересуває коралик за кораликом по шовковій нитці. Був я в тім стані душі, которого описати так трудно і котрий скорше на лиці як в глибинах гадок дослідити. І жаль і радість, і надобність і невдогада, і смуток і веселість метали мною, а при тім всім ще щось більше. до чого молодому перед чужими людьми чомусь признати ся встидно. Усьміхаєте ся, мої красні читательнички? О, не сьмійте ся; єсть в кождім серцю комірка, до котрої раз в життю вкраде ся образец людский і розсьвітит ю всіма барвами сьвіта і задзвонит всіма звуками природи, що чоловік сам не знає, як му єсть, а однакож любив би собі в такім і умирати, бо хоч му чогось так жалко, а однакож так чомусь і наповидно разом. Але-ж на-що вам розповідати. знаєте ви о тім ліпше може як кто, а сли ще не знаєте, то пождіт троха, а прийде і на вас криска.

Не довго був я у Ефрема. Всіх нас залягав якийсь тоскливий смуток. Гануся мовчала, затопивши в землю зріницю, і не питала далі Ефрема,

хотяй видко було, що її серденько дуже бажало знати, щó Ефрем гадкує, но здає ся, що не сьміла звідовати старця або лякала ся учути тое, щó так страшно тревожило її душу. Ефрем сидів з заложеними руками, і не поживав божого дару; знати і его душа була ся з чувствами. А я, сам не знаю, як я сидів меж ними, лиш тое єдно знаю, щом желав розпочати якуюсь бесїду, але годї було впрвати гадок з того широкого сьвіта, куда они літали. На-послїдок взяв-ям Ефрема за руку таї кажу :

— Тату, завтра сьвято (було то сьвятоє Преображеніє), чи позволите під вечір прийти до себе; та бим ще послухав вашого розумного слова, бо мені з неділі треба назад до Львова — а хто знає, чи буду уже на Глухівци, бо з тим роком минає і слободний мій вік; треба буде зачати на кавалець хліба робити.

»Ти поїдеш до Львова, сину, відозвав ся Ефрем: а чи не знаєш ти там одного старого впслуженого — але тяжко, тяжко,« звернув такжей старушок, а потому, як-би погодивши ся з гадками, щó скоренько по голові здавали ся перебігати, підніс правую свою руку, поблагословив мене таї каже: »Прийди ще, сину, прийди і завтра і позавтра, і кїлько ще часу будеш мати; і вибачай, що-сь місто веселости наслухав ся у нас бїльше смутку. Такий то наш сьвіт; родимо ся, плачем; умираємо, плачем. — Ганусю, проси но гостя, най ще буде ласкав хоть кавальчик хліба укусити, та перестань уже сумовати, дитино.«

— Дякую красенько, тату, і вам дякую, нанно, вимовив-ям по тихоньки, як-бим соромив ся називати ю по імени; мило би мені було, абим вас завтра застав веселїйшою.

— »Чей Бог дасть,« шепнула Гануся, і поглянула на мене оком, в котрім ціле горе нещасливої спроти так сумненько забряскло, як брящит на небі червоная згар по заході сонця.

Не радо я попрощав ся, але-ж в моїй груді було занадто тісно. аби довше з ними пробувати, і пійшов-ям далеко долинами, щó ся за селом понад крутою річкою розтягають, шукати за чимось, чого-м сам не відав...

III.

На другий день не хотів я теряти хвилі, в котрій би хоть раз перед моїм виїздом до Львова мож було з так стареньким і так бувалим чоловіком побесідовати, яких на світі так мало, і вибрав-ям ся до Ефрема, ще лиш з полудня ся зверло; крім того пігнало ото мя ще тоє, що-м желав довідати ся крайної гадки за Ганусю, чому він тую спроту не хоче при собі придержати до своєї смерті? і щó тая молодая блінка пічне в широкім світі без опіки, без захорони, в світі, де буря гуде, де спроті пробути так тяжко?

Вийшов я від сестри. щó в тім самім селі була за мельником. і спішив до знакомої хатини у кінці села. де Ефрем мешкав. День був парний, а діяло ся уже з полудня: небо зачало ся хмарками заносити, а з-далека від запада чути було тяжкії гримоти. Сюда і тудя на улиці сиділи поперед хати честнії людкове: то поважні господарі з сусідами, то жони з челядію таї дїточками. А всі в біленькім иматю, хотяй то була пятниця, знати що господниї люблял хайность і дбали на тоє, щó так мило красит кождую невісту, на чистоту. Дівчата позачесовані гарно, якби до він-

чаня, і позакоспчовані сьвіжими квітками, бавпли ся то молодими орішками, щó знати учора за худобою по хащах назбірали, то метали на себе квітками, щó з городців по-перед хати красенькск устроених зривали, а дорослі сиділи коло матерей та своени, уважаючи на поважні їх бесіди. Як то мила така згода, така забава! До таких людей аж щось тягне чоловіка.

»Слава Ісусу!« — »Слава во вікн!« поздоровляли мене тії честні громадяне, і який такий господар або молодець зняв поважно кресаню і поклонив ся красенько, а хлопчики жовтоволосі вбїгали ціловати мя в руку. Хотьїй того чоловік не вимагає і не требує, а часто му докучит навіть, а еднак то кождому мило, сли мала дитинка ко старшому шаність знає. Красна то річ, погадав-ем собі, прїзвичаювати дитинку до такої шаности; бїльше она приносить тим пожитку собі, як тому, кому честь віддає. Така дитинка стає ся кождому млїйшою, раднїйшою, і здає ся, що она нам уже ближшою, нїби уже своя. Ой шаність другого несе чоловікови великий пожед!

Спїшив я скорше через село, бо уже і люде яли ся забирати до хат, і гримоти яли зближати ся чим раз скорше, а дощ грубими кроплями полїтав то сям то там, і в сам добрий час прибїг-ям до Ефрема.

На порозї стрїтив-ям Ганусю, сидїла она і держала книжечку в руках, уже дуже старенькую, знати ще по мамі змерщна. В книжечцї дозрів я билиночку корольки, которую старанно складала, а на колїнах видно було бїльше таких билинок тай порозметаних листочків. Шукаеш за щастем, погадав-ям скоро; о кобись лиш знайшла, красная душе, бо у сироти так тяженько щастя!

Скоро мя узріла, схопила ся хибко, тай ніби цвїтка, щó їй напрасно блеск сонця аж в серденько загляне, заповніла ся легонько, і склонивши ся складно завела мя до хатини. Не буду розповідати за тоє, щó-м застав в тій хаті, бо-ж знаєте самі добре, що по хатах наших селян нема ані дорогих ані так сьвітлих річей, що би велику на себе увагу могли звернути: однакож за тоє вспімнути годит ся, що в цілій хатині так було чисто, стіл та лавиці та постіль так біленькі, що аж мило поглянути. Но тоє не дивно. Ефрем любив завсе хайність і порядок, хотяй був в так глибокій старості; і передше, о кілько собі пригадую, заставав я у него такий самий лад, туюж саму чистість, і тому-ж не звертала тая порядочність на себе мого ока; але звернули мою увагу два чоловіки, щó коло Ефрема сидїли.

Єден з них був уже підстарілий, поважний, статочний; подоба єго лица оказувала побожність і розвагу: чоло поморщене, як би го лемішом порав, вістило, що не єдна думка переснувала ся по єго голові, а з протяглої і вирізаної твари можна було спізнати, що характер душі єго твердий, постійний. Око здавало ся студене і сунокоїне, але-ж однак розляв ся по єго зрівниши якийсь огонь, скоро лиш зачав бесїду. Єго товариш був чоловік рахуючий до трийцять лїт. високий, сухерлявий, снідого лица: ціла єго подоба знаменовала щось незвичлого а ораз і троха пристрастного. Сивими маленькими своїми очима метав він скоренько то сюда то туду, а на єго устах грали часами ніби упор, то ніби недовіре.

Скоро-м прийшов, повстали обидва і глянули на мене оком підозрїлости і невдогодя, а молодший хопив уже і за шапку, аби відав ухилитись. Як

то наш люд бідний, погадав-ям собі: уже привик до того, же ему кожний, щó в сукмані, здає ся его ворогом бути. Однак зараз успокоїли ся тії люде, скоро-м по съвѣторускому до них промовив. Ой бесіда своя, то наповида кождому серцю. Верж едним словом, а своїм, то уже-сь ся побратав, уже-сь товариш.

»Слава Ісусу!« — »Слава во віки!« одрекли люде, а Ефрем, приложивши руку над очи, поглянув з-під оконця на мене тай каже: »Чи то ви, вийте?«

— Ой ні, тату, то я, озвав-ям ся скоро до старого, тай зачав ся з ним витати, а потому поздоровкавши і два наші товариші, просив-ям їх, аби собі назад посідали, тай кажу: Тії честні кметі запевне прийшли на пораду, та може мають такую річ, що би не належало мені о тім знати.

А Ефрем на тое: »А де-ж би старий Ефрем розкладав такі розговори, которі би встидали ся перед сьвітом. От тії честні люде ходили до церковці на Поліну, тай повертаючи до дому вступили до старого: та дай їм Боже здорове за тое! Як же ся маеш, спну? Ганусю, подай но стільчик, най собі наш гість сяде.«

— Гаразд, тату, гаразд, одвітив я Ефремови, тай сів собі біля него, тай аби розпочати яку бесіду, озвав-ям ся далі: Красні і честні діти маєте ту в селі; куда-м переходив, то всягде дізнавав-ям такої шаности, аж мило.

— »Бо старшого годит ся пошанувати,« одповів ми перший товариш, которий називав ся Максим.

А Ефрем на тое: »Та оно правда, що діточки ладні, але щó-ж з того, коли тото росте

як лобода в лісі, без науки, без світла; тому-ж то і всі помітють хлопом як гнилим яблуком, хто не хоче, то го ошукає, хто іно хоче, то го скривдит. хто іно хоче, то го з путн зведе: Господи, змилуй ся!»

Дуже-м рад був тому, що ся дало так легко звернути увагу старушка на тое поле, і запитав-ям далі: Та чому-ж бо громади раз не прийдут уже до розуму, та не постарают ся в кождім селі о школу, та-ж то не доконче так тяжко о тое.

»Бо самі ся ще нічого не учили, замітив Ефрем, та тому не знают хісна з науки. У наших селян таке діло: Не увірит, док не змірит.»

— »Ой правду кажете, дядю, озвав ся Мавсим: тот, щó троха письма знає, той старає ся доконче. аби і єго дитина щось знала, а простак каже: от я якось жию без азбукв, тай моя дитина може жити; не всім бути попамн. даруйте за слово, та дякамн, ще би го скорше в бранці взяли. Таке то мудроване наше!»

»Табо-ж то тое найгірше. що ся на себе та на давній часн відкликуюм, зачав Ефрем. Кождий вік має свій світ. Давнійше і хат не було; жилисьмо в ямах, і якось ся жило, але нікто не скаже, що би хата не була щось ліпшого від ямн. Я впадав люди, щó ся волочат з місця на місце з дїтьми. з челядію тай худібкою, а кто уже волочити ся не може або через старість або через калїцтво. того самі забивают; син заріже власного тата, мати утопит власную дитину. Так робят они, так робили їх дїди, так їх прадїди, але ци добре они робят?»

Тогди озвав ся молодший товариш, которому на імя було Яцько: Красній дїти, але щó-ж, коли пани так нас поздирали, що далі і дїти годувати

годі; от і тепер ходимо в праві і самі не знаєм, щó робити: ци правовати ся далі, ци самим собі зробити правду.

— Я би вам сказав мою гадку, честніі людкове, озвав ся я до него, але коли-ж селянин кождий не довірює тому, щó в сукмані, бо гадає, що такий завсе з панами мусит ся держати за руки. От найліпше поспитайте Ефрема, а і з евангелія не вичитаєте красної поради.

На тії слова озвав ся старушок тай каже: »Моя рада коротка і я їм уже казав, що треба ждати, щó суди на тое скажут. В силоміць щось видирати есть розбоем, которий справедливость завсе укарати мусит, бо таким правом мав би кождий правду, кто би був сильнійшим, для бідного і слабенького не було би тогди правди в сьвітї, а закон став би ся бездільним, непотрібним.«

— »А коли-ж тое право тягне ся уже так довго, а пани надоїдают нам так дуже, що уже видержати гбді,« озвав ся на тое молодший товариш.

»Іване, Іване! звернув Ефрем. тай каже: Лиш гаразду годі знести, а біда якось несе ся. Без законів нема добра на сьвітї. Закон становит найбільшое добро для краю, есть то хата, котора люди від слоти і бурі, від люти і спеки, від напасти і злоби хоронит; док тая хата ціла, без шпар і заломів, доти нам в ній благо, а виважи лиш одну дилину, вже-ж тобі тогди не мешкане в ній. Так же то і з вашим правом: скоро би слобідно було і годило ся в силоміць відбирати яку небудь власність, чи то по кривді чи навіть по правді, тогди-ж нема межи такими людьми більше добра, бо уже вивалена една дилана з закона, ушкоджена

затишная хата. Але той робит, щó за своє не дбає і не упоминає ся за кривду, але-ж той ще гірше, щó сам собі хоче становити правду. бо своя правда часто чужа кривда.»

Не по ладу здавала ся бути тая наука для молодого товариша, бо і зараз став забирати ся в свою путь; але старий покивав головою, як-би на знак, що і у него така гадка, і обернувши ся до Ефрема взяв го за руку тай каже :

— »Годі-ж бо то, дядю, нинішній молодий сьвіт перебороти. Пустя віз з високої гори, а маєш образ нинішнього сьвіта; не спиниш, не задержиш, хоть-бись ся лавою стелив. Але щó-ж робити, коли молодому терпцю нестает; а старий терпит, бо так навик від віка, і за свій гаразд уже не дбає на сьвітї, хйба го ся надїє там,« тай показав на землю.

»Правду кажеш, Максиме: хйба в гробі наш гаразд.«

— Але-ж бо ми говорили за діти, перервав я бесїду, аби знова звернути увагу на нужденний стан нашого темного селянина, а прийшли-сьмо до старости; зачали-сьмо від коліски, а кінчимо на гробі.

»Така нам всїм дорога, відповів Ефрем: лише в тїм єсть єдина розлука, що тая дорога єдному сьвітла а другому темна, як чия частка.«

— »Як ви тоє гадаєте?« озвав ся молодший товариш.

»От послушайте, взяв Ефрем за слово. Єден отець мав пять синів. Всїх любив щире, але най-молодшого найбільше; а був собі кметь заможний. Ні соли ні хлїба не забракло в єго хатї, лиш єдного не дав му Господь, с. є. довгого віку. В саму пору, коли-би діти на власний хлїб відставляти,

умирає тато. Жаль ему було ще світ лишати, але щоб-ж, від смерти не відкупиш ся. На смертельній постели кляче він свої сини перед себе, тай каже: Сини мої возлюблені, я уже умираю і вас лишаю. Щоб-м призбрав, тото все ваше. Тобі, найстаршій, зіставляю хату, стодоли, комори і все господарство, возьми, працєю і будь щасливим. Тобі, молодшій, двадцять волів і трицять коров; возьми, пильнуй і будь щасливим. Тобі, третій, даю сто овець і десять коней; годуї, пильнуй і будь щасливим. А тобі, четвертий, зіставляю сто червоних, купчи, заробляй і будь щасливим. А тепер ходіт ближше, най вас поблагословлю. Всі чотири поставали на коліна і уже хотів тато підносити руку, аби їх поблагословити, аж ту наймолодшій озвав ся тай каже: Тату! А я-ж не твоя дитина? — Моя, сину, моя, і наймиліша моя. — А чому-ж мені не відказуеш нічого? — Бо ти, сину, взяв уже найкрасшу часть, ти взяв собі науку.»

— »О, дуже ладно сказав, озвав ся Максим. Все суєта: огонь спалит достатки, припадок згирит худобу, злодій украде гроші, і чоловік як був бідним, так зістане бідним; а науки нікто тобі не вдре. А наука, то світло, щоб по дорозі життя чоловікови світит. Коби раз люде спізнали, якую они прислугу дітям своїм через науку могут учинити, коби раз перестали вспомагати жидів а працювали на себе, та чей би счезла тая недоля від нас, щоб як пявка чим раз глубше всає ся в наше серце.»

— А чому-ж бо не старают ся розумніші вложити пожиток громадам, щоб для їх дітей з науки впливає? заверг я їм на тое.

»Сину! одповів Ефрем: наш селянин такий,

що чим більше йому договорюють, тим більше не вірять: а по правді сказавши, і уряди за тоє не дбають. У нас заведе школу хіба честний війт та ревний сьвященник. а як прийде на розволоки, то з'їдять сороки.»

— Правда, людкове, озвав ся я: где честний уряд в селі та ревний сьвященник, там і школа єсть, і діти суть в школі; а где війт ледащо і сьвященник не онь дбалий або уже старенький, там годі за школу: а сли школа єсть, то хіба лиш єдні стїни.

— »А я такої гадаю, що всій біді тільки наші пани винні,« озвав ся молодший товариш, тай взяв за шапку, аби забрати ся домів.

А Ефрем ему на тоє: »Не буду ся з тобою суперечити, чоловіче, бо і в тім много правди, але лиш тоє годило би ся сказати, що поведінка голосит: Іван кличесь на пана, а пан кличесь на Івана, а обидва виноваті.«

При тій бесіді надстав дощ троха, хоть в хмарах ще гуділо: знати надтих крихтинку, як то часто перед великою навальницею буває, а наші товариші, увидівши тую добрую хвилю, попращали ся тай пішли до себе.

Я позістав ся сам з Ефремом, не було в хатині кромі нас лиш єдина Гануся. Сиділа она під віконцем, і не знаю сказати, чи думала она тиху гадку, чи може боролася сама з собою в чувствах, які займають часто молодое серце, коли на широкий сьвіт гляне, а на тім широкім сьвіті так радістно і утішно, а само в собі так пусто знайде. Часто розсьвітла ся єї зрінця щось ніби мужескою відвагою, що на резигнацію походила, то знов розляла ся їй по личку така надобная лагідність, питома єї миленькому естеству, же гадав

бпсь, що то зірничка зараня витає, а в очох забриніла дрібная слезка, як кропінка роси на молодім первіснку. І барва личка була днесь повнійша, відав вигріло ю розчулене серце, і ціла подоба мала щось так чарівного, щось так наповидного в собі, що мені годі було від того дівчати звернути ока, і був бим сидів так цілії віки вліпивши око в тоє чистое небо ярного поранка, і був бим слідив всіма зміслами всякі затіни і всі хмарочки, щó на нїм як по ниточці перелки пересували ся, сли-би не питанє старушка вврвало мя з тої задуми.

»Знаєш ти, сину, запитав Ефрем, щó я на пути цілого мого життя знайшов на сьвітї, а знайшов всягде, і межн бідними і межн вельможами, і межн християнами і бисурминами, і межн тими навіть, щó нич за Бога не знають? От знайшов я тоє, що всі одного желают; всі желают гаразду на сьвітї, а всі бездільно желают, всі надармо за ним падають ся. — Сядьте, діточки, близше коло мене; ходи сюда, Ганусенько моя, мій квіточку милий, і не сумуй, бо ми смерть поскорим. Щó мусит бути, перед тим не тревожи свого серця. І я умирати мушу, бо-м уже старий, і дпятого-ж готов, хотяй-би так-жеї, а ти доню, мусиш пійти від мене в широкий сьвіт, бо-сь молода, и при мені довше ти пробувати годї, задля того віддай ся на волю Бога, которий ніколи для нас зле не промишляе.»

Мірковав я достаточнo, же учорайша бесіда старушка не тайна уже ачейже дівчату і же тая річ завладіла єї мягеньким серцем так, що тяжко було усмирити чувство о тільки, аби ся не відбило на личку і на цілій подобі, але для мене було ще все тайним і днесь ще більше непокоїло і мою грудь. Но Ефрем не любив розкладати

о домових своїх замислах ніколи, а я не сьмів питати ся, бо-м ся бояв сам на собі зради. Тому-ж мовчав я, хоть мя каменем на серце тисло, а Ефрем так розпочав далі:

»Добре тот честний чоловічок казав, що наша надія на гаразд хйба в гробі. Ви, діточки, ще молоді, і не схочете може тому увірити, бо перед молодим оком сьвіт завсе широкій а надія завсе ясна, але скоро чоловік половицю віка свого за собою лишит, тому чим раз тіснійше ся чинит на землі і хйба під суровою землею зробит му ся широко. Раз мені придарило ся стрітити з єдним стареньким пустинником магометаньским на берегах Африки, і той мені розповідав казку, котора в мойй памяти не загинула, бо-ж великую в собі містила правду. Казав він так:

»Раз прийшов до єдного сідого пустинника, до мудрого Омара, молодець богатий і яркого серця, і каже до него:

Ти довго жпв на сьвіті і видів-есь много людей: скажи ж мені, мудрий Омаре, щó ти видів на сьвіті?

»Щó я видів, я ти скажу, відповів пустинник. Послухай, молоде, старого Омара:

«Єдного дня я встав рано, і увидів перші лучі всходящого сонця, а перші лучі узріли мене. І я собі погадав: пійду я там, где всходит сонце: і пійшов я далеко, далеко. В тій стороні, где всходит сонце, знайшов я сад прекрасний, сад так веселий, цьвітущий і вонний, же-м гадав, що то сад божий. Люде, щó в нїм промешкували, були так прекрасні і щасливі, що нї передше нї потому я не видав їм подібних. Щастє і доля процьвітало їм в очох, говорило в їх словах,

дишало їм в груди; однакж я довідав ся, що і ті щасливі люде желали такой гаразду. І я подумав сам в собі: верну я ся назад в мою пустиню. І вернув-ям назад.

»Ще одного дня я встав рано, дуже рано, і увидів перші лучі всходящого сонця а перші лучі узріли мене. І погадав я: пійду я там, где всходит сонце, і пійшов я далеко, далеко. В тій стороні, где всходит сонце, знайшов я місто, так велике і так красне, що ні передше ні потому я не видів такого. Доми вносили ся як гори, нарід котив ся по улицях як море; богацтва було — тьма, і всякого достатку було так много, як води у яри: но всі желали — гаразду. Я запитав: А де-ж є сад? А мені сказали: Ту жием ми, ту жили наші отці, жили діди і прадіди наші, і нікто не тямит, аби коли був тут який сад. І я вернув ся впять в мою пустиню.

»І ще одного дня я встав рано, дуже рано, і погадав собі: Пійду я там, где всходит сонце. І пійшов я. В тій стороні, где всходит сонце, увидів я широке море, покрите огромними лодями. Лоді були наповнені богацтвом, весь нарід плаваючий суетив ся, розбивав ся і шумів, пливучи на всі стороны і перебігаючи еден другого. Я запитав: А куда гоните? А мені одповіли: там де гаразд.

»Я знов запитав: А где-ж гаразд? А мені показав еден там, другий там, а третій там. І я порозумів, що всі они тільки желали гаразду, а нікто не знав, де его знайти. Тогди-м ще запитав: А где-ж є місто? А мені одповіли: Ту пливем ми, ту пливали наші тати і наші діди і прадіди, і нікто не тямит, аби ту коли було яке місто. І я вернув ся впять в мою пустиню.

»І ще єдного дня я встав рано, дуже рано ; і погадав я собі: пійду ще раз там, где всходить сонце. І пійшов-ям. В тій сторонї, где всходить сонце, я зобачив поле, широке як море а глухе мов могила; од краю до краю засіяне було оно гробами і надгробними памятниками. Все було так старе і так дике, що здавало ся, же віки перешуміли від того часу, як замешкала смерть на тім широкім полі. І я підійшов до єдного памятника і глядів напису, і я знайшов і прочитав; на нїм було написано: »Гроби гаразду.« І я запав в сумную задуму і запитав: А где-ж єсть море, где суть лодї і нарід плаваючий? Но ніхто не одповів менї, бо уже ніхто — не желав гаразду. І я вернув ся назад в мою пустиню; і від того часу я позираю частше на захід як на всхід мого життя.»

»Там-же то, на заходї нашого життя, наш гаразд, зачав далї старець, укїнчивши повістку свою. І так бувало з первовіка, і так завсе буде. Віки плинут по віках, покоління настают по поколіннях, земля сьвятая змінє лице свое, а душа людска все єднакова. На місце, где процвітали красні огороди, понарастали гроби наповнені людскими кістьми, а по тих гробах воздвигают ся знов величественні міста; міста розпадают ся в розвалини знова, а землю, где они стояли, підлизуют морскі води; а тії води знова тручає величественная рука времен на другїї сторони, і там, где шуміло безденное море, знов сьвіжії люде і сьвіжі гроби. А через всі тії віки, через всі тії покоління, по-над всі тії гроби лиш єдна червонїє ся згар людского серця, єдно желанїє, єдна туга за гараздом, і не утихне она і не угасне она, хїба

по заході житейского сонця, хиба в гробовій могилі.

»Але молодь того не знає, бо молодому завсе сонце на сході, і не увірит тому, бо кожде нове покоління гадкує, що аж оно знайшло камінь премудрости світа, за котрим єго діди і прадіди бездільно гляділи.«

Так розправляв Ефрем, а єго зріниця, хоть так слаба, ясніла як лице Мойсея, коли ізбранний люд божий до приобіцяного провадив краю.

Тим часом змагала ся на дворі чим раз більша буря, чорнії хмари розлягали ся чим раз ширше по-над мале наше село, громи били за громами, а вихор як літавиця лютив ся помежи маленькій хати.

Дівчина встала, накрила стіл чистим обрусом, і звернула ся до дверей; но ледви вийшла за двері, вертає так жеї назад тай каже сквапно: Дідуню, якийсь гість! »Богу слава! одповів Ефрем: гість в дім, радість з ним! мовляли старі люде.«

Но ледво тое слово вирік, аж ту садит якийсь гет-гет уже підстарілий товстий єгомосць, которого одежа щось нїби на якогось вислуженого войскового заносила. Ледве втиснув ся через тісні двері і ноги через поріг пересадив, тай зараз крикнув на цілу хату, як би до цілого баталіону: »Старий! а чи дихаєш ти ще, ге?«

»Чи то ви, пане гетмане?« відповів старий з-під віконця, тай схопив ся що сила з лавочки, тай нуж свого гетмана ціловати тай стискати за руку тай обнимати, тай за здорове звідувати тай до стола просити, що аж гетман крикнув: »Буде уже того, діду, буде; бо і я мав якусь маму, що

мя не з каменя витесала. але тепер преч з тим.
— Где ти, Яцьку, ге?»

Ту вбіг Яцько, тот сам, которого недавно виділи-сьмо у Ефрема.

»Слухай но, кметю, зачав до него капитан: іди поможи вложити ксні тай натоьмити до стайні. А тогди прийдеши до мене, абим ти подякував за тоє, що-сь чоловік честний.« Потому обернув ся до старого тай каже: »Тот чоловік стрітив нас над тим проклятим вашим ставом у кінци села, і коби не він, то би-сьте нас були шукали завтра під лотоками. На самій греблі, куди ледво два таких худеньких, як ось я, могут по-при себе перейти, напала мя так страшна буря, що туй-туй мене разом з возом тай з кіньми в став не всадила; а до того як яли бити громи а дощ гнати в очи, що тяжко було учинити кроку, не скупавши ся в ставі. На щастє надбіг тот чоловік, пірвав коні за ліци тай перепровадив через греблю.«

»А где-ж ви ся вибрали, пане гетмане, такими дорогами?» запитав Ефрем.

»Та чей не на зальоти, старий, одвітив капитан. Ще раз, брате, зобачити ся з тобою, ще раз, каліко, поговорити з тобою, тоє мене привело сюда.«

»Та най вам Бог всемогущий продовжит віка за тоє, сказав Ефрем, що-сьте не забули на давного свого товариша, що́ через двадцять літ служив з вами цареві і поділяв разом і зле і добре, і долю і недолю.«

»Ефреме! озвав ся капитан: і щось ще більше учинив як тоє, бо виратовав від смерти — о ходи сюда, брате, най тя поцілую.«

І знова яли ся обидва старушки обнімати тай ціловати, як два сивенькі голуби, тай посідавши собі на лавці яли розповідати за давні часи: як то они разом служили, як ся розлучили, коли Ефрем дістав ся зараз в першій французкій війні в неволю, як капитан дослужив ся достоїнства, хотяй був також простого стану, як пійшов в пенсію, як они знов припадком знайшли ся в Львові, тай знов не виділи ся через довгі літа, як оден о другім звідував ся через люди, чи ще жие на сьвітї, як з того регіменту лиш двох товаришів найдавнішої бранки ходит ще по сьвітү, — і знов стискали ся за руки тай обнімали ся, як тії маленькі діти. А ми слухали з Ганусею тої бесіди і любовали ся тим дружеством двох старушків, і нараз видів-ям, як слеза закрутила ся в еї очох, коли учула, як Ефрем перетерпів много на сьвітї. На-послідок, коли уже виговорили ся до волі наші старенькі, зачав капитан і за нас звідувати ся, а Гануся розпочала глядати за почесною для так несподіваного і так почитеного гостя.

Я не забавляв довго і забрав ся, скоро надстала буря, до сестри. На другий день з полудня пійшов я ще раз до Ефрема, аби з ним попрощати ся, бо-ж і мене кликали мої обовязки до Львова. Знав я, що мое пращане буде болезне, бо-м ся мав попрощати з чоловіком, якого другий раз заледве здибю на сьвітї і которого душа моя так любила, як любить земля поранную росу, щó еї цвїточкам і корм і силу надає. Але-м не гадав ще застати старого вислуженого капитана. ані не предчував-ям того, щó-м ту обачив.

*

Ще здалека увидів-ям коні капітана запряжені на подвірю перед хатою Ефрема. Приходжу до хати, а там стоїт Гануся перед старушками. тай заливає ся слезамв.

»Чи-ж мені такої лишати вас, татунечку мій дорогий, лебеділа она: чи-ж мені знов іти межн чужі люди? Та чому-ж не дозволите, аби я коло вас пробула, доки божа воля, та вас пильновала та вас заходила? Я пійду, а вам кто ту їсточкн зварит та ліжечко постелит, та хатину замете та рубаточку випере? Кто вас догляне, як хрानь Боже слабість яка звалит вас цілком на постіль? Кто подасть водвиці, як занедужаєте? Ах, не буде кому, татуньку, не буде! Я маю другого тата, зачала шльохаючи ще більше і всказала на капітана, бо кто Ефрема любит, кто вашим єсть другом, той певне і мені татом буде; але-ж кто вам буде тепер донькою, кто вам замкне очн, як Бог годину пришле! О не віддаляй мене від себе, дідуню солодкий. Я не багну за сьвітом; у мене тільки сьвіта, що в хаті Ефрема. Я не хочу межн люди, люде не привернут мені Ефрема. О, не віддаляйте мене від себе!«

Так лебеділо бідне дівча, а слези єї точили ся горохом по блідавеньким личку. А Ефрем боров ся сам з собою, і видно було, що тая розлука була тяжка для него печаль. Але его воля була сильна, хоть серце чувство зломлю. »Не плач, дитино, озвав ся він до неї: мені уже не много потреба на сьвіті — чотири дошки та кілька пядей землі; і кто знає, може завтра Бог пришле годину. А до тої години приладив я ся, Богу слава, а за решту я не дбаю. А тобі ще лиш сонце всходить, тому-ж іди в сьвіт; ту маеш дру-

гого тата, як-есь сама казала, а сли-би і того закликав Бог до себе, бо старому доконче умирати, то єсть ще отець на небі, щó о сиротах ніколи не забуває. Кто знає, чи я тебе уже коли ту обачу, дитино моя солодка, але там узримо ся певно.»

Не годен я дальше виписати тої хвилі, щó тепер наступила. Якби ріднесенька дитина від рідної матери, так розлучала ся тая чуженькая сирота від чужого старця. То ціловала го в ноги то в руки; то відходила, то знов ся вертала; то знов проспала, аби могла хоть на зиму прийти назад до него, то знов ціловала то в руки то в ноги, що ми аж дивно було, як може вдячність привязати нас так сільно до чоловіка, которого передше ні знали-сьмо ні виділи-сьмо на сьвіті. На-послідок крикнув капітан: »Дівче, сідай! бо я виджу, що тому далі кінця не буде; а ти, товаришу, бувай ми здоров! Ачей-же уже не зобачимо ся, нім ся заберем спати« — і притиснув го сердечно до грудей і виточив ся по-легки з хати і посадивши коло себе Ганусю, пошумів назад до Львова.

Довго глядів за ними Ефрем, доки слабе старушка око могло дослідити їх в дали. Потому обтер сльози з очей, глянув на мене тай каже: »Тепер коби смерть, то би чоловік закінчив своє на землі діло« — тай попрощавши ся зо мною, звів білую як молоко голову, тай поліз по-легоньки до хати.

Таким то був чоловіком Ефрем старий, і такі его розговори. Много розповідают за него сусіди, а все, щó розповідают, заслугує на память у людей; бо его слово було чисте і здорове зерно, вироще на ріли великого досьвіду. Не довго уже

жив потому на світі: розповідають, що днем перед смертю ще лазив о палици, замовив собі погріб у сьвященника, розпорядив спадщиною, прийняв божий дар, і як би прочував свою годину, убрав ся в смертельну сорочку, щоб му его Гануся ушла, ляг ніби до спочинку, та й заснув на віки.

А Гануся?

Три роки пробула она у Ефремового товариша, у честного старенького каптана, і стала ся для него тим, чим була для Ефрема. Ще за життя его віддала ся, і єсть тепер... моею дорогою подругою.

3. МЕСТЬ ВЕРХОВИНЦЯ.

(ПОВІСТКА З ПРАВДИВОГО СЛІЧЛЮ.)

I.

Ой пійду я межи гори, там де живют бойки,
Де музика дрібно грає, скачут по легойкн.

Піснь народн.

В темних горах наших Бескидів, в стороні протягаючій ся від Самбірського округа до Станиславських верхів, лежить земля давнійше Тухольщина названа, а на ній при самій угорській границі знаходит ся село Рожанка.

Не так велике як розтягле, протягає ся оно помежи двома широкими полонинами по-над невеличкнй криштальнй поточок, і припврає вижним кінцем аж до Добошівки, найвисшого хребта велитів, щó то мов камінні стінн творят границу ко Угорщині. Вздовж по-над селом дрімают старинні бори яловії та кедровії, відвічне прибіжнице всякої зьвірини, і оточають свої верхи та полонини заедно красним, вічно зеленим вінцем. По-над сквапливим потоком, в котрого срібернй водици червінь, цяткований пструг та пир жовтокрилий гуляє, помежи стрімкими небосяглими верхами, де ти майже щó крок страшні відвічними ломами позавалювані розвали путь перетинають, ве ся вузонька гірська дорожинка і веде тя до села. Посеред села межи двома потічками, нїби на маленькїм острові, стоїт обширна церковця,

храм св. Духа; коло церкви на горбочку теметів, а коло теметова мала хижина, а в тій хижині мешкала перед кільканадцятьма літами вдовиця Олена Наливайчиха.

Убога але поцтыва, не молода але рухава, жила она в селі чесно і мирно, зарабляла, не маючи лише малий городець, як могла помежи кметі і не дивила ся, як то кажут, нікому в горнець. За-тоє любили всі Наливайчиху і шанували стару, хотяй небіжчик єї муж Бог знає звідки приплив до Рожанки і троха був скрутнявий чоловік, та любив ся такої і напивати. Знала она всі жіночкі роботи, і не ліновала ся взяти, як то кажут, ні за студене ні за горяче; одного лише не уміла, т. є. баяти та ворожити. Але тоє надавало їй ще більшу шаність у розважних людий, що добре знають: що всяческа я лише у Бога і через Бога. Особливо любили Наливайчиху заможні кметихи за єї щирю роботу, і не опускали ніколи в лихій годні. А треба було в зимі запомогти, то для неї всюда отворена двер; а прийшла неділя, то бач якби з намови принесла єдна богачка молока, друга сира, а трета хліба; а найшла ся часто і така, що і лопатку з баранця принесла. А надійшли сьвята, Рождество Христове або Великдень, то у нашої бабки ласка божа, всего до волі. Часто навіть бувало, що з того, що їй поносили кметихи в подарці, она ще біднійшим від неї могла децо уділити. Але-ж бо треба сказати, що в Рожанці і во всіх верховиньских посторонних селах християне за бідних дуже памятают. Там не єдну сироту вигодуют честній людкове, там не єден живит ся подільский каліка, хотяй там, як то кажут, хлібови кінець. За-тоє дає їм Бог довгий вік, тай від худібки заразу відвертає. Сто літ

прожити, не велике там диво, а гибель на худобу не бувала там з пресуд-віка.

А мала Наливайчиха сина одинака іменем Продана. Був то хлопак рослий як стрімка ялиця, легкий як олень з бору, черствий як полонинна вода, гожий, веселий, як весна, а за красу і ніщо казати; словом був то собі легінь, яких мзла, а в Рожанці ачей-же і байдуже найдеш. Як розпустив чорненькі кучерки, заверг сїрачком на лїве плече, закосичив (замаїв) кресаню, підкрутив молоденький вус, і вийшов на зарінок, то яка така дївчина відчинила віконце, або і вибігла на ворота; бо кажу вам, що щось якби ланцом тягло до него. А ємкий до всего. Ніхто не заграв ліпше на сопівці, не загудів на трумбеті, ба і на скрипці не було над него. Нераз то пірвав він скрипку від музпки, та як став дрібненького витинати, та присвистовати та приспівовати та приговорювати, то аж хата ходила а молодиці аж по лавицях ся клали. А як взяв яку в танець, то аж з кожного волоска потекло, і щасте еї, сли ходаків не погубила. Але і до роботи не був він послідний. З вівцями перший на полонині, а в кісьбі ішов перед господаром. А служив він у найпершого кметя в Рожанці, у Дмитра Кожана.

Приязний і чемний, вязав він ся з кождим в щирю дружбу; але горе тому, хто ся поважив стати ему в дорозі, і треба було сїдої голови, аби Продана поскоромити в гніві. Бо треба сказати, що старших дуже шановав. За тое любила его дуже старшина в селі, і навіть самі старенький пан-отець Андрей дуже радо з ним розмовляли. Бо-ж був він і услужний, як то кажут, май як власна дитина. І Дмитро Кожан, его ґазда, шановав го, мов-то свояка; але стара Кожаниха, не

знати чому, не онь му була рада. Вівчар, якого пошукати, стояв він за праву руку у Кожана, а найбільше про свою пушку. Ей бо-ж то ся був ватас, яких мало! Хоть ще молод, а Продана імя знала ціла Тухольщина. Умів він витропити звіра, хотяй би і край Бескида, і не лякав ся і рисови заглянути в очі. А спіткнутись з медведьом, то-ж то єму радість, то-ж то єму танець. Нераз він засідав на него осінною порою в ночі під кладнями, і трафляв его при блеску місяця в саму комору; а як під звму запрятав ся приятель бурмило до гаври на зимівку, а Продан его вислідив, то бурмило сонця весняного вже певно не бачив.

Такий то був собі хлопець наш Продан Наливайко з уроди і охоти, від ніг до голови легінь, бойко, якого шукай.

Лише би му щасливо та спокійно жити. Але де чеснота, там покуса, а де щасте, там і заздрість. Отже найшли ся і такі, що й спроті Проданови і то дуже завиділи. Найбільшим однак его завистником був Федір Медуляк, вівчар одної з ним вартуги, молодий і гожий як він, і ватас як він. хоть куди. Родак з того самого села і ровесник, товаришив він молодшими літами, хотяй богацький син, щиро з спротюком Проданом. Ще недоростками пасали они по полонинах вівці, і любили ся мов свої. З Федорової пушки учив ся Продан стріляти до листка, і першого звіра убив він з его цівки. Але недовго продовжала ся їх щира дружба, бо коли раз пощастило ся Проданови забити великого медведя, з котрого шкіру небіжчик Тухляньський пан-отець Антоній, легко би спочивав, на підніжок для владки до Львова післав, від того часу розпочав Федір завидіти

Проданови ватаскої слави і ставав ся з дня на день більшим, а до того потайним его ворогом. Но тая ненависть була би ся може улагодила, коби не случай, которий внеобав потому наступив і обох молодців до крайности припровадив.

II.

Верховино, сьвітку ти наш,
Гей як у тебе так мило!
Як ігри від плине ту час,
Шумно, весело, щасливо.

Верховинці Корженьовского.

Було то перед зеленими сьвятамп. Наші легіні вигнали перший раз вівці на полонину, і приспособляли ся до мішаня. В суботу в вечір збігли ще раз по мериндю, і стрітили ся коло церковці з пан-отцем духовним. Поклонили ся як належало, і взяли ся в дальший путь. Аж ту обернув ся сіденький старець, которого громада мов тата любила, тай каже :

»Хлопці! ачей-же ви за діда уже цілком забуваєте. Та-ж то у нас завтра празник, та будуть милії гостеньки, тай в четвер 70 літ мені минає, та впять буде хтось так добрий навидіти старого; та чи не мож би де-що для діда придбати?«

— »Буде, пан-отче! буде, бодай віковали,« відозвав ся Федір: »я днесь рано послідив ґутура на полонині, та завтра рано може би ся дало з ним побесідовати.«

»Завтра, на св. Духа? Хрань Господи!« перервав ему пан-отець. »Хто не шанує сьвята, того Бог не любить; хиба в вівторок, сину.«

— »Так, так, пан-отче, в вівторок, і виба-

чайте. яке тото : у вівчаря і на великдень єдно діло, тому-ж він і за сьвята нічого не знає.»

»Но, но, і труд єсть молитва. як доконечно потрібний,« відповів сіденький отець духовний, поблагословив молодців тай пійшов полегки домів.

Не довго забавляв Продан в селі; ухопивши денешо меринді, поспішив чим скорше назад на полонину. Медуляк не повернув того дня, але замість него прийшов слуга до овець. »Так то,« погадав собі наш Продан : »богацькій дитині хоть сьвято слобідне, а бідному слузї і великдень не свій.« Не знав він сирота, яке то сьвято сьвятковав Федір.

Минула зелена неділя, і Федір вже повернув до кошари. Потайний як заєдно, не споминав він перед Продаєм нічого за своє діло дома : а Продан також байдуже і не питав ся.

Другого дня з бряском, поплекавши ярчата, розділяли наші товариші вівці від молоднику, тай яли пускати на пашу.

Поранок був дуже красний. На синім небі анї хмарочки. В чистих воздухах розливалась бальсамічна сьвіжість, а чарочки цьвітів дышали неописаним солодочком. Над западом котив ся ще блідавий місяць до моря, і сїм і там догоряла дрібна зьвіздка. А на востоці розпочала ся розливати золотиста заря, благовістник нового дня, нового воскресеня. По-над землю розстелив ся мрак грубий, і затонив всі дебри і роздоли, і всі хати і села, і всі меньші пригірки мов-то безденним озером аж під сам щит, як би завистив низьким подолам близького дня, скорого розсвітї, животворящого божественного лица сонця. Лише верхи небосяглих велитів Бескида та сильні барки широкых полонин стерчали над тим озером і поглядали

думним оком на велпчавий сьвіт, щó сняв над нимп і приодівав ся розкішно чим раз красше в золотисту ризу божого сьвітла. В глибинах мраки клетотів глухий гамір; тоскний гомін добував ся хвилями з пїтьми студених туманів омраченого житя в долї, а сильний голос віщуна досьвітка розбуджав дрімаючі ярови і темні роздоли, і продирав ся безустанно аж до найвисших вершків, прикликуючи заране сьвіту. Но они підносили чим раз висше свої голови, як би не хотїли прислухати ся тїй тузі за сьвітлом, і відбивали глухо голос віщуна, як би глумили ся его бездїльному ликованю і поношали ся даремній тосці омраченого подолу.

Тим часом розтївав всхід чим раз більше і більше, і викладав золотом путь для величественного гостя. Всї гори зазарїли в ненаглядних красотах, а кожда билінка, кожда цвїтка підносила весело свої листочки, мовто крилці взлїтаючі на зустріч цариці землі. А серце чоловіка розходило ся в неописаних радощах і тосках, і желанях і надїях Величаво промовляли до него тїї наповидні красоти сьвітлої синяви небес, щó над ним лелїяли; тїї огромні велити з золотими головами, щó в недоглядній просторони розлягали ся перед его оком; тоє безденное море туманів, щó під его ногами фїлювало, тая безконечна ширїнь, тая вся величественна сила природи, щó его обнімала докола і підносила душу, а то чим раз сильнїйше, чим раз разнїйше, чим раз висше і висше. Наші товариші зняли кресанї і зачали голосно говорити молитву утренну. Заблукана пташина защебетала і свое »слава Богу!« а гомін з подолів зашумів голоснїйше.

Нараз запанувала величава тишина, і ціла природа склонила голову перед тим, що vznikало на світлім сході.

Із-за Магури на золотім престолі вийшла цариця світа, боже сонінко, і глянула по широкій землиці і поцілівала своє підданство. Тисячі голосами заграла земля, зрадовала ся природа і з кожної груди загреміло: слава! слава! — Так радуєсь мир евому царевн. сли му благо творит...

Довго мовчали наші товариші, придивляючи ся тій красоті сходячого сонця, прислухуючи ся тому ликованю всего существа, що і до найтвердшої душі так сильно говорит, і віддавали чувством славу і честь тому, що світами владіє. Аж на-послідок востхнув глибоко Продан, тай озвав ся до свого товариша:

«Брате!» каже: »як же красний день нині! Глянь, як палахкотит Магура, як горит Зелемінь, як яснїє Тросцянь, як палают Клива, Добошівка, Пітроси в божім золоті! А там далеко видиш Брустури, Ясень, Попадю? а гень-гень, ніби в срібній хмарці, Черногору? Гей, гей, милий Боже! хто знає, чи на рік побачу я ся з тобою, моя Верховино красна. Чи нога моя постане на тих полонинах! Чи заграю я ще раз в сопівку, чи задую в трумбету!...»

— »А що-ж ти загадав може умерати, Продане?« заговорив Федір: »та коли не жартуєш, то відкажи ми Кожанову Молану.«

»Ти ся глумиш, Федоре,« звернув Продан: »ніби ти не відаєш, що бранка надходить, а мені 20 літ вже ся перебисажило на плечи. Хто знає, чи не треба буде долі ріков...»

— »Ну та щó? А мені ж яка путь? як іти, то іти. Гейба!

На високій полонині зацвила могила,

Чи я умру чи повисну, раз мати родила.»

»Федоре, не гріши!« перервав ему Продан.
»Хоть нема нікого, але сонінко боже слухає тя. Добре тобі поношатись, бо яке тото: ти син богацький, та одинокий. Тебе заступит батько, ґрунт та мішна з грішми, а за мною хто стане, коль я сиротюк без кавальця землі?«

— »Та ти заспіваєм, як не одному верховинському легіневи,« відвернув Федір:

»Пане брате товаришу, де ся гира діла?

А у Стрії в поручника на печи згоріла.»

»О я знаю, що ти би рад, Федоре, щоб мене обстригли,« відозвав ся Продан, »бо ти заєдно кажеш, що я ти в дорозі стою.«

— »Та може би Молана не знайшла собі газди, Продане?« зачав далі Федір.

»Лиши тото, Федоре,« озвав ся Продан трохи гнівно, »бо мя по души дреш.« Тай улагодивши ся скоро, зачав приязно до свого товариша:
»Слухай, брате, дай ми на завтра пушки, бо моя ся сказала.«

— »А на-щó ж тобі пушки, Продане? Я для нашого сіденького пан-отця чей сам варт тую птицю уділати.«

»Ще лиш раз, Федоре, пожич ми, я більше не буду ти ся напирати.«

— »Ого, ти щось дуже просиш; ачей-же тобі направду бранка та мясниці в голові засіли; а ґутуром чи не загадав ти устелити собі дорогу до Молани? Безділа, братику! покинь тоту гадку. Днесь уже голосит ся заповідь Молани.«

»Щó ти кажеш, вороже! та з ким? говори!«

— »Та чейже не з тобою,« озвав ся глувно Федір.

»Може з Дронпшинцьом?« запитав Продан сквапно.

— »А так, ачей-же з Дронпшинцьом,« відповів му Федір, тай усміхнув ся так, що би і сліпий брехню був намацяв.

»Тай ти о тім знав ще сночи, вороже, і не сказав-есь мені ані слова?«

— »А чорт же знав, що тобі красна Кожана донька з ходаками в серце ся всадила. Але то не для заволоки печеня. То не медведя убити, панцю, бодай віковали...«

»Га, вороже темний! хйба-би ми лихо мій ум скрутило, щобим ти то не зятимив!« скрикнув Продан і зірвав ся мов опарений.

»Пек! згорів би-сь! Де летиш, безуме! не лишай овець!« став кликати Федір.

Але неплатна бесіда. Продан затис кресаню і пошумів в темні мраки долі полонинов як олень, щó гончі его гонят.

III.

Сидит сова кінець стола, дзе ся як пудло,
Через сову до сокола промовити трудно.

Коломийка.

Нема над зелені сьвята. Годі описати, як красно, як любо тогди у нас. Вийдеш на поле, — рай! Земля, пристроена в цьвіти, красує ся мов в вінци відданиця гожа, а ліси зеленіють ся як-би в сьвяточних ризах: поля, засіяні золотим зерном, випускают перший колос надії, а в садах деревина, обляна вонним молоком, аж тягне в свій холодочок. Чпсте і тепле небо палає, гріє, і любо

усьміхає ся до тебе; а весела птиця щебетами своїми аж носить дубровою. А прийдеш до села. який там новий вид, яка там нова радість! Хати всі побілені, вичищені: а на кождім подвір'ю гай. То клинові то липові то ясеніві галузки стоять і на воротах і на підсїню, стерчат в віконцях, виглядають зо стріхи і всюди, всюди, що аж чоловікови здає ся, що в яким лісочку. А люде поубирані в сьвяточнім строю то фалюють по улицах, то сидят по-під хати або гомонят по садочках. Там купка господарів, поспиравши ся коло нових плотів, розповідають собі за ярмарки, за худібку та за пригоди; ту знов кілька бабочок, посїдавши на воротьох. пригадують собі молодії літа, сватанки, обзори, а там хлопці водят ся з музикою, грають, танцюють; а ту знов купка дівчат шепче собі любовнії тайни. Ах, як любо у нас на зелені сьвята!

В Рожанці був празник. Рожанчане понесли ся роєм до церкви. Дяки загриміли »Непроходима врата«, а пан-отець Андрей став на службу божу. Людей була тьма, що аж стїни трїщали. А меж ними який же то молодець стоїт в куточку з чолом в землю похиленням? Ні єму боже слово ні сьвятїї піснї не ідут до серця. Хіба в нїм нема християнської душі? Та що він думає, що гадкує? Прийшли антифони, він того не чує, не знає: заспівали »Слава«, він стоїт як пень: співають Трисьвятое, він ся не крестит: далі прочитав слуга божий і евангеліє, а він такої так як заклятий. Зачала ся і наука, а він як стоїт так стоїт, вбивши око в сьвятую землю. Аж ту скінчила ся і наука, а отець Андрей бере заповідну книгу. Тихо, тихисїнько зробило ся в церкві, молодиці і дівчата попідносили єдна верх другої голови, і — »Федір Медуляк та Молана Кожанова«

розлягло ся по сьвятинї божій. На тїї слова встряс ся нараз, мов перуном прошитий, наш молодець, зиркнув на запалїніле дївча чудної уроди, щó близьь за ним в жїночїм хоромї стояло, та розтиснувши сильнов руков тижбу людей, пошумів сьвітамн.

Закїнчила ся служба божа. Минув і другий день зелених сьвят. Сонце покотило ся в западне море і зачало ся смеркати. В селї радостно, весело; який такий гостит ся і приймає гостї. Але в хатї Кожана нема радости, і гостей нема. Сумно ходит старий по подвірю. заломлює руки, і якусь сумну думку думає.

»Щó стало ся дївчатю?« зачав сам до себе: »чи ся їй перевернуло в головцї, чи яке дане, чи лихо знає що? Сночи ішло все по людски; і прияла дарунки, і гостила старости, і все пїйшло аж мило. А днесь як би яка мара шибнула ми по хижї. Прийшла з церковцї, і плаче, і сумує, і не знати, чому тай про що. І Продана дасть Біг; прибіг з полонини, лишакочи вівцї, та не знати на кого; стояв в церкві мов чунява вівця, і шез як камїнь в водї з-посеред служби божої. Кажут, що го хтось стрїтив при Добошовїй керниці: чи єго напало, чи яке диво! ой щось ту не добрим віє. — Гм! дївча ся змітує, а Продан в безвістех... Ачей-же у нашїм танцї два кінцї?... Уважав я ще передше, що моя Молана бодай чи не прилипла до чемного вівчаря.

»Ну та щó? байдуже що він сирота, але хлопець хоть куди. Газдик був би добрий з него, права рука. — Але щó-ж люде скажут? Ей сором, крий Боже! та менї не показатись перед панотця. Зломати слово? нї, того я не учиню.

Я, Дмитро Кожан, не вержу соромом на мою родину.

»Але-ж утопити дівча, едно як око в голові, завязати сьвіт мому молодому соколятку, і дивити ся що-день, як буде усихати і западати в сиру землю — о, того я не здержу! — Що-ж ту почати, головонько бідная, журнице темная! Га, най она тому шукає кінця, моя стара.

»Она то без устанка все одно як сорока скреготала: а коби то богача, а коби то Медуляка! — як би убогий не варт уже честним бути, як би тісний а поцтивий не годен шанувати мою доньку тай мене старого. От, що-ж ми по богацтві? Бузьок на хаті а жура в комнаті! от, плаче небога та розщибає ся — бо і не диво. Хто ся раз звяже, того не розвяже хмба рискаль та лопата. Так, стара, розмотай, що-сь намотала; пий пиво, яке-сь наварила!»

Такою думку думав честний Кожан, ходячи по подвірю, а в сьвітлиці залпвало ся слезами его миле дитя, та лебеділо як ластівонька в стрісі.

»Ой мамко, мамко,« просила она: »ще лиш до мясниць позволь ми часа; ще лиш півроку не кидай мя нелюбови в руки, не вяжи ми мильного сьвітку! О, не копай мені молоденькій так скоро чорний гріб! Я ти за дві скужниці робити буду, я до півночи працювати буду, а з зорою встану; за тебе корови подою, за тебе обідець зварю, я все уділаю, що лиш буде треба, аби лиш ти собі могла відпочати, іно мя не давай за Медуляка.«

— »Мовчи, суко, мені вівчаря треба, не служниці!« загуділа мати, і ударила черепом о ватрю, що кусні по цілій розлетіли ся хаті. »Ти ми овець не будеш пасти, ти на полонину меринді

не понесеш. бо ти Кожанова донька, чи знаєш ти тото?»

»Та-ж ми маєм вівчарика, що аж люде нам завидукт, мамочко дорога,« шепнула шльохаючи Молана

— »Але нічим его платити, паннице вельможна,« крикнула стара. »Уже-м ся досить наробила на чужі слуги. І який то ми вівчар? заволока! Бог знає. звідки прийшов его отець, пяниця. Ага, може блясь ми хотїла его за зятика дати? Може ти припав до серденька цундравець, бакуняр? Ой скорше бим ти головку скрутила, як курці, нім бим допустила, аби ми мав заволока споганити хату; бо знай, що твоя мати не з простого роду!«

»Чи з простого чи не з простого,« перервав старий Кожан. которого тії укори притягли до хати: »єднакова то глина. А тепер тихо! Молано, давай вечерю! перестань плакати; хто знає, чие ще завтра.«

Дівча поставило вечерю, а само сїло назад під віконцем. Старі не рекли більше ні слова, а повечерявши помолились Богу по християнськи і забрали ся на спочинок.

Так зробила і Молана. Але-ж годї було бідному дівчатю заснути. Образ Продана стояв їй без устанка перед очима. Тепер то она собі все пригадовала: як то він ніколи инакше не закликав на ню, як »Моланочко!«: як то він ніколи не прийшов домів, аби не принести то ягідок, то малин, то орішків, то пстружка. а з Сколього не повертав він ніколи без яблочка або колачка. А все тото для Моланочки. Який же то він був веселий, коли Моланочка забесїдовала до него та засьміялась. А днесь як то він стояв в церковці, мов ждав смерти на себе. А скоро учув заповідь,

яким же то оком глянув на свою Моланочку, що аж серце розпукалось. Ой не знала она ще до днесь добре, щó ся діяло в тїм серденьку. Ой не знала она аж доси на-правду, щó про ню думав Продан.

І довго, довго думала она, і ні суди Боже заснути дівци. Вже й когут зашів і зірочка заблиснула з-за Магури, а она ще думає, она ще гадає і слезами заливає постіль свою. Аж ту десь над досвїтком скрипнули ворота, тай собака забрехав. Якби ножем тьохло щось Молану в серце. Встала, вергла на себе петечину, відчинила двері, тай вийшла на присїнок.

»Чи ти, Моланочко?« запитав хтось знаким їй голосом. »Добре, щось вийшла. — Моланочко! я не знаю, щó ся зо мною дїє, але виджу, що менї в Рожанці нема більше сьвіта. Тебе голошено днесь в церковці божій. Моланочко! чи радо ти йдеш за Медуляка?«

— »Нї, Продане,« відповіла дівчина жалким голосочком: »я не йду радо, але-ж грїх противити ся рїдній матці.«

»Правду кажеш, Моланочко,« зачав на тоє молодець, которого серцем і любов і розпука носила: »тому-ж бувай ми здорова! я твоїй матери не стану в дорозї, але горе Федорови, сли за ним твое личко змарнїє. Єдно тя лиш прошу: тям на мою старенькую неньку.«

— »А де-ж ти йдеш, мій любенький?« відозвала ся дівчина, не могучи в жалю утулити слез, тай хопила молодця за рукав від сїрака, як би го хотїла придержати троха. »Чи-ж менї тебе уже ніколи не бачити?«

»Аж ли будеш щаслива, то ніколи; аж ні, то мя обачиш, як спаде месть на негідника за

твою недолю!» відповів різько Продан, вирвав рукав з рук дівниці і пігнав як ражений тур горі городами в полонини.

IV.

Та де садити, бісноватий!
Ні там людей ні там хати.

М. Шашкевич.

Сумно шуміли бори, мов лихим товк ся западовець по тісних дебрах та диких яровах. До полонин ухопив ся грубий туман, і сім і там по верхах заляг уже сніг табором на сталі зимовані. Небо приоділо ся оловом, ліси почорніли, навіть зелена ялиця потемніла, затужила. З борів коптіли густі студенії дими, як би шів сьвіта горіло, і обкружуючи клубами звори, то ставали над темними вертепами гнцлов остоев, то взбивали ся під небо в густії хмари і шуміли далі сьвітами. Всюди не так як було літом. Ні сопілка не затужила на веселім вершкю, ні трумбета не задзвеніла з високых полонин, ні пташина не защебетала в лісочкю, ні дівчина не заспівала на городі. Всюди глухо і сумно як в серцю чоловіка, що ся до гробу хляє, і все віщало, що надійшов уже давно до верховин поквалний гість, довга, студена, безрадостна осінь.

А було то ще лиш по послідній Матці божій. В нашій Рожанці стояли ще всюди кладні по полц, ба навіть хляв ся ще сюда і туда половий вівсяк, сьвятив би ся, на пни, ожидаючи приятної руки, нім єго привалит к землі лава осінного снігу. Людкове крятали ся купками, едні коло бульби, верховинського насущного хліба, другі звозили кладні, або здіймали дрібненький

овес. День проминув як година, темна ніч яла прилягати землю, і який такий потягнув до тихої хатини. Пусто учинило ся по верхах, глухий гомін, розколисаний шумом борів та шипотами тисячи потоків, розляв ся по цілій природі і лише бейкане на медведя розривало з-під полоння тот смертельний сум осінної на верховинах ночі, і надавало ему ще більшого ужасного уроча.

В селі чим раз тихше, чим раз глухше. Минув час вечері, челядка забирала ся до спочинку, а на улици не знайшов бись ані єдної душі. Всюди як би заумерло, лише сям і там блискало ще слабеньке сьвітло в самотній хатині. Але на теметові помежи гробами хто-ж там снує ся серед нічної пільми мов відьмо страшливе? Якась невіста в короткім сїрачку, на голові хустка спущена на лице глибоко, ходит хильцем по гробах і приглядає ся по землі, як би чого шукала. На-послідок стає при сьвіжій могилі, хилєє ся ще близше, хапає сквално жменю землі, і жене шибким кроком, як би чогось ся лякала, до Наливайчишиної хижі, щó, як знаємо, близь коло теметова лежала. Під дверми оглянула ся до-окола, відчинила полегки двері, і входить до хижі.

В хатині глипали на припїчку ще послїдні недогарки смерекової скипи, а стара Наливайчиха, сама як пустинник, сидїла на лавици розплїтаючи обуве і кїнчила вечерню молитовцю. Ще було чути послїдні слова: »І за мого Проданика і за Моланочку, Отче наш, иже еси...« В-тім скрипнули двері, а наша невіста з теметова стає серед хати. Стара схопила ся лячно з лавиці, хватєє за недогарок скипи, щó мов умираючий чоловік то глипне то знов конає, і придивляєсь невісті.

»Моланочко, серденько!« скрикнула нараз :
»та щó-ж тебе так пізно пригнало до мене?«

— »Щó мя пригнало, мамко моя солодка?« відозвала ся блідавенька невіста : »Журпця моя темна, нещастїчко мое гірке! В суботу весїле мое, поведут мя до слюбу, скажут присягати перед престолом божим, що нелюба любити буду, а тут мое серце присягло иншому.«

»Чи-ж не мож було. моя солодка Моланочко, того нещасне весїле відтягнути?« запитала стара.

— »Надармо-м проспала. кровавими слезами молила : Мамко моя рідненькая, ще лиш до мясниць позволь ми сьвітку біленького. Очп-м виплакала перед тою. щó мя під своїм серцем носила ; тепер ми сьвіт погорів, силка мя опустила, серденько мое згоріло, і уже далї упросити годї! Завтра вже зачнут вінці плести, мене в барвінок строїти. О, коби мя лучше до трумни зложили, та на мертвую головку віночок вложили, та мене молоду з чорнов землев звінчали!«

»А що-ж Федір на то?« спитала Наливайчиха.

— »Я его не виню,« відповіло дївча : »хотяй він ненавидит Продана, але у него серце — пола ; не дбає він на тоє, що тягне ягня під ніж на колоду. Але, мамко солоденька, де твій Продан? Чи я вже твого сина ніколи не зобачу? чи він уже ніколи не поверне, аби своїй Моланці хоть землев приспати очп?«

»Ой не рви мя за душу. дївнице нещасна. Чи-ж я мало за ним ся наплачу?«

— »Кажут люде, що він десь на Угорщинї, аж коло Сигота, що его наші люде видїли, як ходили на ломанє. що дуже помарнів, і що ся заєдно звідовав, чи я вже віддана. Чи правда тото, мамко?«

»Ой не знаю я, дїтинко, не знаю.«

— »Говорят також, що хорував тяжко, скоро прийшов до Сягота, що довго лежав під голім небом, і кажуть, що би був згиб під полотом, коби якась там вдовиця не взяла го була до своєї хати. Мамко, чи не служить він у тої вдовиці? — Мені ся сніло, що він десь ніби в саму мясопустну неділю стоїт в церковци перед божим престолом і дає перстень на офіру, а такий марний, такий сумний! личко му почорніло як голоня, очі посоловіли і запали десь глибоко в голову, кучерикки випали як по тяжкій глухани, а коло него стояла женщина, десь ніби я, ніби она вдовиця і держала его за руку. Мамко солодка! чи не оженив ся твій син з тов вдовицев? бо перстень кажуть то слюб, а смутко то радість.«

»Перестань, дівонько, перестань о тім думати.«

— »А знов ми ся сніло, як би він десь в лісі, щось ніби в наших Секулах, ходит за вовком, що роздер мале ягнятко; а такий обдертий, такий цундравий, сорочка на нім як з грядий знята, петечина обдерта, ледво держит ся на еднім плечи, на голові шапка з сіракового рукава, а з ніг кров ся ляла, бо змітки розлетїли ся; я тоє побачила, тай аж мя за серденько стяло, тай кажу: »Проданку мій солодкий, та чому-ж ти такий нужденний?« А він мене відпихає від себе тай каже: »Ти то все тому винна.« А я упала до землі тай яла-м горенько плакати, бо чи-ж я тому винна, що він такий нужденний?

»А на днесь ми ся сніло, що десь ніби великдень. Я вийшла к церковци, а там людей тьма; і ледво-м ся оглянула, а тут виходит Продан з церкви і держит в едній руці біленький ручник а в другій хорошу червону хоругов,

і такий красний, що не мож ся було надивити. І став іти десь ніби до нашої хижі, а за ним всі люде, а по-при него десь і я; а так ся ним раду, що наповісти годі. Мамко! чи не умер твій Продан? бо кажут, що хоруггов — смерть...»

»Лиш тоє. моя дитино, бій ся Бога небесного, перестань! не край і мого і свого серденька, забудь, забудь за него! Він пропав на віки для тебе — в суботу твоє весіля.«

— »Мамочко солоденька. та коби то мож его забути! Я не раз молю ся, аби-м его забула. Я на ніч очі завязую платнов. аби ми ся в сні не привиджовав. Але годі, мамко, годі! Куда я, туд і він за мною; як я сяду, то і він коло мене сяде; як я засну на хвильку, то і він зараз на умі. А заєдно такий марний, такий нужденний, що аж сум погадати. Може він ся радує, мамко, коли заєдно снит ся такий смутненський? Та коби-то він щасливий, а я коби умерла, я би у Божойка молила ся за него, тай за тебе, мамко солодка.«

»Стій, дівче! ангелику мій! перестань, бо ми серце з жалю пукне. Ходи, положи головку ту на мої руки; ах, яке-ж личенько горяче: я ти приложу землиці, чей ти легше буде.«

— »Я си взяла землиці з теменова, з могили Наконечного Івана, що его днесь спрятали. Кажут люде, що могила все покриває; може би я, мамко, твого сина забула, коли би-м собі намочила землі з могили, та випила на-тщо?«

»О дитинонько нещаслива! ходи, я ти завязу головку. дай сюда тоту землю, най ти приложу до головоньки, чей ти буде легше.«

І взяла стара землю, приложила до чола Молані, і яла сама кріпити ся і о чім иншій

наводити бесіду, аби гадку дівчати трохи розбити та тугу розігнати. Але все бездільно, Молана своє лебеділа. Не плакала она вже, ані не оскаржала ся, ні на рідну маму ні на Федора, котрий може щире гадав за красну білявку, але говорила лише о Продані, о его і о своїй доли: як то она боліла тяжко, коли він покинув Рожанку, і як то тая її слабість проволокла весіле; як то мати хотіла зараз звінчати їх, скоро лиш она ся піднесла; як то она просила маму, і ледво до Пилипового пуцня умолила відволоки; як то мати заказала їй до Наливайчихи ходити; як то она і днесь крадьком ніби-то до дружки вийшла сюди, і все, все розповідала. А стара Наливайчиха то плакала, то знов ся потішала, та до Бога vzdихала. Далі радила на божу здати ся волю, та розповідала, що Федір хороший молодець, та і честний, а ще до того найстарший кметь в селі; що она за ним може бути щаслива, і що она Продана забуде, скоро лиш звінчає ся з Федором; і як могла, так тішила дівча, та утуляла її жаль і розпуку, хоть сама розходила ся з жалю.

Вже і когут запів і довга осінна ніч проминала, а обі невісти не переставали собі розповідати та ужаляти ся, і хто знає, чи би були зауважили, як вже і білий день яв закрадати ся в маленьке віконце, коби не сильний гомін добуваючий ся з-посеред села не пробудив їх з тої задумки. Очунявши, схопило ся дівча з лавиці, здерло з чола хустину з землею, обціловало лице і руки старої, тай поспішило загуменками по-при сусідну хату, де її призначена дружка мешкала, до дому.

Ледво вийшла Молана, і ледво Наливайчиха

встигла за нею заперти в присінках двері і назад вийти до хати, впадає за нею Продан, і не зважаючи, що мати здумівши ся руки опустила і мов без тху серед хати станула, закликав прониключим голосом:

»Нене! скажи ми, хто то вийшов з твоєї хати?«

Якби громом ударив тот голос матерную грудь. »Спненьку, соколку!« озвала ся она, тай обвисла на шиї спльного легіня, що мов молодая ялиця стояв перед нею.

Но не віддавав він матерного любованя, і вививаючи ся полегко з єї рук: »Не час, мамо,« каже, »радуватись тобою; скажи, бій ся Бога! скажи, хто вийшов тепер з твоєї хати, чи не Моланочка?«

— »Ой Моланочка, нещасна Моланочка,« відповіла стара, тай закрила обома руками очі, з котрих слези горохом покотили ся по зжовкнім лицю.

»Так єсь ю уділав, вороже темний!« крикнув на тоє жаркий молодець, і пірвав спльно за пушку, що му по плечі звисала. »Ще ні єдного дня не прожила за тобою, а вже єї краса осінним листом?! Ще шівроку не минуло, а уже-сь підгриз цвїтку верховини, і тепер хочеш такой доконечно потрутити до чорної ями?! Га, вороже темний, хиба бим згинув!« Тай по хвили зачав тихійше: »Там в селі межі Медуляками гонят медведя, а чейже у самого него удушив вівцю — Федір піде за ним бодай-би в безвісти — мене ніхто не стрітив — жива душа не знає за мене в селі. — Мамо, бувай ми здорова! Не клени мені, але проклинай мою долю.« І приступив к матери, що в пере-

страху сама не знала що́ розпочинати, притиснув сильно до грудей, і як ражений тур посадив через загороди манівцями в верх.

V.

Тече вода річеньками,
Плаче мила слезоньками;
Тихо, мила! не жури ся,
Іно Богу помоли ся!

Піснь народна.

Поранок розвив ся вже цілком. В селі утишло ся внеобав, лише кілька людей стояло ще над селом під пригірками, гомонячи і показуючи якомусь молодцеві дорогу в борн...

Полегко яв політати дрібненький сніжок. Молодець держав пушку перед собою, глядаючи старанно то в сесь то в тот бік ніби якогось сліду, спішив чим раз дальше і дальше в борн. З-далека мож его було видіти, як спускав ся з одного верха на другий і то в одну то в другу звертав сторону, і то щезав з очей в дебри, то знов появляв ся на вершкун. І знов щез десь в яровах, і знов показав ся на стрімкім пригірку, і садив дальше, не спочиваючи ані цятинки. Потому на-ново спустив ся в пропасти, і на-ново появил ся якби маленька дитина під старинними борами. Ту станув на хвилю, оглянув ся, зняв з себе сірак, що́ му з плеча звисав, повісив на першій ялиці під лісом, тай посадив далі. Но тяжка туда дорога! Що́ крок то колодя, що́ сяг то пропасть, як би лихий — не снів би ся! — з весільом туда через всі віки гонив ся. Ту лежат вихром розтріскані зломи, там повалила буря горі коріньом страшніи уверти; ту нагромадила фая ціліи стоси молодої ялини,

а там підгризла старість розложистого бука і гряднула ним мов непотребом о сирую землю. Но нашого молодця не спиняли тії перепони; сьміло садив він через завалища, щó всяким перехрестьом стояло єму що крок в дорозі, і то підлазив вужом по-під поспинане гниляче, то діткнувшись лежачого пня, кдав собою мов олень через лопи, і спінив чим раз далі і далі. На малій ніби полянці задержав ся хвильку, глянув на всі сторони, приложив ухо к землі, тай посадив в такі страшні звори, де хиба лише звіврови путь. І знов запав ніби в безодню і знов вкрятав ся горі стрімкими стінами на верх, а з верха посунув ся в нову дебру, а з дебри на сьвіжий хребет. Часами стане і прислухуєсь, прикладаючи ухо к землі. часами ухватит за невідступного свого товариша, за безпечную подвійку, верже оком, натягне курок, і знову спустит, і посадит цїпко в звори, а з зворів чим раз далі в нові безвісти. Утомив ся уже, з чола текла мов зо стріп каплями вода, но на відпочинок ані гадай. Вже минув і Бердо, прошумів і Погари, добив ся аж під самі Секули, і ще нема кінця пути. Уже і дня проминуло споро, і перехилило ся вже к вечеру, а він ще садит і садит в безвісти, куда ще може ніколи нога людска не ступала. Аж під самим верхом Секулів, де дика природа сама перед собою лякаєсь а первовічні кедри та ялиці шумят піснь суму, станув як ражений, верг оком в лїво, похилив голову долі, і тихцем, скочивши скоренько в право, станув за велитну колоду, щó верх грудей му сягала, положив на ню подвійку, натягнув курок, зложив ся, влїпив око в сторону к дебри, тай жде хвильки, аж буде мож випалити з неї щільно.

Тимчасом з другого боку хто-ж станув за ним з пушкою в руках, і приглядає ся нашому ватасчикови? Знакомий він нам добре: єсть то Продан, котрий гонит за своїм давнім товаришом, за ненавистним Федором, за тим-то самим, що приладивши ся на медведя стоїт о сто кроків, ані гадаючи, що єго власне жите в руках ворога, Продана. В сам час догонив він єго, прослідуючи всіма зворами і пропастям; в сам час, аби пімстити ся за свою Молану.

По всіх жилах заграла єму кров, мов з нових нор, скоро го взяв на око, а в горячїм серцю розпочала ся страшна буря. Счорвілая Молана, і ще чорнійше діло, до котрого забирав ся, станули єму на хвильку перед очи. Чисте сумління і пекельная гадка, жите і смерть, небо і пекло стрітили ся в єго душі. Но не пора думати, розважати. Заледво заглянув він в цілую пропасть вітворяючу ся під єго ногами, заледво душа єго шибнула по цілім образі наміреного діла, аж ту уже заблєсло з Федорової подвійки, вистріл грянув громом по борах, і страшний рик медведя розляг ся під найвисшї небеса. Радостно скаче ватас на колоду і поглядає долів; но ще скорше пориває назад за подвійку, стає мигом ока на свое місце, складаєсь, палит; но друга цївка, замочена на панівці може каплею поту з чола, відмовляє, а в тій самій хвили мече ся медвідь к колоді, вносить ся, поражен в крижі, остаттими силами на задні ноги, пориває єднов лабов за подвійку а другою Федора, і безсильний пересадитись на другий бік колоди, аби єдним утиском розмідрити протпвника, вітворює пащу, аби страшними зубами задати смерть жертві своїй. Но ще скорше, і жаркий стрілець блискавицев зриває з голови кудлату кучму,

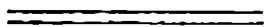
і дайже цілою сплюю в пащу звіра. Але-ж безділа! Спльно хватає лютий звір стрільця за руку, грухоче на мязгу, збирає всі сили і бере ся послідній раз задати противникови. Аж ту підскакує о кілька кроків Продан, в которого горячим але честнім серцю борба не довго точилась. »До Бога належит суд, і в єго руках месть,« шепнув єму ангел душі єго, »а тепер жде нещасний ратунку. Федоре!« крикнув: »в-право з головою!« і приложив, потис, заблизло, а страшливий звір, ударен кулькою межн самі очн, завив страшенно і грянув назад за колоду, аж земля під ним затрясла ся. — —

Красаво возникло в мясопустну неділю золоте сонїнько над верхами Тухольщини, і осьвітло і гори і бори в снігових перлах. Весело тиснув ся люд Рожанки до церковці божої. З хати Кожана заграли скрипки, заладкали свахи, і двоє молодят, хороші як божая весна, в зеленім барвінку ввійшли на подвіря а з подвіря посунули ся к церкві. Був то наш Продан і Молана, що снішили до престола божого, присягати собі любов і віру аж до смерти.

А Федір? Федір держав в кривій руці червону хоруговку з дзвінком, і будучи дружбою приспівовав охочо:

Ой нема то як у горах вірнії дівчата!

Ой нема то як у горах честні легінята!

4. СТРАСТНИЙ ЧЕТВЕР.

(ПОВІСТЬ ВЕРХОВИНСЬКА З МІСЦЕВИХ ПОГОВОРК.)

I.

Бескиде зелений, в три ряди саджений,
Пійшов бим тобою, бою ся розбою.

Піснь народна.

Було то в яри, перед великодними сьвятами, а Юра припадало на великдень. Снігу не знайшов бимсь був і на лїк в горах, хиба на Бержаві та Черногорі. Трава засіялась як щіть і вівці попускали були всягде, як то кажут, на зелений корінь. Весело дули верховинські молодці в трумбети, що аж верхи ходили, а сопівки голос колесав ся по воздухах, мов рибка по широкім Дунаю, і відбивав ся так мило, так принадно о гори і бори, мов-то звістка милої, що за любим тужит. А діялось з ранка, сонце що лиш тільки встало, в самий страстний четвер.

Легким кроком спускались два чоловіки із одної з найвищих полонин Бескидів Стрийського округу, припираючої до Опорової ріки, долі стрімкими і крутими пішками до близького невеличкого села, що тут по-при полонину над річкою розпростиралось. Оба були майже однакового росту, але не однакових літ. Перший з них був то молодець в повній весня силі. Черствий, ядерний, легкий. Подоба его була складна і надобна; лице хоть причорніле, але румяне, око

ясне, чоло високе. Але в цілій тій подобі знаходило ся щось непринадного, дикого. На чолі, где завчасу пригоди життя гладку ровень глибокими пописали скибамп, залягла якась темна хмара і обвисла по-над густі брови як мрачний туман по-над полонинні верхи; а з очей ясних сверкало часто искрами, мов головнями з розжареної безодні. На устах. крихітку за широких, появлялось щось ніби ненавпсть, а в глибоких проломах тварі горяча пристрасть і завзяте. Однакож осідало часамп на тих-то устах і на чолі щось так м'ягкого і тужливого, а в очах така якась задумчива скука і болізнь, що в тій хвили тяжко хто не прихилив би ся цілим серцем к нему. Словом — грамота его лица мала в собі якась тайне і казав би-м суперечне письмо, которе і дуже письменному тяжко би було прочитати. Одна тільки ємкість і відвага викривалась розлучно в кождім руху того молодця, в кождім позріню.

І его батьківщини годі відгадати. З одежи судив бись, що єсть міщанином з якого міста на Русп або баришівником з Кут, що то за козами ходят; але прислухавшись бесіді, тай по ході і кучерах, що єму в неладі на широке плече спадали, присяг бись, що его родила Верховина. А імів він на собі жупан хороший із синього сукна, шовковий пояс тканій в партиці з позолоченими торокамп, сиву шапку з червонявим верхом на голові, і жовті сафіянові чоботи на ногах. З-під жупана, которого обі поли під пояс високо були заложені, видко було сині широкі штани, високій ремінь гвоздиками з густа цяткований, а за ременем блиснули часом, як ся пола в ході більше одвинула, дві рукоємп пистолетів. Подвійка і тайстра через плече тай хороша

з насічки балта становили послідні приналежності сего чоловіка.

Єго товариш був собі дубчак середовічний, з широкими як дверп плечми, але з маленькими очима і горбатим носом. З єго тварп снідої і протяглої і з глибоко запалих зрінниць можна було догадоватись, що в тій печи уже давно вигоріло. Студено спозправ він уже на сьвіт сколо себе, але позір сей маленького чорного ока не ворожив нічого щирого. Був то позір лпса, щб за вабом ходит. — Одежа єго була подібна до першого товариша, однакож оного май ліпша і дорожша як сего, і здавало би ся, що сей єсть слугою оного або підвладним єму свояком. Провадив він за собою два осідлані коні, которі на перший взір розпізнати було можна, що суть так званими гуцуляками.

Довго ішли они, не промавляючи до себе анї одного слова, і перший здавав ся слідити за орлом, щб гдєсь з-під полонини появив ся і чим раз близше і близше яв проганяти; а другий позправ цікаво то в ту то в ону сторону до сел поблизьких, якби розпізнаваючи, которе красше, богатше. Аж далій станув молодший, зняв з плеча подвійку, тай каже до старшого: »Чи видиш, як виліз високо? але я го мушу зсадити; іди далій з кіньми і жди на мя під полонинов, мене кортит доконче оную птицю справити, не одно она ягня нашого брата-бідолахи убила.« І зверг з голови шапку, ляг горі грудьми в продолинку, звинув ся в тісний клубок, приложив подвійку до правого ока, тай начав нерухомо слідити за добичею. Майже довше години крутила ся птиця в високих воздухах, і то вносила ся, то знов спускала ся, то знов взлітала висше, плаваючи кругом по-над

него як козацка чайка по широкім морю. І майже більше години лежав наш незнакомий, звитий в клубок, держачи обома руками коло лиця подвійку, готовий в кожній хвили плюнути нею до буяючої птиці.

Але орлине око не легко злудити. Уже ся спустив був близь над мнимий жир, уже задрожала ватаска жилка в руці злудника, але як-би ражений звинувсь напрасно орел і нуж на-ново на безмежне море. І взніс ся опять високо і як макове зерно яв плавати кругом по-над полонину, аж наслідок спустив ся мало низше, стягнув мов дві долоні сягові крила і полетом каменя, верженого з неба, тиснув собою на добичу. Но не долетів живим. В половини дороги стрітила его кулька завзятого ловця і розтрікала на завше високопарній крила. Наш ватас схопивсь, протягнув ся як струна і копнувши ногою птицю, що о два кроки коло него упала, поспішив спорим ходом за товаришем своїм.

Не далеко полонини стояла межн двома тісними яровами на маленькій прогалинці невеличка зимівка. Властитель тої хижки не жив уже давно, і довго стояла она пусто, лиш хиба воларі загостили гдеколи до неї на ніч, як їх студена плюта з полонини долі прогнала. Але від послідних времен промешковала в ній якась женщина, за котору нікто не умів сказати, з-відкіль она прийшла і як коротала. Зимою впрашалась она до села в комірне, до якої вдовиці; але скоро сніг зачав прогибати, виносилась назад до зимівки і жила там опять, аж поки сніг в село знов не загостив. Жebraючи прийшла она перший раз в село, але по сему нікто не спостерігав, аби коли витягала руку за хлібом. І до зимівки, где она

промешковала літом, не поважав ся нікто тепер заходити. Була она день і ніч замкнена, а вівчарі розповідали, що там якесь страшище воює. І диятого обходили люде ще стараннійше улеть оную, где стояла зимівка, і назвали цілу тую сторону »Пустара«, а єдинїсїньку єї заселенницю »Зубаня« — від двох зубів, щó їй з вижної щоки стерчали і майже цілу долїшню закривали варгу, скоро лиш уста отворила.

До тої-то хижки звернули наші незнакомі свій путь. Крутими дорогами через первовічні бори, куда хиба зьвір ся просуває, садили они з потока в потік і дістались напоследок на красну полянку, где меж старими ялицями під стромим скалиним берегом стояла речена зимівка. Запущена і старостію похилена, не дуже она надила к собі; але глянувши з єї тісного віконця, або вийшовши на присїнок, узрів-єсь ненаглядні красоти природи. З єдної сторони полонина, которой верх до неба здаєсь сягати, з другої бори, щó як закляті велити дрїмают від віка по-над потоки, а з-переду в долині село, которого хати ніби ластівячі гнізда до стїн Бескида попріліпляні видают ся, а серед села маленька церковця з ясним хрестиком на бани. А все тоє як-би в золотї. Но тії красоти, здає ся, не промавляли до незнакомих наших путників. Скоро на полянку вийшли, підскочив молодший до дверей хижі, запукав тричи балтою і не чекаючи, аж му кто відчинит, став колїном смотрити, чи би ся без того не могло обійти. І пресли двери. Але за дверми показалась далеко твердша запора — Зубаня, з сокирою в руках! І если-би молодець наш був спїшно не відскочив, може би єму була відчинила двери на другий сьвіт.

»Гафо! чи-сь одуріла?« крикнув молодець, хватаючи за сокиру.

»Ой не одуріла,« відповіла Зубаня: »але щасте твоє. молодче, що поза-сночи Борис був у мене і возвістив ми, що в наші сторони надійдеш. бо бим була може голову на порозі тобі розчерепила. А тепер вибачайте, пане Алексею: бабу легко хоть кому удусити... Але як ви ся перебрали хорошо — істний Ормянин з Кут! Чи не вибрали-сте ся на ярмарок до Болехова? За тиждень Юра — ой, а було би що скупити там...«

»Бабо, мовчи!« озвав ся Алексей: »твое діло знати за свої горніці, не за мій путь. Чи заладила-сь обід?«

»Тат єсть щось. пане Алексею, але скупо, бо то великодний тиждень. Вибачайте, тяжко було що дістати в селі, а бараня взяв Борис з своїм товаришем в дорогу.«

»Бисурмани!...« моркнув молодець під носом і ввійшов до хижі, в котрій кромі розломаного стола і надгнилої лавиці, та кромі кількох горніців і миски, жадної іної не було річи. Сїв він і призадумав ся; тим часом баба розпочала прятати ся коло горніців. Потому, як-би му ся щось пересунуло через голову, запитав сквапно: »Єсть крайник дома?«

»А чорти го знають! Мені би лекше було, щоби був під землею,« одвітила баба різько. »Але має бути« (додала далій, маленько холоднійше): »вчора відав із Сколього прийшов; знов там щось судили — замкло би їм рот, та шибло би їм на ум!... Але що хочете ви від крайника? може шійдете до него в гості?... О безділа! мені не

пімстятись над ворогом, коли чорні брови стоять на стражи у єго двора.»

На ціле горло розсьміяв ся молодець. »А чи так, Гафко? Виджу, відгадалась трошка, але ми дивно, чом тії брови і твої звязали руки.»

»Мої?« запитала баба, тай вишкирила зуби до хохотящого ся молодця, як два закривлені гаки: »О, я давно думаю над тим, як би тії руки заладити на ню...«

»Скорше зуби,« відозвав ся незнакомий і стягнув чоло в три борозди: »однак сокотт ся, щобсь їх не виломла та не позбавцла ся цілої твоєї краси.»

»От а може би-сте ми навіть і подяковали, Алексею, як-бим затяла тими зубами.»

»А се як ти гадаеш?« запитав молодець і верг з-за стола так сильно двома искрами з розжарених зрінцъ, що бабу якби лискавцею прошибло.

»Най вам в гнів не буде, пане Алексею,« сказала навертаючи і обавляючись, щоб не розбила нетерпячкою наміреня свого: »я лише гадаю, що Зїня красне дівча.»

»Та щó?«

»Та що ся подобає хоть кому.»

»Ну і щó-ж?«

»Та що она і за купця з Коссова радо говорит.»

»Бо чейже єго не знає добре. — Ну і щó-ж далій?«

»Та як-би дало ся так накрутити, щоби она пійшла з вами.»

»Чи-сь з ума зійшла?! Крайникова Зїня зо мною?«...

»Ну, яке-ж диво? Отець ладит ю видавати

за газдівського сина, бо Верховина не много родит панят, а свати хоть заїдут до неї з долів, то она щось не потягає, бо бачу чи не упав їй оний рядний Коссівский купець в очко, щó літісь приходив за козами... Та кто знає, чи не було би так, як я гадаю...»

»Трупице, іди ми з очей! Не підшептуй чортовн гадок, щó і так уже приляг ми душу.«

»Та як собі хоче,« моркнула баба, котора добре знала, що дальші наводи могли би зовсім виявити діло, і вийшла на присінок ніби до другого гостя, щó тим-часом натакмяв коні до стаянки, а вийшла нароком в наміреню, щоб молодому мужчині лишла свобідну хвилю розгадати над тим, щó єму набеленділа. Бо-ж то Зубаня була цікавий пройдисьвіт і знала добре, в которі запукати двері. І не обманула ся в розчеті. Скоро лиш вийшла, зірвав ся різько наш незнакомий з лавиці, потрутив ногою столом в кут і зачав сльним ступом проходжоватись по тісній хижчині. На лиці єго написали ся раз гнів і ярість, раз ніби болізн і горе, і то якась надія то знов ніби смуток і тревога переплітались в єго зріниці. Но тяжко було відгадати, які гадки гонили єму по голові. І довго тревала тая ігра чувств яркого серця і довго не могла успокоїтись. Знати за-вержка Зубані розколосала їх на самім дні. Тісно му стало в грудц і вяло в хатині. Відчинив вузке віконце і глянув долі. Як межн золотими стінами раю лежало перед ним тихоньке село. Вліпив жаждливо на него очи, довго слідив зріницею. Востхнув глибоко, спустив голову на шпроку грудь, а на лице єго осіла на хвильку неописана мягкість і туга, мов вечерний сумрак на усмирене море, і улагодила так мило дикий очерк єго твари,

що в тій хвили прпляг бись цілим серцем до чоловіка, которого перед часочком само спозріне наповняло тревогою. Напрасно заблисли му знов очі і, як би щось нового нечаянного пересунуло ся через голову, роз'ясніло ся незвичайною погодою его чоло. Розсунув кучері, що́ ему майже половицю лица були окрили, покликвав на бабу і заганув за Борпса, з котрим в близьких відношеннях здавав ся бути.

Зубаня споглянула з укуса на него, і вислідивши з его чола, що їй вірнт ачейже приязно: »Борпса — каже — що-іно не видко, але він відав не поверне сюда; він пійде направець в Писану Керницю.«

»Ти, виджу, бабо, заверг молодець, більше знаєш, як сама чортова мати; чи може сказав ти Борпс?«

»А чом би не імів сказати? тат я ему тетка. Уже четвертий рік, як моя дитина попала ся в вражі руки за дурне та пусте. Крайнюкова Зіня була тогди ще дівчатем, ледво в чотирнайцятім року, а вам тогди може ся єще анї спило ходити тудя, а вже від того часу питаю мя мій сестрінець своїм хлібом, аби баба не заковязла під богацьким плотом.«

»А не наувірив же ся тобі сей хліб, Гафо?« заганув знов молодець, приближившись к бабі.

»Як би ся не наувірив! але годї затигти зуби, як медвідь в смереку,« одвітпла Зубаня і споглянула знов з підлуба на молодця, аби вислідити, куда він замірив.

»Жено!« озвав ся молодець голосом, в котрім за кождим словом щирість проникала: »ти мені заганула щось такого, за що я уже не považив погадати — ачейже знаєш, як тяжкі прп-

годи прогнали мя в верхи. Другий я рік уже скитаю по тих лісах та дебрах. Передо мною качаю я тяжкий камінь недолі, а позад мене топче мя лютий чорт по пятах. Мені ніт супочинку. Мені годі довше так пробувати, а ні, то прийде голову розбити о смереку.»

Зубаня розверла рот і висліпила очи. Такої бесіди не надіяла ся она, здає ся, по своїм гостю. Ще она не догадалась, где тая заведе пішка, але вже добре виділа, куда розпростираєсь она, і за надто проворна, аби не хісновати з хвилі, укрила всіма силами женського дару цікавість свою, щоб не пострадати довіря, і з уданою щиростію, на яку тільки ненависть єї серця могла ся вспомочи, потягла катран до очей і ніби обтираючи слези, каже: »Ой я тебе нераз жаловала, бідная дитино, і літїсь, коли-сте перший раз прийшли в тії сторони, заплакалам з жалю і питала Бориса, чи би то иншак не могло бути — так би ми Бог дав дождати ся великодня, Матїнка пресьвятая!«

»Гафо!« зачав далій молодець з-тиха, і зирнув в віконце: »я знаю, що і тебе не родила вовчиця, хотя ми не навистно, що ти так тяжко ворогуєш на крайника; але оно би могло, як кажеш, иншак бути, если-би ти... Но, бабо, чуй! як-бись ми одно слово з того, щó я ти скажу, перед ким ляпнула, так тогди, где ты стрічу, копли си гріб!«

Баба зложилась як оселедець і поціловала пальці, а він так зачав далій:

»За Бескидом єсть село, зове ся Брустура. Маю я там стрийчаника, знатного кметя, а чоловік бездїтский. Ще перед трома роки заганняв він до моєї матерї — легка би їй земля! — аби до него ішов на пристайство. Але пуста голова

не гадала ще тогди за завтрішний день. Днесь инакше ся дїє зо мною. Як поверну з Болехова... Но цит, Прокіп іде. Ачейже-сь мя зрозуміла? старай ся — і твої старі кости жаждні теплої печи.»

Ту ввійшов товариш до хижі. Зубаня удаючи, як би нічого не зайшло, яла коло горнців прятатись, а наш незнакомий пірвав рушницю на плече, глянув з прибоча на бабу страшливим своїм взроком і обернувши ся до Прокопа, розказав на себе ждати до вечера на місци, а сам, легкими як олень ногами, посадив в бори, відав під Писану Керницю, на зустрічу Борисови.

II.

Бідна ж моя, мамуненько, година, година,
Залізла ми до ніжечки ужина, ужина!
Ой пійду я, мамуненько, до дячка, до дячка,
Най витягне із ніжечки бодячка, бодячка.

В самій середині села стояло широке дворище. Величина і okazaість его сьвідчили, що до худого верховинського заселенника не могло оно приналежати. І весь его розклад наводив ясно, що не для ґаздівського ужитку було тое дворище призначене, хотя пізнійші перестроєня оказували, що на тое яло переходити. А складало ся оно з великого деревяного дому о чотирох комнатах з високими вікнами, із обширної челядницї з коморою, з окромішним до них входом. Перед вікнами стояв довгий будинок з двома щитовими дверми і малими в стїнах пролубами, відав на вікна, і здавав ся походити на стайню. Ще до недавних літ стояло тое дворище. Молоді люде баяли за него всяко, але з їх бесїди тяжко

було дослідити щось вірного. Оден сїдоголовий старець розповідав ми за него так :

Послїдними лїтами 17. віка возникло було на Угорщинї широке політичне движене, которого душею був звістний угорський вельможа Юрий Ракочий. Найсильнїйшим огнищем сего движеня була вижна сторона Угор, а головним сїдлищем подвижників став ся Мукачев (Мункач). Зв'язана одним духом і сусїдними зношеннями заприязнена, не могла мужественна шляхта тогдїшної Польщі в оних подвигах бути без участі. Глядав сего Ракочий сам, так для підкріпленя сил своїх, як для забезпеченя собі прихорони в случаю неудачі. Намірене его знайшло зараз в найблизшїм від Мукачева сусїдстві желаний успіх. Елеонора, княжна Л..., дїдична паня припирающих ту до границї волостей, зазнакомлена з несупокійним сном малярщини уже передше, приязну подала ему руку і стала ся, мож би сказати, сподвижницею его. Крім сего була она в дружескїм відношеню до сусїдного молодецького вельможі і угощалась часто з любимцем своїм. Но перебуваючи оподаль від границї, не могла она на стїлько убавлятись з ним, скїлько щиродружеске желало серце, і проте велїла вознести оное дворпце (так го називали жителї), где в устороненю від двірскої тижби і широкого сьвіта часами сама перебувала і где Ракочий з Мукачева частїйше до молодої прекрасної і гостинної подругоньки віддалитись і дїло своє так на одній як другій сторонї міг вспирати. А так були тїї комнати сьвідками радостних і милих вечерниць, а по части соймнщем важних зношенїй. Но скоро стали ся они вторим для Ракочого Мукачевом. Бо коли по тяжкій своїй поражцї прийшло ся сему угорському

богатиреві уходити з границь своєї отчини, удався він ізвістними собі дорогами з частию приверженців по-над Опорову ріку до Галичини і розпочав тамже вторі свої безуспішні проти Австрії подвиги. Перебуваючи майже більше як рік в Галичині, забавляв Ракочий часами з цілим своїм двором в тіснім але привітливім дворіщі над Опором і угощав там узбрану по Польщі дружину. Нераз дзвеніли вікна сільського затишного того двірця від бряску угорських і польських шаблук, а стіни его загуділи нераз весело від гучних воскликів панів і пань польських, котрих приятель і цікавість сюда звабляли.

»Бряцали шаблі, дзвеніли пісні, весело угощалась дружина, но скоро утихло все якби в гробовій дрімоті, а Ракочий, зібравши майже більше сорок тисящ самої польської охоти, пересадив границу і по короткім невеличкім подвизі минув ся на віки, а гучне і веселе дворіще заняв тихий і скромний сільський посадник, крайник Іван Задільський, на жилище для себе...«

Тільки сказав нам за оное дворіще сіденький старець, і напровадив нас на путь, котрим розпочату повість продовжати будем могли, бо з Іваном Задільським вяже ся повість наша, і ту ухопім прірвану єї нитку.

Але за які би то хватати кінці? головонько моя бідна! Гдекоторі з почтенних наших читателів певно не любяч над довгими розписами марновати час дорогий — їм байдуже про се, як хто ходив, як убрав ся, які его очі: чи чорні чи зеленкуваті, яка грамота на лиці випечатана... А знов красні читательки, если ся яка великим припадком знайде, люблячи би собі зараз в середині цілої повістки вигідненько розсадовитись, а часом навіть,

як кортячка нападе, до послідної заглянути картки, аби чим скорше вість захопити, як там ціла річ скінчила ся: чи на вінчаню чи смерги. Щасте мое, що наша прелюбезна »Зоря«, дав би їй Бог возраст, ще днесь тїсненька і ледво два аркуші на тиждень письма нам розсилає, бо би інакше в одній посилиці і початок і кінець моєї повістки міг би ся знайти, а красні чорноброві і помругливі очи, заглянувши з нетерпячки в послідну картину, не хотїли би уже до першої повернути. А так певний, що до кінця повістки днесь ще нікто не загляне, звяжу кінці як знаю і зачну так, як моя старенькая бабуня, легко би спочивала, любила зачинати: Був собі дід і баба — — — Але стій, нерозважний мажибрєдо! Таж паня Задільска, вічної памяти повітова крайничка верховиньска, не дала би ти на тамтїм сьвітї біля себе перейти за такую обиду. Сокотно, писарчику небивалий! Молода красавиця і по смерти такого гріха не відпустит. Отож вибачайте, бабуню, що за вашою я не піїду наукою, але хоть трошка розпічну інакше.

Іван Задільський, верховинський крайник, за которого вспімнув ми оний старець, був чоловік досягаючий до сорока лїт, честний, поважний і заможний. В селї, где промешковав, любили его люде, хотяй був старшиною і часто докучив; але в-загалї був людским, справедливим і не носив ся гордо. По посторонних сусїдних селах знали і шановали его дуже, а на зборових судах, где ся важнійші справи перетрясали і до которих він яко порядочний лавний член належав, імів він важке слово, бо его розвага була зріла і безпристрастна. Одну лиш слабу сторону знайшов-есь в нїм, що був легковірний. Его заманув кто-небудь,

як то звичайно кожного чоловіка з чистим дном серця. Але коли обмана виявила ся, або если где яке оказало ся злочинство, ставав ся він твердим і неумолимим. В домі був Задільський, як то кажут, мов сорочка на тілі, і закрів і прибрав, — але слаба голова! Як лиш трошка собі підохотив, то уже тогди і на палець его вий.

А імів наш крайник жіночку Марію, красну як писану молодичку, щирю, приязну, а притім мягку і трусливу, як лист трепети. Десятий рік жили они уже з собою, а гніва не було меж ними. І всего мали достатком; оден лиш смуток залягав їм серце, що не іміли дітей. А Марія так багла дитинки, як жаждуца і звялена цвїтка літом студеної роси; і Іван не тужив за нічим в сьвітї, як за наслідником свого імени. Нераз коли прийшли вечером з кумів до дому, як діти розплакали ся обое. Давали они уже і на сорок служеб, і ходили на сьвяту гору до Гошова, і до Зарваниці, а навіть аж до Почаева; а Марія удавала ся крадці і до баень, но все бездїльно. Напослїдок прийшли на тую гадку, що на такім засїли вже місци; бо-ж і родичі Марії, небїжчик духовний отець Ілля і Малана Мацевки — легка би їм земля! — не іміли лиш єднісінку Марію. І коли княжна по переходї Ракочого до Угорщини від них зажадала, щоби ся до дворища перенесли, ухватили ся обое охочо того желаня своєї дїдичної панї і в оден дух впровадились до нового жилища, которе стрїха о стрїху до їх батьківщини притикало.

Ледво ся там перенесли, завели з собою християнський сьвяторуский обичай до неокристяненого двора і посьвятили ціле жилище. І дали знов на сорокоусти. Але Марія тужит однак як

тужила, як плакала так плаче. Минув шестий, минув сьмий місяць, зачав ся далій і осьмий, а у Марії ніт ожданой надії. Аж раз приснило ся їй, зараз з вечера в самі первосни, що гдесь вийшла на підвіря і глянула на село, а в селі огонь. Перестрашена зачала кликати на мужа, на челядь, але нікто не виходит, як би всі заумерли. Хотіла бічи на улицю; аж ту дивит ся — з чорного диму вилітає ворона і несе в пазурах щось ніби маленьку птицю; она крикнула, ворона скрутилась над еї головою і ударивши в бік над дворшце, пускає із кігтей птицю просто на дах. Она підбігає, підставляє запояску, і право на подолок паде їй з стріхи чорний великий уголь. Марія зачудовалась в просоню, але в-тім запукало щось до вікна, она пробудила ся від сну і слухає, чи то також не сонна мара. Запукало вторично. Она схопилась, задрожала лячно на цілім тілі і хотіла покликати на челядь. бо мужа не було дома. Аж ту зачала якась женьщина з-під вікна з-тихонька до неї: »Марійко, люба Марійко! не буди челядини і не бій ся нещасной невісти, щó до тебе як до наймильшой сестрички з упованем приходит. Відчини завікницю, маю діло курте.« Марія, перепуджена сном страшним, сама не знала, щó почати. Думає і думає і вліпила очи в шпари завікниці. чей би спізнала, кто то еї в так пізну добу требує. Она бояла ся зради. Але ніч була темна, як чорний уголь, щó ся їй приснив.

Но женьщина під вікном зачала знов з-тиха лебедіти. Марія, ведена женьским сочувствієм, отворяє завікницю і підхияє крихтиньку вікно. Ледво що підхияла, а невіста до неї з плачем: »Дякую ти, солодка, за твое милостиве серце; ото принеслам до тебе найдорожше, щó маю; возьми

і плекай старанно, я тобі ніколи не забуду. Найдалше за пять літ обачимо ся впять, а если ніт, то се буде боже та твое. Але зараз завтра покличеш сьвященника.» Рекла, віддала через вікно спорий брусак до рук крайнички і побігла легоньким кроком через подвіря до улиці.

Ще Марія не могла освиннути з чуда, і держала ще тлумочатко на руках перед отвореним вікном, як щось задудніло на улици і погреміло споро по-при долішній кінець по-над Опір за село.

Охолонувши з першого задива, положила Марія брусачатко сокотно на широкий кедровий стіл, заперла старанно вікно, притягла завікницю, зажегла воскову сьвіцу, що від церковного поставника лишилась, і з неописаною цікавістю заглянула до свого подарка. Широка шовкова лента, котрою брусача було обвинене, стягнула найперше її очі на себе. Яла розвивати і придивлятися біленькій як сніг швабщині і тоненькій як шовк хустині, що цілий брусак з верха покривали; піднесла тую платину і зирк — но кто-ж вговорит її зачуд, як під хустиною узріла личко маленької дитини, що як дрімлюще ангелятко в мягеньких як пух пеленочках перед нею на столі лежало!

Марія плеснула в долоні, тай опустила руки, і довго стояла мов нежива; бо-ж такого не чувала, аби ся коли кому на Верховині пригодило.

Но не було часу стояти бездільно опустивши руки. Дитя яло ся домагати свого. Марія побудила скоренько челядь, послала по женьщину в сусідстві, що маленьке дитя в тот час плекала, а сама стала розповивати дитятко. Таку-ж то птичку, погадала собі, вергла ми ворона на хату! Чи прибаг би кто? О істинно ворона! ба ще

щось гіршого, як ворона — ястрібиця! Але стій, Маріє, промовила к собі далій, не суди; хто знає, яка недоля притисла ю до того. Ачейже бідна мати була в великій недоли, коли свою власну кров, кість з своєї кости, серце з свого серця, вергла на чужі руки. Не дармо мені ся снило, що вносила єго з огня. Але хто-ж то може бути тая нещаслива мати? Що то не проста женьщина, тоє аж надто слідно. В такі дорогі шовки не завиває верховиньска жона дитини. І простачка скорше буде жебрати на него, як цурати ся ним. Але от бо і перстень! ах, а який-же хороший! як-же ся сьвітит каменець в нїм! Ой не простого ти ложа, моя птичко маленька, моє соколятко дороге!... Но з дива не може ми зійти, хто твоя мати і где твій отець? Аж-би яка з нашого двора, то бим була спізнала по бесїді; там я їх всіх знаю. Нїт, нїт, не з княжного двора... Однакож якась не дуже далека. Покликала мя по імені і знала добре, в которе запукати вікно. Але на-що я собі голову ломю; чи-ж ту їх мало бувало за Ракочого, і гостились, і веселились, і знов відїзджали, і впять приходили, що на оден день не було супочинку в дворниці. Але чому она сюда принесла до мене, просто до мене?... Маріє, Маріє. бо ти так Бог дав, абись не тужила та не нарікала на свою долю. Тож ходи, моє ластівятко, ходи, моя спрітко нещасна, я тобі буду за неньку, я тобі не пожалую мого серця, коли ты рідна мати ввергла з-під свого, но Бог нехай їй не затямит гріха.

Так лебедїла поцтивая жона, і не спала уже цілу ніч. Другого дня приїхав крайник із зборового суда. Марія розповіла все до цятинки. Ще раз яли обое перетрясати всі знакомі пані з су-

сідства і за сусідством, і придивляти ся перстеневи, чи би з него где-що не можна було вислідити; але все безділа. А далій крайник, которий собі був простодушний міролюбник: »Най буде — каже — хоть чне, тепер боже та наше, і певне кривди у нас не буде мати.«

І так було. Зараз покликали они пан-отця духовного, запросили майже пів села в куми, заладили широку гостину, тай для бідних обід — словом, зділали все по християнськи, і радовали ся, плекали дитя, як власне своє. А Зіня маленька росла здорова і ставала ся чим раз більшою утіхою для своїх благодіїв.

Но прийшла хвиля, в которій незнакома мати обіцяла прийти по своє дитя. Обое ожидали тої хвилі з великим несупокоем, а крайничка прибагала навіть способу, як би такой не пустити Зінички від себе. Здавало ся їй, що она би не пережила, если-би їй тоє дитятко видерто; так була ся вже привязала до него. З тревогою вставала она кожного дня з постели, з тревогою лягала до супочинку, гадаючи що незнакома мати знов як ворона надлетит і пірве з собою дитя. Але рік пятый минув тихонько, минув далій шестий, а далій і десятый, нікто не приходив, нікто не питав; а наші честні Задільскії, раді з того, яли уважати Зіню як свою дитину в-істину, і ціле село забувало по-легоньки давну приключку і не називало інакше гожое дівча, як »к р а й н и к о в а З і н я«.

Так проминуло літ пятнайцять тихо, супокійно. Іван і Марія зачали ся уже потроха нахилати к старости, а Зіня розвилась як полонинна цвітка в повну дівчещу красу. Була она незвичайно високого росту, трошка снідавої твари,

і чорноока. Над очима темнілись два шнурочки чорних бров, як два маленькі серпи, а круче волосся спадало шовком по-над високе випукле чоло і звивалось долі довгою як лебедь шнею на плече. В цілій своїй подобі мала она щось мужеского, а в природі серця щось думного, але ораз і горячого. Женьської боязливости не знала она, і там где єї мати (она не відала ніч за пригоду з собою) тряслась як лелітка в перестрасі, там стояла она студено і відважно, мов старий козак. Ударити з цівки на звіря не було їй лячно і ніколи не пускалась она в верхи без пістоleta. Не було то щось надзвичайного в оних часах; но як же то часто і дрібна грудочка снігу, пущена із кігтей птиці, котячись долі горою засипує хати і села... Так случилось і Зіня, що їхала з матерію конно із Сколього з ярмарки. Було то о Покрові. Ніч була темна, а они спізнались. Спішили скоро домів, аби не попасти ся в руки якого опришка, котрих з Ракочого недобитків на Верховні немало натворилось тогди. Марія дрожала на цілім тілі, не могла удержатись на кони; она віщала щось недоброго. Уже було недалеко, тільки ще через оден облаз. Они натисли на коні, щоб тим скорше перехопитись на луги. Слуга, не могучи вдержати з ними, заостав ся троха.

В-тім вискакує ктось із-за смереки, застає дорогу, хватає коні за поводи і питає за гроші. Марія стала без душі. Не так Зіня. Она сягає без тревоги за синюю бекеш, витягає куртеньке пістоля і честує ним опришка так складно в праве рамено, що тойже, пустивши коні, горілиць перед ними паде. На встріл надлітає слуга, вяже тяжко раненого і уходить, лишаяючи его самого, чим скорше з своїми панями домів. Ще в ночі

послав крайник людей за опришком, і уже третього дня глодали у кінци села круки єго кости на вписільниці. Був то случай не онь так надзвичайний, таке придаряло ся часто в оних несупокійних часах, при ослабілости власти в упадаючій Польци; але він імів великі послїдства на долю відважного дівчати і єї мнимих родичей.

Однакож як многі інші, так запамятав ся і тот случай, і понер в безодни бувальщини. Нікто не зважав на тое, як якась женщина чужа наплила, Бог вість з которого сьвіта, в село і сідала нераз на онім місци, где опришка висіли кости. Нікто не прибаг би був тогди, чому тая женщина втискала ся, коли тільки могла, в дїм крайника і старалась заманути Марію, узискати єї довіріє і помістити ся межі крайникову челядь. Але якось не удавало ся їй тое. Зїня не могла споглянути на тую бабу без якогось внутрєнного неіслїдимого неудовольства. Она нераз казала, що тую бабу вовчиха родила, бо она мала на вижній щоці два зуби в-істину хиба для вовка придатні. А так наша Зубаня, спізнавши, що до дворища прилизати ся годї, загостила до зимівки на пустарю і розположила ся там з цілим табором хитрої ненависти, ождаючи часу, коли би ся могла помстити на крайниковім родї за обвішеного опришка, за которого легко кождому з моїх читателїв догадатись, що то був єї рідний син, достойне такої матери дитя.

Тим часом дорастала Зїня своїх верстних дівочих лїт і яла нераз спускати тоскливу головку над воздыхающу грудь, а крайничка передумала уже не одну годину і переструнчила не раз і не два всі молодці з цілого сусїдства. Але крайниковій Зїні тяжко було натрафити на »бубку«

Загадовала мати і на сего і на того, за котрих знала, що би їм годилось помислити за крайникову дочку, но тая не дала собі навіть і споминати за тих-то, як називала, верховинських невипранців. Її очко спозирало гдесь в іну кошару, а ярке і думне серце тужило за інакшим вівчарем. Для неї годі було вибрати друга, она собі могла его вибрати тільки сама. І крайник не напирив ся їй з своїми гадками, хотяй і дуже був рад, щоби его рядовий козачок, як свою називав Зіню, розложив ся раз во власнім своїм хуторі. Бо-ж то навіть тяжко було в Верховині для дочки заможного і поважаного крайника знайти приличного жениха. Звичайно сватали у давних крайників синове заможнійших кметів, або часами і поповичі. Но перші не поважались зближати до гордої крайникової доні, а за послідних було тогди в оних сторонах скудо. А так була она пущена в своїм виборі на волю, і єї доля полишена Богу таї веремю. Раз тільки, а було то послідних великих мясниць, стало старому прикро, що его козак не хотів вибиратись з січи, а то тогди, коли заслав лавник з близького міста Долни обзірників до відданиці нашої. Прийшли они з рядним поклоном, принесли колачі, велику хустку з червоної як кармазин волочки, і сріберну грубо позолочену стяжку до хомеуки, і все тоє положили на стіл. Мід і вино пролялось по столі, але з уст відданиці не виховзло ані одно щире слівце. Рада она була тому, що жених не приїздив з обзірниками, і зложила ся складно, що она не може прийняти поклону, бо молодця не виділа. Обзірники відїхали, но обіцяли прийти назад по великодних сьвятах з молодим своїм женихом. Марія радовалась, що єї гарна доня так приличну уміла

знайти ізвину, же не приймає подарків; бо-ж она ще в мясниці не приспособлена була весіля строїти, але по великодні, гадала собі, буде вже лад, а Зіня не схоче ачейже відмавляти, коли їй такі красні трафляють ся люде.

Но далеко інакше гадковала Зіня. Їй видко ктось іний впав уже в чорне очко. Але то було тайною для крайнички і Зіня таїла ще сама перед собою. Однакож по еї частій задумчивости можна було спізнати, що в молодім серденьку зробила ся якась уже бубка. Марія уважала тое, але не могла догадати ся за причину боляка. Аж раз, коли доня як молода берізка опустила голову і знов призадумалась, намірила она вислідити причину. І приближивши ся з-тиха до неї, поцілівала в чоло, тай зачала лагідненьким своїм голосочком: »Зінчко моя, чом ти так голову опустила? над чим ти так часто думаеш? Чи не болит тебе що? Чи не хора ти, моя солодка?»

»Нїт, мамко дорогая,« відповіла дівця, тай піднеслась сквапно: »от я такої так думаю, сама не знаю, над чим.«

»Але-ж бо ти щось помарніла,« зачала далій Марія: »а знаеш, по великодні ктось до нас привіде в гості, і то більше до тебе як до нас.«

»О мамко! не згадуї мені за тое, прошу тя; я би рада, щобим тих гостей не виділа більше в нашій хаті,« сказала дівця.

»А чому-ж то так?« завергла Марія з задивом.

»Бо з тої муки не буде хліба.«

»Як то, ще-сь его не виділа, а уже так кажеш? Я не гадаю, щоб тое слово згаджало ся з твоєю розвагою; ти его похіпно сказала «

»Нїт, мамко, я уже давно розгадала над тим

і тяжко, абим коли інакше відповіла, хіба би мя прищловано. Але я знаю, мамко моя дорогая, що ти не схочеш недолі твоєї дитини.»

»Зінчико моя, тебе нікто спловати не буде — ні я, ні твій отець; але кто знає, чи ти сама не відкличеш того, щó-сь тепер сказала. Мені люде уже захваляли оного молодця. Має він бути хороший легінь, а отець маючий чоловік, тай ще до того лавник в значнім місті. Щось такого рядного тяжко другий раз надарит ся. Ти сама о тім добре знаєш і мені дивно, що ти нерозважно, без причини, завзяла ся своє щастє трутити від себе. Зінчико! в тім щось єсть тайного для твоєї матерци, не сказала би ти мені?»

»Мамко дорогая,« озвала ся Зіня заповнівшись крихітку: »я нич не знаю, може я зле сказала, може оний молодець... Але лишім тое, мені би треба під полонину пійти до кошарц.»

І досить було Марії в-істину тої бесіди; пізнала она, що під лівим реберцем донечки ачейже не порожно, але не могла догадатись, кто там заваджає, і постановила не полівити обвиненій, но далій іспит тягнути. Знала она добре, же тот, щó ся втиснув під оноє реберце, не міг ще там цілим шалашом ся розложити і, як то кажут, в чоботах з шарканцями в серденько всадитись, бо-ж би була она давнійше щось о тім вишнимпорила; але ходило їй о єго імя і особу. І тому почала, на-вертаючи назад до неї:

»А чого-ж ти так спішиш до кошарц, моя доню?»

»Як-же, мамо, не спішитц, та-ж то уже днесь страстний четвер, та треба бундзпк який зладити на сьвята і може вівці треба переструнчитц, чи много єсть ялівницку: до сьвят ся уже не упаде

там пійти до кошари, а Юра на сам Великдень. Та чи не прийде тими двяма...»

»Кто такий?« запитала мати нетерпеливо.

»Купець за козами,« відповіла донька.

Тое слово розсвітило перед Марією цілу хату, як би їй порошок з ока випав. Тепер она пригадала собі, що літїсь за двичи якийсь молодий чоловік, щó ся за купця з Коссова видав, приходив до них за козами, і що потому Зїня часто за него вспоминала. Не мило їй було на такі доганки впадати, бо якось не довіряла тому чоловікови, хотяї сама не знала чому і хоть еї муж обставав за ним, — і длятого убрала, скілько могла, в женську хитрість праве свое серце, тай каже:

»Ага, тот хмуравий чоловік з яспидними очима, щó на цигана подобає?«

»Мамко,« озвало ся сквално на тоє підхплене дївча: »а где-ж він хмуравий? та где-ж у него яспидні очи? а що почорнів троха, то тому дорога винна, бо він аж з Коссова сюда заходить.«

І ту було досить Марії. Прийшла она на правий путь, але хотїла ще довідатись, як далеко еї донечка забїгла, і вергла нїби в глум: »Ой, щось ти менї дуже захваляеш якогось волоцюгу?«

По тих словах поглянула на дївицю і слїдила старанно по твари, чи думна еї доня не заполонїєсь з сорому; але чи то в-їстину она немного ще прилягла душею до молодця, которого ми на полонинї спїзнали, чи може сильнодушна Зїня умїла уже притлумляти чувства свої на недогляднім їх днї, досить, она не заполонїлась нї крихтинки, але звернувши ся якби спокривджена до матери: »Мамо! каже: щó я провинила, же ти з мене глумиш ся?«

»Вибачай доню,« відповіла Марія, урадована з свого досліду і запевнена, що єї доня щось не дуже замотала ся: »я так не гадала... Ну, тепер бігай, моя солодка, під полонину, бігай, і старайся, коби які рядні грудки сира зладити на сьвята.«

Зіня рада, що буде могла свобідно відотхнути на версіх. вхопила чим скорше хустину на голову і побігла скоро знакомими дорогами по-над пу-стару під полонину до кошари, забувши навіть своє маленьке пестелятко взяти з собою, которого ідучи в верхи ніколи не лишалась.

Марія хотяй задоволена з іспита свого, за-клькала однакож старого з близького горба і розповіла все, щó тільки з Зіні вислідила. Край-ник покивав головою, але думав, що він ту нич небезпечного не знаходить і же дівча до нічого не буде сировати. Але як Марія зачала всі свої доганки, всі позначки, всі сні свої і людські по-мовки перед мужем своїм розкладати, то завер-нула старому голову так, що він згодив ся зараз по сьвятій неділи весіля строїти і Зіню, бодай з ужитєм всеї родинської власти, з сином До-линського лавника звінчати. Бідні! они не знали, щó їм ще нинішний день принесе в дарі...

III.

Весело ми з тов гудьбов тай з тими лісами,
Мило ми з буйним вітром, з блудними марами.

Руслан Шашкевич.

В самісїнькое полудне ішла Зіня під поло-нину до кошари. Сонце піднеслось під сам щит вселенної, ціле небо горіло. Ах як-же то красно, як-же то наповидно в нашій Верховині! Не

виповісь, не випишеш, хоть-бись говорив величавим шумом моря, шептав м'якими грудьми легота, лебедів щебетами соловія, писав всіма красками світа. Кудя оком вержеш, всюда ненаглядна радість, необмежма величина! Дивись — там по правій руці широкий луг, а в-коло него піднебесні стіни, а в-коло стін тих купками лісочки, в-коло лісочків худібка, а коло худібки сопівка. По лузі гне ся сріберная річка, в річці петружочок свобідно гуляє, а по-над річку шовкові цвіти, помеж цвітками дитина. А далій хатка на малім беріжку, а в-коло хатки високі ялиці, коло хатини дівчина русая, а на ялиці голубка. А все веселе, все ладне, все легке, всюда жите бе повними жилами, кипит, гуляє радісно, свобідно, як з нор жива водичка. А если собі не дячиш тудя око пасти, то глянь на ліво. Ту глибока дєбра, чорная без дна, в ній дрімлят мари від початку світа; там сум розложив чорную колибу і по первовічних лісових конарах розвісив думи. Ту птичка милу не задзвонит пісню, тоскна сопівка воздух не пробудит; хйба лиш буря завне стогнами та зьвір кудлатий зареве над жиром. Но впять над тими бездонними смуги вносит ся новий світ. Вершок над вершком, гора над горою пне ся, вриває до неба. Чолом в безмежнім морю на воздух, стопов в безодни розвалищєй земних. стоят, о кілько око сягнути зможе, чим раз в синійшій мраці світа велити землі. Одєн висший над другого, одєн сильнійший над другого. А всі в золоті, з веселим як небо лицем. Часами нїби призадумают ся і сріберні хмарки обляжут їм чоло, тогди-ж не надій ся, аби і сонце розвеселяло світ своїм личком, і оно закрийсь хмарами. Часами зашумят страшно, загудят піснь розору

і громами розговорят ся з собою; і ужас приляже все щó живе, птичка ховаєсь в гніздочко укрите, медвідь за гавру питає. Часами знов як ясноока відданиця розсьмієсь з ними природа, воздух як медом розілье ся меж ними, і якась радість, якась незнана веселість ударит по всіх ти жилах. І ширше станеш грудьми віддихати, і спорше зачне бити серденько, яснійше блиснут зрінці. А як ще ставеш на найвищім щиті і глянеш в-около на тії красоти, і зміриш оком безодню при тобі а над тобою безмежностей море: тогди-ж взнесе ся душа твоя к горі, як оний велит, щó стоїш на нїм стопами, і нїби тілом ближший небу чолом удариш перед престолом того, щó гори і бори, і землю і море, і всю безмежність держит в своїй долони. Ах як-же то красно, як наповидно, як величаво в нашій Верховині!

Но цит — — — ктось там іде. Знов якісь два незнакомі. »Пропає бп!« рекут мої почтенні читателї: »гдєсь самі потайні люди приводит нам в своїй повістї.« Ізвольте, мої почтенні; люде ті щось говорят, послухаймо, по перах спізнає ся птиця, по бесїді люде.

»Гу! пропає бп! які-ж ми легкі,« промовив оден до другого і грянув бесегами о землю, що аж гора задудніла.

»Тихо, Борисе!« озвав ся другий: »не тяжко і на печи в біду впасти.« — і глянув як поражений медвідь по-за себе, зняв з плеча бордюг полегки, приляг по-при старого бука к землі, приложив до землі ухо. а друге притиснув рукою, і послухавши мало, схопив ся на колїно, відотхнув з широкої груди і яв добувати з бордюга біленький міський хлїб тай солонину. »А уже-ж свобідно

буде тепер вкусити: уже доба минає, як-ем тя мав в роті.»

»Чи свобідно? гу!« озвав ся Борис, за которого ми уже чули. »Та уже-ж би на біду прийшло, щоб аж сюда чорти за нами їх несли. Тат то уже недалеко Писана Керниця; най-би ся тепер показав ту який недогризок турецький, ой зазнав би він добре, який то смак в верховиньськiм бучку.»

»Та чейже ми уже і не самі тутка. Суть ту гдесь певно і наші хлопці,« зачав другий товариш.

»А хотяй-би їх і не було ще, та щó?... Не дармо верховинець сербає жентю, аби го леда прокладинець межн свобідними батьківськими верхами долтав по пятах.« Заладив палець в зуби, свиснув по своєму, що аж сотна гора загомніла, а в необав із-за верха озвав ся другий дзвінок ще удатнійший. »Брате, чи чув-єсь? то він, то наш атаман; я би его пальці і в пеклі спізнав.»

»А чи-ж ми то не хлопець? легінь якби го на Демни з желіза приварив; сильний як медвідь, хотяй му заледво молоко присхло під носом, а відважний, хотьби з чортом в танець. Але щó-ж ми ему за Болехів скажем?«

»Та щó скажем, — скажем тое, щó ему знати треба: же на сесь раз в Болехові нема що нам купити.»

»А однакож ліпше було не творити ся на песього жида з его проклятими куглями, то би нас був нікто не звітрив. А так і самі мало-що не попали-сьмо ся в ляцкі руки, і наш красний замисл розплив ся водою, як Петровий сніг на Чорногорі.»

»А хйба-ж чортова свість відала, що сей проклятий нехрист з Делятина переволік ся межн

Болехівські дубівники. Ха-ха-ха-ха! як же-ж він витріщив каправі очі, коли показав ся перед ним той, що то на его грудниці хотів собі раз спечи паленятко. Ще ся ніколи так не звивав пискор в окропі, як той ся вив під моєю рукою — ха-ха-ха-ха!»

»Борпсе! ой не сьміяв би-сь ся так весело, якби ся довідав оний, що там за вершком свиснув. же через твою невчасну кортячку на колачі его труд під Болехів бездільним став ся. Тепер ходім. бо его ачейже тут що-іно не видко.»

»Або-ж я ся его бою, уляк бим ся може тої недоварки? Кто ту старший гзда: чи він, чи я? Але слухай, брате: хорони тя Боже где-що вибовкнути за того проклятого нехриста, що цілий Болехів вичвав на нас, як собаки на заяця. Там тепер годі що розпочати, і на тім стало. А перед ним скажем, що повно набгло ся конфедератів на баню, і ані гадай приступити. Чи чуєш?»

»Чую, чую,« озвав ся товариш. »Але як він ся позвідає, хто мя почестовав так в руку, що годі буде з пів року цівку до неї взяти?»

»Гу! пропав би безглузник! Тебе, виджу, треба би еще межи коноводи післати до школи; чи-ж не можеш сказати, що тя покортіло подроцитись з вовчицею і взяв-есь їй вовченята та вихопивши з-за череса кріс поховзнув ся на камінь і задер льоткою руку.»

»Правда, я уже забув за наші вовченята. А чи живют они ще в торбі? Були би мали турецькі недогривки загурю, гонячи за нами, як-бим був по одному зачав метати за собою; а ще як-би була роз'ярена матер надбігла на них, тож би мали час прятати литки по-за ялиці, заким би ю уділали.

Тепер нам уже на ніч не придали ся тії котята як гадаеш, Борисе?»

»Гу! та чейже їх не будеш на Великдень сьвятити. От верж до чортової матери в дебру — але нїт, стій! піднеси от-там далій на оную пішку; під вершком єсть якась кошара. Може який богачище піде туда до овець, та най собі троха з вовчицею погуляє, як ся стрітїт з нею.«

»Згорів блсь, ненавистнику! Менї гадина не була сестрою, щоб мав безділа крещеним залягати дорогу. А уже би і твоя тїтка такого не прибагла,« відворкнув з-тиха чоловік, зняв з плеча тайстру і вняв троє маленьких вовченят, щó уходячи вертепами гдєсь був придбав, а обачивши, що ся уже подушили, верг одно по другім далеко в хаші і забрав ся з Борисом, которий, якби не зачув послїдних слів свого товариша, мовчки завергав бордюг на себе, в дальший путь в сторону к пустарі, где знакома нам промешковала Зубаня.

Ледво відойшли о кілька стай, як крайникова Зїня з служницею, під полонину до кошари ідучи, з противної сторони до того самого зближала ся місця, которе тії два непевні люде щоїно недавно поминули. Схиливши голову задумчиво, ішла она не промавляючи нї слова до малого дївчати, щó за нею кошик несло, і тїлько часами казала собі урвати самотну цьвітку, щó сїм і там з веселої прозябала землиці, а часами поскочила сама то в право то в лїво, збираючи то фїялки, то лоташ, то скромненьке по-при долинках любимене, на косичку і на віночок для себе.

Висока як молода яличка, як серна легка і хибка, в біленькій як сніг хустці, розпущеній

неладом по-над голову, щоб прихоронити лице від сонця, в тонкій з швабщини сорочці з уставкам, широко краскованою заполочію вишиваними, в шовковім червонім корсетку і синій гродеторовій спідничці, виділа ся она як верховинська русалка, злетівша з дрімлючих борів, щоб молодим звісголовам наділати псоти. І ледво знайшов би ся який, що́ би опер ся єї прелести і не заблукав ся за тими чорними жаристими очима бодай-би і в безвісти. Мужеска подоба нашої русалки, обляна всіма мягенькими цьвітками повної дівчої краси, мала щось наповидного в собі, щось дуже принадного.

Но не думала она за псоти; звісила она сама чорнокосую головку над несупокійну грудь, і живше і сильнійше пукало єї серденько. Через всю дорогу пригадовала собі днешну з матерію розмову і сама не знала, чому в єї чувствах така якась суперека. Она і радовалась і журилась тим. Знала она добре, що надходить хвиля, где лавник з Долини впять буде засилати до неї свати, і догадовалась, що отець схоче своєї ужити поваги; а однак здавало ся їй, що жадним сьвітом не буде могла шійти по родичей воли. Она не виділа свого князя, она лиш чула за него, що має бути ладний як дівчина, але — і з дівочим серцем. А такого она не могла би полюбити. Єї сильна мужеская душа тужила за чимсь ще сильнійшим, за чимсь кріпким, відважним, жаристим. А тот оден показав ся за двичи, а сама не знала, хто він єсть і чи поверне ще коли в тії сторони. Не знала, чи жичити собі того, аби ся показав ще раз, чи нїт, бо завсе при тій гадці мішалась якась несупокійність до єї думаня тихого.

В таких гадках минала она вершок за

вершком і приближалась к кошарі, а щоби собі вибити гадки з голови, которі перед нею чим раз в сумнійших барвах ставали, зачала тим усерднійше глядати цвѣточків, хотяй така забавка не припадала їй до серця. І закосичила головку дрібненькими фіялками, і заткнула спору китичку любимене за горсет на груди, і ще пробігала то сюд то туд по хащах, шукаючи сьвіжих цвѣтів.

Но уже їй було далій за много тої дитинячої розривки. Она пустилась назад к битій стежці, щó вела до кошари, і звернувши легкою стопою по-за лісковий широкий корч, вергла мимовольно ще раз очима, схилилась, сягнула рукою, і туй-туй щó не ухопила з первісночком, щó під корчом розцвів ся, за мале вовченя, которе під цвѣткою неживе лежало.

Потягнула назад рукою сквалпно і задумалась. В-тім зверещала як опарена еї мала служниця, щó близь коло стежки на прогалині ожидаючи на свою панницю стояла. Зіня піднесла очи в сторону і хотїла звідати ся за причину того воскликну. Але заледво ще могла она обернутись до служниці, аж ту летит запінена вовчиця надзвичайної великості через прогалину вправець на ню з дебри.

Відскочити і сягнути за свою малу боронь, котору звикла була, як тогди-то многі женьщини, виходячи в верхи з собою носити, було ділом едної хвильки. І не уляклась була ще дуже, хотяй така стріч кождому могла бути страшна; але як спізнала, щó боронї нїт, тогди-ж поблїдла як хуста.

Гадати за способи ратунку не було ту часу. Розлючений до крайности зьвір припав стрілою до удушеного свого плоду, понюхав, завив окропно

в материнській розпуці, і дайже на дівчицю, мнимого свого напастного досадника.

В найвпсшій опасності, видячи так певную і так жестоку смерть свою перед очима, задрожала бідна на всіх складах, скричала з цілої сили і відскочила в бік корча к прогалині в надії, що може її дівчина прискочит бодай-би з чимнебудь на поміч. Но без діла! Дівча, перепуджене, шукало в можливім бігстві власного свого спасеня, і убігло уже далеко долі вершком прогалинами. А звір, местію розгорілий, не ожидав, аж его жертва з пазурів му ся виховзне, но мече ся рознявши шпрокую пашу за нещасливою, доганяє єдним скоком і поваляє цілов силов о землю.

Якби з-під спрої могили зойкнула бідная жертва стлумленим з перестрахи голосом, і стала без духа.

Хвилька — — — ба ніт, в тій самій хвили гряне ктось сильно з ручниці, що аж земля задудніла. Вовчиця мече ся від своєї пастви мов птиця к горі, звиваєсь клубком в повітря, паде горіниць назад о землю, вносят ся ще раз, пружит всі свої складви, но безсильна розтягає в послідних дреготах огромное своє стервище і стелит го при ногах нещасної дівчиці.

На миг ока утихло все — но в-тім прилітає, мов вторий поражений звір, удатний ватасчик з подвійкою в руках на місце страшеної пригоди. Прилетів, споглянув на лежачую без духа красну полонинну цвітку, і став стовпом над нею. Слідно було по нїм аж надто, що судьба дівчиці великую у него мала участь; але-ж в его твари не знайшов биць нї найменшого слїду сожалївающої болїзни нї ужаса. І кров, щó з лївого

рамени нещасної плила жертви, не змінила барви в его лицю, не затемніла ока. Він здавав ся бути ще передше розлучен на все, хочай-би і на найокропнійше; а если ніт, то був він еден з оних характерів, щó в пекельній гартовались печи.

По хвили оглянув рану і бач — заблисло его око: знати не була рана від кулі, але від пазурів вовчиці.

Підніс крихітку голову дівниці к горі і став кликати по імени. Но надармо. Ту ні сліду життя. Однак его зріниця вістила, що ще не счезла послідна надія. І положив полегки назад нещасну на землю, а сам поскочив за водою до потічка, які в Верховині в кождім роздолі знаходят ся, і набравши в ладівниці води, люнув нею на твар дівниці.

Зіня отворила очи і якби з просоня яла питати, где она знаходит ся. Но споглянувши на страшного звіра, лежачого у єї ніг, пригадала собі скоро минувшое, і зачала дрожати на всім тілі. Ціла окропная опасність, которої величину не встигла змірити передше, станула тепер в неописаній своїй страшенности, а виратоване з неї виділо ся бути істинним чудом. Як оно ся стало, не могла догадатись, і ще не мала навіть часу помислити за того, которому довжна була свое жите.

Аж тепер она глянула на него, і о диво! перед єї недовіряющими очима стояв молодець, за которого она не раз думала і з которим она ще перед хвилькою носилась по версіх — стояв предмет єї несупокійних гадок: Алексей!

Вдивилась довго в него і сама не знала, чи не призатуманіла она і чи то задур голови не наніс їй дивнієї появи на очи, чи то був може

лише такий сон ясний. Но вскорі переконала ся, що то не задурні сон, але живісінський яв : учула бо рану свою, котору молодець сквапно яв завязовати і спиняти кров. Всі чудесні барви красі пересунулись їй лискавицею по-перед зрінню. Чим раз више яла вноситись єї повная грудь, чим раз сильнійше клепало їй в лівім боку. Єї сильная душа закипіла ще сильнійшими чувствами. Весь невідгадаємий давнійший несупокій, вся незвісна єї будущая судьба, вся она тайня, що Косівського баришівника здавала ся осланяти, счезла перед єї рожевими фалями зарі розколосаною душею. Она виділа в нїм лиш тільки сильного, відважного молодця з ясним оком і горячим серцем. Она виділа лиш щирого друга, що ю вирвав з запіненої паці роз'юшеного звіря і дав їй нове жите.

А тое жите було для вісімнадцятилітної дівци так солодко наповидним, а ярне ясное небо тої хвилі усміхалось так мило до молодого серця, як румяная молодичка до першого свого дитяти. Вдячність, а може і довго притіснена любов, бухнула з горячою кервою по всіх єї жилах. Розливающа ся повниця чувств переважила всі дрібненькі фалі скоромної розваги ; в єї серцю загуділо напрасно во всі дзвони як на Великдень, очи заблесли слезою, і она притисла до зволнованої груди — Алексея.

Неомаль бо в тім самім часі, коли Зїня під полонину до кошари вибрала ся з дівчатем, вийшов і знакомий нам ватасчик з хижі Зубані, і добивши ся на стрімкий вершок, з которого мож було цілу сторону переглянути оком, слідив сквапно в-около, ачейже за оним удатним дзвін-

ком, що з уст Бориса так прошибно розляг ся був по всіх горах і борах недавно.

Но Алексей промгнув ся з ним, але мість него стрітила его вправна зріниця предмет для себе далеко повабнійший — крайникову Зіню.

Спізнав він ю зараз по високім еї і буйнім ростї, та по незвичайнім у жен верховинських стрюю, і з неописаною цікавостію і восторгом водив за нею оком. В его груди розпочалась великая борба. Замисл перед годиною повзятий, за которий щось троха набелендив Зубани, станув з всіма своїми послїдствами в найкрасших барвах перед ним. Виконане его було так близьким, так легко можливим. Зіня могла бути ціла в его руках, в его воли. Пристрастність закипіла по всіх его жилах. Свобідна Угорщина, тихая в Брустурі хатина, в нїй красная Зіня і супокій і все щасте, заясніли небом в его души. Но чи не розібе ся тое небо о сильную душу знакомої ему крайникової донї?... Мимовольно стягнув він густі свої брови в два темні хмар проломі і вбив нерухомо очи в предмет своїх страданій і внутрєнної борби.

Тим часом зближала ся Зіня чим раз к нему і чим раз сильнійше волновало в его груди. Уже було близько, тільки о кількадесять кроків. В его серцю било як в гамарни. Уже хотїв поскочити, датись спізнати, сказати все, — но в-тім зверещала мала служниця, і ціла опасність, в которій дрожала Зіня, появилась ему перед очима. Розгадованю не було ту місця. Вхопив за подвійку, зложивсь і на щасть-Боже буркнув. Чи вовчиця една тільки падала, чи може кто більше, розминуло ся в его зріници. І прискочив стрілою на місце, глянув, обачив на рамени кров, і остовпів

Якби громом грянуло і в його грудницю. Гадав він в-істину, що і Зіня перенеслась з його руки до вічності.

Що ся діяло далій, знаєм. Слабий сосуд розпук ся до самого дна в перевазі розтискающих ним фаль. Зіня відкрила перед ізбавителем від страшливої смерти всю тайню свого серця. Яркий молодець розходивсь в волнах своїх чувств і хто знає, чи би не був рішив ся одним сильним ударом розтяти судьбою завязаний узел, если-би дівча, що в першій перестрасі лишило свою панницю і вправець прогалинами до кошар побігло, не було тепер з вівчарями появилсь. Однакож жребий упав невідворотно.

Зіня здавала ся успокоєна бути. З ширим довірем просила она, щоби єї не лишав Алексей, але відпровадив домів до родичей. І охотно прийняв молодець тот обовязок, поскочив скоро по коні, за которі сказав, що недалеко за вершком випочивають, і вернувши ще скорше, всадив на коня значно вовчицею зранену дівицю, і wraz з Прокопом і двома вівчарями пустив ся до села.

Як там діялось в дворниці, легко ся здогадати. Крайник не знав гостеві своему прибрати місця. По сто раз дяковав. по сто раз обціловав дерзкого молодця, і сто раз бігав то до Зіні то до Алексея, і знов до Зіні і знов до Алексея, і випитовав ся за найменшу одробиночку; і знов бігав і знов дяковав, що тому кінця не було.

Хотів він нагородити, чим тільки було му возможно, і дав би був весь свій маєток за виправане свого рядового козачка, і навіть і самого того козачка дав би був своему благодієви в додатку, если-би тот був тільки одним слівцем вспімнув за тое.

Але молодець мовчав на всі тії любованя і дяку. Він був в тім стані, як коли чоловік нечаянно з бурного моря дістанесь до тихої тісенької хатини. В его ушах завсе ще шуміли движимі безодні. Его розколисана душа не могла остоятись і присвоїти ся з таким мирненьким домовим раєм. Він може не досьвідчив ще ніколи такої щирости і приязної преданности як днесь. А може рознесла буря всі подібніі запамятки з давнійших дней. Его язик не міг знайти в таким настрою чувств придатного слова. Він мовчав, лиш его око здавало ся говорити. Але хто відгадав би бесіду тую?

І Марія радовалась мов тепла весна над цв'ітков першов, щó спаслась від лютого полунощного вітра. І она дяковала сердечно, і розпитовала ся і гостила гостя. Але на еї завсїгди яснім чолі простер ся якийсь сумрак, як хмарка по-над сріберное личко зірнички, і ані веселая бесідливність щиродушного друга, ні любоване Зіні не могли розігнати тої хмарки.

Украдкою але часто споглядала она на свою дитину, а ще частійше на гостя, і що-раз сумнійше ставало ся еї личко. І навіть она задумчивая поволока, щó хвилями так мило украшала твар молодця і котору Зіня так жадливо спивала оком, як краса чистую керничку, не могла звабити еї зріниці к собі. І вопреки, тая задумчивість зганяла на еї чоло ще більшіі мрак. На тій гладкій опоні здавала ся Марія читати строптивое письмо.

Але тую якусь внутренну скуку, тот неізнаний несупокій, таїла она старанно в собі. Не хотїла она перед часом мутити сердечної веселости дорогого свого мужа, однак ждала хвильки.

аби тягар, що їй натискав на серце, поділити з тим, перед котрим она ніколи не ховала тайні.

О невісти! тонкі і мягенькі болони вашого невідгадаемого серця віщають часто більше правди безсвідомо, як се тугі розуми сьвітових мудрців змогут вислідити. Незвістне ваше око душі читає дивним домислом невідомі знаки, которі трусливая тайня пише. Так читає сліпець кінчиками пальців на мягкім папері незначнії чорнила букви.

Но тревожливая обава оглядної Марії була ачейже, принаймії хоть тепер, ізливною. Мовчливий молодець розговорив ся помалу чим раз свобіднійше, зачав розповідати за свої сторони, за Коссів, за Кути, як літїшого року мало мав пожитку з своєї перекуплі козами, як на сесь рік більше ся надїе, бо до Дебрецина много сафіяну яло відходити, як він будучи нежонатим много утрати має в своїм газдівстві, як у них небезпечно тепер через опришки, як они по ночи нападають на заможнійші газди, рабують і берут на всякії муки таких, щó їм ся за гроші не хотят признати, як женщинам всякі неслихані діют обиди і жестокости, як уже і в тих сторонах стае ся чим-раз опаснійше — і за прочіі подібні річи, которі обі женщины з напруженою слухали увагою, і з тревогою на веселих поглядовали ся мужчин.

В таких розговорах надійшов вечер. Молодець схопив ся, склонив ся низько, подяковав за гостину, і яв ся відпрошувати, що ще днесь має підїхати до сусїдного села, щоби собі замовити кіз, бо завтра великодний пяток і сьвята надходят, через которі не мож буде много купчити з людьми.

Просив крайник, намагала ся Марія, і Зіня вергла своє слово, але даремно. Алексей попрощав ся, приобіцяв в сьвята повернути, заганув, аби му кілька кіз також вибрано в продаж, і сївши на коня, посадив долі селом з Борисом, котрий як чунява вівця через цілий час гостини і розговорів на яворовій сидів лавици і тільки очима з підлуба споглядав то на Алексея, то на Зіню, то по кімнаті...

IV.

Станьте хлопці у ворти,
А я стану під віконце:
Чи спиш мое любе серце?

Піснь народна.

Смеркло ся було, і уже загостив страстний вечер до Христового міра. Зьвізди замеркотіли на небеснім зводі, по хатах розгліли огні, в селі утихло, тільки поточки бриніли дрімотную свою бесіду. Але в дворици не було ще зовсім тихо.

Марія не могла носитись довго з своїм тягаром на серцю. Скоро від'їхав Алексей, предмет еї доганок і супереки, приближила ся она на самоті до свого мужа і яла з внутреним неспокою розкладати перед ним, як сесь чоловік від самого зараня стоїт їй на гадці і чим раз більше возбужає в ній материнську тревожливість. Перед полуднем тїшилась она, що пuste пустим і промине ся пустими вітрами, але случай з полудня показує їй, що ту і судьба мішає желїзній свої пальці. І хотяй молодий сїй чоловік зділав для них так велику прислугу, що навіть і для матери камінного серця повинен бути милим і радим гостьом, однакож волїла би она не оглядати єго більше в своїм домі.

»Я лякаюсь его,« сказала она усівши коло крайника, которий супокійно курив свою люльку, »хотяй сама не знаю, про що і чого. А найбільше лякаюсь я за бідную Зіню, бо хто-ж відає, щó ся тепер в єї серцю діє. Она уже рано виговорилась більше, як може сама домніваєсь, за Коссівского купця, которим ще тогди так мало мала причини займатися, як сорокою на плоті; а тепер по такій стрічи, по такій для неї неоплатимій прислузі, по вирваню із пащі лютого звіря через его руки — в яких же барвах станув він в горячім молодім єї серцю? А если бесіда его,« дала по хвили, »єсть чистою обманою, а злудою его ціла подоба (бо хто-ж его ту на нашій Верховині видав перед роком, хто знає за его родину, его жите, кто погодит его дільський міщанський стрій з его живісінько верховиньским укладом, бесідою і кучерами): яка-ж тогди доля для дівчини, котора здає ся нароком кожду віддаляти свадьбу, щоб може в-істину за якогось видати ся пройдисьвіта, або ще що гірше?«

»Маріє!« озвав ся крайник на тую бесіду тревожливої невісти: »от ізбитка серця глаголют уста — повідає сьв. євангеліє. Алексей єсть молодець честний, слідно з его бесіди, слідно по его тварі. І сам днешний случай сьвідчит за его праве серце. Він не хотів навіть найменшої нагороди прийати за своє, як ти кажеш, вирване Зіні із пащі звіря, а тоє підносить его честь ще висше. Знати, єму наша прязнь милійша, як пуста мамона, за котору весь днешний уганяє ся сьвіт. Тот молодець не з днешної верстви, то галузка давного накоренку. Говорит мало, але розважно, ємкий, відважний і тверезий, яких тепер шукай. От дякуй, Маріє, Богу, що ти наслав

щасливу душу, абиь не пострадала, що маєш наймильшого на сьвітї. А за его стрій що нам переговорювати? що край, инший обичай.»

»Але-ж, мужу мій любезний, він ту вспоминав, що він не жонатий, і споглядав якось дуже приязно на дівча; ану-ж як ему приплине до голови...«

»Невісти, невісти!« озвав ся крайник, не ожидаючи кінця тої заганки, і розсьміхнув ся сердечно. »Вам все едно на гадці, як нехристови гроші а дурному ступа. Від осьмого року до гробової дошки у вас все весіле на язиці, скоро лиш який молодик стане вам перед очи. Єму може і не снит ся о женитьбі, а ще до того з моїм дівчатьом, до которого ні одного не промовив слова, як довго був в нашій хатї. А если-би і так було, то щасть Боже! в дворици досить есть місця, щоби помістити зятя, і хліба, Богу слава, до волї, щоб не голодовав.«

»Таточку,« завергла сквапно Марія: »чи ти так в-істину гадаєш? О, прошу тя, не тревожи хоть ти мене такими гадками, мое серце і так уже віщає лихо.«

»Но, но, бабко! не будь дїтиною, ще опришки не нападают у нас на села. От слухай, ачейже дзвонят в церкві на страсть, ходім помолити ся Небесному за его опіку, за сьвятое провидїніє, що нас вибавив днесь від смутку і печали.«

»Та чи всі пійдем?« запитала сквапно тревожлива невіста і піднесла очи к мужеві, якби хотїла просити, щоб лишив ся дома.

»Всі, тільки Зїня остане ся, бо їй не дозволяє рана,« вирік побожний миролюбець і став ся збирати до божого дому.

Марія не хотїла противорічити, хотяй їй так

тяжко чомусь було лишати дім і Зіню, але она хотіла, она мусіла пійти перед престол того, що рядит судьбами міра, і виплакатиь перед ним, щоб серцю було легче. І приладивши скоренько потрібное до вечері, післала челядку до церковці і забралась сама з мужем, не лишивши на цілім дворниці тільки самісіньку Зіню.

І утихли дзвони і стали клепати Христовим страстем. Весь мір християньскій, все що було в селі від малого хлопчини до сідого старця, від дівчати до баби, понесло ся до божого дому на молитву. І пригасли огні по самотних хатинах, і на небі щось захмарилось. Пітьма залягла небеса, а густий мрак яв припадати к землі. Сумна тишина розстелилась по-над село. потічки утихомрились мов до сну, і ціла природа якби приглухла, тільки часами зашуміли старі смереки, або при хатах завли собаки, відав хотіли якесь-то віщати лихо. Було то в самі первосни. Коло церковці заклепано по раз пятий.

Но звернім ся на хвильку від дому божого і гляньмо в иншу сторону.

Повни села на дорозі протягающій ся к угорській границі стоять два чоловіки, в спорім з собою розговорі. В руках їх сильная балта, на плечи ручниця. З широкої кресані сьвітит ся через нічну пітьму бляшка а з плеча спливає куртенький петек.

По-при них сидит женщина на кони, завита в широку Дебрецинську гуню, з люлькою в зубах. З рота еї коптит ся горячий дим, а з уст котят ся ще горячійша бесіда. Єсть то знакома нам Гафа з пустари, з довгими гаками на вижній щоці.

Чу-ж я ти зараз не казала, Борисе, що

мала надія на сего недовареного молодика?« загу-діла она, пускаючи клубами дим з люльки, щоб через нічну пітьму мож було взбиваючі ся над нею тумани обачити. »У него бесіда як у попа, а за молодці не дбає він гірш за собаки. А як ми складно і ладно хоче вас виправити на всі чортові прогульки, а сам скритись — пробачте ми! — за женьську спідницю і реготатись за безпечними стінами, як еден по другім з вас буде баландати на воздухах ногами. От, такого ви вipleкали собі через хороші два роки богатира! Варт, о біг-ме варт, щоб за него було ставляти груди свої...«

»А вже-ж промовчи раз, кажу ти, дїтчая по-сестро, бо ти тїї кливи виблю, хоть есь ми тїтка,« відворкнув Борис з-під носа. »Ужем тобі раз сказав, що він не перейде туди живий.«

»І щоб-ж в тїм славного докажеш, мїй ти хороший ватасчику!« відповіла Зубаня, тай розсьміялась глумом. »Чи і ти, Семку, такий як кат емкий до голови? О, виджу, що вам би таке ремісло найліпше припало до дяки, бо би-сте так скорше позбули ся всіх ваших товаришів. До того не треба нї печінок много, нї глуздів, лише сильної жменї, щоб годно ударити по-за вязи.«

»І дивись, тая трупиця ще ся глумит з нас, Борисе. Я ю в беріг друлю, щоб собі без нашої жменї зломил вязи.«

»О, не казала ж я, що ви нич ліпшого в сьвітї не знаєте,« відворкнула знов Зубаня; »але здає ми ся, що вам скорше залоскоче коло гортанок; і того що-іно не видати, которий вам суд з коня проповість. Бувайте ми здорові; я виджу, що з вами непорадна година, і жалую, щом вам так важну повірила тайню.«

»Ей, бабо, попечеш ся, не скорн так дуже!«
завернув Борис.

»О, безділа! мене мати родила в жалві,«
одвітала Зубаня, тай звернула конем в село.

»Стій, чарівнице!« озвав ся другий: »та
скажи-ж нам, що́ маєм робити.«

»А предці раз учулам від тебе честное слово,
згорів бись Семку. Слухайте ж мя. хлопці! Я га-
дала, щом ся опибла на вас, як чорт на его души,
коли го в Чорногору залудив. Я гадала, що умру
не помстившись за мого сина, которий погнб через
крайнишковую найду. Тепер же тя прошу, Семку,
і тебе, завзятий чорте Борисе, не творіт ся на
него, не важте свого життя; о. ви знаєте добре,
що его цівка ніколи надармо не плюне. Він вам
ся здасть більше, як десять таких як ви. Послу-
хайте ж мя і біжіт в село, щоб не порозбігали ся
молодці, як він пирсне з-помежи них. І ідіт під
Попадю. Прокіп вас не здрадит. Сей старий лис
заведе го манівцями з женщинов в заблуди і при-
веде назад в ваші руки. Ідіт споро, бо от гляньте,
уже засьвітили.«

І в-істину блиснув огонь на корчмі в селі,
ледво що по шестім заклепано евангелію, і кілька-
найцять опришків вило ся уже коло жида. Корчма
була недалеко дворнища. Скоро блиснуло у щита
огнем, зиркнула Зіня в віконце, і якби ледом
просунулось їй по составах. Она не могла довго
сомніватись, що́ в корчмі ся діє. В блеску роз-
швряючого ся огня зобачила она чужі якісь люди,
з червоними завержками на плечи і з балтами
в руках. Перестрашена до живого уже в полудне,
она не могла позбирати свої змісли, она не від-
ходила навіть від вікна.

Но напрасно впала їй на гадку днешная

бесіда Алексея про опришки, як они пакостят ся над женщинами, і в-тім здало ся їй, що кількох звернуло до дворища. Якби ражена відскочила від вікна і хотіла утікати. Но на самім порозі стрічаєсь з новим ужасом.

»Зіню! опришки! бій ся Бога, хапай щó можеш, і в бори!« крикнув з сіней знакомий їй голос, і мов тур впадає Алексей до кімнати. Дух вступив в бідное дівча. Як повитиця обвилась она коло сильної руки відважного молодця, схопила щó дорожше в кімнаті, заверла на себе теплійшу одежу, і якби під крилом ангела безпечна, скочила на коня, щó Прокіп придержовав під дворницем, і погнала з вторичним своїм вибавителем від смерти і горя дорогою к Угорщині, на місце прихорони перед опришками. Нещасна! она пігнала з їх атаманом на безнадійне свое горе і розпуку!

V.

Повій, вітре, повій по Тисовій скалі,
Розвій, вітре, розвій тяжкі мої жалі! —
Ой жеби я так дув, щобим землю пірвав,
Уже я не роздую, щó тобі пав Біг дав.

Піснь народна (з-за Бескида).

Три літа минуло по тім случаю, літа для наших Задільських сумніі, болесніі. Где ся поділа Зіня, нікто не умів сказати, але здогадовав ся хоть кто.

Скоро до церкви вість ся донесла, що горит корчма, висипали ся побожніі християне з сьвятиніі божеї і бігли щó мога на ратунок; но довідавши ся, що опришки в селі гостят, спішив кождий до власної хатини, аби прихоронити в ліс малую свою фортунку. І крайник побіг найперше

домів, і зачудовав ся дуже, що знайшов в дворіши всі двері отвором. Сплеснув в долоні і глянув в тревозі на скриню і по кімнатах. Но успокоїв ся скоро, знайшовши все в порядку. Яв кликати на Зїню і перебігати всі закути. Не знайшовши ані живого духа, погадав собі, що дівця скрипла ся гдєсь в сусїдстві. Позачиняв двері, велїв жені і челяди скритись коло сусїдських хиж, а сам поспішив в громаду. Рушив, щó міг, і дайже в погоню за опришками. Але уже було за пізно. Розбійники, зрабовавши жиди, посадили давно уже в безпечні верхи, не потворившись на жадного газду.

Сонце було уже високо, коли крайник повернув з безуспішної погонї. Переходячи біля церковці, зобачив отворені двері і учув побожній пінія. Звернув до божого дому, щоб подяковати Небесному за его сьвятое провидїніє, же охоронив село від більшого нещастя. Ледво переступив поріг, відбив ся о его слух пречудесний тропар «Єгда славній ученици» і він узрів свою Марію, ридающу в голос перед самими царскими вратами, на колїнах з похиленою в землю головою.

Якесь невідгадаєме чутство, якась скрита тревога прошибла через всю его душу. Мимовольно упав в женьській церкві на колїна, підніс око к горі і хотїв молитись; но місто молитви вторили лиш его уста безсьвідомо, з-тихонька, дрожащим голосом проникающу страстную піснь: «Єгда славній ученици.»

І не можливо було ему дождатись кінця страстного великодної пятниці набоженьства. Непокоєний всякими доганками поскорив він домів, і там довідав ся за все, довідав ся більше, як его

старість і чувственне серце без ускорбу здоровля могло знести.

Ще досьвітком принесли вівчарі вість в село, що в той сам час, коли догаряла корчма, якісь люде біля їх колиби гнали в вискоки на конях. А було їх четверо, два мужчини і дві женщины, і о скільки могли через згар в пітьмі доглянути, їхала една в Дебрецинській гунц, в якій Зубаня звикла ходити. Як звертали коло колиби, просилась друга з тих женщин розначливим голосом у якогось Алексея, щоби повернув до кошар, і кликала на вівчарі о поміч. І они сулились були, бо їм ся здавало, що то крайникова Зіня, але її товариш вхопив коня за поводи, потис зо всеї сили, і счез з-перед них в нічній пітьмі в сторону к угорській границі.

По тій вісти рознеслась скоро і друга. Люде, що сночи з солю з Болехова повернули, розповідали, що ціла шайка опришків з вівтірка на середу напала була в ночи на Болахів, і два з них всадили ся були до жиди пекаря. Но на щасте умкнув снй того пекаря через вікно і дав знати до близької стражниці. Ударили в звони, рушило все місто і гнали цілий день горами за опришками, але безділа, бо в тій шайці мав бути дуже удачний молодий атаман Добош, котрий недавно пристав до опришків і міста і двори і жиди нападає, і з яковсь бідов зніс ся, що го ся куля не чепит.

Такії вісти з многими иншими придатками рознеслись едним мигом по цілім селі, а кожда нова вість була, казав бим, новим ножем в серце крайника. Розпізнавав він аж надто ясно, що знакомий му Коссівский купець, Алексей, нікто не був инший, як прославлений молодий атаман оприш-

ків, Добош, за которого він уже передше щось зачував троха. Вся нескладність в его строю і его подобі, весь жар потайних его пристрастей стали ему тепер перед очима. І навіть тоє обсто-ятельство, що він тільки у него єдиного, і то в дорогій купли, за двичи взяв кількоро яловини, стверджало аж надто его доганку. І він увірив ся скоро, увірив ся з розпукою в серцю, що его Зіня попалась в руки злоби, в руки кєрвавїї ізверга людства. А він? він подав сам до того через свою неодвітиму довірчивість надобний случай!

Тяженько востхнув поцтивий Задільський і за-ломив руки. Послїдна гадка звалила незносимий тягар на его груди, мов гробовий камінь. Марія, его щира, добродушна, мягенькая Марія, станула му перед очи, і єї плач і риданя в церкві, і оний жалостним сумом проникающий тропар відбили му ся на-ново в ушах. Нова болїзнь стисла му за серце, і він заточив ся, як би го послїдна опускала сила. Но в кождїй першїй хвилї тяжкого нещастя зсилає Бог дорогую для недоли потїху, надїю. Тої підпори ухопив ся і наш крайник, за-візвав, не ождаючи навіть Марїї з церкви, най-жвавші молодці, і розпіслав по окрестних селах в Угорщину на звісти, і сам приспособляв ся в дорогу. Но все було надаремно. Більше як тиждень скитав ся він з кількома товаришами по горах далеко, більше як тиждень звідовала Марія послів; кождий прийшов тільки з доганками по части собі противними, і приносив тільки тяжкую болїзнь, тільки горестнійшю грижу.

Напослїдок лишив ся крайник всякої надїї, передав дорогу нещасную дївицю судьбі, і потї-шав ся тою гадкою, що она не була его питома доч. Але его душа не уставала терпїти. Безустанно

нарікаючи на себе, ходив він, похвливши в землю голову, по смутних кімнатах дворниці і думав лиш за страстний четвер, за Зіню, за її тяжкую недолю, за смуток Марії.

А Марія? О, тая боліла ще тяжше. Але женське серце має улекшаючий сток свого горя, слези. Она плакала з початку цілими безсонними ночами. Пізнійше відвернув инакший предмет її увагу. Що-день ослабівали значно животні сили її друга; его, що так скажу, глуха задумчивість яла чим раз більше тревожити її предчувающе серце. Она обавлялась за его здоровле, она лякалась крайного, і звернула цілу свою старанність для того, которий так вірно і щире поділяв з нею і щасте і горе. Зо всею увагою іскренно привязаної подруги ухияляла она всі обстоятельства, которії би могли на оний случай звернути гадки мужа, і не вспоминала ніколи перед ним за минувшое. А як надійшла річниця страстного четверга, старала ся она безустанними наводами на далекі предмети унимати болізнующому серцю корм, которий би згадка того дня могла з собою принести. Але у крайника був в кождий день страстний четвер. Кожного зараня співав він при утренних молитвах дрожащим і тужливим голосом з-тиха »Єгда славній ученици« і думав знов за свое.

Однако час, тот чудесний і единственний лікар на все горе, затеряв всі запамятки минувшого случая. Крайник і Марія зачали помалу уважати Зіню за погибшу на віки і поміщати межі померші, і з тою гадкою вертав давний супокій до їх серця, хотяй не вертала давная веселість до їх мешканя. І так минав день за днем без значнійшої в дворниці пригоди і переступило

на рік четвертий. За Зіню не вспоминав уже нікто більше, хіба Марія одна, аби змовити молитовцю за її душу.

Аж раз пізно в вечер приходит слуга від волів з полонини домів, тай яв розповідати перед челядиною, що перед заходом сонця, повертаючи в село, спостеріг з-далека якісь незнакомі люди в дебрах під полониною. при широкім огнищі, а межн ними молоду жєнщину в червонім плащи. Марія підслухала тую бесїду і як би ю щось тронуло, поспішила сквапно до комнати, не ожидаючи навіть кінця тої бесїди, і стала оповідати крайникови.

А була то уже осїнна пора. Вітри гудїли як мїхи в гамарни, дощі льяли мов коновками, а ніч була темна хоть висади око. Крайник уже забрав ся був до супочинку, но схопив ся скоро, як Марія поспішно приближилась к нему і яла з-тихонька повтаряти, щó она в челядници довідалась. Прикликали слугу і зачали звїдоватись близше. Слуга розповів ще раз широко і додав ще тоє, що оная невіста була надзвичайно високого росту і держала щось під плащом коло огня, а мужчини сидїли коло ватри, і було всїх чотирн. За твар не знав що сказати, бо голова її була дуже похилена к земли, що не мож було зобачити подобн. Задільскїї відпустили скотаря і глянули мовчки по собі. І ще не мали часу промовити до себе слова, як ктось отворив з-тиха двери, і жєнщина в червонім плащи станула серед кїмнати.

»Зіню!« скликнула зачудована Марія і прискочила до жєнщини, щó мов сонна мара станула серед кїмнати нерухомо. »Зіню! дїтинко моя!« залебедїла ще раз і розпростерла руки, щоб на серцю привитати свого нечаяного гостя.

»Мамо! не приближай ся ко мні,« одвітила тая притлумленим голосом, в которім як на поверху моря відбивались всі волни чувств. »Не твоя то милая доч, не твоя честна Зіня приходить до тебе, щоби натішитись на твоім серцю, щоби налюбоватись твоім ласканем, — о, твоя мила доч, твое честное дівча загибло давно. До тебе прийшла нещасна невіста, которої лице знеславлене обидсю, а товаришем чорная злоба. Глянь на мене: се одеж опришка! досить того про тебе, щоби ся спізнала мою долю. А крайное, зволь, щобим замовчала. І не приходжу я просити для себе милости; я в очах твоїх ачейже недостойна єї, хотяй Бог тільки еден вість, як мало виновата я. Але приходжу жебрати милости для того ту хробачка маленького, которому місто коліски приготувив сьвіт висільницю, если Бог і добрі люде завчасу не змилюют ся над невинним немовлятком.«

І зверла з себе при тих послідних словах широкий плащ на землю, відняла від грудей дрімлющого піврочного хлопчину, упала на коліна, піднесла єго к Марії, і глянула до неї очима, в которих цілоє пекло єї душі перельяло ся було на хвильку.

Марія не могла освинути від задива. Нечаяне появлене Зіні, котору она уже межі помершими вспоминала, єї прошибающіє серце слова, єї сумная, чорная недоля, єї розпачливий стан душі, ударили занадто сильно і занадто напрасно на єї мягкое трусливое серце. Она стояла мов перед гробовим видмом, з витягненими руками як вкопана, і не могла ні пів слова видобути з себе.

Тим часом зірвав ся і крайник з постели, заверг на себе одеж і зважаючи, що до явленя,

яке тут розпочало ся представляти, не потрібно було більше свідків, зачинив на гачок двері, і взявши обидві жінки за руки, хотів завести до другої комнати, которая к городови притикала. Але Зіня не рушила з місця. »Ніт, отче прелюбезний,« зачала она: »я не піднесу з того місця, доки не вижебраю для сего невинного немовлятка милосердія.«

»Утихомр ся, нещасна невісто,« промовив миролюбник Христов: »хотяй я не твій питомий отець а Марія не твоя мати, але ми досить наболіли за тобою, щоби мали цуратись тобою в хвили. коли Господь Бог назад привернув тя до нашої хати. Недоля твоя тяжит жорновим каменем на моїй груді, і благо старому, перед котрим давно уже гріб стоїт отвором, що буде міг прощен зложити в землю грішні свої кости.«

»Так тоє все правда, що ми Зубаня розповідала!« прорвала сквапно Зіня. »Тож я в-істину ізвергом на тій нещасній землі? О як-же тяжко карає небесний судія бідную дитину за прогрішення родичей! Але-ж так мені легче, тепер свободнійше відотхне моя грудь. Огида доньки не верже уже тепер соромом на розпуку матери: лице вітця не заповонїєсь на зганку про єго дитя, і недоля моя не викопле нікому гробу. О, тепер мені добре. Ах тільки моє дитя солодке, для того ніт добра на широкім світі.«

»Бідна невісто!« озвав ся крайник і взяв дитя з рук Зіні: »не рви за серце тую жінчину, що як залята стоїт перед тобою і більше тя в-істину любить, як може власна питома матер; тай ве тревожи старого,; що про тебе давно уже зачав собі розкопувати могилу. Хотяй мені мимоволї вирвало ся з рота, що ти не наша доч,

однакож не гадай собі, щоб твоя недоля ізгнала тя із нашого серця. О, старому Задільському Зіня нещасна далеко дорожша, а Марія знайде ще в благім своїм серцю закут, где би помістилось красное тое дитя. О, ходи, бідная доню, сядь на лавици і усупокій ся. Та скажи нам про твою недолю, про твое горе. О як-же много ти мусіла перетерпіти! Як дуже змарніло лице твое! Скажи, розповіж, та чей тобі і нам буде легче.»

І положив дрімлюще дитя до теплої своєї постели, а сам взяв знов Зіню і Марію, которая аж тепер охолонувши до Зіні яла промавляти і ревно плакати, і запровадив до другої комнати.

Но Зіні годі було усмирити до найглибших глубин розколисаних болізей серця. В найвисшім розревненю віддала она дитя з рук, поступила до другої комнати, припала на маленькій стільчик, що стояв коло ніг Марії, і закривши твар обома долоньями сперла голову на еї коліна. Она не надіялась по мнимих своїх родичах так много милости, она гадала, що в їх серцю давно осуджена она з самого позору. По еї прориваних глибоких воздыхах слідно було, що она тяжко билась з собою, хотяй на еї лице не упала слеза. О, чорна недоля висушит легко тую блаженную нору болізную серця і загартує его так твердо, що скорше пукне оно, ніж розплине ся в жалю.

Переболівши так хвильку мовчки, піднесла Зіня голову з колін Марії, тай зачала знова: »Сказати про мое горе? О, того не виговорю я, але розповім все, щоб мені було легче; о, мені уже так легко тепер, коль дитя мое знайшло щирого тата і другу маму для себе.« І стала розповідати, як она на першу стріч з молодим чоловіком, который за Коссівского творив ся купця,

затоскнула тяжко за ним; як тая єї туга вмагалась що-день: як она, коли другий раз обачилась з ним, случайно довідала ся від Зубані, що він нежонатий і в Коссові значний має посідок і честное імя; як она тогди уже повзяла надію на него; як в онім страшнім випадку, коли сей чоловік впратовав ю від смерті, без розваги в найвищім восторзі призналась єму за любов нещасну і рішила сама свою судьбу; як мнимий сей Коссівський баршівник в страстний четвер обманув єї довіре і вилудив за село; як за селом стрітили Зубаню на кони, і як она зараз зачала обавлятись лиха; як она бездільно старалась утечи, або з чужою помічю ратоватись; як ю уведжено, коль уже недоля єї явна була, обманою, що Алексей не був з Коссова родом, але з Брустури на Угорщині, і що він рішив ся з печальної любви до сего кроку, до которого припадковий напад опришків подав му надобную пору; як він загадав з Брустури просити родичей, щоб призволили на союз з ним; як потому ходили блудом зо три дни горами і упали ся під Попадю межн опришки; як она в неописаній розпущі довідала ся там, що попала ся в руки Добоша, їх верховодця, і як сей в-істину хотів з нею утечи на Угорщину, повергши на завсе шайку; як два єму ненавистні опришки, довідавши ся о єго наміреню від Зубані, засїли зараз ще в страстний четвер на него за селом; як Зубаня одвела їх від того; як Прокіп нароком водив їх блудом, щоб назад завести до шайки; як цілому єї нещастю була причиною ненавистна Зубаня, щоб помститись за сина, котрий давно то уже ранен від неї за селом, на висільниці погіб; як она, скоро досталась межн опришки, без устанку стережена була; як нещасна, утікаючи

раз з Чорногори, вергла ся з скали до Прута перед доганяючими опришками, і як Добош вирвав ю знов з рук смерти ; як від того часу, діставшись під ще тіснішю страж, пострадала послідну надію і віддалась зовсім на божю волю ; як скиталась безустанно літом по всіх верховинах з беззаконниками, а зимою тулилась по хижах, побудованих ними по недоступних вертепах, куда тільки звіреви мешкане ; як зіставши нещасливою матерію в неописанім горю думала другий раз рішитись до крайности ; як Добош, спізнавши причину єї суму, нарадив їй, щоб занесла дитину сюда і благала для неї милосердія ; як она при-нуждена була заклитись на долю сего дитяти, що поверне назад в бори ; як она довго стояла під дворищем, не сьміючи вступити за поріг, где так була щаслива, — — і все, все розповіла, прориваючи бесіду тяжкими воздыхами. А Задільській слухали і обтирали слези з очей, не прориваючи бесіди найменшим словом. І північ минала уже, і когут уже запів, а она ще розповідала, і не могла наговоритись про свою недолю.

Аж напослідок встала, глянула через завікницю на небо, і вергши ся до ніг крайника, яла лебедіти : »О таточку дорогий ! мамчико моя со-лодка ! ізвольте вашій нещасній Зіні назватись ще раз тим іменем, і простіт їй, если коли нанесла она хмарку яку на чоло ваше. В переповненю невинного чувства завязала я дивний узел судьби, которий хиба одна смерть перетяти може ; согрішила я, но Бог простив мені, я знаю, простив мені за тое пекло, що ношу в моім серцю. О, простіт же і ви, возлюблені мої, і прийміт тое маленькое дитя к собі, щобим не умирала що-день над ним. Мої хвилі почислені — незадовго буде

заріти — хвиля мого послідного в життю щастя минає — і Бог тільки вість, як завтра заїде ми сонце. О, простїт ми ще раз і памятайте в молитвах своїх за грішную мою душу і — о Господи! Господи! — і за єго душу. А тепер ще к тобі, дитинко моя скорбная...» І по тих словах встала, взяла свіщу з стола, приблизилась з-тихонька до постелі, где дитя лежало, і з взроком якби хотїла зляти всі небеса на голову хлопчини і всі зариси личка єго спити жаждливим серцем. глянула хвилю на него, таї залебедїла: »Дитино моя найдорожшая! сину болю і розпуки! о, бувай ми здоров! Тебе твоя нещаслива мати ніколи більше не обачит, не натїшит ся твоїм личком. Зеню мій солоденький! Далам ти тое імя, щоб перелялась любов сих праведників Христових на тебе, як розливалась колїсь на твою нещасливую матер. Благословлю тя іменем Бога, що рядит судьбою кожного хробачка землі: благословлю тя болїзнующою душею, бо рука моя осквернена чужою злобою. Ти не обачиш більше своєї матери, не будеш може навіть чувати за ню, може ще днесь розібєсь голова єї о першую смереку... Ото ціла памятка по нїй, ціла змерщина — ах, і она не мала більше по своїй матери...» І зняла з руки перстень, і завязала в хустину, що обгортала дитя. А потому вліпила ще раз жаждливо в него око, і дві кроплї слез, як дві великі перли, може послїдній, поточили ся горохом по єї блїднім лицю. І схилилась, і поціловала дитя, а потому звернулась ще раз до крайника таї каже: »Мое діло скінчилось. Ще тільки одно маю сказати: На Земенї, в сторонї від востока, стоять чотирі молоді явори в малїй закітлїнї, а межї яворами лежить камїнная плита, в чотирі грани тесана,

а під палтою єсть мідяний котел, а в кітлі посаг сего дитяти. Аж буде жити і требовати, то лишіт му слід — а ніт, то нехай ржавіє до судного дня в землі, бо то кров неповинна! А тепер працюайте!» І припала ще раз к ногам Марії і крайника, і яла ціловати. Але того було уже за много. Марія розплакалась як дитина, а крайник зірвавсь, зібрав всі свої сили, підніс невісту від ніг своїх і притис к своїй груді, тай зачав розлучним голосом:

»О ніт, не пійдеш від нас. Хиба з моім життям видре ми тя кто з моеї хати. З цілої твоеї бесіди спізнав я, що тобі тут нема прихорони. Але світ широкий. І твоеї недолі могут ся розвязати кінці. За способи розгадав я уже. Сейчас кажу осідлати коні і поїдеш долів зо мною. Там перебудеш, док беззаконників не постигне рука справедливости. А за тое тепер уже легко, коль знаєш всі їх прибіжища. Зверж з себе тое ненавистне платя, а ти, Маріє, шукай їй шо иного перебратись.»

»Татку любезний,« зачала Зіня: »безділа ти промисляєш. Моя судьба невідворотна. Мою чорну долю розсвітит хйба еден Бог.»

»І гори зрівнают ся з долинами!« відповів різько крайник, тай став убиратись.

»Хиба на страшнім суді!« рекла Зіня, востхнувши глибоко. »Тим-часом може за тими стінами снує ся моя сторож і чекає як смерть над недужим, щоб чим скорше вигнати грішную душу. О, я не учиню того, татку любезний! Знаю я добре тих синів скал, і жгущу ватру в груді Добоша я знаю. Се дворнице обернуло би ся сейчас в дрібний попіл, скоро би я уходити хотіла, а життя ваше обвисло би на тонкім волоску его

нулась, а над головою небачного старця заблїсли уже чотири топірці.

»Олексо, стій!« крикнула з цілої груди, і в єден дух станула перед zagrożенним і обняла го руками. Добош спустив балту, але єден з его товаришів туй-туй що не розчерепив голову старому, если-би відважна рука Зїні не вхопила була за деревщце топірця і не здержала удар в воздухах.

»Семку, полїви!« загудїв мов медвїдь Добош, »і не твори ся на сїду голову, бо грїх.«

»Як то? а Балош мав би попрощатись невідмщений?« відворкнув тот і підніс знов балту.

»Полїви!« крикнув верховодець ще раз і потрутив опришком так сильно, що сей аж до дверей заточив ся. »Для Балоша давно стояла висїльниця ладом, і нехай подякує Богу, що з честної руки погиб; а ти, опаристий свату,« обернувшись до крайника, »лиши ся пустої гадки. Не так легко з рук Добоша видерти полонинную цвїтку. От дбай си лучше за свою бабу, щоб не заковязла із страху. А як тя лоптят вязи, то пошипай ся несїяним ощипком, а на сесю пукавку не твори ся.« Сказав і ухватив рукою за подвійку крайника, спустив цївками к земли і ударив так сильно в них ногою, що обі цївки як мягкі два дроти зогнулись в двое; а потому верг ними під лавицю і обернувшись до Зїні, підніс плащ, що лежав ще серед комнати на земли, таї усьміхнувшись до неї, каже: «Ну, красна Ракочанко! час нам домів іти. Давно засвітало, і коник заржав під ворота. Далїй, люба, на свободу!« І ухватив сильно Зїню за руку, заверг на ню шпрокий плащ і потрутивши ногою трупа, якби

рад смерти Балаша, поніс ся з нещасною своєю жертвою горі верхами в борп.

VI.

Які ми радости життя даю?
Яка пррстані човен мій привяла?

Хомяков в Єрмаку.

Було то знов в ярп. перед великодними сьвяти. Але Юра не припадало уже на Великдень, і снігу не знайшов бись був і на лік в горах, хвба на Бержаві та Чорногорі. Трава засіялась мов щіть по сьвятій землиці, і вівці попускали були всягде. Весело дули верховиньські молодці в трумбети, що аж верхи ходили, а голос сопівки колсав ся по воздухах. щб рибка по шпрокім Дунаю, і відбивав ся так мило, так принадно о гори і борп, мов то звістка милої, щб за любпм тужит. А діялось знов в сампй страстпй четвер: сонце сунулось з полудня к западови і несло всі свої лучі к полонині, где наша розпочала ся по-вістка.

А єсть на сій полонині під самям єї щитом огромная скала, сягаюца чолом високо в воздухах. В скалі знаходит ся шпрока печера, здільна більше двацяти хлопа помістити в собі і прихоронити від дощу і бурі: а з горла печери добуває ся крпштальная водиця обильними струями, і так студена, що літом не можна єї малую чарку дораз випити. Всі стїни печери пописані суть всякими знаками. Знайдеш там написи крестиків, топірців, букв і цілих імен тих осіб, щб колись-то, случайно або нарком, сюда приходили і чарующпм по всіх верховинах видом любовались, або прохолоджали путем і скваром соння зяужені сили черствою як

перший день яри водою. Єсть то оная Писана Керниця, за котору ми ачейже за двичи уже вспоминали, і которая в оних часах була єдним з тих безпечних прибіжниц опришків, где, маючи під своїм оком всю просторонь від запада, півночи і майже цілого востока, супокійно могли они розкладатись табором на кілька дней. Ціла окрестність була їм ту під рукою, а знакове нам село з дворичем лежало перед ними як на долоні. І тепер розложили ся они тут від учорайшого дня, думаючи на поблизьке яке місточко як яструб на куря напасти, щоб приспособити вина і меду і всякої всячини на сьвята...

Дивно буде тоє гдекотрим з наших читателів, як могла жмінка боязливих верховинців поважатись нападати на так споро залюднені містечка, як Болехів, Долина, Надвірна, Кутн і інші, а однакож се істина. Власть правительна в Польщі була тогди-то так ослабіла, що кождий відважний верховодець находив собі легко в несупокійнім краю цодібну собі дружину, і з шаблею в руках становив для себе і своїх право і правду. Сильніша від королевского престола тогданная шляхта не могла також статись зацитою против довольству, бо занимала ся она всіма силами враждою в конфедераційних тогданних роздорах, і во-преки стала ся ачейже сама причиною до утвореня оних розбійничих вартуг, которі послідними часами польского владїня несупокійли верховини руского Галича і підбескидскі містечка. Хотяй розпорошені Ракочого сподвижники, складавші ся найбільше з людей без сталого жилища і криючі ся довго в верховинах забескидских (угорских), могли були принаду до

такого ремесла подати, однак ж жерело сего зла було далеко глибоше.

Веремя, в которім Верховина задрожала перед власним своїм балтам, було само тоє, коли польска шляхта, маючая в Бескидах широкі волости, а мож би сказати ніяких з них приходів, яла над тим промишляти, як би і з тих тісних своїх підданих, трудящих ся майже ісключно скотоводством, можливиї хосен дав ся потягнути. І в тій то гадці закладали они на свобідних синів Бескида, кромі звичайної давнійшої оплати, всякую десятину від скота, овець і пчіл, установляли рогове, карби, чопове, якусь там москальщину, і инші подібні дани. Але-ж тяжко було пустинного верховинця притягнути до тих незвичлих ему тягарів. Дідичні панове мешкали звичайно на долах далеко, а перед засланим до збору дани козаками скривав ся верховинець літом зо всім своїм статком в недоступні звори і був там безпечнійший як козак на своїй січи, а зимою не поважав ся жаден дільнянин посіщати Верховину, где тогди ще за кождим кроком горозила снігами припорошена пропасть. При тих обстоятельствах спустили гдекоторі дідичні панове жидів, тую ненаситную з'їдж, на Верховину і придали їм всі можливі жерела доходів, як : корчми, жорна, ступи, десятину і всякую дань в аренду. Тії нові прибицьці розп'яничили Верховину незнаю ту ще горілкою, здерли кривдами і мантою послідній рубатки, позабирали велику часть управної землі в застав і привели супокійного і покірливого верховинця до крайности. Розпізнали нев'обав дідичні панове тяжкі послідства нерозважного свого поступку і гдекоторії з них повиганяли назад з Верховини жидів, где самовольству до нанесеня

всяких кривд так широкий путь; але уже було за пізно.

В верховинських молодцях, охолонувших від першого задуру опійства, озвалась страшная жажда мести, і они вязались в дружбу, нападали з первопочатку на ненавистних їм жидів у себе, а пізніше шукали їх в сусідщині. З-разу були то случайні тільки випадки, потому ставали ся они, при можливости ухилення ся від заслуженої кари, общими. І коли Добон, єден з таких-то відважних верховодців, свої молодії товариші в сильную содружив шайку, нападали они не тільки на самих жидів, але і на двори, на сьвящеників, і на цілі навіть містечка і села. Обстоятельство, що они мало коли потворились на маєток простого селянина, осььвятило було, простіт же так кажу, тое їх ремесло у верховинця, і він укривав перед судом їх прибіжища старанно, і лучив ся охочо при кождім неудовольстві до веселої дружини опришків. Був навіть час, а то в послідних временах польского владїня, где тая злоба ставалась нравом верховинців, особливо Коломийских, і не знайшов бись був села під границею в Бескидах, где би двох або трох жителїв не належало до шайки опришків. Пійти в опришки було принадою для бутного або оскорбленого молодця, і ледво правительство австрийске змогло, уже то недавними часами, зовсім викорінити тот легко возростающий заблуд всіх жителїв верховин.

Но вернім ся назад під Писану Керницю.

Серед чорної шайки опришків, щó на теплім осоню биля полонинної скали порозкладала ся, сиділо кілька женцин, в куртих сїраках і в бруднім нароком солониною затлущенім платю, около широкої ватри, під розложистим як сьвіт старим

дубом, котрий мов-то послідний первовіків прадід самотно ту стояв і густими своїми конарами к печері нагнув ся.

Женщини тії крятались єдні около спорого кітла, щó висів над огнищем на нахиленій к ватрі буковій галузі. мішаючи в нїм якуюсь замішку, то прикладаючи до огня сухе паливо, а другі смоктали з люльок недогарки, або, запікаючи при грані, подавали їх мужеским своїм товаришам. А всі були в спорім розговорі.

І такої бач, скалозуба Гафа поверла нас, «зачала одна: »відав чи не схоче она знов розсашитись на пустарп? Проклята трупиця! сесій і в пеклі не буде тепло.

»Гей-аба!« озвала ся друга: »коль не стало уже Бориса, щоб запікав черепаню та затикав бабі в зуби.«

»О, тот же їй ся натикав, що аж гак єден висадив з рота,« заверла трета розсьміхнувшись глумно, тай шурнула мосяжнов люльков в огонь і присунула приском.

»А однак хто знає, озвалась знов друга. »чи не Балаша кости вабят тую чортовую свість до сего села. Она мені казала, що Балаш стає їй завсе на очі і не дає заснути, як небіжчик єї Петруньо, щó му ворони обглодали ребра. Бачу чи не опир він?«

»Та чи не домагає ся від неї, щоб дала попови на службу за єго душу!« — зашиділа трета. »Га-га-га-га! ото ж знайшов си церков. Богу ся молити!«

»Ой правду кажеш, сестрице, Бог би ти дав віночок!« зачала знов перша. »Она би скорше вигнала душу з тої, через котору і син і сестриник погинули без сповіти.

»З кого? з нашої попадї?» запитала пошеп-гом трета, витягаючи люльку з огня, тай зиркнула на верховодця шайки, щó мов медвідь розстелив ся біля керниці. »О, най собі не сушит глуздів,« додала далій: »еї душа ачейже сама скоро вилізе шилом через дурную голову.«

»Або вилізе, або не вилізе,« озвала ся четверта, знати троха уражена: »але сесе неспасенний грїх, що сей проклятий козуб на бідне Зінчиско ворогує, же Балаш задер пятами, мов-то через ню ся тоє стало. Відав би тому рогатому бісови щось ліпшого належало ся на сьвітї. Крайник, чую, спрятав его як якого пана. Ой через него то і я бідная скитаюсь по тих безвістех —«

»Або що, хлопе! може такой не через Зіню погіб Балаш? І я би сама не була ліпша,« одвітила друга.

»Вірю,« зачала тая: »бо вас обі ачейже рідная мати родила. І з твого рота, сестрице, визирают вовчії зуби.«

»А тобі чорт до моїх зубів! Диви, яка ми красота — пуголовиця!«

»Ти сама пуголовиця.«

»Чи мовчиш ти, оприце! Пси би ти пски лизали!«

»Ти сама оприця.«

»Фенно, подай ми вареху!« звернула тая: »най тій рекрутці рот заткаю« — і схопилась до ватри.

»Тихо! прокляте насїне!« заgrimів сильний голос верховодця: »бо міхом шкіру стягну. Ділайте свое діло; а ви, хлопці, поостріт балтп. Болехів далеко, і завтра не буде часу. Зараз з вечера

покликати всі товариші з сусідніх сел, щоб ставились завтра на ніч в Бубнищох.»

На тот голос замовкли баби та взялись до свого діла, і тільки часами відворкнула гденекотра серед сьміху і неприличних бесід і глумовань роз'узваної вартуги.

Но ми відвернім ся від того зрілища, где дикість з злобою промішалась в половици, і гляньмо на хвильку в иншу сторону полонини.

О кілька стай від Писаної Керниці в малій закітлинї, всящій над стрімким первовічними лісами зарослим берегом полонини, сїдїла страдальниця тих гір, бідная Зїня. Лице еї виблїдло як цвїт в земнику, око загасло мов в хмарах зьвізда поранна, сила душі зломлена, а на чолї розпростер ся сум тяжелїй. Не була то оная гожа і відважна дівця, плеканниця гордих Бескидів; з давної Зїні позїстала заледво тїнь. Глянувши на ню, гадав бись, що то памятник на могилї. Але она не промавляла до нїкого слова з блїдавих своїх уст. З заломленими руками і похиленою к земли головою сїдїла она нерухомо над дебрею, звернена к селу, і безустанно слїдила в нїм оком, втопивши зрїницю в дворище, і видїло ся, що хотїла взроком пробити его стїни.

Що-ж там діяло ся в тїм дворищи? Неперестанно сновали ся там люде, то в дїм то з дому, і чим раз більше крестян сходило ся на подвіря, і чим раз більше зїзджалось сусід із всіх сторон, то кінно то возами, нїби на якусь учту в гостї. І ще не було досить, і ще ся збирали люде. Уже наповнилось цїле подвіре, і по улиці зачали міститись. Що-ж там за гостина в дворищи?... На лиці Зїні мальовала ся неописана тревожливість. Невпевність окропнїйша над саме нещастє. Аж ту

нараз загуділи від церкви всі дзвони і відбили ся нечаянно о уши невісти. Поблідила як смерть, і вергла туда оком... О горе, горе! Бач, там виносят хоругви і крест і сьвітчик, і три сьвященники в жалобних ризах пускают ся з дому божого. Ідут, ідут, і станули перед самим дворцем на подвірю.

Доси сідла Зіня вліпивши око в одну черту землі, як мати в око умираючої дитини. Тепер схопилась она, піднесла зринці і руки к горі, і мов спуджена хибкая ланя вергла ся стрілою через страшную улеть в бори, стороною до села. Не далеко бігла. На пустари, коло самої хижки Зубані, упала бідна привалена новою болестію, як голубка, которій яструб обломит крила. »Єдну каплю водички!« погадала в душі і зібрала всі сили, щоб притягнути ся до якого потока. Но ледво піднеслась і глянула около себе, стає перед нею ненавистна невіста, которую судьба, чи то на щасте чи нещасте, вигнала в тую саму хвилю з заверженої хижі.

»Ах, чи ти ту, Зіничко? Та где так спішиш, солодка ма?« промовила зачудовавшись Зубаня, тай прискочила до Зіні. »Гу! ти ся задихала, як міх на Демни.«

»Водиці. бабко, водиці! залебеділа тая: »та покажи ми, куда в село.«

»Гу! таже-сь бігла через потік, дитинко, та чого ти так спориш в село?«

»О, ти не знаєш, Гафо, щó там ся в селі діє.«

»Знаю я, моя голубочко, знаю. Але гей-аба! Молодії могут умерти, а старії мусят. Уже ти свого сідого батенька не воскресиш, солодка ма, хотяй-бись і сама за него лягла в могилі. Але не пуджай

ся тим, дитинко, матінка божа з тобою! Ходи сюда до потічка, закропи ся водою. Та най ти роздеру рубатку, щоб ти не пошкодило.»

І по тій солодкій промові підпровадила освя-люю до близького потоку і, заохолодивши скоща-нілою рукою, зачала знов до неї:

«Та чого-ж ти пійдеш тепер в село, Зіничко дорогая? Там повно людей в дворниці, щоб-ж ти там будеш робити?»

«Я сама не знаю; пійду — умирати!» від-повіла Зіня, тай схопилась, щоб далій іти.

Гу! згоріла бись з таков гадков!» ворк-нула баба і вхопила ю за руку, щоб троха при-держати.

Мимовольно задрожала нещасна на тії слова і торкнула рукою, якби гадина хапалась до неї. Але баба не полївила, а учувши дроз, проходячий через состави руки бідної жертви, обняла ю мов-то з широї прихильности ще тїснійше, і якби який щасливий замисл пересунув ся їй через голову, наповнили ся нараз всі проломи пристра-стям заораної еї тварі, рот розтягнув ся в не-навистно-радостний розсьміх, і лишивши ся ще еден зуб всадив ся надзвичайно далеко з щокі.

Но скоро звинула ся назад гая страшная грамота еї душі в звичайну карту, і она нахп-лплась ко дрожащій невістї тай зачала з-тиха:

«Не час ще тобі гадати за смерть, солодка ма! Як наженеш ся тільки як я, тогди-ж буде пора. Тепер тобі за що иншого дбати. Лиши умерлих — легка би їм земля! — в супокою, а сама га-дай, щоб раз вдерти ся з пазурів оного медведя, щоб злотив твою долю. І днесь хвиля до того. Щасте твоє, що-сь ся вислизнула на часочок з-під єго і з-під ока старого лпса Прокопа. Далій я

тебе прихороню, док ти не засьвітит инше сонце, а може і мені при тобі.»

»Гафо, пусти мя, бо мені чогось так лячно тут. Ох, я би хотіла подивитись хоть на деревинце, где лежить мій любезний татко.»

»Правду кажеш, Зівничко, ту ти небезпечна. Але я тебе підпроваджу в таке місце, где тя і лихий не знайде, і з-відтам будеш могла видіти цілий похорон. Але пожди трошка, най ще відбігну і примкну хвижу.»

Бувають в житю хвилі, в котрих чоловік забуває на всю повесену печаль і горе, і в найлютішійм врагу видит свого брата. Суть то хвилі великих радостей і тяжких болізей. Бувають нещастя, в котрих удари судьби так зломят і найспльнійшу душу, що она маловажит, куда ю послідна попровадит доля. Так було і з тою-ту невістою.

Днесь чотири літ минало, як она в найкрасній житя добі, в котрій цілий сьвіт плескав к ній в долині, проходжалась по тих горах; днесь чотири літ минало, где она тільки о зьвіздах своїх небес, тільки о щастю думала, где она заране того свого щастя по так страшній з зьвірем стрічи, якби воскресла, на власнім гробі витати здавалась: днесь она прискитала ся в таку саму пору, в таке красное полудне, в неописанім горю і в крайній недолі сюда. З всіма тими воспоминаннями в серцю усїла нещасна в устороню на полонині і вліпла очи в дім, где вписалась і где єї яр розпвалась, і ждала жаждливо на хвильку, чей чи не вийшли би тії, щоб ю виплекали, та чи не винїс би кто на руках маленького дитяти з дворища, щоб ухватити оком хоть тую одну може послідную потїху, же всі любезніє єї

серця живуть ще на світі, і понести з собою хоч ту одну радість до мешканя суму. Но місто тої потіхи, принесло їй око нову болізню: смерть того, которому все винна, крім життя і недолі.

В такім стані душі знайшла ю Зубаня, і в такім стані віддала ся Зіня в єї руки, не поминючи на тоє, що Зубаня була найбільшою причиною сего єї горя, і рішилась ждати на ню не зважаючи, где она ю попровадит: чи на світ, чи в нову пропасть. Для неї не було уже надії. За тричі уходила она з шайки спіришків, і метала ся раз навіть в глибину бистрого Прута, але все надаремно. Житє їй не стояло, як то кажут, за пушку соли, але она не хватала уже більше за єго пасма. Нить тая здавала ся бути і так уже дуже слаба.

Тим-часом відбігла Зубаня до хижі. Ледво там прийшла, відсапнула, якби їй кто могилу зняв з грудей, і підперши обі руки в висхлії клуби, розсміялась чортовим сьміхом, тай каже: «Аж тепер же надійшов час! Пекло буде ликовати в радости — Тихо, мій сину, тихо сестринику, зараз, зараз — —»

І підскочила, якби нею шибло, шурнула рукою до полиці, витягла маленьку шкіряну торбину з креслом і кремьянок, заткала жмит губки до неї, і ткнувши все тоє за пазуху, поспішила назад скоренько до Зіні, которая, як вівця ведена на колоду, мовчки на тім самім місци єї ожидала.

Через густі бори по-над потоки дебрами, куда лиш хіба она сама ходила, і где око сонця, як довго звід неба движит, ще ніколи не заглянуло, провадила она Зіню. Через зломи і одвічне гниляча дерлась она з нею з пропасти в нову пропасть, з улєти в нову улєть. Що часочок

ставала Зіня, віддихаючи з ослабіваючої груди, наслідок упала безсильна під стрімкою як вежа горою, тай каже до своєї проводжайки: »Я уже далій не могу!«

»Зіничко любезна, ще лиш на тую гору. Та ти ю маєш знати, то Остра Кічирка, що над самим селом. Спіши, солодка ма, спіши, бо тимчасом похорон скінчит ся, та нічого не обачиш.«

На тії слова зібрала Зіня послідніі свої сили і зачала дерти ся на гору. Знала она добре тот верх; лежав він в-істину над самим селом, і все як на долони можна було обачити з него. Тое підкріпляло знемагающую новими силами.

Через густий яловий ліс, окривающий цілую восточну часть гори тої, треба їм було пересадити. Гора не була з тої сторони надто стрімка, але путь спиняла инакша перешкода. Перед кількома літи загостив був в тії сингли знакомий лісовий черв, що часами як шаранча на борн спадає і обгризаючи лист, кору і саму під корою плівку, цілі обшари лісів до послідного морит пня. Обдертий із всеї своєї краси, висхлий якби на грядках, стояв ту ліс тот, представляючи сумний вид розореня, якби в тім закуті вся природа заумерла. Всю нарость, недогризки чатини і дрібніших галуз, навіть самії відламки підгризеної кори, позривали вітри і постелили на землю, поспихавши едно верх другого так, що тяжко було ступити ногою, щоби не завадити о дрібний лом, которий сухими вітрами погодливої яри, як кажут, на перець просушен тріщав ломячись під ногами.

Довго ішли женщины через тую синглу і з тяжким трудом добили ся на верх. Під верхом зазеленілась їм уже природа. Якби шануючи шит, не доходив ту розточающий зуб ненаситного

черва і лишив на самім вершку маленькій перелісок молодих ялиць неткнений. Але в-околісїнько вершка, котрий острым закінчав ся рогом, лежав знов лавою, стятий в осени, весь знаходящий ся тут запуст, призначен на спаль під насїнне зерно. І так представляла тая гора, від своєї подоби «Остра Кічирка» прозвана, сумний і відражаючий вид заумерлої або стятої сухоліси.

В послїдних напруженнях сил, пересаджаючи через устелені ломп і рубань, дістала ся Зїня на щит, і упала, добившись на западну сторону, над простопалу ю улеть, котора над самим селом стерчала, і віддохнула на хвильку. Сонце було в самім заходї і украшало всі вершки гір золотим вінцем рожаного блиску, мов красит народолюбний цар богатирів слави. А над селом долї дрожала полу-вечірняя зоря і низала каплі небесної роси, нїби перли, на шовкову нить, щоб їх обильно розсіяти на лице освятої природи. Але для освятої Зїні не було небесної роси. Скванно поглянула она на дворнище, но не знайшовши там живої душі на подвірю, звернула з неописаним смутком к церковци свою зрїницю. Але і там не було нїкого на теметові, лише єдні хоругви стояли поспирані о низке піддаше божого храма, та грїб серед теметова недалеко креста зївав отвором. а з церковци розходили ся смутні похоронні співи і відбивали ся глухо о Кічирку. Тільки обачила Зїня з свого устороня і востхнула цілою душею. Дальше розглядованє і грусть перервала їй Зубаня, у которї всі жилки твари, якби основа на варстатї під рукою ткача, робити зачали.

»З-відти, Зїничко моя,« сказала она, тай яла облестно гладити ю по голові: »з-відти обачиш все і учуєш омаль не кождох слово, а нїкто тя

не послідит. Сіди ж собі тут і придивляй ся. Тут безпечна. З полонини напевно нікто нас не постеріг, а тут нікого нема, щó би нас послідив. Але сокоти ся, щóб ты не напала кортячка долі дебрев кпнутись в село, за білого дня, где цілий тлум людей і всі знакомії витріщали би на тебе як на який дивогляд очи. Отож би ты нагнала чести для матери, та принесла потіхи бідній вдовици в еї днешнім смутку! Тот вечер мусиш, моя солодка, доконечно ще тут перебідовати. Чей то буде послідний в твоїй недоли,« додала з притиском тай глянула нетерпеливо наоколо, як злобник, щó ся власної лякає тіни. »Я піжду в село,« каже, »і скоро укінчит ся похорон і сумрак землю приляже, буду старати ся, щóб твоя мати увідала за ты. І кто знає, солодка ма, може ще тої ночі підеши з матерію домів. Но кажу ты ще раз, сокоти ся, щóб ты не покортіло, бо — — —«

Не докінчила далі, і якби ю лихий вхопив за вязи, зігнулась в трое, і поспішним кроком счезла долі вершком помежи сухолісній звори назад в глибокую дебру, оглядаючись на всі сторони сквапно.

Не много уважала Зіня на бесіду облестної баби, і більше як пів години сіділа она над улетю, мало сьвідома за все, щó ся діяло около неї. Єї душа була в церковци при тім, которого она більше всего на тім сьвіті любила і которому днесь послідную віддавано прислугу. Всі дни молодих літ станули їй тепер перед очима, а попри них стояв сесь праведник, як тое тепле сонце, щó огрівало тії дни. »О, кто знає,« погадала в собі, »чи не була я сама причиною его смерти.«

І тяжко застогнала єї груди, а на пасемнику єї памяти пересунули ся всі пригоди з послідного приключеня в дворищи. І мимовольно погадала за маленького свого Зеня, за пристарілую Марію, за їх будучину; а вся материнська тоска і любов, вся вдячність широї і печаливої дочки, розплинули ся по єї болізненим серцю. Як тихий вітрець з-над широкого моря зашелевіли їй тепер віщі слова Зубані, і маленька іскра з давно спопелілої ватри, іскра надії, заблїсла їй в душі. „Чей то буде послідний вечер і твоей недолі!“ повторила ще раз в своїм умі і взнесла руки к горі до небес.

В-тім ударили крайні лучі заходящого сонця о єї блідаве лице, якби хотіли в віки попрощати ся з нею, і в тую-ж саму хвилю відбила ся о єї уши сумная гробова піснь »Прийдіте послідное цілованіє«, несена через воздух з церкви. Зіня зірвалась з землі і в отчаяню своїм пустилась долі дебрев к церкві: але якби щось трнуло нею, вергла собою назад, скриваючись за ялицю. Молодець знакомий з села, найблизший дворища сусід, показав ся під Кічирков ідучи просто к верховц, где найгустша рубань лежала, і она соромилась бідна появити ся ему в своїй недолі. Таке то женское серце! оно не впречесь і серед найболестнійших ударів судьби природного собі питомства... Зіня звернула в другу сторону, но знов станула нерозлучна: пересторога Зубані прийшла їй на тямку. »Га! смутку мій темний! Що-ж я провинила так тяжко, що мені на тім світочку так тісно?« заговорила к собі з-тиха, тай якби яка висшая рука спиняла єї стопи, вернулась назад на тавнійше місце укрятя

свого, таї ставши на колїна, зложила перед собою руки як до молитви.

Але еї уста не порушались, тільки груди робила тяжко. І очі не були біля церкви, вбила она їх нерухомо в землю перед собою. Була то хвиля, в которїї серце за нич не хоче знати і нич більше не бажає.

Тим-часом гинули голоси з церкви чим раз більше, і чим раз менше і менше чути було похоронного співу. На-послідок не доходив і найменший гомін з села, тільки якийсь глухий шум, прориваний безустанними тріскотами, прошибав воздуха. Зїня клячала завсе ще з зложеними руками, як гробовий памятник, і не чула ні співу, ні знала за шум, щó ю окружав до-скола. Шум вмагав ся чим раз більше, і чим раз сильнійше яло тріскотати в воздухах, а перелїском зачав носити лютий вітер з востока. Она ще стоїт на колїнах, і вліпила очі перед себе в землю, якби уже цілком належала до неї.

Уже зачало гудїти і по-при сам верх гори, і над еї головою яв ся розбивати страшний шум, як волни розколисаного моря, а она ще не чує, не знає, мов полумертва.

Аж ту подув востоковець сильним нагоном і посадив густим димом к щитови гори, і цілий верх станув нараз в чорній хмарі. Якби з тяжкого сну пробуджена зірвалась невіста, глянула в-около себе, і о Боже! цілая гора стоїт в страшнім огни.

Не знаючи цілого огрому грозящої опасности, станула Зїня нерозлучна; по хвили пустилась в сторону, з-відкіль не показував ся дим, вергла оком долї, но перед нею зївнула полемїнь якби з пекельної безодні. Перестрашена відскочила і ки-

нулась в другий бік острого верха, але і там отворилось тоє-ж саме пекло. Задрожала нещасна на цілім тілі, однак не утративши ще цілком надії, поскочила в сторону до села, кудя стелив ся дим чорний, і з всім упованем, що ту знайде просмик, пустилась з щита долі улетю, бігла спорий кавалець серед страшених валів диму, не могучи нич перед собою узрити; аж напрасно вносит ся чорная хмара, а перед нею явив ся вид ще страшливий. Цілая рубань, що майже половицю гори застелила, бухає пожаром, і не ма'ш місця ані єдної деревини, що би не палала в огни.

Мертвенний ужас перебіг ледом по всіх составах нещасної невісти, она станула як камінна і заломила руки.

Но годі було постояти хвильку і схопити до розваги гадки. Як з розжареної печи зївав ту воздух і тамовав віддих в груди. Сьвапно порвала полу своєї одежи, закрыла рот, і вернулась назад к горі, з-відкіль була прибїгла.

Ще в одній стороні, в стороні, кудя ю вела Зубаня, блистала їй зводливая надія, і тудя звернула она свої кроки. Но чорний горячий дим, гонений вітрами з востока, не давав віддиху грудем. Припала к землі і на руках посунулась назад к щитови і на другу сторону верха. Уже минала перелісок, приближилась к мертвій сухоліси, хотїла споглянути в-около, але дим чорний, котрим безустанно вітри шибали і до щита к сьрому припирали лісови, не дозволив сьвіта зрінци.

Гонима любовою життя, котора і в найнещаслившім пробудит ся, скоро він зазрит студеній смерти в очі, підхопила ся бідна на кострубату

смереку, через котрую вітри дим переносили, і глянула долі.

Но щоб-ж обачила нещасна? Цілий висхлий ліс жарів в непрозримій полонині, а огонь доходив уже туй-туй вершка, і уже хватав крайнії деревини зеленого переліска, послідного еї хранилища.

В найвисшій розпуці, видячи перед собою смерть неізбїжиму в згарі, кинулась назад долі горів, і бігаючи з розпростертими руками по-над улеть, яла проникаюцим скали голосом кликати: ратунку! ратунку!

Тим-часом змагав ся огонь до крайної люто-сти. Віддих ставав ся що хвиля тяжшим, горячийшим воздух. Вітри гуділи, полонинь переверталась і шибала собою на всі сторони. Шум заглушав воздух, тріскот продиррав небеса, ціла гора сталась живим пеклом, в которім бідна душа пиццала ратунку.

І чим раз близше, чим раз скорійше підходила згар, і чим раз яснійше ставала смерть і неописані муки перед очима безнадійної жертви. Увірена, що нїт спасеня, зібрала нещасна всі свої змисли, внесла руки к небесам, до послідної всіх живущих надії, і з відреченем, до якого тільки взнести ся можна, припала назад на колїна. На цілім тілі дрожала она, але давна сила душі появилась ще раз в нїй; она ждала супокійно, безгласно, док не надїйде страшная фаля і не запреїй віддих на віки. Лиш ще еден раз глянула на сьвіт, і к дворнищу, і к церкві, і якби вітри склонились до еї послідного желаня, вергли сильно чорними туманам в бік, ціле село відкрилось перед еї очима, і она дозріла через вечерний сумрак, як крайника останки спускали до землі.

»Зараз, зараз татку, буде твоя Зіня при тобі!« озвала ся дроящим як лист голосом, стягнула твар до усміху, в которім і розпука і радість в еден склад ся стяли, і склонила к землі голову, щоб ухилити ся ще на часочок перед пожигающим пламенем. которого вітер знов надвіс над еї голову.

Уже розгорів ся перелісок за нею, і над нею уже загуділо, уже яло опускати нещасну сьвідомство себе, як якийсь голос озвав ся через страшний шум пожара: »Зіню, где ти? Зіню, бій ся Бога, озви ся!«

Но Зіня не здужала уже озвати ся, до нащаду опустила була ю уже сила; она клячала прихилена лицем к землі як нежива, і туй-туй що іно мав захопити огонь цілую сторону еї стаища, як якийсь чоловік в тліюцій на кількох місцях рубатці, з розпеченнм від огня лицем, припав мов гонений тур к ній, схопив безсьвідому на плече і поніс через догаряющу спаль доли на безпечное місце.

Був то тот самий молодець, которого Зіня соромила ся стрічи, коли пустилась була доли улетю в село. І оноє старанне ухиляне ся перед едним чоловіком в хвили, коли серед цілий тлум люда вступити була ся рішила, не було без причини. Молодець сей, плінен красотою розвиваючої ся крайникової Зіні, осьмілив ся був колись-то просити о еї руку; но она погорділа кметским сином і відправила честного молодця. мож би сказати, з погордою. Его появлене під Кічирков ударило ще в едну розстроєну струну еї серця, і она не могла перед тим, которим колись-то погордила, показати ся днесь в крайнім своїм укореню і найглубішій недоли.

Молодець сей вийшов нароком з села під вечер, щоб підпалити рубань, і старанно підкладав огня на кількох місцях, щоб ладно згоріла і щоби не много полишало ся недогарків до чищення поля під зерно. Єго діло ішло споро. До застеленої лавою деревини, котора ще літїсь була стята, імав ся огонь охочо; однак го здивовало, що із противної сторони горп почали садити густїї дими; і ледво ще встиг він підбігнути к горі, щоб розпізнати причпну, як вітри піднеслись, яли метати огнем на всі сторони, і в короткій хвили заняла полемінь цілую гору. Уважаючи, що з тої згари не буде нікому шкоди, а насупротив хісна приспорит ся, став він оподаль і придпвляв ся величавому видови, которий представив ся єго оку, авї допускаючи собі на гадку, щоби в тім страшеннім погарниці страждала колись-то так милая єму душа.

Аж ту шибнув вітер волнами, і в самім верху загуділо окропно. Глянув, і невіста з розпростертими руками появила ся єму посеред страшенної полеміни. Голосу єї не дочув ся він, але єї лице спізнав він зараз. Як оний нещасний, що невинним случаем власную підпалит хижу і в пожирающій полеміни дорогу обачит сестричку, так задрожав ужасом наш молодець, мов-би грім бня него ударив в землю. Що сил стало, зачав оббігати огнище, так само як нещасна Зїня на верху перелісок оббігала. Але-ж безділа! Через тую кипящую тепінь не було переходу.

Но глибокочувствительний син Бескидів не лишаєсь надїї, і відважний пустити ся бодай-би і в самую огня пашу, мечесь ще раз на всі сторони. І прилетів на місце, где найперше підложив огня, в гадїї, що ачейже тут притихло троха; но

все надармо. Опустив руки і уже хотів кинутись до села, щоб не увідали і не гризли люде, коль уже сумліне буде гризти, але, якби висшою потручен рукою, підбіг ще к плечу, где ся стикали гори, і глянув — —

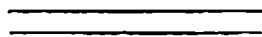
З-під самого вершка Кічирки пліла маленьким ярком вода з керниці. По-над ярк тяглась смуга молодого ліса, которого на рубань не валено, бо ярк не здібний до засіву. Ту ю смугу хопив огонь ще з початку і обпаливши галузки і чатину, лишив всю деревину в недогари, і тільки сюда і туда бухали ще як сірка смольніі галузи в гущаві.

Мов сліпий, що напрасно небеса обачив, сплеснув молодий верховинець в долоні, і дайже в смугу. Густо сипали ся ще іскри, а розжарене угля падало з догорівающих галуз і пропалало одеж на відважнім молодци, но він не зважав, не чув того, ему едно було на гадці, его горячійше пекло в грудниці. І добив ся до щита, і зачав кликати: но нікто не наголошав ся ему. Уже гадковав, що все за пізно, і з тяжким як земля серцем рішив ся повертати, щоб сам не положив життя, аж ту глянув ще раз і обачив нещасную на колінах, прихилену лицем до студеної землі.

Що ся далій стало, уже знаем. Виніс він ю на плечи, виніс з крайною опасністю власного життя, виніс і приволік омлілю до потока, отверезив до життя водою — але еї духа не зміг він бідьше отверезити. Она — лишилась ума.

І не довго протягала ся слабая нить еї життя. На страсть задзвонено, як великодушний молодець припровадив із'умлену до дворища, а ще не задзвенів радостний голос воскресенія Христова, як Зіня упокоїлась на віки.

А Добош? Другого зараз дня узріли верховини серед спопелілого згарнища Зубаню на обгорілій ялиці. Она то підпала з другої сторони гору, і она не убігла належної своєї нагороди з рук опришка. Від того часу не видав Добоша нікто над Опоровою рікою, а кінець его ізвістен з народної пісні, котра по днешній день живе в устах сільского люду.

5. НІЧ НА БЕРЖАВІ.

(ОБРАЗЕЦЬ З УГОРСЬКОЇ ВЕРХОВИНИ).

I.

Чи тямите ви, почитенні мої читателі, осінь 1841-ого року? Була то осінь дуже хороша, суха, весела, яких мало, а в Верховині такої і найстарші віком люде не памятают. До сьв. Николи не було ще морозу, а перший сніжок зачав порошити аж на самий сьв. вечір. Через весь падолист аж до половиці грудня зеленілись гори як в маю, ягідник і яблona цвіли вторично, худібка іграла по полонинах, птиця гомоніла по воздухах, потоки хохотали будьто милій з милою в утішних розговорах, дуброви шевеліли, і вся природа диншала житем. Охочо стинав рухавий Верховинець молоді запусти ліса на спаль для управи під яре жито. вівчарі дули жваво в трумбети з полонин до села, а з села відповідали їм ладканя чорнобривих красавиць та веселі ігри діточок та лопкане розколнсанних терлиць. Всюда було весело і мило, о! бо-ж то всегда весело і мило. як праведно є гріє.

В таке-то веремя покортіло мене поскочити до сусідської Угорщини в Мармарош. За-чим? спитаєте мої почитенні читателі. От скажу вам правду, що я сам не знаю. що кортячка то хороба у мо-

лодого чоловіка. І я розболів ся був на ту ю слабкість, бо тогди ще треба було на таку хворобу боліти в Верховині, і ніби-то на торговельний збір, хотяй гроша було досить скупо, вибрав я ся о Покрові аж до Бялок під Мукачів по сивії угорцаки з довгими на сяженъ рогами і оказалим взростом, щоб принайміи на оборі було троха велично, коли в коморі худо.

В понеділок раненько вибрав я ся в дорогу. Товаришем моім був чоловік найпроворнійший в селі, емкий до всякого діла, з язиком на кождім зубі. Мав він, я казав би, девять талантів, лиш єдного ему не доставало до євангельского десятка, а тим була правість, простодушність. Хотьби ти его схватив і в міх завязав, він і з міха вповзнув ся і виліз, як то кажут, шилом, не продерши діри. Про ту ю скрутнявість прозвали его громадяне в-общє »Іван Шило«.

З таким-же то кметем, небувалому чоловікови вельми приручним, вибрав я ся в дорогу, розуміє ся верхом. А мав я коні красні і не малого взросту, які на Верховині тяжко где стрітити, особливе на угорській стороні, где в-общє порода коней менша як в Галичині. За то треба мені вспінути, причину дослідят мої почтенні читателі пізнійше.

До границі була добра мпля, або на верховинську міру три години ходу. Під самою границею лежить село В... Там ми вступили до пан-отця духовного на часинку. Той, угостивши нас по верховинській щирости, всунув мому товаришеви бохоня хліба до тайстри. Вималяв я ся всіма силами від сего надміру в гостеприємстві, а мій товариш не много зважав на мою бесіду, но спрятав сквапно насущний до торби. »Панцю,« каже: »Угорщина не спекла дя пас хліба, а як іміс

в торбі, то їсядем ці на горбі;» і рушив конем споро, так що я і не міг попрощатись по сусідски з почитним духовним пастирем і мимо волі погнав за ним к граници. Мені анї приснилось в житю, щоб кусень хліба став ся мені так дорогим.

За годину ходу ми були на граници, притикаючій до Мараморошскої столиці. Не доходячи до верха, ми стрітили невеличкий але ровенистий пригірок, окопаний в чотири угли. Тії окопи звернули увагу мою і я спитав моего товариша, которий якби за наєм без устанку майже через половицю години довбав в своїй мосяжній люльці з куртеньким на три цілі цвбушком і забув за всі свої язпки в роті, которими передше через цілу дорогу молот як млин, коли на всі заставки воду пустят, і то ковтав нею о сідлову терлицю, то видував, то знов довбав, то знова харив.

»Панцю,« одвічав мені троха недоволен, що я ему перервав тоє для него важне діло і може ще важнійшюю задумку: »Панцю, то стара биль. Ту билл ся Турки з Ляхами, і Ляхи засікли ся були на тім вершку і окопали ся окопами, а Турки оттам далій на самім Бескиді« (на самій граници, где ділит ся спад води). І зачав далеко і широко розповідати о війні турецкій, за которую і сам Гаммер нічого не чував, а з того перейшов на Сьвятослава. щó виж Сколього під Зелеменьом бив ся з братом своїм і где поле називає ся до днесь Сьвятославе, — за Ракочого, за Татаря, за конфедератів, словом за всю славную верховиньску бувальщину, котора колпсь приключила ся в тих сторонах, і вмiшавши ще на-послідок до свого того [оповiданя] Солудивого Буня, висипав перед мною всю передавщину дідів і прадідів як старую

протертую монету, котора все має ціну, хотяй нічого за ню не докупит ся.

В-тім прийшли ми на саму границу. Я був на верховині недавнім ще прибильцем тогди і не видів ще угорскої прославленої землі, і з великою цікавостію глянув я оком долі горами, где перед мною близко ціла Мараморощина як на картині розложена лежала.

Що-ж то за прекрасний, що за превосходний вид! але як далеко инакший від того, що мені виображене наперед виписало. Місто милих, дрібнїйших, сполешивих вершків, на которих я грозна винні надїяв ся стрітити, появили ся мені темні величаві гори, далеко висші і стромїйші як в Галичині; а меж ними розложив ся довгий, кілько оком сягнути можна, і широкий хребет, которий огромястію своєю здавав ся переходити всі свої сусїди і заляг цілу полудневу сторону Угорщини перед моїм оком так, що приперши зріницю як до стїни ні пяди сьвіта я не видїв дальше.

»Через тую би нам садити,« озвав ся мій товариш, которий, наложивши собі угорским бакунном люльку, кресаню і лїве ухо перекривив і цілим ротом зачав дим з рота в воздуха дути.

»Як то?« спитав я: »через тую високу гору, що ніби всім Бескидам мати лежить перед нами? А, то не може бути! Тамтуда хїба звїр має свій путь по тих безвістьох та первовічних непере-зримих борах.«

»Панцю! тамтуда ходят людкове,« одвітив мені товариш, »і ми пїйдем. То Бержава; там за нею лежить Мукачів від запада а від востока зачинає ся Нпр, угорске подїле. Минувши тую гору тай більші єї рамена, росте уже виноград, родят ся Баньскі сливи, що Синевідскі Бойки по сьвіту

розносять, там меляй, угорські дині, там тютюни лісами, там солонци, там всего, чого душа забagne. Гей, гей, то-то край! але нашої віри уже там мало, там лише Кальвини та Мадяри, а Бляхи тільки ту в горах та на підгір'ю до Тисси.»

Но я не много слухав бесіди мого товариша, щó зачав розпливати ся над землею, где тютюну і солонци до волі, але мірив ще раз оком гору о дві милі перед мною лежашу, і не хотів еше довіряти, щоб тамтуда вела сьвітска яка дорога. Бо корито від на Угорщині і ціла підшва гір лежить далеко ннше як в Галичині, а верхи Бескида вносять ся далеко више над наші, так що глянувши з границі на угорські села, порозмітовані помежи гір хребти, кожний верх стає ся огромнійшим, страшнійшим. Але годі було недовіряти Іванови Шилі. Він перешив майже всі закутки близшого свого сусідства і запізнав ся, казав бим, омаль не з кожною смерекою. Протое, не одвітвши ему ні пів слова, рушив я далій. Но ледве проминув я границю і глянув перед себе, ударив мя незвичайний предмет болезно в очи. О кілька кроків від границі стояв стовп, а на нїм вимальована висільниця з обвішенннком і з написом по угорски, означаючим «Доразний суд». — Чи так вптає угорска земля свої гості! погадав я в душі: се в-істину немила встріч на перше вступлене ногою до чужої країни і непринадне сьвідоцтво для жителів єї. Мимовольно пересунудось якесь зражающе чувство через внутренний мій змисл, а моя веселість облеклась легкою задумкою. Здавало ся мені, як би мя кто розстроєною скрипкою збудив з тихого милого сну.

Серед незадовольняючих гадок за чолові-

чество, за просьвіщене, за буйність, котору часто свобода сама вироджає, зійшли ми прикрим, дуже стрімким хребтом до першого ту сусідського Мараморошского села Студене, которе послідними часами за вірність к монарсі через половицю в огни спопеліло, а першим предметом, який нам в порозі села появил ся, була знов таблиця на високім стовпі з віспльницею і жертвою єї. Такий-же самий сторож впроваджав нас до кожного села і знов випроваджав, і знова витав і знова працював ся з нами. Чи тії образи, обезславляючі край і его нарід перед очима чужосторонних, осягают намірене своє, або чи они освоюют злобу з єї наслідствами, єсть питане, которе я не вагав би ся на послідну сторону рішити. Будькуда, они істребляют всяке довіре в кождім путнику і стают ся в самотних і безлюдних сторонах для одиноких істинними страшницями, виганяючими всякий супокій, навіть і сам сон.

Так діялось і зо мною. З першого села я рішив ся в душі вернути назад і був би і зділав так, если-би мій товариш, которого тепер по-при угорский дуган ще і угорского туного вина і днів і солонини закортіло, не відвернув мя від предпринятя. Однакож для лучшої безпечности на всякий злучай, ми прибрали собі ще одного товариша, заселенника в Студенім, но чоловіка нам цілком незнакомого. Пізнійше довідав ся я не з великим для мене удовольством, що то був циган, родом з-під Унгорода і від кількох літ лише в Марамороши пробуваючий.

День був з поранка ясний і красний, з полудня зачало хмаритись, воздух став ся тяжким, над Бержавою розстелив ся густий мрак, вітер зачав носити собою, і все сьвідчило на скорий

дош. І ледве ми проминули Пилипець і доганяли до Ісок, села під самою Бержавою лежачого чи, краще сказавши, приліпленого до стін Бержави, люнуло як з дуба, і якби весь електричний плин зібрався в тот закуток світа, зачало страшенно іграти громами по-над наші голови. Чим скорше треба було глядати прихорони. Гостинниці в селі не було ніякої, але було до тридцять жидівських домів а в кождім домі корчма.

Тяжко було вибрати, бо ся не здало навіть; ми упали до першої ліпшої, щó серед села лежала. Людей було доволі, але анї кусочка хліба ні молока ні жадної річи, чим би можна було утихомирити несупокійного в собі гостя; лиш єдного бакуну було достатком.

Навіть горілки не знайшов биць був і на лік, а за овес і сіно для коней анї гадай. Людище сидів курячи люльки і убивав час балаканкою. Скоро-сьмо ся появили, звернули ся всіх очи на єдиних нас, бесіда утихла. лиш пошепти зачали пересуватись від сусіда до сусіда. Що ми Галичане, пізнавали всі по одежи мого товариша, но за чим ми приплили в тії сторони, где ніякого чужинця ніколи не видати, і куда наша путь, тоє було, здає ся, важким для них питанням. І незадовго зачали по одному виноситись з корчми до сіней і випитоватись товариша цигана, которий межн ними здавав ся бути як в власній громаді межн найліпшими знакомцями.

Незадовго довідали ся они за все, і довідались більше, як було в-істині, а іменно: що купець молодий з Галичини їде до Билок на торговельний збір за волами, і буде платити голосно, бо там дуже подорожіла худоба. Цікавий жидок, чоловік середного віка а низкого взросту, з очима

маленькими но бистримн як у ящірки, був, розуміє ся, перший, щó мя за мое отечество і за ціль моеї пути питав. Не було причини крити ся з моїм наміренем, а в-преки була причина сказати правду, що їду до Билок пару молодиків купити на хів. Но з єдної пари зробилось межн людьми кілька а далій кільканадцять, і я став ся в селї, где крім сьвященника може ніколи не бував чоловік з висшої над прощаву народа верстви, скоренько предметом розговорів, а мої красні конї, в тім кутї полуднкої сторони угорської землі незвичайні, предметом общого ненаглядного пересмотру.

Прикро менї було читати тое все із таблицї їх лица і поодинокнх слів і питань, і я знов хотїв повертати назад домів з-помежи люда, которий, хотя одного з нами роду і бесїди, однако завсе щось для чужинця відстрашаючого, щось дико-буїного в собі являє і завитий в своїй волохатій гуни з довгими по землю рукавами і розчухраним чорним волосьом на голові, непринадний образ представляє. Но дощ не перестав льяти як з всіх заставок, і громи били без устанка. Треба було доконечно ждати лучшого веремя. Тимчасом люде мінялись в корчмі, і одні відходили, другі надходили, і не минула година часу, знало цілісїньке село за богатого молодого купця, проїзджаючого до Билок на славний торговельний збір за волами. Найліпшим в тім взглядї звінком, разносящим сей голос, став ся циган Петро, которий, ледво приспівши до села і постаравшись помежи газдами за сїно і овес для коней, щез як камфора в селї і через цілий час ані заздрів до корчми.

II.

Щоб ухилитись від пересмотра людей, напливающих щораз більше до жида з потребою і без потреби, рішив ся я удатись до місцевого сьвященника, хочай мені цілком незнакомого, але на мое крайне неудовольство не було его дома. І так був я змушений статись предметом, занимающим ціле село. Около третої години з-полудня надтих дощ і появил ся циган. Скоро велів я сїдлати, і незгідлив сам з собою, чи вертатись чи пуститись далі на божую волю, зачав я увідовати людей, чи далеко ще до Билок і чи настиг би я ще в час на збір, если-би я хотїв заночувати тут. Но я довідав ся, що уже було за пізно, бо до Билок було ще з Ісок на літний день ходу.

Тимчасом жид, властитель корчми, не пропускаючи жадної хвилі до заробку і хісна, звернув до мене тай каже чисто-руским словом :

»Панцю! по-що вам трудити ся аж до Билок, где не буде ніякого збору, если так буде льяти як днесь. Я знаю, що ви з нічим повернете, бо там і так худоба дорога тепер; от я маю кілька пар молодиків, яких і коло Дебрецна не знайдете, а продам їх дешево, бо требую гроша,« — і запровадив мя до своєї оборн, где его худоба з поля повертала, бо уже вечеріло. Я уваживши, що в-істину шкода була по таким уже труді назад повертати а може безділа більший труд класти, вибрав собі з-помежи его худоби дві пари молодих виростків і звїдав ся за ціну.

Жид зацінив як за рідную мать, так що ему не мож було навіть відповісти, і я крикнув на товариша за конем, щоб повертати назад.

Аж в-тім зблизжаєсь якийсь чоловік в гуни

з циганом, котрий очевидячки не задоволен був моею гадкою, тай каже з-тиха: Ви, панцю, не слухайте жида, бо жид завсе жидом; на зборі буде маржини доволно і дуже туно, бо долі вигоріла паша на-гир; до Билок зайдете ще на час, если зараз сядете на коня і підночете на Переділю. Послухайте мене, а не пожалуйте того.

Я обернув ся до чоловіка і глянув ему в око. Но з очей его заясніло до мене щось так простодушного, щирого, що мені аж радісно зробилось в душі, і якби рідний отець промовив до мене, я хватив ся розлучно его ради, благодарив, скочив на коня і дуй-же наперед. Всі люде з корчми вийшли за мною, подивляючи удатні коні, і оден з товпи, може бути що і тот сам чоловік, крикнув за нами на ціле горло: Панцю! воземіт сіна вать соломи в рукав, бо вам ся придасть.

Но я не міг порозуміти ціль тої поради, не відав нужди, щоб жменя мерви мені на пути була потрібна, і обернувшись одвітив недбало: »Таж в кождім селі знайде ся жменя соломи, сли буде єї потреба;« і потисши коня посадив в сторону к лісам, которі залягли стрімкії стїни Бержави.

Доц надтих цілком, в воздухах усмирилась борба, но вечір настигав чим раз скорійше; зачало смеркати. Пересунувшись через багнисту млаку, которих під каждою горою достатком, ми станули напрасно під громкою стїною стораменної Бержави. Глянув я еще раз перед себе і наоколо. Перед мною сторчали скали, розвішені по стромах, і чорний непереглядний ліс, за мною село приперте до гори як ластівяче гніздо до хижі, а надо мною ніч темна.

»Петре! а чи далеко ще Переділе?«

— Ще дві години спорого ходу, одвітив

мені мій циган; а ту треба злізти з коня, бо шкода худоби.

Не теряючи часу ми позсідали, і далій на стромп в ліс. Аж тепер я розпізнав путь, яка нам передстояла. З скали на скалу, з каменя на камінь, з зарви на зарву треба було садити. А чим раз ставалось темнійше, чим раз діялось прикрійше, чим раз страшнійші відкривались борп, а дорога звужалась на тісну пішку. Конята, не привикші до таких стромів, напружали всі свої сили, рвались, і знов уставали, і знова рвались і дерли ся будьто серни по скалах, перехапаючись вискоками з одної на другу. З чола льялось як з стріхи, в серцю билось як коваль о бабку, а віддих розтискав груди. Но годі відпочивати, бо ніч залягала плахтою. На-послідок стемнілось цілком. На крок не дозрів би нічого перед собою. Товариш не видів товариша, ані коня, щó дер ся за ним. Ми ішли омацком і слідили оден другого по голосі. Дві години цигана здавали ми ся довші, як найдовша ніч глухої осени. І місто двох зробило ся пять годин тяжкого нужденного ходу, нужденного для мене, а ще більше для послушної зьвірини, щó тягла ся за нами. Аж на-послідок, зворені до крайного, ударивши нераз коліном о скалу а чолом о первовічного бука, звідуючи ся без устанку, чи далеко еще Переділе, тая ожданана Кальварія, ми добились при послідних моїх силах на рівнійшюю землю і мягшюю пішку. Крихтинку учинило ся виднійше і я догадовав ся, що ми з ліса вийшли. — Підійшовши ще на стаю, станув циган і звістив нам, що ми на місци.

»Як то?« спитав я сквапно: »в Переділю?«
— А так, на Переділю.

»А где-ж суть хати? село?«

— Ту нема села і хати ніт жадної.

»Як то? і ми маєм ту ночувати в тій дикій пустини, в тих безвістьох, где хиба лиш звіреви прибіжище? Чоловіче! ти обманув нас або зблудив сам і нас ведеш в блуд. Я тобі не довіряю. Мені люде казали, що підночуеть в Переділю, розуміє ся в селі, щó може невеличке, но однак не так пусте, щоб не могло помістити три чоловіки тай три коні.«

— Панцю! одвітив ми циган голосом, в котрім ніби задив а ніби обмана проникала. Панцю! ту нема села, щó би ся називало Переділе; так зове ся полянка, на котрій тепер стоїмо, бо перетинає Бержаву і високий еї хребет і творит низину, через котору можна перехопитись на другу сторону тої гори.

В моїй голові розсвітілось, якби ми хто здер полуди з глуздів, но в очох почорніло ще гірше. Через хвильку, в котрій цілий нерозтроп мого діла ударив мя в чоло, стояв я нерозлучно. Аж на-послідок зачав ся питати:

»А где-ж ми будем ночувати в тій пустини?«

— Єсть ту колиба, где підночовуют кісці Тютчаньского пана превелебного, бо тая полянка належит до Тютчаньської церкви, там-же і ми переночуем, — одвічав супокійно циган і пустив ся, хотяй ту нас пішка цілком лишила і тільки чистий мягкий моріг під ногою угинав ся, безпечним кроком до добре знаної ему колиби.

Не в-обав ми знайшли тую единісіньку приохорону від дощу і бурі, від лютого звіря і ще лютейшого злого чоловіка, которого образ на стовпах по всіх селах добре мені вгриз ся в тямку,

і прив'язавши коні до близенького корча, ми яли ся розглядовати чи, краще сказавши, розсмотрювати руками по нашій кімнаті і думати за огонь. Ціла колиба складала ся з чотирох грубих поवालн, витесаних з розколотого бука. Одним кінцем припирали они до землі, а другим лежали на коликку, піднесеним двома в землю вбитими сохами. Серед колиби на землі знаходив ся попіл, кілька угликів і недогарок дерева на пядь великий.

Найпершим і найстаршим ділом було: розложити огонь. Без того ні гадки перевертати ніч. Но як ту его розпалити? В колибі замокло все навальним дощем, ні одного углика не знайшло ся сухого, ні одного патичка, з которого би ще не цяпкало водою.

Мій Іван Шило, котрий через цілий час в Ісках був веселий а садячи улетями к горі, затямив за всі свої язички і тільки коневи додавав охоти, рішив ся, уважаючи крайню нужду, пуститись в ліс і пошукати сухого лому. І майже через цілу годину глядів він по вертепах, держучись одного моего голоса, котрий часами пускав я, щоб где не заблукав ся при нічній пітьмі в борах, і повернув назад бездільно. Сум, тяжкий сум заляг колибу і ціле її семейство, бо-ж і циганови, котрий крім себе за нич не здавав ся дбати в світі, скучно було без огня. І в-істину в такій пустарі, где серед білого полудня медвідь в стада волів впадає, где вовк літом подорожному залягає дорогу, і найвідважнішому не мило би було довгу осінню ніч пересидіти без огня; тим сумнійше було для мене, казав бим для скитальця в чужій країні, где завсе по стовпах віспльниця пригадує, що ту не всюда ся видко. Сам я не

знав, щó розпочати, а ту голод яв докучати і коні зачали рватись, обгризши галузи корча.

Аж тепер я пригадав собі щирую приятну раду якогось поцтивного гуняника, а голос его »Панцю, возьміт сїна в рукав« задзвенїв ми в середину ще раз як голос отця до блудного сина. І прийшов мені на гадку Робінзон в дитинячій небилиці, і яли-сьмо кресати огня і роздувати до мокрого угля, гадаючи, що розгорїлим буковим чиром просушат ся. Але бездїльний труд, даремная усильність! Я уже пострадав всю надїю, і рішив ся на божу волю лячи і спати, аще будет возможно. Аж ту прошибла ще одна гадка через мою голову. Схилившись зачав я глядїти головні, щó зараз з-початку послїдив був на огнищи. Осмотрюю на всі сторони, і бач! знайшла ся за-вержена в кут під повалини, і о радости! з одної сторони суха.

Як днина сонцем, так я утїшив ся домислом моїм. »Сюда чиру!« крикнув я весело і забрав ся до діла, а товариші відбігли за ломом. І за хвилю блиснула полемїнь, затріщали дрібні прутики, засьвітила радість. Наклали ми лому довольно і щоб не пригасло скоро на ватрі, зняли одну повалину з колиби і положили оден кінець на огонь, посуваючи ним щораз далїй по мірі, як пригаряв в огни.

Розтягнувшись тепер з удовольствием біля огня, яв я промышляти, як би ту усмирити голод, докучающий уже давно безмылостно, і я уже хотїв поспитати цигана, чи не має він вівсяного ощипка. Від рана не було ми нічого в роті, а труду було аж надто. Аж ту витягає мій вірний товариш подарок з В... і яв весело усьміхатись до него: »Панцю! а правда, кто має хлїб в торбі, той сяде

і на горбі?» — «Ой, правда, правда, Іванцю; але дай-но ти его сюда!» І розломав я на половицю, і одною половицею поділив конята а другу роздробив з товаришом. О, як-же то смачний хлібець, поцукрований трудом і голодом!

Покріпившись хлібом гадав я, що уже кінець всім негодам; але я ошиб ся. Ту зачалсь нові, а моїй терпеливості і відвазі, котора ще досить храбро держалась, отворилось широке поле до попису.

III.

Північ промнула, як ми учинили огонь. О першій когуті по нашій увазі храпів уже циган в твердім, як ся здавало, і смачнім сні. І мені злипались очі, як уста до меду, але я не допускав сна. Мені переходила ціла днешная днина по тямці і роздумавши, що тут осторожність буде найстарша добродітель, угодив ся я з Шплом перепускати ся до спочинку. Ми ночовали в самім осередку широкого мешканя лютого звіря. Щоб хвилля міг він надплинути, підкрастись і убити коні, цілий мій маєток. З другої сторони були ми чужинці в буйній країні, где злобу і доразним судом годі ще поскоромити. Ціле село Іски сьвідоме за місце нашого нічлягу, а тим місцем есть, казав бим, дика безвість серед первовічних борів, на страшній горі межі найвисшими щитами високої Бержави. Туда переходят люде тільки великою нуждою притиснені до того пути, а переходят лиш вартугами. А хто би поручив ся, що в Ісках не знаходив ся злий чоловік, пройдиьсвіт, лакомий на чуже добро, як звір на жир? О мені розголосилось довольно широко, що за волами іду;

кто-ж би сомнівав ся, що коло мене значнійший гріш ся знайде. На-послідок був з нами чоловік, которого власне его око, хотяй не явно на злочинника, однакож достаточо на обманщка ціховало. Кто-ж з нас нагонит, дослідит его, если нам спящим сяде на легкого бігуна і пожене сьвітам? А чоловік сей був циганьского роду; кто не гадав би, що в нїм і циганьскої до коней приязни не знайде ся довольо много? Він і так стратив цілком довіре мое, коли в Ісках безустанно звивав ся помеж знакомцями, може також циганами. Мій галицький товариш надармо прозивав би ся Шилом, если-би був не дослідив, куда сей мїх сапит.

Тепер храпів він, сей чоловік, а кто відає, чи сон бере ся его очей? Може перший знак змовлених товаришів возбуди его до страшного діла, уже наміреного, і нїм ще сонце зійде, не остане ся ані слїду наших костей на чужій землі в вертепах. Наша опасність була велика, і може то не перший раз уже жаловав Шило, що у него язик на кождім зубі і що одного з них залохтала кортячка виявити перед циганом ціль нашого пути.

А тут еще був я цілком безоружен, як і товариш мій, щоб в случаю хоть жите обороняти належно. Ще раз реку, моя опасність була велика. І коли я так розгадовав в духу над всіми тими обстоятельством, дозволивши товаришеви припочати мало, а циган, перевернувшись на другий бік, ще ліпше зачав храпіти, надійшов скоренько час досьвідчати, о скілько я ошиб ся в розсмотреню моїх обстоятельств.

Іван задрімав давно, слїдно було по тяжкім віддику, дрїмали і конї, пообертавшись головами

до ватри. Все утихомирилось, як в тяжкiм снi. Я закурив люльку i став поправляти огонь. В-тiм зачало щось трiщати далеко в лiсi, як-би хто з-легка ступав по дрiбнiм ломi. А лiс був близько колиби, ледво о десять крокiв. Я встав з-легенька, припер ся за повалину колиби так, щоб мя з сторони, где ся щось нагодошало, не можна було доглянути, i напружив всi моi змисли. Трiскот добував ся гдесь недалеко з лiса i приближав ся звiльна, i чим раз виразнiйшим було ступане ногою. Хвилями утихало, але появляло ся знова, все ближше. Конi прочунались i яли стричи ушима i непокоїтись. Аж надто слiдно було, що щось зближаєсь. але щó?

З-тихенька пробудив я Iвана i звернув его увагу в сторону, вiдкiль доходив трiскот. Довга минула хвиля, нiм тот позбрав змисли з твердого первосна.

»То звiрка,« каже: »я вержу головнею.«

— Нiт, не звiрка, пошепнув я, щоб не збудити небезпечного цигана: звiрка не ступає так осторожно.

»Ой панцю! медвiдь заходить як кiт коло сала, нiм ся на добич верже.«

— А як не звiрка, Iване?

»То нас два, чого-ж ту дрожати?«

— А того ту не числиш до нас?

»Тому шурну зараз головнею в очи, щоб во вiки сьвiта божого не обачив,« промовив дерзкий верховинець голоснiйше, щоб i пiвсонному мож було чути.

— Не уражай чоловіка, він може єден з найчестнiйших людей, озвав ся я також голоснiйше.

То нехай-же спит i лежить каменем. колi

храпит як підрізаний,« моркнув Іван і став надслуховати далій.

На хвильку утихло знова, але в-необав за-тріщало при самім крайчику ліса, що ми аж схопились оба на ноги. Довше не мож було ждати. Я порвав коні за поводи, а Іван вхопив головню в обі руки і верг так сильно в сторону ліса, що ударивши о бука розсипалась дрібним огнем. В-тім спудились коні, стали дубоніти ногами і вириватись з рук. Щастем ухватив Іван скоро за поводи і поміг придержати. Коні успокоїли-сьмо, але хвиля, в котрій спізнати було можна, чи звівір чи лукавий чоловік підкрадав ся к колибі, проминула. Дудонь коней заглушила порушеня ворога за безпечними буками.

І знов утихло все, як до сна, але в моім серцю не могло уже утишитись. Несупокій заляг цілу грудь. За сон не було уже гадки. Циган храпів ще смачнійше. Чи могло то бути, щоб він не пробудив ся на наш крик і дудонь спуджених коней? В тім велика загадка. Будь-куда повернулась гадка, розвага веліла недовіряти. Злоба могла все еще укриватись за першим деревом о десять кроків від колиби і ждати удобнійшого часу. Підходити і слідити одному з нас без всякої бороні з голим п'ястуком, не була річ дорадна. Пуститись обом, ще опаснійше. І ми рішились ждати на місци кінця того драмата і урадили, щоб порушати часами коні за поводи, аби не задрімовались ї чуйнійшим ухом і ніздрями вітрили ворога.

Довго і старанно надслуховали-сьмо ще, чи зашелестит знова який голос з бору, але надаремно. Всюда було тихо як в гробі; навіть і циган перестав храпіти, і вітрець не ткнув листочка

дрібною на деревині. Уже нам ся наувірило і підслуховане, і мій товариш розпустив знова заставки свого рота і зачав розповідати за небиліці цілого світа. Но мене не приймали ся его розвеселяючі розговори, котрі нароком здавав ся вибирати, щоб і я став ся веселійшим. Мене ломав сон. Дневний незвичайний труд, безустанне напружене змислів занадто ослабили мої сили, і мимовільно злипали ся очі, хотяй душа не клалась до супочинку.

Яло студеніти, і густий мрак почав прилягати землю. Забирало ся до поранка. Урадований надією на скорий день, я прихилив голову до спрої землі і зачав дрімати.

І здрімав ся в-істину. Но не знаю, чи ще пять минут проминуло, як свідучество мене відбігло, я прочув в просоню дудонь, занесену з-далека землею. І в тій самій хвили протямлюсь назад, надслухую стараннійше ухом приложеним к землі. Так, дудонь в-істину, як-би кілька людей ступало сильно по скалистій, в внутрі, як се в горах придаряє ся часто, порожній землі; чи може подібнійше, як-би кілька коней горі верхами гнали в полонину.

Схопив я ся знова і став питати Івана. Но ще я заледве міг докінчити мое запитане, як ктось свисне в пальці долі під полянкою, що аж всі гори і бори в-около застогнали. Ту уже не було сомніня, але і не було способу охоронятись. В крайній опасності пірвав я за сідло, відшпінкав стремена, верг едно Іванови, котрий побілів і зачав дреготати як лист на трепеті, а сам пірвав цигана за обшийку у гуні і крикнув щó сили: Петре, вставай!

— »Га, га, га, щó? щó?« зачав тот белевдіти.

»Вставай, бо тобі першому розчерепю стременом голову.«

— »Га, га, щó?« забелендів тот знова, чи то удаючи чи то в істиннім просоню, і зачав якби нароком на-ново храпіти мов продертий міх ковальський. Хотів я ядернійшим средством протверезити мнимого ворога, але не було уже часу. Ледве о стаю від нас свиснуло в пальці вторий раз ще разнійше і зачало руским і угорским язиком скликовати і верещати: Петре! Василю! Іштван! Янчі! галала, галала, талалала, гоґа-га!

І ще раз свиснув, і дудонь двох коней приближлась майже о кілька кроків.

Розлучившись на все, станув я з стременом в руках перед огнищем з кріпким наміренем, жите мое дорого продати, і глянув на товариша, щоб приподати і єму більшої відваги. Но якже-м ся зачудовав, зобачивши его усьміхаючого ся до мене і опустившого руки.

»Панцю! ходіт спати; тії два розбійники трепещут більше як ми від страху, слідно то по їх голосі!« озвав ся супокійно Іван і зачав пришпінковати назад стремено.

Тимчасом прошуміли поперед нас спорим клусом два чоловіки на конях, посвистуючи в пальці і воскликаючи без пристанку щось ніби з-жидівска, то по угорски то по руски: Василю! Петре! Іштван! Янчі! галала, галала, талалала, гоґа-га!

Звільна і мої руки охлябли, а від голови зачало щось пересуватись долі складами дійстно так, як-би мя кто з горячої купелі на студений вітер поставив і полегки керничною зливав водою. Но я ще прислуховав ся довго тій досьвітковій серенаді на Бержаві, і погадав і сказав, обер-

нувшись до мого товариша, котрий почав відв'язувати коні, аби троха сиротята попасти: Іване, Іване! Ти був побілів з-початку як трава на морозі, але тот не єсть безумним, щó ты прозвав Шилом.

З восходом сонця рушили-сьмо в дальшу путь, і я обачив красную за горами Угорщину. В-істину прекрасний край, благословенная земля! І нарід красний, лиш горячий в гніві про буйність і честилюбивість. Але Русь братня єсть тая-ж сама, щó у нас, тиха, смиренна, блага, обще лице душі завладітого племенн. Мадяр відважний про славу, Русин угорский бодрий про закон; Мадяр гостинний, Русин ширий; Мадяр емкий і рухавий, Русин повільний но неутомимий; Мадяр яркий і жесток. Русин уступающий, терпеливий і милосердний. Много противностей в появі житя, хотяй оден край, оден закон і ніби рівна свобода.

При повороті вступав я омаль не всягде при відпочинках до панів превелебних духовних отців, всягде дізнав щирого приюта і увірив ся, що угорска верховина зарівно безпечна як наша; однако по вторий раз обночоватись на Переділю не покортіло мя більше. І в біле полудне єсть тая дика осторонь страшлива для кожного путника. З половничного того верха Бержави як-же дрібними видають ся галицкі Бескиди Самбірського, Стрийського і Станіславівського округа! — Радістно і весело споглядав я на Мараморошску землю з верха границі нашої, але-ж сто раз радостнійше лиця зрівниця до тебе, рідная країно, з угорских Бескидів. Галиччино! батьківщино! своящино дорога! яка-ж ти мила рускому сердцю!

6. ДОПУСТ БОЖИЙ.

(Повістка.)

I.

Було то перед сорок і кількома літи. В містечку, где я родив ся, жила вдовиця, Харчишина Євка. Була то женьщина високого взросту, суха, обтесана як драниця, з лицем довгим і скривленим мов місяць на новю, з зеленявими маленькими очима, которі як два углики з-під бров визирали і мов лискавиця бігали, вірно як у білиці. Всі жилки єї поровненої твари поскладались були в якійсь немилій відразливий склад, а на устах стиснених лицювалась якась потайна злосливість. Була то женьщина, яких немало, щó то, вмiсто лагідностю, любовю, дiшут самою ненавистю. Не мала она більше як трицять літ, а цвiт єї лица зiвяв уже і пожовк як лист осiнний, а се не так від смутку і горя, як від того жару, щó бухав з єї серця. Впрочiм була Євка, як то кажут, дубових сил, найліпшого здоровя.

Не такий був небiжчик єї муж. Був то побожний, тихий і надзвичайно терпеливий чоловічок, но ораз і слабовитий. Якась внутренна недуга норила єго молодiї сили, но єще більше лоточила їх Євка. Не було майже божої днини, щоби она не вадилась то з своїм мужем то з челядкою то

з сусідами, так що гадав бись, же Євка не могла би і дихати без звади. А над все любила она проклинати; ох, і проклинала. що гадав бись, же то буря крести ломит, біс на могилі зубами скрегоче. Всі сусіди клали крест на себе, утікали, як Євку напала лихая хвиля; лиш муж неборак слухав, мовчав і терпів, так що го люде, ніби на глум, Терпилайком призывали. Ай терпів Терпилайко і мовчав, доки не замовк на віки.

Гірко заплакала Євка і зарпдала, як мужа занесли до гробу. бо-ж було за чим плакати і ридати. Доки жив газдик, був і старий бусьок на хаті, і ластівочка миролюбна ліпила під острішником гніздочко своє, і довгошпя ласичка іграла на гумні, і широка дорожечка вела на подвіре. Но помалу зачало все тоє ізчезати з обійстя Євки: лишив бусьок хату, повергла ластівка гніздо своє, утікла ласичка з стодоли, а на-послідок зачала і доріжка до хатини зарастати билем.

Бо где лайка і звади,
Там і птиця не сяде,
І псище там не прибуде —
Чи не правда, люде?

Ой, заплакала Євка, зарпдала, но як лаяла, так і лає, а коль мужа нестало, то зачала лаяти дітям.

А лишив їй Терпилайко діточок трое: два хлопчики і дівчинку Ганусю. Дівча було найстарше, ішло уже чотирнацятим роком. Всі троєчко були маленькими на чуд красні і подібні до вітця. Дітьми мали они всі кругленькую твар як яблочко, очи повні, голубі, волосечко русявеньке, а личко як кров з молоком. Но з літами яла тая краса ізчезати, і у всіх яла переходити твар якось на матерній склад. Найвірніше можна було тоє

дослідити на Гануси. Очи її позістали як передше голубими, і коси русявенькими і личко білим. Але над очима обвисли брови, точ в точ як у матери: лице потяглось і вкочавіло, як у матери; від очей потяглись дві смуги через обі ягідки, як дві витячені дороги, істно як у матери; худії уста розтяглись на шпроко, подібнісінько як у матери, а на цілій твари засіла якась блідость, мов-то ржа на цвiткy від безперестанної непогоди. Словом, она не подобала на матер, але она удала ся, она вжила ся в матер. На таку саму подобу закравали і обидва хлопчики. І не дивно, бо лице чоловіка то грамота его серця. А молоде серце то як теплий віск: яку печать втиснеш на тоє серденько, такий образець відобе ся на нїм вірно. А Євка не втискала на него образ ангеліків небесних, но громи і пекло. Она проклинала, она знайшла собі щодень якусь приключку до звади, богдай-би і за той дим, що заходив з чужої стріхи на її подвіре. А діти слухали, переймали лайку і взростали в лайці, і ставали ся щодень подібнішими до матери і з серця і з личка. Скорше научили ся они чорти визивати, ніж крест сьвятий положити на себе. Скорше правикли они вадити ся, дерти ся межі собою, ніж Отче-наш говорити. В їх молодім серденьку вкоренили ся гнів, зависть, злосливість далеко передше, ніж дитняча щпрість і простодушність. З сими красними чувствами они ачей і не познакомили ся, бо їх не знала і власная мати. І чи-ж дивно, що на красній личка дітей Харчишиної Євки залягала щодень грубша, темнійшая ржа, коль ржа обняла їх серденька?

Но тую грамоту чоловіческої душі помагали вписовати еше і очи. Не диви ся безустанно на жовті барви, кажут собі люде, бо на-послед і сам

пожовкнеш. І правду кажуть люде. В хмуравій родині найдеш тільки хмуравії діти, бо они не бачат ясного, веселого сонця, тільки саму хмару. А від зизоватої матери научит ся дитина скоро дивити ся зизом. Бо щó дитина видит, до того і приви-кає і своїт собі від тих, щó ю отачають, і добре і зле, і біле і чорне, і бесїду і рух, а навіть і склад лиця і тварн.

Ой мати, мати! як-же тяжкий відвіт прийде тобі давати на тамтім сьвітї за твої діти!... З не-скаженим серцем, з чистою грамотою приходит твоє немовлятко на сьвіт. Ти перша ореш неткне-ную рілю, перша засїваєш зерно, і перша чертаєш на грамотї азбуку розпочатого свого діла. І зерно сходит, азбука вирїзуєсь яснійше, і мов сосуд з глини під пальцями гончаря, так під твоєю рукою вірастає новий чоловік, просто або криво, по мірі того, як ти ним повернула. Ой мати, мати! в твоїх-то власних руках лежить задаток на долю і недолю твоєї дитини, і милость і суд від Бога. Як засїєш золотую пшеничку, то пшеничка твоя буде плодитись з покоління в покоління, і Бог поблагословит тебе, а на твоїм гробі не єдна тепла слеза оросит твою пам'ять. А як буряном засїяла-сь серце твого чада, то бурян твій перейде від рода в род, суд божий обвисне над твоєю головою, а злоба дітей не дасть тобі супочинку і в ти-хім гробі.

Не дбала о тое Харчишина Євка, а може і не знала, що єї проклони пописали красне личко єї дітей на свій склад. Она як лаяла, так і лає. А кажуть люде, що і подоба то красна оздоба.

Ой стережи ся, хотьби і богатий,
Як му на бровах сяде медведище,
А в ровах личка скриєсь вовк кудлатий.

А в рот залетит на жир воронище ;
З таким пропав би, ні сісти ні їсти.

Чи не правда, невісти?

Не зважала Євка і на тое, що від еї хатини чим раз більше відчужали ся сусіди. Она лютилась і проклинала ще страшнійше, бо у злосливих людей така уже природа, що они лютят ся ще більше, чим менше прихильности дізнают від своїх ближних. Так було і з Євков. Дичіла она, а при ній дичіли і еї діти. Прийшло до того, що сусіди лякались і о себе.

— Страх, як тота Євка лає! гуторили они mezi собою. Ану-ж она залає огнем, громами в лиху годину, і Бог на диво спустит іскру на еї стріху, а наші будинки так собі близенько!

І зачали радити ся mezi собою і післали стару Лесиху, щоби яким сьвітом відвела Євку від лихої привички, а принаймій наставала на тое, щоби власні свої діти так люто не проклинала.

А була Лесиха женщина, яких дай Боже і в кождїй хатинї: розважна, тиха, побожна, смиренна, а надо все добродушна і мягкого серця. До того була она найблизша сусідка Євки, і по газді, хоть далека, а такої своячка. І длятого не відчужалась она ніколи цілком від ненавистної Євки, як другі сусіди, любила еї діти і не раз щиренько заплакала про їх долю.

II.

І раз, в неділеньку божу, прийшла стара Лесиха до своєї сусідки і стала говорити:

— Ей Євко, Євко! не проклинай ти твої діти, не тягни гніву божого на їх голови. Таж то

кров з твоєї крові, кість з твоєї кости. Таж ти їх під твоїм серцем носила, власними грудьми поїла, вилеліяла своїми руками.

»А що тобі, Леспхо, до моїх дітей?« відворкнула Євка.

— Ай Євко, Євко! перервала їй блаженка невіста: дивись на сьвіт наш гіренький! Чи не цовно на нїм суму і горя? Чи не маем ми ту достатком нужди і недолї? Чи не бідуети ти сама на тїм сьвітку тяжко? Твій муж, отець твоїх дітей, давно лежить в гробі, господарство гине, пропадає щодень більше, і ти сама аж почорніла від журн і праці, і знаю, що не раз і не два заплакло твоє око кровавими слезами. Ти бідна, ти нещасна! А хто тобі дасть порукку, що твоїм діточкам цвите на небесїх лучшая, сьвітлїйшая доля? А есле яка і снїтит ся, чи-ж годит ся, щоби власная їх мати тую заснїту лихим яспїдним своїм язиком нарочно морила?

»Ой так, так,« зацикотїла Євка: »богачевн чорт і діти колпше, а я бідна нуждую!«

— Жено, жено! озвалась Леспха, перекрестившись. Маем ми повітре, голод, огонь і войны; суть і громи, бурі, град і хмароломи; карає нас татко небесний, не палницею, але своїми допустами. Нащо-ж стягати на сей сьвіт темний еше більше лиха нашими язиками, а ще до того на невинні голови власних наших дітей? Євочко, Євочко! Їм благодати божої треба, не гнїву! Не клени ти твоїм дітям...

»Ай, ай, Леспхо!« озвала ся Євка глумно: »ти говориш, як стара попада. Але твоя бесїда такої дурна та пуста. Як-би Бог слухав наших язиків, то би давно уже були рознесли тую землю громи. Лайка — байка. І менї лаяла моя мати.

О лаяла, що аж земля ся трясла, а протое я росла як верба над водою і цвила як калина в гаю.»

— Правду-сь сказала. Євко, підхопила розважна женьщина: як-би татко небесний всі тії огненні громи спустив на свої діти, которими ненавистні люде б'ют собі навзаїм в серце, то би давно весь сьвіт погіб від самого страху. Але Бог карає одного, аби ся каяло сто. А за лиху годину нікто не віщій... Євко, Євко! і ворогови не годит ся лаяти, а щó тобі винні власні твої діти? Ох, я не знаю, яке у тебе серце! Таж тебе ачей не родила вовчиця?

Євка похилила голову к землі, відь помякла троха, і зачала тихше:

»А коли ми надоїдают! А мені жаль ударити, та заклену, ох заклену на чім сьвіт стоїт, і серцю стане легше.«

— Жено, жено! чи е у тебе розум? озвалась Лесиха. Ти жалуеш ударити різочкою, та беш гнівом божим? Ти шибнеш на голову дитини всім лихом пекла, тай тобі стане легше?! Ой вірно, так і собаці легше, як ухватит за литку, бо відь перестане брехати...

»Стара! а громи би на тя! чи ти мене до собаки лицюеш? А гризли би ти кости!« заскреготала яспидниця, зірвавшись на ноги як опарена.

— Не во гнів ти буде, ненавистна жено! озвалась Лесиха, по-видому уражена до живого: я тобі відпускаю тую досаду, бо знаю, що-сь опариста і привикла до прокльонів, як сова до ночі. Але я ти розповім, щó мене тисло днесь прийти до тебе і сказати тобі всю правду в очи... Ти знаеш, що небіжчик твій муж був моїм, хоть дальшим, а такн свояком, і діти его були мені завше дорогі, а тепер ми ще дорожші, бо знають люде,

що ти уже прокляла і найменшу їх кісточку. А мені ся тої ночі недобре снило. Послухай, Євко, а чей тя Бог нарозумит.

Євка усїла назад, а старуха зачала розповідати.

— Снило ми ся, що гдєсь в твоїй хатї з постелї вилїзла гадина як кров червона і пасманіста, а така велика, що піднесши ся головою аж під саму стелю сягала; а голова у тої гадини була така ясна, як жаристий уголь... Вилїзла, і дай-же твої два хлопчики кусати. Ти гдєсь надбігла з Ганусев, отворила двері, а гадина в клубок, в клубок, тай тобі за пазуху. Ти засьміялась реготами, ухватила гадь за голову, і ну-ж нею на своє дївча. Гануся заверещала, поблїдла, зойкнула і упала без душі. Но в-тім і я пробудилась... Таке-ж то мені ся снило... Євко, Євко! дай Боже, щоби я не була ворожок на чуже лихо, але той сон на гаразд не віщає. Гадь — то відай чи не твоє прокляття, а уголь жаристий у гадини на голові — відь то чи не огонь. А ну-ж ти закленеш громом в лиху годину, і Бог спустит іскру з небес, сьвіту на покаянє, тай згориш ти, а попри тебе погоримо і ми, твої невинні сусїди... та щó тогди розпїчнем на сьвітї темнім? Ох Євочко, Євочко! перестань ти лаяти дїточкам твоїм, ба не лай ти нікому. Десять раз, сто раз пошумит лайка з вітрами, але такої не перелетит она ніколи мимо божого слуху, а знаєш, Бог справедливий, хоть довготерпеливий.

Євка слухала по-видому з задивом тої бесїди старухи і призадумала ся на хвильку, бо і она любила свої дїти, хотяй і по звїринному. Але Євка була жєньщина, як то кажут, мартова фалє, а притїм лихорада. Чи оповіданий сон був істин-

ний, чи такої лиш Лесихою видуманий, не знаю, тільки знаю тое, що розважна кметниця тая не вірила в снп. Але такн трунув сон Євку глибоко, і она була би ся покаяла і услухала старухи, коб лише Лесиха не була споминала за огонь, которого лякают ся сусіди. На згадку за тую боязнь яло в серцю злосливої Євки розгнітати ся якесь задоволене і утіха. Недавно, бо перед тою розмовою, ходила Євка помежи сусіди жичити грошей на бики, но безділа, нікто не хотів заратовати Євку. Тая неприхильність сусід впала їй в тій хвили на гадку, і очи еї зажаріли, мов углики з-під попелу, коль на них буйний вітер подує. Она зірвалась з лавиці, зареготала ся лихорадним сьміхом, тай заворкотіла :

»Ох, які-ж то щиренькі сусіди для діточок моїх, коль їх зачала пуджати сонная мара! А як я їх просила, щоб мені позичили пятьдесят реньских на бики, то мя всі випихали за двері мов собаку, — богдай їм ся над головами засьвітило, закнм перний когут запіе!...«

— Пек, пек, пек! скричала Лесиха, здрогнувшись на цілім тілі. Ачей в твоім серцю нема уже Бога?! Бувай здорова, женьщино окаянна, но памятай на слова Христа Спасителя : кто мечем воює, той від меча і гине.

Рекла, вийшла з хатини і обтерла дві слези, щб як горох покотили ся по еї праведнім личку. І все велось по давному. Сусіди покивали головами, стисли плечима, зачали обминати ще більше Євку і еї обійсте, а Євка як лаяла, так і лає. Но Бог терпит, але не спит.

III.

Минуло сьв. Николи, надійшов і сьвятий вечер. Всяка невіста крятала ся около ватри, щоб угостити родину, розвеселити діти і увеличати памятку рождества Христова. як тоє сьвята наша Русь від первовіка привикла. Сонце яло котити ся к западу, стало і смеркати. Стара Лесиха, упоравши ся з вечерею, нагріла воску, ввійшла до сьвітлиці межі діти, що під віконцем обтирали мисочки і тарелки, і сіла коло скрині біля вікна. Віконце виходило на Євчине подвіря, просто против сінних дверей. Лесиха стала на скрини сукати сьвічу, споглянула в віконце, тай мимовільно вистхнула. В-тім напрасно щось загомоніло за віконцем на дворі. Лесиха схопилась, підслухала тай закричала :

— Утікайте, діточки, утікайте, бо уже Євка лає.

І ухвативши дрібніші за рученята, пошкандибала з ними до пекарні, щоб і голос Євчиної лайки не заходив до уший єї діточок і внуків. Ту усїла знов, яла далі сукати сьвічі, щоб на цілу ніч стало, тай знов призадумалась. Їй щось тяжіло на груди, а може віщало якесь лихо єї мягеньке серце. Она знов востхнула мимовільно тай каже :

— Діточки, зложіт рученята і змовте Отчеш, нім тато внесе сінця і соломи до хати, щоб нас Боговко хоронив від припадку, бо мені щось дуже тяжко на серцю, мов лежить ми камінь ; а ти, Никольцю, возьми оное горнятко з медом, що стоїт на полиці, тай ось тую сьвічу і занеси Харчиній Євці, бо она сирота не буде мати чим

засолодити пшеницю, таї знаю, що і за сьвічку у неї тяжко.

Ай невісти, невісти, які-ж ви красні, які-ж ви солодкі, як ваше серце любовію дише!

Необав утих гомін за хатов, надійшов з гумна поважний Лесь, приніс під пахою найкрасшого сїнця, розтряс по столі, накрив біленькою як сніг скатертю, велїв нанести до хижі соломи, зажег сьвічу, взяв сьвятовечерню водицю і зачав кропити нею комнати, співаючи: «Рождество твое, Христе, Боже наш!» Потому взяв просфору з всенощного Зачаття сьв. Анни, покраяв на тільки частин, кїлько було всїх з челядію в хаті, і зачав роздавати чергою по старшині, мачаючи просфору в мед, що стояв на тарелику, і співаючи побожно тропар Рождества. Укінчивши прекрасний той обичай, поставив фляшку вареної на столі, таї позасїдали. Позасїдали всї, і старші і молодші, а з ними засїла до стола радість і довольство, і сьв. Никола і ангелки божі, і сам отець небесний уносив ся над побожнов челядков.

По вечерп зачали колядовати по старому звичаю, забавлялись орїшками і веселились до пізної доби. Одна Лесиха не ділила з ними тої радости, як то що року бувало. Она чогось була неспокійна і сама не знала тому причини. Но година ішла за годнов, над досьвітком загудїв церковний звін з храма сьв. Николи, і всї забрались на всенощне.

Як вечеряла Харчишина Євка, Бог вість, але досьвітком забралась і она до церкви з дівчатем, а хлопчики лишла дома, бо ще спали. Виходячи з дому, поставила горящую сьвічу серед стола, підперла дручком хижній двері, щоб хлопці

повстававши не виходили з сьвічкою, бо на хаті солома, замкнула і сїни, тай пішла.

Яло свитати. Закінчило ся всенощне, який такий спішиг до дому, бігла і Євка скоренько; она щось непокоїлась, ю щось аж гнало до дому. А вітер западонець зачав подувати і носити снігом. Чим ближше к хаті, тим скорше спішила она, гадав биць, що хоче злетїти до дому. От і злетїла, станула на подвірю, зверещала, аж задрожав всздух, ударила собою до дверей, відчинила, а ту садят чорні клуби диму з хижі шпарамн дверей по-при одвірки і всімн скалубинами. Євка ударила головою в стїну, вергла собою назад на присїнок і зачала кричати:

»Ратуйте, люде! огонь! ратуйте!«

Збігли ся люде, позаставали вікна, і дайже жбухай коновками воду до хижі через віконце, щó стояло против вітру. Пригасили, відложили дручок від дверей, відчиняют, а ту, о Боже! по цілій хижині згар, а у самого порога лежат два хлопчинятка, оден верх другого, без душі. Рубаточки на них до рубця згорілі, біле тїльце обсмалене і покрите кровю, волосечко спалене, а посеред дверей десять кровавих знаків, дрібними пальчиками вицятнованих.

Глянули, заломали руки і постовпіли. По хвили зачали заливати останки огня, і привдвляючись знайшли серед хати недогорівший бурак, в которім сьвіча стояла. Знать нещасливі хлопчинки трутили той сьвічник разом з сьвічею зі стола, солома занялась, діти зачали утїкати по закутках. огонь розширяючись проганяв їх з кута до кута, на-последок коли уже і рубатя на них зачало горїти, ухватив старший хлопець молодшого свого брата в найвисшїм отчаяню обіруч

перед себе, і в останній надії, гадаючи, що ще собою вивалит двері, несе его через палаючу соломку до дверей, і ударивши обома руками в двері, паде на нім без життя, оставляючи десять кровавих знаків від обгорілих своїх пальчиків.

Поставали поцтиві сусіди, і який такий обтер полою слезу, що му ся пустила мимовольно з очей.

А Євка? — Окаянна Євка виволокла мертві діти на присінок, уклякла на коліна в кривавих головах, заломала сухі руки, тай зачала, ох зачала на весь світ ридати і нарікати:

»Ай синочки мої біленькі! Чи так я вас викохала, чи так я вас вилеліяла? Ой Ганусенько моя мила, Ганусенько! через тебе-то погоріли діточки мої золоті, через тебе-то я такі гіренькі сьвята маю, бо я тебе не хотіла до церковці взяти. Мое серденько віщало лихо, а ти ся наперла, а ти ся всадила, щоб твої братчики погоріли. А богдай тя було передше скривило, нім есь з постелі встала! А богдай тя було підвіяло, нім есь до церковці вступила!...«

І розпростерлась на-ново гадина клятьби, що ся на хвилю під серцем окаянної невісти була звпла, а на воздухах враз заревав вихор, ударив в затильні двері хатини, витиснув з слабих одвірків і потягнув, мов шалений, цмоком через сїни. Повіяв і ударив цілою силою о дівичку Ганусю, що в слезах під стїною стояла. Дівча зойкнуло і упало. Люде прискочили, піднесли — і остовпіли на-ново. Дівчині відняло одну ногу, она не поступилась більше з місця. Страх переняв всіх притомних, кожного лице зблідло, і якби єдними устами скликнули всі: Гей люде! се допуст божий! се кара божа!

І тихо стало і на воздухах і в хатині, і мовчком,

мов божая гроза затворила всіх уста, занесли сусіди нещасливую дівчину до Лесихи.

Другого дня ладили добрі люде два деревнища на подвірю Євки. Євка клячала в хаті над головками двох обгорілих цвiточків своїх, і уже не плакала і не — проклинала, знать згоріло, скорчилось і єї серце. А до Лесихи зійшли ся жени і ближші і дальші, і молодші і старші, і зачали звідоватись за учорайше нещасте, жаловати, потїшати. Довго розмовляла Лесиха, сидячи біля постелі, на котрій бідна каліка лежала, на-послед встала, всказала рукою на постіль, тай каже :

— От вам, невісти, ясний і явний доказ, що Бог чує і записує, коль злобна мати своїм дітям лає. Ой не кленіт же, жіночки, нікому, не то своїм чадам... А если котра до лайки привикла, що уже сам язвк до злого ю тисне, то нехай ось-так клене, як моя мати кляла : »Діточки, богдай вас лихо мвнуло ! А богдай, діточки, доленька вам цвила !«

7. ТОЛКУЩЕМУ ОТВЕРЗЕТ-СЯ.

— Гринуню! сказав одного вечера убогий сьвященик з близької окрестности города Львова до молоденького сина, що приїхав на великодні сьвята із шкіл до родительского дому. Гринуню! ти ся жалуєш перед мною, що тебе не бере ся наука, що ти і рад би і стараєш ся, а такой годі тобі розуміти і запам'ятати докладно се, чого ся учиш. Послухай, сину мій, як ся діяло в твоїх літах зо мною.

Мій отец а покійний твій дідо — легка би му земля! — завдаючи мене до шкіл латинських, завіз мя до місточка Гійці, купив мені огромну шкільну книгу, »Альвар« звану, і віддавши мя до одного убогого але побожного міщанина на мешкане, поручив мене однісінькій опіці божій. Мені було тогди уже 14 літ, но я не умів більше кромі читати, щось троха писати і мало що читати. А було тогди в звичаю, призначати ученикам місце в лавках шкільних по заслугам; отож стало ся, що мене по іспиті записнім наміщено до послідної лавки, і се на найпосліднійше місце. Строгий був то для мене засуд, але справедливий. Я стьдавав ся, лице мое червонїлось з сорому на саму гадку, що я найпосліднійший межі всіми моїми соучениками; але мене потїшала надія, що я вскорі, а дасть Бог уже при

найблизшим переміщанню, котре що місяця по оціненню шкільної письменної задачі відбувало ся, на краще підлізу місце. А було також тогдишнім шкільним звичаєм, такому ученикови в класі, котрего першого межі всіма досліджено неприготованим, припинати ослі уши на цілісїньку божу днину публично в школі. Боязнь перед таким величавим вінцем наганяла гірше батога до усильної пильности, щоб першому не датись уловити на лїнивстві. І я пильновав ся усильно, повтаряв кожду задачу дома, і старав ся особливо вбити собі в память Альвара, бо тогди на виучене латинського язика найбільшу вагу клали. Бубнив я майже цілісїньких три днї, і здавало ся мені, щом го виучив краще як Отче-наш. Аж от покликуює, уже четвертого дня по отвореню науки, покійний учитель Субота до іспита, а покликуює мене першого. Мені зробилось в лиці горячо, серце зачало бити мов молотком в груди, і я зачав якби з горячки, але далі анї дзень, хоть голову уріж. Ціла кляса в сьміх і реготцї, а мені якби замкнуло рот. Учитель зачав мені допомагати, але показалось, що я такої позабув мій Отче-наш. І нуж закладай мені славутну корону, і нуж ціла школа в хихотцї, аж вікна комнати задзвенїли. — Що в мені діялось тої хвилі, не знаю, бо перед мною стало в очах чорно; я не видів анї учителя анї товаришів, і уже не тямю, як я вийшов того дня з школи, чи плечми чи лицем на улицю, коль знято з мене вінец сиво-рогий; але тямю тое, щом плакав через цілу дорогу, не кушав того дня страви, і не спав цілісїньку ніч про стид і сором.

Другого дня, а була то неділя, пійшов я до церковці, станув собі в кутяку і плачу; аж ту

обертаєсь слуга божий від престола і зачинає поважним голосом читати сьвяте евангеліє, читає і кінчит з одушевленем словами: »Первії будут послідніі, послідніі же первіі.« Тії золоті слова Христа Спасителя трунули мя глибоко в серце. Я почувствовав в собі нову надію, нову до науки силу. Я рішив ся будь залишити школи, будь з послідного бути першим. З таким постановленем вернув я до дому і взяв ся до книжки. Зо мною мешкали у тогож самого міщанина два инші школярі. Межи ними я перший вставав до науки, послідний кладовив ся до спочинку. Мене не принаджала ніяка молодецка ігра, ніяка забава. Моя охота, мое, казав бим, жите було в Альварі. Но прийшли перші переноси, я не рушив ся такої з послідного місця; прийшли другі і треті, а я такої узнаний і засуджений бути послідним в клясі.

Було то перед самим Рождеством Христовим. Переконавши ся, що я не успіваю, рішив ся я залишити школи і іти домів. Но як ту появити ся перед лицем родичей? Мій отец був строгий чоловік, і не дав собі і говорити о тім, що би кто не міг ся того научити, до чого має і охоту і твердую волю. Я провиджував крайне негодоване мого вітця, я прочував всі укори, які мене ожидали дома, а може еще що більше; однак мені ставали на гадку весь наклад і видатки, вержені на мою науку мов-то в болото, і я надіяв ся, що отец мій від мого хозяїна і від самого учителя переконає ся достаточо, що мимо найщиршої волі мені в шкільних науках успівати годі. Я перестав колибатись і зачав складати мої річи. В-тім надходить мій хозяїн до комнатки тай каже до мене: »Дитинко! ти вибираєш ся домів, і я догадую ся з якої причини. Тобі іде наука тупо, хотяй ти

більше пильнуеш ся, ніж твої товариші. Дитинко, я тебе не пущу домів без волі твого вітця, котрий віддав тебе під мою опіку. Лиш тобі раджу, щобиш не тратив надії, но удай ся, сину, до Господа Бога о поміч: удай ся до пречистої матінки божої Почаївскої, моли ю сердечно, моли ся безперестанно, а побачиш, що тобі піде лучше.»

Ай, був то чоловік простий, неучений, але достойніший честі і поважання, ніж ті всі дармоуки, за котрих Христос повідає: »імуть очі а не видят, уши імуть а не слишат,« і о котрих сьвятий мудрець каже: »рече безумен в сердци своєм, ність Бога.« На єго мирнім, погіднім чолі лицювались всі красоти високих честнот, вся смиренна побожність дідів і прадіів наших. Був то муж старинного крою і строю.

Я сплакав і услухав того моего второго, казав бим, вітця, бо віродив мене на-ново до науки. Єго щира рада була для мене якби голос з самих небес, она стала ся новим будином для мого ума. Радістно зачав я толковати собі єго слова близше. Не забував я і передше за небесного татка і учив ся старанно, но мою молитву говорили більше уста, ніж ум і серце. Такою була і моя наука. Я вліпив очі в Альвар, повтаряв безперестанно бездушно слова, а моя гадка шибала буйним вітром по родинних нивах, то за голубцями, до котрих я привязав ся черезмірно, то за щепками, которі я плекав в садочку дома, то за сим то за тим, к чому тягло мя моє серце. В Гійци мене не наділа ігра співученників к собі, але я був при ній душею, хоть очі мої були над книжкою. Словом, я мав охоту, я мав волю до науки, у мене була желізна витревалість, але мені забракло оної висшої сили, котора завладіває умом і серцем

і всіми зміслами молодця, і которую в чоловіці
взбуджає і укріпляє лиш една благодать висна,
небесна. І мимовільно прийшло мені на гадку,
кождої ночі говорити молитовцю »Богородице
діво«, коли на постели укладовлю ся до супо-
чинку, доки мя сон не зломит. Як загадав, так я
і зачав ділати. Но, як съв. апостол каже: »Дух
убо бодр, плоть же немощна«. З-разу шептав я
усердно, майже до полуночі, тишком Богородице
і Богородице діво. Так було і другого і третього
вечера. Але потому зачав я засипляти, що-день
то скорше; ба далі заснув я на-красно, ледве
розпочавши съвятую молитовцю. Щó-ж я дію? Ото
викидую з-під голови мягку подушку, і кладу місто
неї петечину. З-початку помогло тое, я молив ся
довше. Но вскорі привикла голова і до тої неви-
годи. Я викидую з-під голови петек, і кладусь на
кулаку: ба, і тое не помагає на-довго, і я зачав
опять засипляти вскорі. Я на-послед вимітую з
соломяника мого всю соломую, кладовюсь на голі-
сїньких дошках без подушки, без петека, на твер-
дім кулаку, і шепчу безустанно »Богородице діво«
через довгі зимовії ночі, док не засну; а як слу-
чайно пробуджусь досьвітком, зачинаю знова шеп-
тати своє, так щом в тій борбі з самим собою
помарнів і по-часті ослаб на цілім тілі. Але сили
душі моєї піднеслись і скріпились. Я прийшов до
такої власти над собою, щом міг собі розказати:
ото встану завтра о другім когуті, о першім, —
і я напевно обудив ся із сну, скоро надійшла на-
значена мною пора. Так тревало аж до половиці
яри. Межи-тим учусь і повтаряю давнійшое. Мої
товариші гримят в палестру, а я пильную свого;
і от мені ставалось чим раз легше, я зачав по-
нимати кождей предмет глубше, розлучнійше,

і моя пам'ять стала ся вірніша, бо мої мисли були вкупі.

Тимчасом позабули мене майже цілком в школі, звичайно як за такого, в которім ніякої не покладано надії на успіх. Ба, уже приближаєсь і кінець другого курсу, а мене і не викликають, і ачейже навіть і не читают моїх письмених задач; а я як сидів, так сиджу в послідній лавці. Аж раз ознаймляють нам, що приїде на днях шкільний візитатор із столиці. А мені снит ся в ночі, що бутьо на подвіре мого хозяїна прилетів голубец, такий прекрасний, з такими сьвітлими крильцями, мов-би їх обляв золотом. Я бутьо вибіг до сїней і нуж его вабити зерном. Голубчик зачав дзьобати, зближатись; но в-тім ктось луснув дверми комнати, а птчка в воздух, таї полетїла сьвітами. Пробудившись рано, я запам'ятав на мій сон, і повторивши собі дневну задачу, я поскорив до школи, а візитатор туж за мною. Входить до класи, таї знать побачив щось на менї, викликає мене першого. Мені розгорячилось лице, мов-би го кто обсыпав горячим приском, але зачинаю відповідати на питання, зразу несьміло, затинаючись, а потому що хвиля сьмілійше, розлучнійше, а в-кінци як мое »Богородице діво«. Учитель влїпив в мене зір як в яке чудовище, а візитатор позирає то на мене то на учителя. Я скінчив, а візитатор, поговоривши щось з-тиха з учителем, сходит з своего місця аж до послідної лавки і взявши мене за руку, веде до третої. Мої соученики здивовались, учитель погладив мене по голові, а мені ся здавало, що я гдєсь на воздухах, під небесамі. Другої ночі снит ся мені опять голубец. Я го знов принаджую, ваблю; голубец приближаєсь аж до порога, і уже вискочив аж на поріг, но знова

щось спудило птвичку і опять улетіла в воздухи. Рано приходжу до школи, а візитатор, якби на мое щасте, тож за мною, і знов кличе з иншого предмета мене першого. Я став ся уже відважнійшим, і відповідаю на питанє ще точнійше і красше. А візитатор мене за руку, тай до першої лавки. Я пригадав собі тепер мимовільно на голубця і розпливаюсь від радости, но на тім не конец. Третої ночи шепчу я, як звичайно на голых дошках на кулаку, своє »Богородице діво«, но еше усерднійше і довше. Аж гдєсь около полуночи зломав мя сон, а в сні явив ся по третій раз той самий голубец. Я ніби з сїней ваблю, а голубец чим рав близше і близше; я скрив ся за двері, голубец на поріг тай до сїней, а я цок дверми і птвичку за крильці, тай в-тім з радости і пробудив ся. Я не знав ще тогди, що тое, о чім чоловік гадає, плете ся ему в розличних образах і в сні; але я прочував душею, що мені Дух сьвятий допоможе, бо я мав тверде упованіє в Бозі, а упованіє на Бога родит упованіє в собі, і тому-ж то я ловив і зловив во сні голуба.

Вставши рано, почув я в собі якесь задоволенє, і проникнутій тим чувством вступив по дорозі до школи в церковцю. Не довго я там забавив, однако, прийшовши до школи, учув я, що уже візитатор задає питанє першому і найлучшому ученикови з тої кляси. Той зачав відвічати. але якось му не іде. Наш учитель звернув ся к нему і зачав підпомагати; но візитатор, не ожидаючи довше розвязки, зазвідує цілої кляси, чи кто инший не відповість на се питанє точно. Но не обзиваєсь нікто. Тогди я підношу руку і одвічаю сьміло в повне задоволенє візитатора. І от, сину мій любезний, послідній стали ся первими.

— Але заким закінчу, мушу тобі еще сказати, що був за моїх шкільних часів ще оден обичай, которий надзвичайно возбуждав молодії сили до соперництва в пильности, але враз давав до честолюбія много корму. Так як в кождїй клясовій комнатї висїла в закуті коруна осляча, так на висшїй частї салї стояла, обїч катедри учителя, менша катедра для першого ученика. На тоє місце запровадив мя візитатор, которе я потому занимав до послїдної години моєї школьної науки. Богу ся однак подобало, що я, як знаеш, не міг довго користуватись нею.

Так оповїдав убогий душпастир з близьких окрестностей Львова за шкільну бувальщину свою власному своему молодому синові. Гринуньо слухав з напруженою увагою оповїданя любезного вітця, чертав кожде слово глибоко в серце, і от по часах засїв на митрополичім столї во Львові незабвенний муж, Григорий Яхимович, слава і краса руского народа на галицкій землиці.

.

ПРИПИСКИ.

1. І. Слеза на гробі. Стор. 17.³, стр. 3. Др. Михаїл Гарасевич = в рр. 1787—1800 професор теології на руській відділі львівського університета, потім крилошанин-офіціал, а вкінці архипресвітер архикатедральний, в р. 1809. товариш митрополита Ангеловича в утечі на Угорщину перед польськими повстанцями, по смерті Ангеловича заступав митрополита в рр. 1815.—1817., написав історію руської церкви (*Annales ecclesiae ruthenae*, видану друком у Львові р. 1862.). Ся елегія була за старанєм Грґг. Яхимовича переложена на німецьку мову, а переклад поміщений в урядовій *Wiener Zeitung*

2. Гей, гей, милий Боже! 176, 5 з д. Меланя = жона поета. Ся поезія і дві послідуєчі надруковані в «Вінку», II, 1847.

4. Наддністрянка. 178, 14. Славогця = власне назва Дніпра; тут се слово ужите в загальнім значіню «текучий зо славою».

5. Побратимови (179, 10) = Маркіянови Шашкевичи: вірш написаний, здає ся, р. 1842. на іменни Маркіяна 7. ч. (н. ст.) падолиста; Устиянович запрошував в тім часі хорого приятеля, щоб для поратованя здоровья приїхав до него в гори. (Пор. поезію Шашкевича «Побратимови» на стор. 30.)

6. Згадка за Марк. Шашкевича. Сю поезію написав поет найперше по польськ, здає ся в р. 1846., а потім видав враз з сим руським перекладом окремою брошуркою р. 1848. — 180, 6. яр = весна. — 183, 17. чуняти = дрімати півсонем в слабости. (Уст.)

7. Руска думка. Ся поезія і дві послідуєчі надруковані в «Зорі галицькій» р. 1848. — 185, 4. подоба = лице, вираз лица.

8. До Перемишлян. 185, 14. Володар = давній князь руский з Перемишля. — 15. Івана = Свігурського. ревного і заслуженого владки перемиського. — 17. Роман і (з з д.) Владмірко = князі галицькі; Василько (19) = князь теребовельський. — 20—21. = горді сьвітлиці благого (кротка) Льва позирають на вас зі свого тина (замку). — 6 з д толпава = натискаюча товпою, гурмою.

9. До Зорі галицької. 186, 22. Уголіно = начальник міста Пізи в талії, переможений противниками вчинений був з двома синами і внуками до темниці і там умер голодовою смертю (р. 186. . — 8 з д. молодці Вїндобони = вїдєнські студенти, що зробили революцію в р. 1848. (Вїндобона = Вїдєнь, Ракузи = Австрія.) — 187, 4 з д. праведное = сонце.

10. Верховинець = Ся поезія єсть наслідованє, а 11. Піснь опришків (ст. 190) переклад з польского Корженьовского Каграс у Góga'le. Устиянович надіслав переклад цілої сеї драми до Львова з початком р. 1849. — 189, 8. криє = ручниця або більший пістоль зо скалкою. — 15. цівка = дуло (люфа) ручниці, ручниця. — 18. пирс хребет із від = попукав лід на водах. — 7 з д. в розтвори = надвір, в сьвіт. — 190, 5. тромбети, трумбети = тримбіти (дуже довгої деревяної труби Верховинців.

17. Соєдиненими силами (197, 1) = се звісна девіза цїсаря Франц-Йосифа. — 5. літїсь = мнявшого року. Вираз в верховинах наших загально уживаний. (Уст.) — 1 з д. мятеж = (угорску) революцію з 1848. р.

18. Крася (195, 6) = дуга. (Уст.) — 5 з д. яліют = аліють, червоніють, впадають (червоним) блеском.

19. Туга. Сю поезію написав Устиянович (19. лютого 1850). коли в нїм захитала ся надія на стале запанованє свободи в Австрії і розвій руского народу на основі тої свободи. — 200, 14. гавра = зпмове леговище медведя.

20. Народний дїм = Сєся поезія помещена в Зорі галицькій 1860. р., але она очевидячки написана з нагоди заложеня цїсарем каменя угольного під Народний дїм у Львові 18. жовтня 1851. р. — 201, 21. унгло (росс.) = сумно, смутно. — 202, 12. прощава = червь, голота. — 24. щит (поль.) = вершок, шпиль.

21. Новий рік 1854. 204, 9 з д. лелїтка = шумиха, позолїтка, пуста марниця. — 205, 20. били = були.

23. Одвіт многим. Сєся поезія написана по причині борб, які вели ся в Галиччї в р. 1853. межи сторонниками

россійщини «єреями чужих муз», котрі руску мову прозивали язком скотопасів, і партнею народною.

24. По гробах гробів. Сі верші умістив Устпянович на кінци своєї статі «Скала над Бубнищами» в «Сборнику отечественнім» 1854, 4.).

29. Цісаревій Єлисаветі. Вінчане цісаря Франц-Йосифа з Єлисаветою, принцесою баварскою, відбуло ся в Відни 24. цвітня 1854. Устпянович написав по тому поводу ще другий славословний привіт «Зри Європо».

37. Земский рай. 221, 11. любимене = незабудька. — 21. няньо, нььо = таго.

42. Дорога жизни. 227, 21 тирх, терх = паунок, клунок.

46. Провидіне. II. 240, 10. тин = 11, 20: сьвятій тин = Єрусалим. — 243, 1. плетар = ліска, плетені ворота.

48. Сьв. Йоан євангелист. 56, 8. Евіоніти = секта жидівських християн. — 257, 2. Патмос = грецький остров, куди сьв. Йоан за гоненій християн римским цісарем Доміціаном мав бути засланий.

49. Плуг і борона. 258, 7 з д. бабець, бабюк = риба дуже пажерлива.

50. Рій і трутень. 261, 5. хтось порозуміє = Поезпя «Рій і трутень» наробила свого часу багато шуму меж Русинами. Особливо почували ся діткненими нею деякі тогдішні проводірі, котрі ані працею ані висшим розумом не відзначали ся а однакож волю свою яко єдиний закон всім накидали. (*Партиский.*)

51. Пещена дитина. В сій поезпії розказана правдива полія, яка склала ся в р. 1859. з сином сьвященника Ік. з Розгірча. Син той ходив до школи в віддаленім о півтретя милі місті Стрию, а вибравши ся в снігову заверуху до дому на Різдво замерз о чверть милі за містом під крестом при цісарській дорозі коло села Дуліб.

52. Рекрутка. 265, 6. Маджентя = В битві під Маджентою в Ломбардії 3. червня 1859. побили Італіянци і Французи австрійске войско, особливо багато погибло Русинів з Стрийского округа.

53. Ужас на Руси. 266, 21. Котян = верховний хан (князь) половецький, тесть новгородского князя Мстислава Удалого. 267, 3. Таурмен глуш = татарска пустиня: Татарів називали на Руси зразу також Таурменами. — 7 і 8. Кончаків Юрпй і Кобякович Данило = половецькі хани, вже хрещені і посвоячені з рускими князями. — 10

з д. прієсть = пропасть, згуба. — 7 з д. голосниця = гортанка.

54. І старому придасть ся школа. Ся поезія зложена після польської поезії Вітвіцького. — 272, 15. яспідна = гаспидска, гадюча.

55. Похід Руси. 276. 3 з д. ратні комони = войскові коні. — 277. 7. Влахерни = давня палата цісарів і церква при ній, нині є лиш останки з них. — 11. Палікарп = наємні жовнярі грецькі. — 16. льва = цісарем грецьким був тогди Лев VI.

56. Могила Сьвятослава. Могила Сьвятослава находить ся три чверти мплі за місточком Сколе при цісарській дорозі на правім березі Опора, у стіп величавого Зелемєня, одної з найвищих гір Стрийського округа. Поле тоє, по внїшній день Сьвятославе зване, уживає ся лише на пасовиско, і длятого колєсь хацем цілком заросте, а могилу саму води чим раз більше зносять, так що колєсь і сліду єї не стане. (Уст.)

II. I. Промова на соборі. Сєся промова була виголопена на першім зібраню »собора учених руских«, після привітів оо. Куземського і Жуківського: їй товаришили, як пише Головакний, за кожним уступом грімкі оплески і оклики »слава!«, а »Зоря галицька« (1848, 25) сказала о ній: Соловій руский. Устиянович Николай, так красененько до чувства всіх промовив, що ся аж розплакали.

2. Старий Ефрем. Сєся і послїдуюча повість та поезії 14—19 були поміщені в редакванім Устияновичем (від 14. липня 1849. до 21. [не 19.!] лютого 1850.) »Галиччоруским Вїстнику«.

II. 300, 19. запамятай = забудь. — 302. 9 з д. глуханя = тиф. — 303, 14. без діла, бездільно = дарма. — 304. 4 з д. Тїй розговорі мав я з Ефремом ще перед 10 літ і зараз тогди спасав їх задля памятки для себе; днесь їх пускаю в сьвіт, аби і єму була памятка. Уст. — 305, 23. голетече, голотеча = отверте, пусте місце. — 307, 4 з д. ворошній = загальній, спільній. Цілком противну гадку висказав Квітка в своїм 3-ім »Листі до земляків« (II, 530—537). — 308. 17. блавукати = дармувати. — 310, 16. гейба = годі, дарма. — 311, 18. поношати ся = кепкувати, глумити ся. — 312, 10 з д. теметів = означає у Верховиццв цвинтар. (Уст.) — 314, 19. надобність = вдоволенє. приємність.

III. 317. 11. кресаня, кресаня = капелюх. — 22. пожед = відсотки, прприєст. — 5 з д. королька = золото-

цьвіт, хризантема. — 321, 23. Іване, Іване! = Автор називає молодшого товариша то Яцьком то Іваном; я тут лпшив »Іване« тільки через недогляд, треба поправити на »Яцьку, Яцьку!« — 324, 9. онь = аж, дуже. — 325, 5. шаповидний = красний з виду, ненаглядний. — 327, 24. суетити ся = метушити ся, увихати ся.

3. Месть верховинця. В чптанках Торонського і Барвіньського ся повістка помішена з доспть многими змінами, не знаю чи зробленими за порозумінєм з автором: я задержав з них деякі стилістичні поправки а звичайно тримав ся первісного тексту. В 1879. році видав Партицкий сю повістку значно розширену і зовсім перероблену автором, але перерібка єсть слабша від первісного твору. — 1. 335, 4 з д. лім = дерево поломане вітром та позвалюване — 336, 11. скрутивий = крутий, неуктивий. — 337. 4. Продана = В наших верховинах є ще до днесь бобона, що родичі, котрим не ховають ся діти, скоро їм дитина уродить ся, з сусідами за ню торгують ся і ніби продають, і тая дитина називає ся потому Продан. Уст. — 11. зарінок = побереже, на котрім ріка осаджує рінь і намулу а котре відтак поростає травою. — 338, 3. пушка = Пушкою зове ся на верховині стрільба, ватас (4) = стрілець, кладні (9) = копн на поли; осійною порою розїдають медведі збіжа на поли в горах. Уст. — 11. комора = комірка серцева. — 23. вартуга = череда овець, шайка опришків. — 3 з д. Тухляньскпй = Тухля село в Стрийскім повіті, в горах за Сколем, від него й пійшла назва Тухольщина.

II. 339, 14. мішаня = Коло Зелених сьвят зганяють верховинці до купи свої вівці, щоби разом пасти; сей згін зове ся мішанє. — 15. мерпндя, мерендя = приготовлена страва, пожива. — 7 з д. гутур, готур = глухий тетерець, дикпй когут, знаходпть ся часто на полонинах у нас, его підійти дуже трудно. (Уст.) — 340, 16. Проданом... Продан = Уст. написав тут через помилку Іваном... Іван. — 18. поплекавши ярчата = погодувавши (давши ссати) ягнята. — 342, 4. Магурн = Магура, Клива, Зелемінь, Трісцянь, Секули, Пітроси суть найвисші гори в Стрийскім окрузі. (Уст.) — 2 з д. бпсаги, бесегп = подвійний мішок, що перекидає ся через плечі.

III. 346, 22. чунавпй = хирний, сумовитий. — 348, 11. цундравець = лахолат, лахматий. — 349, 12. петечина, петек = верхня одежа, сїрачиня.

IV. 351, 5. бейканє = крики »а бий, а бий!« щоби відстрашити хищого звіра. — 352, 24. пола = груба

одностайна скала. з яких складають ся по найбільшій частині всі гори. (Уст.) — 4 з д. Сигет = місто в Угорщині (Szigeth) над рікою Тисою, на полудне від Черногори. — 3 з д. ломане = 3 наших верховин Стрийських виходят часто люде до Угорщини на зарібки, як ся ламле кукурудза. (Уст.) — 353, 21. гряди = жердка, сволок; як з грядий знята = невідглажена, немайльована. — 25. змітки = зношені личаки.

V. 357, 5. Тече вода.. В »Вістнику« ся глава не відділена і снх вершів нема; они надають ся більше до глави IV. (стор. 350, 4), а знов тамті верши надають ся більше сюди. — 2 з д. увертъ = з коренем вирване дерево.

4. Страстний четвер. I. 361, 7 з д. пішка = піша дорога, піхотниця, стежка. — 362, 22. на Руси = Русію називають верховинці Стрийского округу цілу просторонь Стрийского і Станіславівского Підгір'я від Болехова по Коломию. (Уст.) — 9 з д. партця = жіночий стрій на голові, кілька стяжок разом звязаних — 363, 1. насічка = В молодій відземок ясеневий, яворовий або пшного просто виростаючого деревця набуває верховинець малі гвоздики. Ті гвоздики покриває деревце корою і творить так звану насічку. (Уст.) — балта = велика сокира. топір. — 364, 23. зимівка = хатина з стаенкою далеко від села, де ся зимує худоба для легшого ужиткованя обірнику. (Уст.) — 366, 4. поза-сночп = позавчера в вечер. — 8 з д. крайник = повітовий управитель дїбр (скарбових). — 367, 11. сокотп ся = стережп ся. — 368, 12. натакмяти, натокумтп = намістити. — 369, 14. Писану Керницю = Керниця тая зове ся ще до нині Писаною Керницею, але половина сама, на котрої вершку она лежить, прибрала по мпнуваних на ній случаях прозвіще Добошової гори або просто Добошівки, і називає ся так до сеї пори в цілій окрестности. (Уст.) — 23. пптав (церк.) = кормив, годував.

II. 371, 4 з д. пролуб = проруб, отвір. — 374, 4. Зоря = Повість »Страстний четвер« (і послїдуюча »Ніч на Бержаві«) друковала ся першій раз в часописи »Зоря галицка« з р. 1852. — 15. мажибрета = лпхий пшсака, пшсьмак. — 375, 3 з д. неокристяненний = непосвячений по християнськп. — 376, 13. запояска = запаска. — 24. завікниця = віконниця. — куртий = короткий. — 377, 5. брусак = тлумоча. (Уст.) — 19. швабшпна = тонке полотно, яке куповалось іменно у німецьких (»швабських«) крамарів. — 380, 24. облаз = дорога по-під стрімкі стїни гір, куди тяжкі бувають переходи. (Уст.) — 381, 3 з д. пе-

реструничити = переглянути, перерахувати; струнка, сторона = дорога, куди вівці, переходячи до копарі, числять або доять ся. (Уст.) — 382, 9 з д. хомеука або парта (362, 9 з д.) = звичайне дівоче убранє на голову в давніших часах, складаюче ся з круглого обручка понашиваного квітами, з-переду була стяжка чи клямра. (Уст.) — 384, 10 з д. шарканці = остроги.

III, 388, 6 з д. бордюг = міх з козячої шкіри. — 389, 14. прокладенець = той що носить проклади, с. є. вилоги (обшлєги), отже жовняр або стражник скарбовий. — 21. Демня = присілок коло Сколього, де була гамарня. — 390, 1. дубівник = гарбар (дубити = гарбовати). — 4 з д. загуря = іграшка, забавка. — 391, 13. тайстра = шкіряна торба мосяжними пуговицями цяткована. — 394, 2. досадник = той котрий досаджує, докучає. — 395, 3. розлучен = рішений. — 399, 8 з д. во-преки = на-перекір, противно. — 6 з д. строптивий (росс.) = рапавий, суперечний. — 400, 14. літїшного року = торік (197, 5).

IV. 406, 3. жалива = кропива — 19. Попада = найвищий верх в Долиньскім повіті.

V. 409, 12. сулитв ся = скочити. — 418, 4 з д. Зелемінь = 342, 4. За тою плитою з чотирма яворами глядано і в теперішних часах. (Уст.) — 421, 10. полівити = попустити, уступити. — 22. лоптіти = свербіти, рвати. — пощипати ся = пошкробати ся. — 23. ощипок = плячок, паланця.

VI. 425, 21. нрав = обичай. — 426, 16. черепаня = черепанка, черепяна (глиняна) люлька. — 427, 2 з д. Болехів далеко = Поговорки наводять, що напад опришків на Болехів злучив ся в великодню суботу в саме полудне. (Уст.) — 428, 14. земник = пивниця. — 430, 4. освялий = знурений. — 431, 4. деревище = трумна. — 433, 18. сїгли = гіркі ліси, іменно шпилькові. — 434, 5. спаль під насінное зерно = Майже в цілх Бескидах наших бувала і є ще в звичаю так названа спалина управа землі. Старинні борн або молодий запусет цілком стинає ся, відтак, скоро висхне, палить ся, і на тій спали закопує ся насіння посеред пнівя мотикою. (Уст.) — 6 з д. грусть (росс.) = журба, сум, смуток. — 436, 1. пасемник = пасмо.

5. Ніч на Бержаві. I. 445, 3. торговельний збір = ярмарок. — 446, 9 з д. Гаммер = Гаммер-Пургшталъ, учений писатель (1774—1856) про турецку і татарску гісторію тай взагалі про справи орієнтальні. — 2 з д. Солудм-

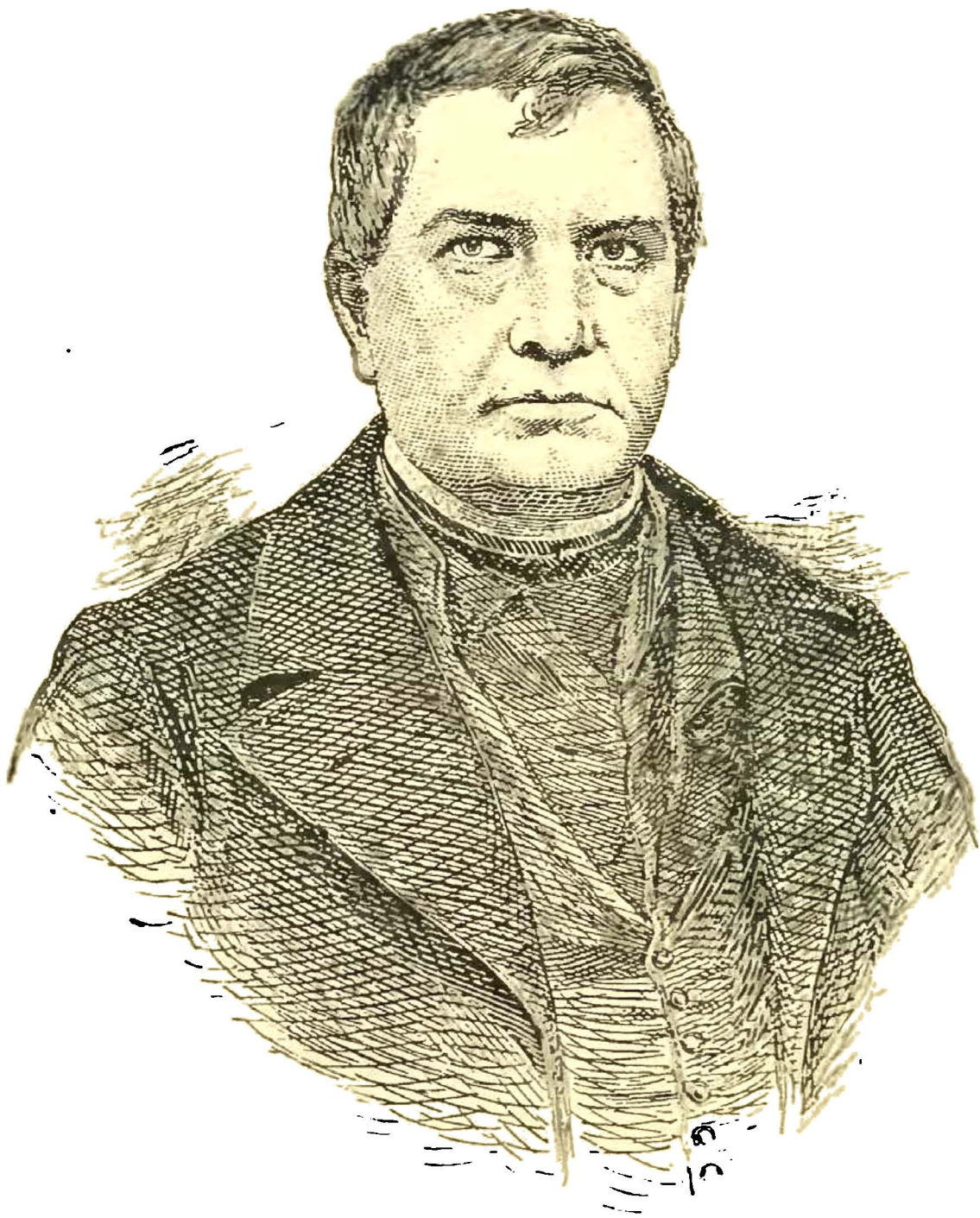
вого Буня = Про татарского ватажка солудивого (парши-
вого) Бовяка, що спустошив руску землю, доховали ся пере-
кази в ріжних сторонах Галичини. — 448, 1. мелай =
кукурудза. — 4. Бляхп = Верховинці наші називають своїх
забескидских братів майже загально Бляхамп. Як тоє імя від
Волохів на угорску Русь перейшло, тяжко дослідити. (Уст.)
— 449, 23. дуган = тююн. (Уст.) -- тунпй = таний,
дешевпй.

II. 452. 18. чисто-руским словом = Угорскі жиди
впнародовились дуже много. Они прибирають очевидно спо-
соби житя своєї окрестности, не спускають ся виключно на
торговлю і обманчивість, але беруть ся омаль не всюда по
селах до земледільства і скотоводства, і лишают ся в верхо-
винах по-часті і власного язика. (Уст.) — 453, 17. вать
(мадярское слово) = або. — 455. 25. колиба = вівчарска
буда. (Уст.) — 10 з д. пана превелебного = Так че-
стукть загально отця духовного угорскі Русини. (Уст.)

6. Допуст божий. В сій повістці з'образив Устиянович
в особі тихої і доброї Лесвхи свою матір, що плекала мир і
сердечну любов родинну в своїм домі та гамувала свою злю-
щу і сварливу сусідку. Від матери переймив наш поет чут-
ливу вдачу.

7. Толкущему отверзет-ся. Се оповіданє взяте з уст
митрополита Григорія Яхимовича, котрий згадками з молодих
літ любив забавляти зібране у себе товариство. Отець митро-
полита, іменем Іоан, був парохом в селі Підборцях Львів-
ского повіта.

ТВОРИ
АНТОНА МОГИЛЬНИЦЬКОГО.

Антін Могильницький.

АНТІН МОГИЛЬНИЦКИЙ.

Антін Любич Могильницький уродив ся 3. марта 1811. року в Підгірках, селі Калуского повіту, де его отець був сьвященником. Вже в два роки потім отець умер, а мати з часом віддала ся в-друге за урядника при салінах в Солотвині, там отже Могильницький провів дитинні і хлопячі літа. Але у вітчима дізнавав мало опіки, і аж в 16-ім році життя дістав ся до гімназії. Задля непосидючої і пустотливої вдачі переходив з одного місця на друге: до Бучача, до Черновець, на Угорщину, куди пійшов пішки, до Кошиць і Пешту. Скінчивши тут філософію, вступив на богослове до духовної семінарії у Львові, а все визначав ся великими способностями, особливо незвичайною памятію. Він ходив о три роки низше від Шашкевича і Устияновича і до Маркіянового кружка мабуть не належав, але показував не меншу любов до рідної мови. В році 1838. написав привітні вірші »Голос радости« на імянини ректора Яхимовича і »Піснь радостну« по причині висьвячення у Львові прясівського крилошанина Василя Поповича на єпископа Мункачівського. В послідуючім році виголосив в семінарії довше »слово о повинностях к царю і отечеству«. Се було перше руске слово після Шашкевича.

Скінчивши богослове в р. 1840., оженив ся і дістав адміністрацію парохії в гірскім селі Хутарі повіту Стрийського, потім в Зборі повіту Ка-

луского, а відтак капелянію в Комарові пов. Станиславівського. Тут пробував 12 літ, а що доходи були малі а родина велика, то утримував у себе приватний пенсіонат для учеників низшої гімназії, котрих сам учив, а сусідні священники радо давали своїх синів до него. Кремезний тілом і визначний духом, тішився загальною симпатією, був також правним порадиником священників і селян цілої околиці. В 1848-ім році брав участь в народнім руху Русинів і став на-ново, по 9-літній перерві, займатися поезією. В р. 1859. зівстав парохом в Бабчи, в Богородчаньскім повіті. В р. 1861. вибрано его послом до сойму краевого а звіттам делегатом до ради державної; тут виголосив (27. червня) визначну бесіду, котра придбала ему широку славу і признання від всіх галицьких Русинів: в ній домагався прав для рускої мови в школах і урядах. Але він не згоджувався з тогдішньою централістично-правительственною політикою руских проводирів і став щораз менше (а від р. 1867. і перестав зовсім) займатися політичними таї взагалі народними справами. Крім того докучали ему домашні журби, і він, знеохочений та зломаний, щораз більше опускався та проживав незамітно, забутий земляками, аж 13. серпня 1873. р. умер в переїзді наглою смертю в селі Яблінці Богородчаньського повіту.

Могильницький мав великі спосібности; але не вглубившися ані в поезію народну ані не знаючи українських писателів, тримався класичних взірців польських та німецьких. Язиком писав галицько-руським, але не зовсім зміг опертися пануючій тогди струї і уживав нераз мимоволі твердшого книжного язика. Найбільшу славу придбав собі в своїм часі »Скитом Манявским«.

1. РІДНА МОВА.

Кожний нарід, хотьби дикий,
Любит свій родинний край,
Любит отцівські язика,
Свою мову і звичай.

Дикий, котрий в курній хаті
Довгу зиму сам сидит,
В слоті, студени на маті
В лісах і вертепах, спит :

Мильший ему край родинний,
Мильший отців тісний кут,
Як богатий сьвіт ізмінний,
Где з золотих кубків пют.

Мильша ему отців мова,
Як глас бесіди чужий ;
Хоть убога в красні слова,
Преці то забиток свій !

Завези го до палати,
Най в золотім ложу спит :
Преці він до своєї хати,
До ліпянки затужит.

Лиш невдячний син Бескидів
Згорднв свій любимий рід,
Жичив мови від сусідів,
А до своєї чує встид.

Ледво письмо з заграниці
В нашу землю загостит,
Як по воду до керниці
Кожний до него спішит!

І мудрости в нїм шукає,
Але мудрости нї слїд:
Нема правди, він читає
Повний блудів дивоглед.

Голову ним завертає
І невпинність ісказит,
А свого ся відрікає
І чужого Бога чтит.

Як мотиль з вітром іграє,
Бе крилами і гуде,
З пустих цвїтів мід збирає,
Але меду не знайде:

Так нам книги з верха красні
Мудрі, пожиточні всі.
В середині ж пусті басні,
Нїби тіло без душі.

Ми їх преці вихваляєм,
Чуже красне, своє брїдъ,
Отців мови ся встидаєм —
Ах невдячний, гідний встїд!

Таже руский язык милий
Колись в чести красно цвив,
Колись князі говорили,
Нинї власність простаків!

Ним колись великі царі
Становили брань і мир,
Ним колись сьвітлі бояре
Оздобляли князїв двір.

Ми невдячні їх виродки
Допчем отців честний дар;
Не смакує, хоть солодкий,
Хоть легкий, то нам тягар.

А коли нам чужі слова
Так припали до смаку,
Відречім ся! руска мова
Най загине до знаку!

Нове собі імя даймо,
Вже не Русин, якесь инне!
Але, братя, погадаймо,
Що з язиком племя згине!

Може мовлю вам за много?
Нудит вас мій простий стих?
Я не мовлю ніщо злого,
Бо щó правда, то не гріх!

2. ЗГАДКА.

Колись Русин з-під Бескидів
Так тяженько не думав,
Бо ся в добрім щастю видів,
Злої долі не дізнав.

Але того щастя мати
Давно в темнім гробі спит,
Не хочу ей споминати,
Бо жаль серце розранит.

Сонце вкрило ясні лучі,
Що галицький гріли рай,
А нещастя рісна туче
Зляла ся на руский край.

Як з об'яків чорні хмари
Шлют на землю град і грім,
Так на руский рід Татари
Смерть і згубу несли всім.

Відки рано сходить зоря
І новий світає день,
Далеко від Чорноморя
Меч нас нищив і огонь.

Видів Русин, як з городів
Дим ся в об'як підносив.
Як з побитих многих родів
Чорний потік крови плив.

Видів, як міста багаті,
Красні села рабував,
Бранців з отцівської хати
Поган до неволі гнав ;

Як старенький отец рідний
В гірких сльозах ся купав,
Потрачених діток бідний
Із неволі виглядав.

Коли мати в день і в ночі
Ізливала сльозів здрій,
Не могла по сину, дочи
Утолити жаль тяжкий.

Жона вірна свого друга,
Муж дружину виглядав,
Дітем тяжка в серцю туга :
Отця, матку ворог взяв !

І вкладав на них окови,
Гонив в степи, в пущі, в Крим :
»Мати ! отче ! будь здоровий !
Вже ся більше не узрим !«

Дармо Русин із чужини
До домоньку поглядав,
Дармо з вітром до родини
Жаль тяженький посилав.

В его землі все спустіло,
Лиш плач чути по лісах,
Поле трупом ся покрило,
Всюди жалість, смерть і страх!

В церквах божа мовчить хвала,
Не голосит сьвята звін;
Земля плодів му не дала,
Облогом лежить загін!

Тільки всипані могили,
Що отців кости покрили,
Споминают смутний час,
Гіршу долю, як у нас!

3. УЧЕНИМ ЧЛЕНАМ РУСКОЇ МАТИЦІ

нового року 1849.

[I.]

З глибини лона темрявої ночі,
Котра як з грузей всипана могила
Жиюче тіло під курган звалила,
Запаморочила сліпотою очи,

Віки чотирь на умі тяжила
І сьвітло правди казнила в Еребі,
Зійшли-сте рясно, ясенькі сьвітила,
Зірнички красні на галицкім небі!

Ци-ж тото сонце, що сьвітит в-круг сьвіта,
Галицку землю умисно минало?

Чи нам зріниця полудов покрита,
Щоби Русинам і сьвітла нестало?

Чи від природи умом впосліджені
Ми підметчата, не питомі діти,
Тайнами судеб вічно призначені
Образом скота в землю ся дивити?

Чи не тота то Слава, честна мати,
Але мачоха грудьми нас плекала?
Наш ум і очі, ніби зведеняті,
Заглузовала і долю закляла?

Чи-сьмо як Ісав молодшому брату
Продали чемність, честь і ум здоровий,
Щоби носити, за дешеву плату,
На очах пільму, на руках окови?

Чи як сироти, малолітні діти,
Самі, щоб треба, взяти си не годні,
Мусим ся в руки мачохи дивити,
З плачем просити, відійти голодні?

Чи мают сили духа ослаблені,
А члени тіла уломні калїки
Глядіти сьвітла скрізь шкла пожичені,
Шукати правди чужими язиками?

Чи так дух нищий рускої дитини,
Що ум пізнання, чувства грудь не має?
Мусит чекати тої окрушини,
Щоб десь з чужого стола їй спадає?

Чи язик руский так дивий, убогий,
Що краси сьвітла не годен сказати?
І без чужої, пустий, запомогти
Мусів так довго облогом лежати?

Ні! Від нас сонце гет не сторонило,
Бо Галичина на красній відсоні,
Ані ся око полудов покрило,
Щоб не впустили сьвітла темні блонп.

Ні! Нам природа дала частку віна,
Яку в посагу берут рідні діти:
Для ума таїн приступна глубина,
В сьвітло ся можем як орли дивити!

Ні! Нас родила Слава, красна мати,
Грудьми плекала, до лона тулила,
І добру долю любому дитяти
Сама ввбрала і з нев заручила!

Ні! Ми з лакомства і плохої волі
Не загирили чемність свого роду,
Ми чули бремя тяжкої неволі,
А нині любим сьвітло і свободу!

Ні! Ми возростом і віком простигли,
На душі й тілі черстві, не каліки,
Щоби-сьмо сьвітла і правди досегли;
На-що ж нам довше братної опіки?

Ні! Талант ума, чувство руской груди,
Як нора вічна, не знає посухи,
Многим богацтвом процьвітає всюди,
Не чує нужди збирати окрухи!

Ні! Язык руский солодкий, богатий,
Ревний соловій красної природи;
Чим довше мусів облогом лежати,
Дасть в перелозі тим буйнійші плоди.

[II.]

Лежав облогом, бо Галича діти
Як голубиці тужливі, ласкаві,

Братнов руков ся дали неволити.
Язык і сьвітло погребсти в темряві.

Довго тяжила пільма мрачної ночі.
Бо брат. самолюб, хитрий і лукавий,
Сліпоти хмаров засланяв нам очі.
На наших грузах клав храм своїй славі.

Довго тяжила. бо где сьвітла хіба,
Там руки й ноги не стрясут оковн.
Зароблят мовчки пчоли трутам хліба...
Кривду, неволю не відопрут словн.

Сли часом Русн сннове удачні
З верствн низкої в гору ся підвигли.
Щоб як Прометей, силов духа значні,
Самі си сьвітла аж з неба досегли :

Туж побратимці, на свій хосен бачні,
Як в живім плоті висшій верх пристригли,
Або в облуді мленькі і вдячні
Перекрестили, до себе потегли.

Але як зіля, саджене в затїни.
Хоть городник го дверми замкає,
Тїсненьков шпарков тїсне ся скрізь стїни,
Сьвіжого вітру і сьвітла шукає ;

Або сонїчник головку розцвялу,
Хотя бурян го кругом засланяє.
За бігом сонця керує похилу
І скрізь заслонн сьвітла досягає :

Так рускі діти, хоть в темній неволи,
Ніч чтирох віків в лїности не спали,
Цвили тихонько як фіялки в полі.
Красу і воню потомству ховали.

[III.]

Днесь, где звістунн нової погоди
Чотировічну пітьму розігнали,
Змарніле личко тих дітей природи
Сьвітлом свободи рісненько обляли :

Як ранній мравій до нового діла
Встаньте розсьвітом во обцій потребі,
Засьвітїт братам народні сьвітила,
Зірнички умні, на галицкім небі !

Хоть тоті ревні русалочки діти
Неприкрашені, плохі, соромливі,
Як оболоня самородні цьвіти,
Порозкидані по галицкій ниві ;

Не оброблені ученими труди,
Не посьвячені шумно славній Музі,
В простачка умі, в нескаженій груді
Думку сумуют як пташина в лузі,

Без тепла, влаги, без прикраси штуки,
Хоть вяли, зябли слотавої ночі,
Хоть обривали пупянки злі руки,
Биле, листочки гордий враг толочив :

Власне з причини, же обліг одвічний
Не стратив соки, що року не мнятий,
Видасть цьвіт красний, овоч пожиточний
І буде плоди потомству давати —

Пусят в управнім городци коріне,
Руки сплетут їх в віночки красаві,
Взростут під облак, руске поколїне
Збудує храм з них народної слави.

Котрі з нас сьвітла з-під спуда дістати
По борбі многій були так щасливі,

Розпочинаймо храм той будувати.
Берім будовлю з отечества нивн!

З грудей свободи чувством упоєних
Положім перву основу храминн.
З уст соловія звуком солодженнх
Пов'язім угли і позовдїм стїни!

З любви горячої к любій Галичинї
Покриймо стрїхов сьмїливе склеплїне!
З талантїв ума заткнїм верх в храминї:
Най стоїть славна в сотне поколїне!

[IV.]

Як руска вовна в руна покручена
Де в чужинну на штучні варштати,
Там в сукно сткана. барвов украшена.
До нас вертає, дає красні шати:

Так цвїтки умні з неуправной грядки
Зірвїм на храма внутренні оздобн.
Нашов науков приберїм в порядкн.
Вїддаймо братям ученї впробн!

Щоб красов щиров всї части сняли,
Не прилїпляймо чужї окружинн,
Чужї відкинємо гет материяли.
Серця, язика не жичмо з чужинн!

Сли коли в ума жерелах посуха,
І бодрїй Гомер зачне вже дрїмати,
Сли грудь застигне, згасне огонь духа,
Чувства і сьвітла тяжко з них дістати!

На-що ж скликати Музи Гелїкона,
На-що рушати Пелїон і Осса.
Коли гаями від Сяна до Дона
Рядит русалка золотоволоса?

На-що прагнути води Гіппокренн
І на Пегаза спустати ся ноги,
Сли в лоні Русп кождей здрий студеный.
Гомонят славов Дніпрові пороги?

На-що ся дерти, де Парнас і Іда,
Богів престоли, під облак сягают,
Сли хребет, боки нашого Бескилл
Красов богатов природи сияют?

На-що зривати струни Апольліна,
Зичити ліри в старого Орфія,
Сли краснов думков звенит полонина,
Аж завстдає нераз соловія?

На-що бродити в Скамандрі, Цефисі,
В намулах Стикса, в вирах Еридана,
Сли чисті струї і в Дністру і в Тисі
І в норах Прута і в жерелах Сяна?

На-що піснь здасть ся золотого руна,
Як ся Язони і Тезеї били,
Сли храбрість Руси скаже кримска луна,
Славу козацку степові могили?

На-що думати, як за красні лиці
Бив ся завзято Гектор із Ахіллим,
Сли рускі гожі, надобні дівиці
Сталість і вірність лучат з личком білим?

Що-ж ся журити, як брав на коркоші
Еней Анхиза, як горіла Троя,
Сли нам не завше сьміют ся розкоші
І часто нужда докучає своя?

На-що черпати натхнення для вітій
З жерел кастальських і з Дельфів триножка,
Сли знайде в грудех колодязь богатий
Віщун і знахар і своя ворожка?

Що ся сьміяти з Плявти, Моліери,
Где склад чужих слів до сьміху наводит,
Сли радість в оці, на устах сьміх щирий
З вільної груди з гаразду походить?

На-що гадками старого Віргіля
Справляти скиби родимого плуга,
Сли тяжкий колос Покутя, Поділя
Їнет-ся при піснях і в жерелах Буга?

Що пльондровати Шільлери і Гети.
Томка, Адамц, Бальзакн, Байронн,
Сли з рускої груди виснуют поети
Родимой пісни найсолодші тони?

На-що мудрости правди і вимови
Брати з Пандектів, з Гегля, з Ціцерона,
Сли звук родимий і розум здоровий
Мудрість і правду возьмут з свого лона?

Як сьвітло боже, правди сьвятой віри
Чужий язик нам голосити сьміє?
Ци праву віру і молитви щирі
В язичі нашім Бог не розуміє?

[V.]

Кто силам духа і правилам штуки
Питомим, своїм, ще не довіряє,
Сьвітло розума і ядро науки
В чужих язиках усильно шукає:

Як кравцям вільно з чужої сукмани
До сукна свого взори крою брати,
Але огидно в несвоїм лахмани
Чужі вшивати ріжнобарвні лати.

А тих вироdkів неудачна щипта,
Що любови свого язика не мають

І за м'ясними горшками Єгипта,
Як жида в пуци, тужат і вздыхають;

Котрі питому солоденьку мову
Родимим звуком віддати не годні,
Ніби безчестну власність простакову
Ногов погорди толочат виродні —

Най з пустоцьвітів чистят чужу гредку,
Як чмелі, оси берут спад з росою,
В дуплах без уля не спрячут пожитку,
Хісном восчину не зароблят свою!

Хоть цвіти красні зірвуть гдесь в чужині,
Не пустят корінь в родимі загопи;
Хоть пустят з-рана, в неспірній годні
Зівянуть, згаснуть без пахнущої воні.

Хотьби мудрости жерела глибокі
З чужин в порожну голову нальляли,
Чужов прикрасов, як плохі сороки
Перамп пави, шумно ся прибрали:

Як хміль, фасоля на тички спилені
З тичков зломленов в грузи ся зваляють:
І самі пави пера пожичені
Плохим сорокам гет повиривають.

Як скупих гроші в шкатулах замкнені
Не дадут бідним в нужді запомоги,
Як лучі сьвітла густо заслонені
Сліпим не вкажут правої дороги:

Так шумна мудрість, але чужа мова
Сьвітла прагнущих не покріпит братій,
Будут з уст руских чужозвучні слова,
Як Танталь воду, без skutку хапати.

[VI.]

Але хоть в кожній умності галузі
Лиш своє світло розжене темноти :
Раз чужій мусим жертвувати Музі
І повторити Геркуля роботи.

Любов чужини, встид язика свого,
На що хоруге честна виспість наша,
Вимести треба, ніби сьмітя много,
Що загаїло стайню Авгіяша.

Голосну напасть, хитрости лук скритий,
На племя наше наносячі біди,
Мужество ума мусит прискромити
Перекупчиків смідні Стимфаліди —

Що як страшливий лоб змня із Лерни,
Хоть го меч острій сто рази відотне,
Січе жалом ще і к нам ся оберне,
На одній шні росте в число сотне.

З глибокої пащі таких дивогледів
Вільність народну мусимо тягнути,
Як старий герой овоч Гесперидів
Аж гдесь в Атляса внутрностях замкнутий.

А на зводливе ставши роздороже
Як подумаєм, котрий нам путь правий,
Зачнут лудити дві богині гожі,
Одна в облуду а друга до слави.

Хоть путь до слави стрімкий і жестокий,
Світлий, богатий храм тої богині ;
Хоть рісним потом скропим трудні кроки,
З рож вінець красний росте на тернині.

А тота друга, що звуком Сирени
Вабит до себе і хоче приспати,

І розпестити тіла бодрі члени
І розірвати тіло рідних братій;

Хоть віри своєї голосит догмати
»Союз братерства, свободний, зрівнаний« :
Страх нам з Улісса рук дари приймати,
Бо ровень — пропасть, бо вільність — кайдани.

Спитаймо лучше плохого голуба :
Чого втікає, хоть мало тревоги ?
Бо вже му в очи зазирала згуба,
В острих го шпонах тримав ястріб срогий.

Чого ся рибка аж на дно нуряє,
Сли где на плесі задрит піни грудку ?
Бо й тіни своїй вже недовіряє,
Коли на остру раз застрягла вудку.

Як орли сьмілі в гору ся взбиваймо,
Минаймо з-даля принади і сіти,
Скрізь густой хмари сьвітла добиваймо,
Щоб раз зажжене не далось згасити.

А хоть нераз ще густа тьми залива
Примрачит сьвітла лице нам любезне,
Впйде на верх, як на воді олива,
Перед тхом правди ложна гущ ізчезне.

Най рве честь нашу ехиднино племя
І спли пекла на згубу порушит,
Глибокі рани кривд — погоїт время,
Злости ся жало в сталій груди скрушит.

Ні їдь солодка ні галас роз'їлий
Любви родимой з серця нам не видре,
Не загородит дорогу до ціли
Блуд Діяніри ані зуби гидри.

Долонь не вкряне сонця лице любе,
Кремінь без стали іскорку не скреше.
Тим ся спокіймо, сли к нам острят зуби:
Таже й на Бога пес бреше!

В Комарові 1. (13.) I. 1849.

4. РУСИН ВОЯК.

(Баляда.)

I.

Ци уміют рускі діти
Отечеський край любити,
Ци уміют, або ні?
Тота правда, кому дома,
Хоть ю видит, несвідомо,
Най спитає в чужині!

Кобись вітра від западу,
Від Дуная, Тисси, Паду,
Бесіду порозумів:
Ой учув бись, як Русини
Тугу серця із чужини
Посилают з ним домів.

Кобись спитав тої птвиці,
Що вертає з-за границі
В нашу землю на весні:
Прочитав бись любі вісти
На їх крилах, ніби листи
Написані в чужині:

»Хоть церкви тут і палати
Верхом хмари досягати
І здают ся золоті,
Міста, села мармурові
Як дуб густо у дуброві
Стоят в сьвітлій красоті;

Хоть хліб білий, смачні вина,
І дівчата як калнна,
 В поли риж замість вівса ;
Легші зимп, довші літа,
І природа цвітом вкрита,
 Погіднійші небеса :

Однак серце з туги вяне,
Тебе доки не огляне,
 Сьвята земле Русинів !
Бо там красші курні хати,
З сірачниц мягші шати,
 Коломийки мильший спів.

Однак часто в день і в ночи
Рісна слюзка змочит очи,
 І тяженько зітхне грудь ;
Бо там рідний батько, ненька,
Брат, сестричка солоденька
 Кажут серцю : не забудь !

Однак гадка неустанна
Тяжит з вечера до рана,
 Нїби бремя тяжке дяб ;
Бо цвіт красший в полонинї,
Колос тяжший на рівнинї,
 І вівсяний ліпший хліб.

Однак тужу і думаю,
З зірничками розмовляю
 І питаю ся вітрів :
Що-ж там любка чорнобрива ?
Ци здорова ? ци щаслива ?
 Занесїт їй вість домів.

Однак в смутку ци в утісі,
Я в чужинї, нїби в лісі,
 Межи миром осамів ;

Красні пісні і музики
Другим милі, мені дикі,
Бо не чую рідних слів.

Яка будьто судьба скрита
Зажене мя на край сьвіта,
І за море аж зайду ;
Вітця, матки і сестриці,
Чорнобривки-голубиці,
Отечества не знайду.

В кім ліки для серця болю ?
Кому скажу мою долю ?
І тугу поділю з ким ?
Ах коби ще з своєю хати
Раз хоть з-даля оглядати
Підходящий в гору дим !

Сли мя тут смерть з житем простит,
Побілені ворон кости
Не занесе аж домів;
Преці дух мій з хмаров синов
Стане над землев родиннов,
Щоб над нев на зьвіздах сів.«

Кто такой любви не має,
Своім рідним ся встидає,
З того правду всю пізнай :
Як уміют рускі діти
Отеческий край любити,
Чужини ся запитай !

II.

Ци уміют рускі діти
Отечества врагів бити,
Ци уміют, або ні ?

Кто, хоть видит, ще не вірит,
Най ся з ними раз хоть змірит,
Попитає в чужині!

Отворім тоті могили,
Що землю руску вкрили,
Чей сказати би могли :
Що в них порох руских костий,
Котрі били злобних гостей,
За отечество лягли.

Коби голос шуму знаний,
Розповіли би лимани,
Чорноморя береги :
Як від руских людей фалі
З кораблями сь в дно нуряли
Бісурманські вороги.

Коби знали говорити
Тверді мури, мінарети,
От довідав бись ся знов :
Стамбул, Синоп, Перекопи
Показали б рускі стопи,
Розточену врагів кров.

Коби бандуристи встали,
Давну думку заспівали,
А послухав руский сян :
Як ся наші били давно,
Сказав би Львів і Журавно,
Снятин, Збараж, Обертин.

І як з Криму злі Татари,
Нїби з вітром чорні хмари,
Заливали наш язик,
Потім бранцем обтяжені
Розпирхали, поражені
Їдким вістрем руских пік.

Коби книгів фоліяли
Щиру правду і сказали,
От бись много ся дізнав :
Як побіди грімкой хвали,
В котрих наші уділ мали,
Ктось на себе раховав.

Хотінь, Орша, Віндобона
Дітей храбрих з Русь лона
Виділи рицарський чин :
Іван Третій, Кость з Острога,
Меч страшливий на ворога,
Ци-ж не рідний Русь син ?

Коби наші вечерниці
Знали давнії блищі
І родимий свій звичай.
Пізнали бц, хто то були,
Котрих нині вже забули.
Хмельниченко і Нечай.

Вже не скажу всі пригоди :
Корсунь, Зборів, Жовті Води,
Бо когось бим роздражнив ;
Але скажу новше діло,
Що ся нашим подарило,
Як ся жваво Русь бив.

Ш.

Коли герой, син Корсикк,
Віків наших вожд великий.
Підвалнии сьвіта стряс,
А народи Еуропп,
Під его звалені стопи,
Застогнали в оден час ;

Коли князі і престоли
Зміняли ся з его волі,
І не оден в грузи впав ;
Він ордами з-над Секвани
В довголітній тяжкій брани
Край австрійський заливав :

Тогда в ровнях Веронц,
Для Льомбардів охорони,
Кароль, герой наш, стояв ;
Під ним многих родів діти,
Як ізбрані весни цвіти,
Стерегли монархи прав.

Межи ними — руска слава,
Гожі хлопці з Станіслава,
З Коломиї легіні:
Полк Булії з хоругвою
Розпростирав силу свою
В нерозірваній стіні.

Вже не тямлю, як го звано,
Ци Арколе, ци Леняно,
Ци котре з італьських міст:
Там точив ся бій кервавний,
А скінчив для наших слави,
Як вам кожний оповість.

День був красний, весна мила
Цвітом землю пристелила,
І поранок золотий ;
Ми готові вже до бою,
Кожний зладив ясну зброю
І відмовив пацір свій.

В рядах тихо, глухо, сумно,
Гейби кожний в своє трумно
Отворене поглядав ;

Раз мороз піде по тїлі,
Кров ударит в лица сьмілі,
Аж стрясе ся весь состав!

Товариші шепчут прощі:
»Слп враг кулев наші мощі
В снру землю повалит;
Кого сей раз не досегне,
Най на грїб наш землі кине
І родинї ознаймит:

Що з тугов за своїм краем
В чужій землі умираем,
Як ся вояку годит,
І з собою той знак чулий,
Що-сьмо вірні царю були,
Понесемо в тамтой сьвіт.»

Офіцери з вожда волї,
Роздаючи нам паролї,
Додавали духа всім;
А вожд храбрый перед нами,
Оточений старшинами
На конику воронім,

Так промовив: »Мої діти!
Нинї будем врагів бити,
Еуропи рицаря;
Ваша храбрість сьвіту явна,
Страх гет на бік! бо смерть славна
За вітчпну і царя!«

Нїби моря шумні фалї
Всі ся грїмко відозвали,
Блисли зброев і мечем:
»Що-сьмо вірні, днесь покажем;
Борше в бою всі поляжем,
Але з місця не втечем!«

Чи то бори з вихром грають,
Чи ся з шумом посувають
І вершками миготять?
Чи ся хмари гдесь урвали,
З берегів повцливали,
Валом грубим к нам летять?

Чи сигли ся запалили,
Густим димом сьвіт затьмили,
В очеретах горит лім?
Чи воздушні Альпів щити
Хоче в пропасть повалити
З чорной хмари ясний грім?

Ні! то Франків обороти,
Ніби в танець до охоти,
Сьмілий вожд складає в ряд,
Ручна зброя і гармати
Зачинають прокидати
Густі кулі, ніби град.

Улицями серед поле
Кукурузи, риж, тополі
По-над річки береги:
По сїм боці наші роти,
А з тамтого — ніби плоти
Розставлені вороги.

»Гурра, хлопці!« загреміло:
»В імя боже, лише сьміло!«
Гомін в хмарі ся відбив.
Курки блисли, кульки свисли,
Пушок пащі пожар присли,
Дим ся клубом покотив.

Бистрі коні чвалом гонят,
Шаблі ясні іскри ронят,
В похід гучно банди тнут;

Гучно — а нам не до того,
Бо під боком не з одного
 Піски теплу кровцю пют!
Крив, зойк, гриміт глушит уха,
Вид тьмит диму заверуха,
 Середодня паде змок;
Ми, облянні тяжким зноєм,
Прем Французів спльним боєм,
 Платим кровю кожний крок.
Вже олова смертна сила
Густі лави прорідила,
 Як покіс мертвець лежить;
З обох сторон многі страти,
Ми бем жваво, лиш не знати,
 Кто з нас поле удержит?
В-тім ад'ютант дає знати:
»Хлопці! моста добувати,
 Що на річці низше гет
Ворог хутко зачав класти,
Щоби з боку на нас власти:
 Ступай, Булія, вперед!
Набий острій! — а багнети
В стрільби сторцом застромити!
 Жваво! кроки подвоїт!«
Нім скінчив, а ми в тій хвилі
Густов лавов повалили
 Ворогови на зостріт.
Туж на річки боці лівім
Вже ся Франкам в очи дивім,
 І приступом берем міст;
Рісні кулі і багнети
Валят мужів, як з трепети
 Сильна буря жовтий лист.

Вже-сьмо трупом загатили
Бистру річку, моста взели
Кривавим боем більшу часть,
Сил остатних добуваем,
Тяжкий напад відпираем,
Чей ся решта з щастьом вдасть!

Але ци їх чортів сила
Принесла? ци птахів крила?
Як ся взяли в рівнині?
Гдесь там низше шваліери
Чвалом річку перебрили
І взяли нас в два огні!

Смерть, погибель, братя, всюди,
Шаблі в плечі, кулі в груди,
Многий вояк з моста мик!
Мутна річка з руской кровці,
А з нашої хоруговці
Не зістав ся — лиш патик.

Ми передні, ослаблені
І від наших відотнені,
Слово »пардон!« не рекли;
В рядах задних більші сили,
Врагів стіни проломил
І — до своїх утекли.

Нас на мості — гірка біда!
Обскочили, як пси дїда,
Вороги і горнут в плінь;
Відобрали, где що було,
Гвер, багнети, порох, кулі,
Нічим бити — ану гинь!

Ми голіруч, з оружинов
Працаем ся як з дружинов,
Сльоза капле долі лиць:

Так сто мужа з батальйону
Гет займили до преїзону,
Як телята до різниць.

А в-тім з заду — щó за диво?
Ци зірвав ся вихор живо
І туманом копотит?
Ах, то нам на оборону
Кирасерів пів швадрону
Через поле в чвал летит.

Нїби з хмари разом впали,
З рук чужих нас відобрали.
Гордий ворог хутко зник:
Бо тельмом, як вода з спусту,
Всіх посїкли на капусту,
Лиш з оружем віз утік.

»А слава ж Ти, Боже милий,
Що живцем нас хоть не зїли,
Що вертаєм хоть такі!
Честь вояцку чей не стратим
І Французам ся відплатим,
Ще здорові кулаки!«

А комендант нас в дві лави
Гет за фронтом так поставив:
»Ви беззбройні стійте тут,
Щобн ворог не взрів люки!«
А ми, попускавши руки,
Дивимо ся, як нас бют!

Оссина му! Француз лютий
І тут не дасть відотхнути:
Так нас дуже полюбив!
Не дость, що нам побив мужі
І забравши всьо оруже
Ще з нас дурнів поробив:

Скоро задрів — сюда — тудя,
Що коло нас грубше люда,
Вицілив на нас пушки ;
Цілісенька батерня
Заричала ніби змия,
Летят кулі як грушки.

Ледво кілька хвиль минає,
Огень дужше докучає,
Видим близько свій кінець:
Куля кулю постигає,
Муж по мужу полягає,
Ніби січня пластоваць !

Ад'юганта слова чути :
»Тамтих треба в бік цофнути,
Бо ціль взяли вороги ;
Они, з зброї обголені,
Стоять ніби осуджені
І погинут до ноги !«

Старші инші надбігають,
Бригадирю предкладають,
Кінець нас взяти хотят ;
А бригадир — цапу-лапу !
Розкладає якусь мапу :
»Так плян каже, най стоять !«

Падоньку наш нещасливий !
Чого-ж ми ще ту дожили !
Такий плян — ай, гіркий сьвіт !
Як вівця під ніж лягати
І без пімсти умирати —
А ци-ж то ся так годит ?

Ще нас вісімдесять чтири,
Як бидлята на офіри
Стоїмо без оружин ;

В-тім вискочив з першої лави
Підофіцер, легінь жвавий,
Гдесь з-під гір пошівський син:

»Ану, хлопці! нам то знати,
Ци сяк, ци так умирати!
Раз умре, хто съ раз родив!
Припімніт си, як то дома,
Где чуприна як солома
Лежит в корчмі по-під стіл!

Сли бувало левізори
За бакуном із-за горн
Зазирают у люльки;
Або часом при аркані
Якийсь Ляшок у жупані
Зачепив вам Гуцульки:

Або в корчмі коло груби
Збрав пейса, лічив зуби,
Сли не дольяв кварту жид:
Ви съвідомі той роботи,
З медведем ся побороти
В полонині вам не встид!

А ту руки поспускати
І спокійно смерти ждати —
Ци-ж то слава для жовнір?
Щоби Французи — пеї жили! —
До одного подушили,
Нїби з бантів кури тхір?!

Ану, хлопці! так по свому,
Честну вість пішлем до дому.
Най Гуцулів знає съвіт!
Дпвіт, онде в винограді
Грубе тиче стоїт в ряді,
З красним кільом довгий пліт!

Ану!« а сам плюнув в жмені,
А ми роєм гей шершені
Повалили за ним в чвал
Кождий впрвав, щó міг скоро,
Тичку, кіл або підпору,
Аби в руки щось дістав.

»Тепер далій, в імя Бога!
На Француза нам дорога,
Щó нас доси люто бив!«
Ми ся всі перекрестили,
З вітром на вздогін пустили,
Аж ся порох закурив!

Вже-сьмо близько, а в тій хвили
Ясні люнти заблищели,
Лвна, але славна смерть!
Они мислят, що варяти
Біжат з кілем на гармати,
І ще собі строят жерт!

В бійці жарту ми не знаєм,
Чим раз ближше підбігаєм,
Вже-сьмо кіле піднесли:
Ах, як сипнут з пушок разом!
Десять наших стелят плазом,
Аж землею потрясли!

А ми скоком на лявети:
Як зачем кілем валити,
Кого-сьмо лиш засягли!
Хоть нам кляли і квичели,
О, вже пушок не набили,
Всі до ноги полягли!

»Так вам треба, песі діти!
Знайте, як кров руску пити,
Тепер землев закусіт!

Многі з ваших рук померли,
І нам есте честі вдерли —
 Так ся вояк кривди мстит!«

Скорше коні припрягаєм
І з пушками відбігаєм,
 А Французів густий рій
Туж за нами. а ми далі,
Як мартові з вихром фалі,
 Забігаєм за фронт свій.

Хоть маленьке наше діло,
Ціле войско покріпшло,
 В сумних сьвіжий дух вступив.
»Враз до бою!« закричали
Цілим горлом енерали:
 »Неприятель підступив!«

Тут зачав ся на багнети
Бій кривавий і завзятий,
 Як згадаю, ще ми страх!
Сонця лучі вже згасали,
Нім наші врагів прогнали
 І побили гет на прах.

Ми тим часом, як на грани,
Обвиваєм сьвіжі рани
 Лахманами наших шат:
Бо французські канонери
Шаблями нас густо зрили,
 Нім потахли від гармат.

Супочинок наш минає,
Бо полковник надлітає,
 Сопит як в кузни мішок;
Кричить, сварит, що́ му силі,
А не видит, що-сьмо взели
 Від Французів шість пушок!

»Як ви сміли без бефелю
Йти з місця в таку хвилю,
Чувши »гальт!« на кождий крок?
Тепер кождому куйону
Кажу дати без пардону
Тугих пятьдесят палок!

А фельдвებель зуховатий,
Що смів других бунтовати,
Зухвальством си скопав гроб;
Авдітора суд военний
Осудит его провини
І дістане кулев в лоб!

Тут маєте рядом стати,
Що ся стане, мовчки ждати,
Суд вам зараз обвістит!«
От таке-ж! за наше жпто,
Як то кажут, ще нас бпто,
Гіркий же нащ, темний світ!

І вже бубни з плечей зняли,
І капралів поскликали:
Конче бити, тай сейчас!
В-тім летит штаб енеральний,
В середні вожд начальний,
З боевища впрост на нас.

І питают: »Що такого?
За-що в суді люда много?
Кто з них і що провинив?«
А полковник — страх згадати! —
Як зачне їм шварґотати,
В десятеро причинив!

Тут фельдвებель припяв борту,
Мельдує ся до рапорту,
Кладе руку на чоло;

Всі цікаві, щó приносить,
А він сьміло всео голосит
 Так до крихти, як було.

Врешті мовит: »Так зухвало
Серце наше не жадало
 З місця бою утечи;
Але гнав нас жаль розпуки,
Що нема що взяти в руки,
 Аби братям помочи.

От стоять тоті гармати,
Щó вдало ся нам забрати,
 Осьде рани, весь наш блуд!
Ми послушні для старшини,
Отечества вірні сини,
 Приймем вдячно правий суд.«

В-тім прискочив в нам близенько
І промовив лагідненько
 Кароль, вожд наш, архикнязь:
»Послушенство здобит зброю,
Покріпляє сили в бою,
 Запевняє нам звितязь.

Слиби-сте то в иншій ціли
В таким разі учинили,
 Острий суд би на вас впав:
Але взявши на розвагу
Вашу вірність і відвагу
 І той чин, щó вам ся вдав:

Вертаєм вам честь повинну,
Відпускаєм всю провину,
 Славна ваша храбрість будь!
На памятку тої хвилі,
Где-сте врагів побідили,
 Крест оздобит вашу грудь!

Всіх о степенъ посуваю,
Нагороду прирікаю,
А що сотник ваш упав,
Сеї фельдвებель, щó провадив
Вас до слави і не зрадив,
Єго місце днесъ заняв!»

— »Віват! герой наш най жне!
Щó карати так уміє:
Слава, честь му! гурра-га!»
Так ми грімко закричали,
Бо під ним лиш певні хвали
Всюда йшли-сьмо на врага.

Ци правда, ци небилиця?
Кажут, що сама цариця
Вишивала хоругов,
Котров по тім страшнім бою
Доповнену силу свою
Булія здобила знов.

Так ми Сава із Підгіре,
Старий вояк, годен віри,
Розповідав давну вість;
Кто з книжок більше читає,
Або відкись ліпше знає,
Най вам ліпше оповість!

Б. ГРАФ НА ГАБСБУРГУ.

Б а л я д а .

(Перевід з Шільєра.)

В царській столиці, в місті Аквісграні,
Престіл монархів граф Рудольф засїв,
І там в сьвітлиці честній, стародавній
Вінчання свого празник гучно чтив.

Розносив страву Рена палятин,
Чех лав добірних подостатком вин,
А елєктори, сїм в повнім числі,
Як коло сонця ясні зьвїзд округи,
Ставши готові царю до услуги,
Уряд свій честний ісповняли всі.

Підсїнь окружна повна як набита,
Гостей охочих наповняв ю лик,
Радостні пісні і »многая літа«
Мішались гучно з хорами музик.
Бо місце лютих безцарствія звад
Заняв вже мир і пожаданий лад;
Судія жезлом вкріпленої власти
І словом правди на землі владав,
А охорону від гордих напасти
Слабший і тихий достаточну мав.

Тоди, підвісиви золотий пугар,
З лицем веселим так промовив цар:
»Красний сей празник, і учта премцла
Чувством утіхи серце наповнила;
Але ще-м півця оком не доспів,
Щоб небес струєв груди напоїв,
На крилах пісні підніс мя до раю.
Бо щó-м з дитинних літ ще полюбив,
Чим скрань рцарску при учтах здобив,
Того днесь в царській палаті бажаю.«

Тут межи князїв всесвітлий совїт
Виступив півець в поважній сукманї,
Спвий як голуб, з числа многих літ,
Але ще з силов молодця в органї.
»Знаю, що в струнах звук солодкий спит,
Півець утіхи і любощі чтит,
І вихваляє, щó красне і гоїне,

Що серце прагне, чого ум бажає ;
Але як моя пісня відгадає,
Що в день вінчання царя єсть достойне?«

— »А хто-ж співцєви піти повелит?«
Рече цар усти повними весіля :
»Півцем пан більший від мене рядит,
Несподівана вотхновеній хвиля.
Бо як не знаємо, звідки ся взяв
Вихор, що тихий прадух зволновав,
Відки вод нори в глибинах повстали :
Так вітій пісня з внутр походить вся
І чувства сонні будит до житя,
Що доси в серцю непонятно спали.«

А півець, взявши золотий ручай,
Зачав звук пісни з струнами мішати :
»З двора на лови їхав рицар в гай,
Щоби шибкої дичини дістати ;
За ним ніс хлопець сайдак повен стріл ;
А скоро бистрим коником вступив
На замаєне цвїтом оболонє,
Голос дзвінка ся о слух му відбив,
З тілом Христовим ерея стрітив,
Дяк на переді сьвіщу ніс в долонї.

А граф низонько к земли ся схилив,
Склонив з покоров голову відкриту,
Щоб правов віров достойно почтив
Того, що справив спасеніє сьвіту.
Але пливучий потік серед нив
З берегів вильяв від вчєрашних злив
І подорожним клав великі тами ;
Но ерей тайни зложив на обліг,
Зачав обуве іззувати з ніг,
Щоб перебрести босими стопами.

»Що хоч чинити?« граф му на зостріт.
А він здумілий так му повідає:
»Спішу до мужа, що хорий лежить,
Душі послілку усердно бажає:
Але прийшовши над потока брід,
Где була кладка, ледво виджу слід,
З повени волнов мусіла поплисти:
Отже щобим ще спасенія часть
Заніс слабому, нїм духа віддасть,
Спішу чим борше босо перебрести.«

Туж граф всадив го на свого коня,
Подавши в руки злотисті зубила,
Щоб нїс слабому хлїб спасенія,
Доки спосібна хвиля не уплила.
А сам на служки коника усїв,
І хутко далі на лови займив.
Єрей, щасливо доповнивши ходу,
Тихо, смирененько, рано скоро сьвіт,
Коня вертає графови як слід
З краснов подяков за таку вигоду.

»А сохрानь Боже! як-же би я сьмїв,«
Рече му рицар покорними слови,
»Коня, що мого творця вже носив,
Знова сїдлати на бої і лови!
Сли на свій хосен не возьмеш го ти,
То го услугам церкви посьвятити:
Бо я го тому в жертву відступаю,
Від кого славу і богацтво все,
Душу і тіло і само жите
В незаслуженій даровизні маю.«

— Найже вам Господь стокроть заплатит,
Той що немощних молитви приймає,
Так вас в сїм житю і в будущім чтит,

Яку честь нині від вас відбирає!
Кожний ваш красний і рицарський чин
Голосний сьвіту з швайцарских країн;
Шість доньок гожих як цвѣти веснені —
Найже їм краса доля буде всім,
Най вінців царских шість внесут вам в дім
І процвітают в сотне покоління!»

Цар ся на тоє задумав глибоко,
Співнув случаї уплинувших літ,
І поглянувши півцю ближше в око
Відгадав зараз, що та піснь значит.
Бо з лица вздрівши, що той сам ерей,
В радостнім оці слез рісненький здрій
Закрпв полами пурпуровой шати.
Всі поглянули на лице царя,
А в нім пізнавши того рицаря,
Зачали промисл божий величати.

*

Вінцого півця натхнені слова
Шесте століте славно доповняє,
Бо вінцем царским стрійна голова
Вже в покоління десятім сияє.
Габсбург той сокіл під сонце ся взбив
І многі роди обняв тїню крил,
А в лютій бурі, в волнованю строгом,
Як серед моря кріпость з твердих скал,
Неізрушимо в побіді стояв,
Доки як Рудольф поступає з Богом.
Вже уста півця шістьсот літ мовчат,
Котрі пророчим духом піснь співали,
А в цілости ще стоїт союз сьвят,
Хоть люті волни на него повстали.
А сли жезл правди, щирість і любов

І надаль звяже народи з собов,
Незадавнїлі права з рук природи
Удїлит щиро, як дїтем отець,
І вплете в честний прадїдів вінець
Цвїтки сьвіженькі розумной свободи:

Тогди най буря вкруг скали кипит,
Пїна розпрсне — скала цїла буде,
Бо престїл мцлость людів укрїпит,
А найсильнїйша крїпость — вірні груди!
І як Заполя, Вальдштайн, Фридерик,
Сулейм, Ракоци, Бонапарте зник,
Так пївець віщу піснь повторит нинї:
»Чей красне дїло із Рудольфа рук
Благодать зілье на поступки врук,
Засоромят ся Кошут і Мацїві!»

6. ГДЕ НАШІ ПІСНИ?

I.

Ах недоле! щó-ж ся стало?
Где ся нашї пісни дїли,
Пісни золотїї?
Думок руских чом так мало?
Ци на віки занїміли
Красні думи тїї?
Ци з вітрами полетїли,
Як під темной хмари гущу
Сокіл сизокрилий?
Ци з вихрами пошумїли
В темні бори, в дїку пущу,
Там ся вічно скрили?
Ци як жовтий лист явора,
Цвїт зівялий на калні,
Гет з водов поплили?

І заплили аж до моря
І втопились у глибині?
Где-ж ся пісни діли?

Ци як гомін, щó гдесь в лузі
Відобет-ся і скончає,
Перегомоніли?

Ци як зоря в крайній смузі
Обізрит ся і сховає?
Где-ж ся думи діли?

О русалках-красавицях,
О трійох дівах, сім керницях,
О девяти зорях,
О озерах, о Дунаю,
О Язів далекім краю
І о синих морях!

О Буняку солудивім,
О твердім Мадея ложи,
О княгини білій,
О заклятім орлі сивім,
О каплющій слези рожі —
Где-ж ся думи діли?

О Богдані і Нечаю,
О Небабі і Лободі,
З Немирова Саві,
О старім отців звичаю,
Золотих времен свободі,
О козачій славі!

Не питаймо, щоб сьвітлиці,
Щоб добірні вечерниці
Щось о них повіли:
Там чужина сь присвоїла,
Все родиме придавила —
Где-ж ся думи діли?

Ах, гадав бись : тії думи,
Пісни тоски і тревоги,
Любощей. надії,
Переживши лютість джуми,
Мечів кримських і пожоги
І дуби тяжкії,

Скоротивши ланів стаї
І наставників нагаї,
Утиск і недолю,
Усмиривши гордість братій,
Застарілий лад проклятий
І тверду неволю —

Нині, где би лиш думати,
Чувствовати і співати
Ревно і по свому,
Вянут, тихнут і дрімают,
В млавий гомін занімают
В своїм ріднім дому.

З Боянами, щó співали,
З торбанами, щó гравали
Пісни. думи млі,
Мов літами похплені,
Спочпвают привалені,
Гдєсь в сумній могилі!...

II.

На могилі на зеленій
Зазуленька сива сіла,
Заспівала піснь вселенній
І сьвітамп полетіла.

Але нута тої пісни
Сумно ревна і глубока.

Що за серце тосков тисне,
Вилуджає слези з ока,

Скрізь могили темні стіни
Аж на дно ся гет пробила,
Тінь покойну творця піній,
Бандуриста пробудила.

І підніс ся, став на ноги,
Повів оком доокола,
З грудей тоски і тревоги
Витхнув слово із-провола :

»Краї тіни опускаю,
Чей загадку вам розвяжу :
Где суть думи, пісні ? скажу,
І вас скоро попрощаю,
Бо в живих мні скучно краю,
І опять в могилі ляжу.

Повстань, гусли, з темной трумни,
Где съ зі мною спочивала,
Настрій знова срібні струни,
Що съ нераз при сьвітлі луни
Пісням-думам второвала,
Любві, славі, тоскам грала!»

І тронув пальцями сьміло
Срібні струни, що го знали,
А їх звуки з словом мило
В складний гамір ся зільляли,
І зачали піснь співати,
Як ей нині не чувати :

(Ся пісня мала наступити при другій часті Скита Манявського, котра однакож не вийшла.)

7. СКИТ МАНЯВСКИЙ.

(Піснотвір епічний, оснований на повістях народних)

В В Е Д Е Н Ї.

I.

Кому-ж не знана Підгірська країна,
Где по-над ровень Бескид ся спинає,
Где крута Клива і Попада сна
З боків норами дві річки пускає?
Дві річки чисті, близькі як сестриці,
Дно мають срібне, кришталеві лиці,
З матери лона чим борше втікають,
По оболонях, по лугах гуляють,
Потім, злучені в єдну, дві Бистриці
З Дністром синеньким сердечно сь стискають.

Кому-ж незнана Маняви долина,
Красов удачнов зібна від природи,
Где з скал шумячи стрімко летят води,
Ватажків піснями звенит полонина?

Кому-ж незнаний над Манявки струєв
Бовдур, що сумно в долині стремит,
Що всіх дивує, вабит згадков своєв,
Ще з-межи звалищ знакомитий Скит?
Що то за мур, тесані з опок,
Где в-пів звінниця і башта ціла!

Где штука — річки муром сперті боки
Камінним мостом до купи звела!
А решта в грузах! Келії, пивниці
Густо гадючий вигрівають плід;
Без вікон, дверей, без стріхи сьвітлиці,
З божого місця мхом зарослий слід!
З-межи них густо бурян виростає,
Гдеколи сумно пугач загуде,
Ніби ся мертвих розвалин питає:
»Чи ту вже давне жите не буде?«

Щось подорожний думає глибоко,
Спер ся на звалищ примшений поріг,
Вліпив цікавий в мертві грузи око,
Чей би ся з них що довідати міг!
Але надармо! камінь не промовит,
Грузи не скажут уплннувших літ,
А думка давне жите чи відновит,
Сли стерта надпись на пристінках з плит?
Потік сріберний, щó мурп полоче,
Щось гомонит і мерчит к берегам,
Але нам правду сказати не хоче,
Сумний лишає округ мурів сам!
Сосни, смереки, буки і ялиці
Ведут шумящий з вітром розговор,
Але слова їх тайні небиллиці,
Не осьвітлят нам в тьмі занерший двір!
То вжеж на віки се величне діло
Має покрити непрозрінна тьма?
То вже на віки в сумраці ся скрило,
Вже до тих таїн приступу нема?
Таку я думку в тій думав долині,
І слезним оком докола повів;
А в-тім під гущев в зеленій ліщині
Схилену-м постать чоловіка взрів.

Веремя було погідне і мило:
Гейби позлітков небо прикрасив,
Сонце ся звільна к вечеру хилило,
Сумрак з долини горі ся вносив.
Лиш горбів щити ще ся румяніли,
Гомін по лісі сумно съ розлягав,
Бо птички в гнізда з пісеньков летіли,
З думков в кошару скот ватаг зганяв!
Зближусь — з поклоном старця повитаю;
Красно відрікши, голову схилив,
З лиця і з ока щирість му читаю,
І милість правди з простодушних слів.
Старість глибока к земли го схилила,
Костур зівялі кости підпирав,
Рідонький волос снігом побілила;
Що рече слово, тяжко віддихав.

II. Розмова з старцем.

»Скажіт ми, отче, где ваша хатина?
Що вас під вечер сюди привело?
Где ваш пробуток, где ваша родина:
Чи сеся пустка, чи близке село?
Скажіт старенький, може-сте съвідомі,
Кто сесі мури кріпко збудовав?
Кто в тих сьвітлицях, в тім каміннім домі,
Кто, коли, докіль — мирно пробував?
Скажіт сивенький, слибі-сте уміли,
Кто сесі мури люто розвалив,
Где ся тутейші жителі поділи,
Кто весь добиток з-відси розточив?
Чи страшний перун з злобремінной хмари
Громовим жаром хутко спопелив?
Чи горді Турки, чи дикі Татари,
Чи котрий ворог все то погубив?
Чи джума стяла, чи кримска неволя

Загнала газдів в тяженькій яспр?
Чи Добушевих легінів сваволя,
Чи може дикий їх розшарпав звір?
Може стрясли ся землі підвалини
І так камінний мур ся сколисав?
Скажіт любенький, з якої пррчини
Все ся то стало, щобим ся дізнав!
Бо в жадних письмах, анї в жадній книзі
Споминки-м навіть о тім не знайшов;
Що-сте где чули тут в сусіднім близі,
Скажіт, щобим з нічим не відійшов!»

— »Гостеньку милий! нїм сказати зможу,
Сядьмо си побіч на мягкий обліг,
Най слабі кости на спочинок зложу,
Бо-м сюда йдучи дуже ізнеміг!
З бесіди виджу, що-сь честна дітина,
Чоловік наський, правий крестянин,
Хоть хребет крие ляцька жупанина,
Мусиш ти бути правий руский син!
Отже-ж ти скажу, що сам добре знаю,
Що-м чув тут бувши — гожий молодець;
Бо ще в псалтирі начеркнений маю
Скита початок, возраст і кінець.
Чи видиш онде над берегом хатку,
Що бік ся в землю низко похилив?
Там я родив ся, мав вітця і матку,
Там я красенький, мирний вік прожив;
Діточки мав-ем і любу дружину,
Але їх Господь давно вже забрав,
Мене лишили, як в поли билину,
Щоби-м ще більше нужди тут зазнав!
Туй, туй девятий десяток минає
Житя моего уплинувших літ;
Ах, не една ми біда докучає,

Вже ми ся сприскрив сей нужденний сьвіт!
Жию сам-на-сам з давного дорібку,
Що-м за молодших лїт собі зложив:
Доби-м мав гроші, газдівство, худібку,
І церкві божій много лїт служив!
Тепер я вилїз поволеньки з хати
І проволїк ся вздовж цвїтущих нив,
Зайшов у гущу хверосту взбирати.
Щоби-м на вечер трохи протопив.
Але для тебе посьвячу годину,
І все, як було, вірно розповім;
Слухай з увагов! а як я загину,
На вічну память скажи радий всїм!»

III. Опис Скита з уст старця.

— »Лїта дїтинні! ще-м пасав ягнята,
По луках, нивах, по-під темний бір,
Як що недїлі і кожного сьвята
Ходив-ем з батьком в близький монастир.
Бо там прекрасна бувала відправа,
Черцїв і мира з-даля без числа,
Через що Скита громогласна слава
Повздовж і в шир ся сьвітом рознесла.
Що-м був цїкавший до книжки, як другі,
Гожий з уроди, тугий хлопець з сил,
Взяв мя ігумен на свої услуги,
І в монастирі самім намістив.
Сїм лїт, ах сїм лїт щасливих над міру
Сплило ми в мурах, як поранний час!
Буквар скінчив-ем, Часослов, Псалтирю,
І Ірмолая навіть осьмий глас.
Кута не було помежи мурами,
Где бим щоденне часто не бував;
Місця не було від брами до брами,
Що бим го всюди добре не пізнав.

Всі добре тямлю черці, калаурн,
Бо-м межн ними, з ними разом жив;
Тямлю як нині, бо-м гостинні мури
В повнім розумі, рослий опустив.

Цілий той обшар, щó нині пустками
Цеглов, камінем покритий лежить,
З долу і з гори замкнули брами,
Обіймав в-коло камінний опліт.
Там, где поточок по ріни шепоче,
Долів уносить обтрясений лист,
Клала що рана, стягала що ночи
Чуйна страж брами ланьцуховий міст.
Над брамов муру стирчить половиця,
Слідні на стінах блаженні ікони;
Колись оздобна, прохідна звінниця
На кріпких вязах, зигарок і звони,
Аж сум побирав, як разом заграли —
Шуміли борн, дудніли загони,
Як щодень вірних до церкви скликали!
Где часть під обіч приперла восточна,
В звалищах мурів дільниця стирчить,
Сумна, счорніла і чотиробочна
Башта в спокою а в нападах щит;
Чтирма вікнами на-вскрізь гет видочна,
З-відкіль стріляли врагам на зустріт.
Тота будівля в три подра висока,
З внутр ще пялят ся відламки драбин,
Мачає стопи в внутрностях потока,
З-верха поросла гільцями рябин,
Містила в собі богацтва многії,
Сьвятії книги, ризи дорогії.
Там по-над потік рядом від звінницї,
А по-за браму аж на крайний ріг,
Стояли побіч поважні сьвітлицї,

Черців пробуток дневний і нічліг.
По-під будинки луком засклеплені
Бігли пивниці, як норч кертви,
Статком великим густо наповнені:
Бочками меду, горілки і вин.
Винниця, бровар, саджавки ложиско,
Сади овочні, побіч пастівник,
Шопи, оборч, а по-під мур близько
Мешкав потрібний рядом ремісник.

Межч мурами, майже в середині,
Где бзини нині розложистий лім,
Стояв прекрасний. виджу го як нині,
З делни кедрових сьвітлий божий дім.
Не мій то язик і не моя сила,
Всю оповісти везеліпоту,
Що тота церков красного містяла.
Що за богацтво многе було ту:
Престол, ікони, крилос, райскі врата
В блищачих барвах, золотом важких;
Істинно. годна Вишняго палата.
Око і душу тягли к собі всіх!
Сьвічники. книги. пушки і патини
Золотом, сріблом гейби обліпив!
З кришталю сьвітлом обільяні стїни
Мінят ся в тїни Херувима крил.
На кожде сьвято шовковії шати,
Прекрасні цьвіти вишивані в них,
Могли би сторцом нїби пліт стояти,
Так золотий їх здобив густо ших!

Може-сь цікавий, відкіль ся набрали
Такі богацтва в убогім Скиту.
Коли інокн для Вишняго хвали
Пощлюбовали вічну нищету?
Бувало в сьвято, як ударят в звони,

Пішлиот докола празденьственну вість,
Тиснут ся вірні з кожної сторони,
З далека тягне жертвующій гість.
І зложив кожний богаті офіри,
Нікто голіруч в церков не вступив;
А так ся гроші множили без міри,
Скит ся богацтвом многим наповнив.

На тої зомплі прогаєнім лоні,
Що ся схилила аж над потік вся,
Далеко видна, як на Єлеоні,
Стояла церков вознесенія.

Там, где стрімку склезь густі крпют бори,
Где щовб над дебрев похилив ся сам,
В облаках висів ніби на ґаворі
Преображеньський многосвітлий храм.
Далій на лисій верха прогални,
Аж при студенім Скитця жерелі,
На межах Бабча, на Скитській кінчині,
Стояла Тройчна церков на скалі.

Всі они мали потрібну прикрасу:
Ікони, ризи, звони і весь лад;
Чернець відправи пильнував що часу,
При них овощний буйно шумів сад!

А нині всюда зарослі дороги,
Скрізь хабник ледво до них би-сь проліз,
Дармо калічив по креміню ноги:
Краса загнбла, і сам слід ізчез!
Тепер ти скажу, як початок взяли,
Кто тоті мури перший позводив?
Що в них бувало, як довго стояли?
Кто і коли їх врешті розвалив?

Раз в день празничний, по довгій роботі,
По службі божій, на трапезі в келли
Черці і гості в сердечній охоті
Бесіди красні гет до пізна вели.
Тогди ігумен з честнов бородою
На середній сьвітлой кельлі став;
Утпхомрив кожний мову свою,
А він так повість о Скиті почав:

ПОВІСТЬ ПЕРША ІГУМЕНА.

I. Основанє Скита.

»Слухайте, братя! Літ сорок за мною,
Як ту облїк-єм іноческі шати;
Вік мій хилит ся, вже над гробом стою,
Леда день, хвиля, треба сьвіт лишати.
Була літопись, але гдєсь пропала,
Що з неї тямлю, не можна в грїб брати;
Чув-єм від предків — що память сховала,
З собов не возьму, лучше вам то знати!

В віках, коли ще галицкі країни
Євангелія сьвітлом не сияли,
Чєсть Перунови і Ладї богини
Двістра сусіди в гаях віддавали;
Но межі Слани племена язичні,
Як смуги сьвітла скрізь хмари розляні,
Вже приносили родини розличні
В церквах чєсть Богу вірні християни:
Тогди полокав Дніпер-Славутця
Тїнь сьвятой Лаври і сьвяті печери;
Золотий Київ, Русинів столиця,
Була колисков Христової віри;
А як шле сонце лучі золочені,
Щоби докола пїтьму розганяли,

Розсилав Київ іноки учені,
Щоби Христову церков розширяли.

Коли князь мудрий, Ярослав Великий,
Умножав возраст в іночеськім чину,
Отець Пахомий і брат Йоанникий
Йшли на покуту за якусь провину
Через розличні племенні язyki
На проповідь — геть в галицьку країну.
Тогди ігумен, блаженний Антоній,
Води начерпав в печерській керниці,
Наповнив нею боклаг просторонний,
І так іноків виправив з столиці:
»Благословлю вас! Ідіт в божім миру!
Спішіт Христово стадо умножати,
Несіт потіху, несіт праву віру
І до палати і низької хати!
А где прийдете до чистих вод здрою,
Наповніт ними таку саму міру:
Если на вазі переважат мою,
Там закладайте угли монастирю!«

Сьвяте було їм ігумена слово!
Бо послушеньство величит іноки,
А серце, Богу служити готово,
Сокола крилом в'оружало кроки.
Сьвяте було їм проповіді діло —
І апостольства сьвітлий вінець слави, —
Злекшало праці, труди холодило,
В росу зміняло піт лица кервавній.
Як спішат женці к золотому жнивуву,
Хоть сонце шкварит, і жнут в лица поті,
Щоби ся колос не витряс на ниву,
З стебла не випав і не згинув в слоті:
Так они труди довгої гостини
Знесли і голод і студінь і спеки;

Змірили стопов пространь України,
Потім Поділя ровени далекі,
Обійшли кругом червеньські городи
І Теробовлі й Перемншля межі,
Древлян. Дулібів і Бужанів роди,
Аж на Дністрове зайшли побереже.
Всюди їх хлібом і сізью гостили,
І сьвітлиць двері стали їм отвором;
Бо з гостинности батьки наші слили,
Но негостинних — і згадати сором!
А правду тую приповідь доводить:
Що »з гостем разом Бог до хати входить!«
Не обійшло ся й без вражих насилій,
Но з Богом йдучи збороли пригоди:
Крест возвишали, честь богів зносили,
Важли з своєв по дорозі води.
Нераз слезами зайшла їм зїнця,
Як враждовали на них вороги,
Як жадна річка. потік і керниця
Не достарчала води до ваги!
Недоля вже їх ослабляла віру:
Гадали в-преки ігумену свому,
Що не заложат нігде монастиру,
Мусят голірuch вернути до дому!

Але хто з Богом, Бог з ним! і в дорозі
Дїла слуг своїх і замисли знає,
В кождім грудей тху, в кождій ока сльозі
Чисте їх серце й потреби читає.
Хоть не до разу приходить до skutку
Дїло зачате для божої хвали,
Не вкрпе стидом, не занурит в смутку,
Не дасть. щоби-смо на силах упали!
І як з малої іскорки пожага
Великі села, міста пожагає:

Так річ маленька, але з руки Бога,
До діл великих чудно помагає.
Інокі наші путь свій продовжили,
По руці правій мавши сині гори,
Побіч з Дністровим ложницем гостили
Помежи сугли, ошіля і бори ;
Аж там, где дочка Бескидів, Лімниця,
З Дністром злучає кришталеві струї,
Простер ся Галич, Підгіря столиця,
Пови́тав гостей, приняв в нідра свої.

II. Образ стародавнього Галича.

Тогдишній Галич, великий, багатий,
Обіймав пространь на пять годин ходу,
Вбирав ся в красні, золоті шати,
Богацтвом ткані з гори аж до споду,
Котрим сияли церкви і палати
І тверда кріпость князівського роду,
І Владимирка двір озолочений —
При нім греміли вічеві собори,
Храброй дружини полк вооружений
Підпирав сильно аж угорські гори!
Стіл Осьмомисла золотокований
Поміщав раду пресьвітлих бояр,
Переговори і мира і бранц,
І всяк домашній тихомирив свар!
Єго торгівлю, ніби густі хмари
Вкривали купці з розличних сторон,
Переповняли богацтвом базари,
І несли місту золотий полон!
До єго княгинь прїїзджали свати
Від царів можних, і несли поклін,
Посли далекі і римські легати
Гостили часто серед єго стїн!
Твердим желізом покриті рицарі,

Своїм заслона а ворогам страх,
Розполошили супостатів хмарц,
Били Солтанів в далеких землях.
Землі столиця, щит межн містами,
Сняв прекрасно як поранна зоря.
Підпирав сильних князів раменамп,
Владів землями від Сяна до моря;
Красний і теплий, як нова сукмана,
Величав, красив і грів свого пана.
Нині сукмана здерта, самі лати —
Яке дно було, тяжко відгадати!

III. Нинішний Галич.

Не той то Галич, щó го видиш нині:
Кілька цегляних хаток з ліпянками
Порозкиданих по вузкій долині,
Три місця божі і жидівські крами!
Не той то князів укріплений замок,
Давної слави рускої відламок!
Бо на первої кріпости звалище
Котрийсь поставив ляхівський вельможа
В віках пізнійших невдачне замчище:
Так зістав плодом — неправого ложа!
З двох сторон висят у его підніжі
З прутя і глини поклеєні хижі,
Як ластівочі гнізда із болота
Слабко ся чепят до сухого плота.
Хоть его тини в грузи ся розпали,
Ще посплают згадку потомности,
І сьвідчат явно, чим колись бували,
Як обнажені з тїл — велитів кости!
Обдерті з блиску, сили і подобн,
Туги заслонов густо сь облікают,
Минувшой слави вічнотрвалі гроби
Днесь до правнуків сумно промовляют:

Що днешнє племя від предків вироднє,
Глипит нужденно при отців могилі,
Майже самого імени негоднє,
Як черв дрібонький в мертвїм трупа тілі!
Лиш Дністер, сьвідок загибшої старини,
Останки міста сумно обливає;
Як стара ненька пустої дїтини
Поступки гідні слезами змиває.

Бо не тоті днесь сьвітлі Галичане,
Бояре в радї а рицарі в бранн,
Рускої творці голосної слави,
Що крив їх скране колпак собольовий,
На нозі чобіт жовтий, сафяновий,
Гожі, веселі, прекрасні як пави!
З пурпури, шовку, прибрані в фєрезі,
В шовковий пояс і в синні сукмани,
Китицев жовтов жупан густо тканий —
Золото, срібло двигали в чересі,
Нїби князята, вельможі, гетмани!
Часто в далекі країни гостили,
То на торговлю то на храбрі бранн,
І рука в руку з князями ходили, —
Не тоті нині сьвітлі Галичане!
Нинїшне племя — з зерна стоколоса,
Где сафіян був, нераз пята боса!
Где здобив скране колпак собольовий,
Днесь малпуючи заграничну моду
Дивним прибагом штукують уроду —
В чужій прикрасі, удачні як сови!
Где тяжкий черес і пояс широкий
З дорогих шовків, з гладкої китайки,
Золотом шитий, опережав боки,
Там нині звязка з ременю чи крайки!
Где були фўтра дорогі при шатї,

Перли, рубіни, шмарагди, коралі,
Наготу кривот хустини і шалі,
Много пустого, дешевого платє:
Так сьвітлость тїла пїтьмою обнята!
Но тьма густїйша духа прилягає:
З велитів славних — нечемні карлята;
Чим були предки, мало з них хто знає;
На отців гробах сплят сини впродні.
А гніздо власне огидне валяють.
Хоть їх сьвятого імени негодні,
Однак ся мови вітцівської стидают!
Чужим похопні сьмішно сь величат,
І бесїда їх чужа паплянна;
Аж би-сь забув ся! тяжко відгадати:
Чи Лях, чи Німець, чи руска дїтина?
Чи там коли ще давна доля блисне?
Перерву слово — бо жаль серце тисне!

В тїм урочищу минувшої хвали
Стоїт ще нинї дорогий забиток:
Нїби списаний дїл тогдишних звиток,
Щоб го потомні племена читали —
Стоїт ще церков, Рождественський храм,
Котрої стїни з твердої опокн.
Золоті вершки, мальовані боки,
Тогди вже в повній красотї сляли,
Колн з дсроги наші два іноки
Радостним серцем Галич повитали.
Богу подяку жертвовали там!

IV. Несподівана рада.

Жив при тїй церкві сьвіщенос Архорій,
Старець зазнавший розличної долї,
Колнсь трудив ся торгвлюю соли
І пізнав добре околичні гори;

А розпізнавши іноків пригоди,
З бесіди вчувши їх високі ціли :
Що вже далеко по сьвітї гостили,
На вагу клали з многих жерел води
(Бо такі були старшого накази :
Где би ся води на вазі згодили,
Монастир тамже щоби заложили
На знак покути за божі урази),
Хоть на вагу вже всюда воду брали,
Не могли своєю цілю досягнути ;
Всюда ей доси надармо шукали,
Вже з нічим мали до дому вернути —
Таку приятну дав інокам раду :

»Колись гостив-ем не в одну дорогу,
На всхід, під сонце, на північ, к западу,
Всю си ще нині пригадати могу :
Знаю в Підгірю май кожду керницю,
Бо-м возив з-відтам сіль і спровицю ;
Там по-за замок тягне ся гостинець
Помежи гаї і князїв зьвіринець,
Там ідїт з міста, а за три години
Вийдете з ліса на красні рівнини ;
Горі рікою ідїт аж під гори,
— Добрий день ходу буде з сего міста —
Всюди найдете прекрасних вод норі,
Кожда керниця студена і чиста.
А як прийдете під облаз на склезю,
Где ся на запад Бистриця звертає,
Минете в лівій руці строму стезю,
Там млавий потїк в ріку ся зливає :
Але не важте з его водов свою,
Бо помішана з догтем і з ропою !
Підїйдїт висше майже пів години :
Там річка друга, більша від тамтої,

Помежи гори, ніби рівні стіни,
Несе в Бистрицю чисті води свої.
Нераз гостячи з тирхами, з вагою,
Як сонце скварно в полудне варило,
Або прагнувший — пив-єм воду з здрою,
Або зівяле скупав в ріці тіло.
Вірте ми! майже всі підгірські води
Не мають тої ядрности і сили,
Щоби такої дали прохолоди,
Щоби так в спразі тіло покріпили!
Там затрібуйте! А сли божа воля
Схоче сповнитт вашу праву віру,
Змінит ся хутко неприязна доля,
І заснуєте угли монастиру!
А сли не вдасть ся й там по божій воли,
Не осягнете вашу ціль ніколи!»

Як серед липня. сли спека догріє,
Листок, травиця, колос і билина
Головку схилит, зівяне, зімліє,
Біжит в затіне скіт і челядина,
Прагне як каня, жєлає і просит,
Чей облак змякне і дощик поросит!
Тогди сли хмара небосклон засуне,
Холодний вітрець буйненько повіє,
Дрібненький дощик із облаків люне,
Всьо ся простує, покріпит, оджне:
Так слова ради, щб з уст старця плили,
Слабу надію гостей покріпили.
Хоть угли лучі надії благої
На дальший успіх з тої ради блисли,
Оба уклякли, взнесли руки свої.
Пустили в небо і очи і мисли:
Горячим серцем подяку зложили,
Що рядив доси путем промисл Бога,

А чей і далій щаслива дорога
Заведє хутко к пожаданій ціли!
Спращали церков і Галича брами
Й горі вивозом, поза князїв двори,
І по-над Луков лазом і ярами —
Близька надія — крок за кроком скоро
Неслись на крилах на вздогін з вітрами!
Аж поминули хабнича і звори..
А нїм уплило ходу три години,
Серед красної взріли ся рівнини.

Всі красні ріки, котрі воду свою
В Дністрове ложе з Бескида зливають;
Але Бистрицю бігом, красотою,
Біг-ме, ніколи чей не завстидають!
Бо чиста струя, ніби сльоза ока,
Полоче ріни, пісочок і плити;
А хоть где в плесї в два хлопи глибока,
На дні би можна рибку полічити.
Скоро іноки зарінком, лугами,
На ріки беріг щасливо доспіли,
Туж наповнили судину водами,
І побіч з своєм на вазї зложили:
Зараз надії луча їм заблисла,
Черпнули грудев вітрець прохолоди,
Бо вода вагу в долину потисла
Трошечки більше, як давнійші води.
Того-то нашим гостям було треба!
Вже мали першу щасливу познаку,
За тое зараз послали до неба
З душі і з серця горячу подяку.
Горі Бистрицев, ніби легкі крила,
Люба надія злекшала їм хід,
Кожда водиця через вагу плила:
Чи здрій, чи потік, шипіт, плесо, брід!

І чим раз влеще, більша радість в оці,
Більшу потіху що-раз серце чуло,
Бо в норі кожій і в кождім потоці
Бодай за кроплю на вазі прибуло.

V. Покуса і блуд іноків.

Нім сонце в своїм дневнім обороті
За сині гори другий раз запало,
Щоби по трудній, горячій роботі
Гдесь там далеко в моря ся скувало,
Минули облаз і потік з ропою,
Перейшли поле, дуги і зарінок,
І навернули хід горі рікою;
Аж где Манявка чисту воду свою
По дрібній річці в Бистрицю зливає
І з нею в дальшу гістьбу вибирає,
Там на вечерній усіли спочинок.
Добре ж їм було тут на вагу взяти
З одної річки і з другої воду,
Котра з них тяжша? на-певно пізнати,
Щоби не впасти ще в яку пригоду,
Щоби не товчи вже надармо ноги
І не зблудити з правої дороги.

Но з долев людсков так ся часто діє:
Нераз чоловік глибоко переплине.
На сухім стати туй-туй ся сподіє,
Урве ся беріг, а він марне гине!
Нераз блудящий до щастя палати
Всіми силами спішит ся допхати:
Ледво що стане близько щастя дверей,
Сама помисльність розум му відбере!
Єсть окрім того неприятель інний,
Що ся на щастних кривим дивит оком;
Ворог слуг божих, сотона ізмінний,

Где в прост не може, там підходить боком;
А где міркує, що слуг божих трудом
Рости могла би честь і хвала божа,
Засліпит розум і обмане блудом,
Веде з гостинця в пусті бездорожа;
Завистний душам вічної заплати
Веде в погибель, щоб ся з них сьміяти!

Спочинок черців коло ріки броду
Працав день красний, звільна вечеріло,
А з-під гір дихав вітрець прохолоду;
Сонце керваво ще ся обізріло
І за вал чорний в хмару заходило,
Не ворожачи на завтра погоду.
А нім погаснут крайні сонця лучі,
Могли ся певно сподівати тучі.

На простогоні як ніч переспати?
Где би на суши голову склонити,
Сли нема поблизь колиби ні хати,
Ні где в березі широкої плити,
Ні где живої душі не видати,
Щоби ся можна о нічліг спитати?
Тим ся зачали інокки журити,
Бо рівне поле і голій зарінок
Який то в ночі на дощи спочинок?

Повели горі Бистрицею оком,
Видят: щось в плесї хилит ся, плюскоче,
То води черпне, то руки полоче,
То в зад то в перед мірит ріку кроком.
Приступлят близше, видят: то рибак,
В руках тримає на держаку сак,
А через плечі завішена — ніби
З полотна шита — торба, повна риби.
Лиш не дозріли черці н'божата,

Що повиш чола стирчали му роги,
 Що як у цапа розколена пята
 І з курячими пазорями ноги;
 Бо си чуприну шапочков прикрив,
 А босі ноги в воді занурив!

Поклін му дали, а він їх навзаєм
 Повитав красно гостинним звичаєм;
 Зачав питати мильненькими словами:
 »Куда дорога? чи дужі, здорові?
 Як? чи щасливо по світі гостили?
 Які потреби і які їх цілі?«
 На тоє черці так му відповіли:
 »Дорога наша до чистого здрою,
 Бо такий наказ маєм від старшого,
 Там з водов зважим тоту воду свою;
 Где би ся води на вазі згодили,
 Там монастиря фундамент нового
 Зложим зараз для божої хвали,
 Щоби-сьмо гріхи іспокутовали!
 Котров дорогов туду нам ступати?
 Самі не знаєм! Тебе Бог спровадив,
 Щоби-сь нам з ласки жичливо порадив.
 При-тім тя смієм ще тоє спитати:
 Чи нема близько где сухої хати,
 Где би могли-сьмо нічку переспати?
 Бо там з-поза гір чорна хмара суне,
 І незабавком певно туча люне!«

Рибак на тоє усміхнув ся мило,
 Примилув уста і лице і очи;
 З уст слівце кожде ніби з медом плило,
 Очка світились як зірнички ночі;
 На лиці образ милости, покорн,
 І зложив руки побожно на груди —

Гадав би-сь певно, що другий Архорий
Хоче їм радюв уменшити труди!

»Щасте то ваше, що ми ся здибали!
І я ваш рівний: як ви, служу Богу,
Єму ся молю, з ним час поділяю,
І зношу труди, всьо для его хвали,
І поживлїня в праці рук шукаю.
Ось чим ся гостям прислужити могу:
Дам вам притулок, би-сьте переспали,
Завтра покажу до здрою дорогу!
Я на покуті за давні провини
Жию лїт много посеред пустинї;
Маю з камени межи лїсом хатку,
Суха і чиста, хоть трохи убога;
Преці тяжкого нема недостатку,
Проста до неї і рівна дорога!
Знайду сухаря, щоб вас поживити,
І садовини, при-тім меду крижку,
Сухої риби, з сушенянов вишку,
І студеної води ся напити!
Хоть мою пісну і убогу страву
Вам не заправлю імбіром і перцем,
Хоть мхом покриту камінную лаву
Вам не застелю богатим коверцем:
Але же знаю вашу сьвяту справу,
Прийму вас щирим і охочим серцем.
Ходїт за мною! поступайте сьміло,
Доки сїріє, ще ся не стемніло!
Хмара над нами, а дощ рясний скропит,
І туй-туй пїтьма, як за очи вхопит.»

Чи може коли від рідної неньки
Більшої дитя милости дізнати?
Чи може коли брату брат рідненький
Щирійшу раду в потребі подати?

Так собі гості ідучи гадали,
І за рибакom шибко поступали.

Вже ся стемніло, а хмари ся перли
І чим раз ближше над ними увисли,
Туж сильним вихром зашуміли бори,
Як паутина облаки ся дерли —
Вздовж і поперек рісним огнем блисли,
Перуна громом задудніли гори;
Відбили гомін береги і скали,
Рвали ся з місця камені і плити,
Дебри і звори тяжко застогнали,
Нїби вже хоче сьвіт ся завалити!
Люнула туча, як з коновки цїдит!
Нема сухого рубця у рубатки —
Темрява! око нї на пядь не видит,
Ані зірнички, нї рибакa хатки!
Лиш огонь в хмарі то блисне то лусне,
Потім знов пїтьма: межн очн дай!
Інокам скучно, кров від дрощи гусне,
А рибак з вітром — ступай тай ступай!
Єму всьо рівно! А гості по трудї,
По тїльких зноях з довгої дороги,
По плитах, скалах, каменю і грудї,
По пнях і корчах товчут босі ноги!
Сїчут зубами, з студени дрижат,
Бо туча лье ся і шаруга віе;
Раді би стати, а преці біжат,
Якась обмана вперед їх тручєє!
А він змикає, ані ся огляне!
Через прїсть, берег, склезю, чи потоком,
В водї не плюсне, до гори не стане,
Нїби по столї рівним суне кроком!
На вскрїзь промокли, прозябли інокн,
Хтіли просити, щоби звідняв кроки,

Але їм в грудех голос, дух заперло
І перше слово на устах завмерло !
А в таку пітьму і бурю страшливу,
Хоть швидко бігли, о пізній вечері
Рибак завів їх на берег під Кливу,
І попровадив — просто в брусні двері !

VI. Гостина в брусних дверех.

І мені встає до гори волосе,
Як си згадаю той великий страх !
Як бідні черці, промоклі і босі,
Вилізли півбіч в стрімких чагурах !
І они самі не знали сказати :
Чи ся драпали там о своїх силах,
Чи ґазда честний гостеньки до хати
Заніс на плечах, на руках чи крилах ?
Досить, що були на самім порозі
І середину хати оглядали ;
А що в ужасі і тяжкій тревозі
З тих дивоглядів ще запам'ятали,
З-відтам ідучи всюда по дорозі,
Кто був цікавий, так розповідали :

Довго-сьмо в пітьмі, в гремотах і зливі
Летіли, ніби нічновидний птах,
Аж провідник нас посадив на Кливі,
В густих і стрімких збочи чагурах.
Нам під ногами пропасть ся розверла :
Темна, глибока, як пекла пащека,
Майже би була живцем нас пожерла,
Так страшним горлом зівала з-далека.
Над головами кремеписта плита,
Майже пять шагів і повздовж і в шир,
Ніби шиномп до скали прибита,
А в середині гранчастий отвір.

Стрімка і гладка. ніби діло штуки,
Пустила корень аж у Клівви спід;
Посеред неї чиїсь може руки
На образ дверей вирізали вхід.
Около неї буки і ялиці.
Сосни. смереки. сьвірк і вовче лице;
На них гніздят ся ястріби. вірлиці,
Під ними звіря і норя гадечі!
Двері до входу з желіза і міді
Ще підпирала скали грімка брила
І темних духів страшні дивогледи.
І якась дивна невидима сила!
Но скоро ближше приступив рибак,
Мізильним пальцем зробив на них знак:
Зараз бігунн й замки заскрипіли.
Самі ся двері від себе втворили!

VII. Внутре брусних дверей.

Але той лоскіт, лоніт тої брили
Загудів німов мовнев по кутах,
Аж підвалини Клівви затріщели,
Цілий камінний аж затряс ся гмах!
Сли-бисьмо хтіли єдну половицю
Тих описати чудних образів.
Що наповняли підземну темницю,
Що в собі гмах той у внутрі містив:
Не чтири очі і не два язики.
Але тисячі. кожний дайте свої!
Тогди полічим тоті зграї дикі,
Тої челяди безчисленні рої,
Тоті там з грішми скрині і шкатули,
Кожда замкнена. при ній вартівник,
Щоби ся слов які не добули.
Щоб кто лукавим взроком не урік!

Далій опнище, при нїм ватра тліла,
В кїтлах то зїле то масть ся варила;
Кругом стояли відьми, чарівниці:
Сухі, окаті, чорні, костолиці!
На ребрах, клубах — лахмане і руби,
Простоволосі, лише пні, где зуби.
Єдні копистков присмаки мішали,
Другі над ними примови шептали;
Старий учитель кожду брав за руку,
І подавав їм покотом науку:

»Возьміт си кожда то зїля то масти,
В черенок, в горня, хоть по малій части;
Котра ще буде примову уміла,
Докаже в сьвітї великого діла.
Ти як від печи помастиш лопату,
Сядеш, полетиш скрізь каглу над хату,
Аж по-під хмарн, аж гет до границі,
Где часом мудрі радят чарівниці;
Або по-над лїс, зайдеш аж на гори,
Где духи нічю обходят собори!
Тим, як покропиш вигони, парови,
Куда на пашу виходят корови,
Най жени доят з вечера до рана:
Твій весь пожиток, масло і сметана!
Ти того зїля як даш ся напити,
Або скупаеш, нїм кури зашіют,
Кто ся ким брив, мусит полюбити,
Где була милість, вітри ю розвіют!
Тов щоб начеркнеш, відвернеш пригоду;
Тим кто ся скронит, відшукає шкоду;
Тов кому зробиш знак межи бровами,
Щоб вздрит очима, украде руками!
В тїм сли підхсжа, бездольна дівниця
Девять раз змие свої русі коси,

Зляжут сватачі як на ниву птиця,
Хоть нікто за ню не спитав ся досп!
Тым і малженьство й сусідів повадиш,
Тым, кого схочеш, з сего сьвіта згладиш!
Беріт! рушайте! кожда к своему ложу!
Я инші справи потокми мушу.
Где приїде тяжко, я вам допоможу;
Але си тямте, винні-сте ми душу!»

Насеред хати, майже просто дверей,
Стояв широкий застелений стіл;
На нїм стояли пера і паперц,
Писар на локоть підпертий сидів:
Зиркав докола, кашлав, морщив брови,
Але не було на столі чорнила,
Бо слп з кпм запис сотона чинила,
Пустив з малого пальця кроплю крови,
Зараз ся згода о душу стокмила:
Підписав імя — і контракт готовий!
Кто зрік ся неба для земскої втіхи,
Тому давали грошей повні міхи.

Як си згадаем — по тілі мороз!
Зі страху решту сказати не мож!
Бо ми при дверех гей закаменїли,
Пари сьмо з себе пустити не сьміли!
Тьохкало серце і ноги дрожали,
Рукв ся крішко одвірків держали;
Луна від сьвітла в очех ся нам тьмвля,
Волос ся їжив, аж шапка злазила!
А скоро котрий з нас рибака з'очив,
Скрізь дрощ проймила, зуб за зуб заскочив:
В зад ся цофнути, щось ніби припело,
Ніби до скали приковане тіло!
Брат Йоанникий в тім тяжкім фрасунку

Хотїв зо всїх сил горлати ратунку ;
Виречи слово — анї суди Боже !
Отворив уста — заперти не може !

VIII. Запросини.

Рибак пройшов ся вздовж, поперек хати,
Просушив борше промочені шмати
І так мовячи вернув ся ко дверем :
»Ми вас на нічліг до хати заберем,
Гостеньки милі, дамо вам вигоду,
Якої ще-сте не зазнали з роду :
Царскі будете страви вечеряти,
В мягких перинах солоденько спати,
Сам вас в спокійну комірку заведу,
Додам достатком чи вина, чи меду.
Завтра раненько пущу вас в дорогу,
І дам велику в грошех запомогу,
Щоби-сте довше в сьвітї не блудили,
І зайшли борше до своєї ціли.
А що вам щиро, як приятель раджу,
Сам вас на тоє місце попроваджу,
Покажу чисту з важков водов струю,
І за дві добі монастир збудую.
А за всі мої ласки і подвиги
Запишіт імя — от до сеї книги !
Я вам дам поміч во всяких пригодах,
Буду служити вірно аж до смерти ;
А щó-сте чули в розмові при водах,
Сьмійте ся з того : все то були жертви !«

На таку мову кров в нас закипіла,
Но якась висша сила покріпила :
Взнесли-сьмо руки, взяли ся жегнати,
Щоби сотону в безодню загнати !
Але сам рибак і челядник хромий

Скочили ближше, где стояв Пахомий,
Вперлись ногами при дверех у плиту,
І тягли черця руками за свиту.
Крик, зойк і галас зробив ся великий,
Гейби сьвіт цілий мав ся завалити!
Хтів дати поміч брату Йоанникій. —
Сховз ся гориниць, покотив ся з плити...
За добре серце і вірну прислугу,
Поветів коміть в глибоку яругу,
А нїм ся газди з другим гостем дерли,
Цоркянули двері, плитов ся підперли!

Тогди Пахомий видит, що не жерти:
Або в їх шпонах без часу умерти,
Або нещастний запис учинити.
І так на віки душу загрипти;
Добув з пазухи крестик деревяний,
Що му ігумен завісив на шиї,
З чудовної сили вже давнійше знаній,
Бо містив в собі кісточки сьвятїї, —
Перекрестив ним, а чорти як врпті
Спустили руки, і стали на плитї!
Але ще хтіли щастя стрібовати.
Скликали більше своїх чорних братїї:
Збігли ся зараз многі двоогледи
Над одним черцем шукати побіди;
Одні сьвітили засмолені скипи
І туж до бійки рвали ся від сварки,
Другі від кітлів чорні як огарки
Махали страшно желїзними ціпи.
Плюнули в жменї, пірвали за барки.
Отець Пахомий видит, яка сила:
»Сли погнбати, раз мати родила!«
Відоткав боклаг з печерскими струї,
Наповнив ним дві пригорці свої,

Як хлюсне просто рибакови в сліпи,
Аж ся чуприна димом закурила!
Не помогли му і желізнi цiпи,
Бо така води сьвященної сила!
Крикнув, вереснув і скорчив ся в клуби,
Завпив, заскомлів стома голосами;
Білкою і кровю зайшли му палуби,
Зівнув і зіркнув огнем і іскрами!
Гаркнув, вшкірив ніби ріжні зуби,
І туж — на черця і з товаришами!

Як часом хлопці в сваволи шалені
В дуплі порушат осп і шершені,
Они до очей просто тиснут роєм,
Аби скарали, хто їх брав розбойом:
Так чорна челядь з кутів, з скалублини
І з закамарків, где ся досп крила,
Вхопивши в руки свої оружия,
Просто ся в очі черцєви пустила!

ІХ. Побіда.

Але Пахомий льє воду і кропит,
Всіх перед себе як череду пудит;
А где котрого хоть кроплев захопит:
Рикне, застогне, аж гомін загудит!
Як колп каня чи ястріб в садочку
Спаде, розпудит з курятами квочку,
А они бідні в кропиви, в заулку
Ціпкают, біжат, шукают притулку,
Або під крильми квочки охорони,
Щоби не впали в ворогів тих шпоні;
Як где під гущєв або при зимівці
Скочит вовк з корчів і розпудит вівці,
Они по гущах, склезях і долині
Хутко розпирснут, як лпове клине:

Так чортів гурма, щó страху не знала,
Перед боклагом драпака втинала;
Бо на тих божих врагів чорні хмари,
Сли людям шкодит злість їх заслїплена,
Нема постраху і більшої карн,
Як креста знамя — і вода сьвячена!

Х. Путь підземний.

Треба нам знати, що від брусних дверей
По-під Люб'янець во внутрностех гір
Бігом ся тягнут підземні печери,
Не всюда рівні і в глибінь і в шир.
Раз так високо вносит ся склеплїне,
Що мож безпечно і на коня веїсти;
Далїй так низько сходит піднебіне,
Що ледво міг би-сь на рачки пролізти.
Тут так шпроко розходят ся стїни,
Що легко побіч двом возам минути;
Далїй ся сходят в так вузонькі сїни,
Що лише боком мож ся протиснути.
Раз біжат в глибінь, по стрімких заломах,
Аж осередка землі досягают;
Там в гору пнут ся нїби подра в домах,
Під поверхницю горбів навертают.
Так крутим горлом, кременем і плитов,
Біжит гет на-вскрізь підземне корито:
Аж над Манявков, в спадистій убочи,
Где ріка берег мулит і полоче,
Стремит над склезю споре скал урвище,
Нїби розпалих будиноків звалище,
А з боку темний зїває отвір:
Туда з печери дорога на двір.

Чернець скрапляє, гонит чорне стадо,
Що по дорозі ще ся помножило,

З вереском, писком швидко хоть нерадо
То в сторц то плазом стрімголов летїло.
Лише що гурмов отвору dospїли,
Бухнули роєм, як пчоли із уля --
Блисла зірниця, когути запїли,
І заковала над ними зазуля!

Сли-сь коли видїв, як на конар грушки
Спадут веретов ворони, сороки,
Стрілець скраде ся і вицїлит з пушки,
Они ся стреплют, пирхнут на всі боки :
Так темні духи і пекельні сили
На всі сторони гет ся розлетїли.
І вже піднесиись під хмари високі,
Ще повтаряли страшенно грозити :
Що хоть гденебудь усядут іноки,
Чи в монастиру чи в пустинь затїню,
За кривду свою мусят ся пїмстити !
Сли не на них, на сотнім поколїню !

ХІ. Дальша вражда.

Правда, від тої побїди інока,
То над рибакон то над его други,
Цїлком спустїла яскиня глибока,
І брусних дверей заросли яруги.
Але чортівска зависть не заспала
В часах потомних інокам вредити,
Для лютой пїмсти доброй пори ждала,
Честним їх трудам всюда клала сїти.
Нераз безсонним в молитві і постї
Броїли пакїсть тоті злобні дуси ;
В церкві і в келли непрошені гостї
душу зсїдали покуси.
стї, во снї і на яві,
Образи скверні і огидні мисли,

Чи то в домовій чи церковній справі,
Лізли на очн. до душі ся тисли!
Не єден з черців оружем закону
Довго боров ся й побіждав їх псоту;
В-кінци прельщений полюбив мамону,
Лишив ся Бога, і утратив цноту.
І не дивниця! сли Бог свої слуги
Піддасть покусам за які провини,
Без борби, трудів не зберем заслуги,
А вінець з рожі не єсть без терниці!

XII. Вихід з печери на білий сьвіт.

Скоро на сьвітло з темної печери
Бухнули гурмов духи неприязні,
Ніби дим з кагли чи з міха полова,
Отець Пахомий через поріг дверей
Лиш трошки тлінний — і мокрий як з лазні
Виліз і довго не промовив слова.
Згоненов грудев хлипнув прохолоди,
Протер си очн. заткав сьвяті води,
І креста знамя завісив на шиї,
Поцілувавши мощи в нім сьвятії.
Вже ся вчешні хмари гет розплили,
Умовля буря. небосклон як скло;
Листе, травця чисту росу пили,
Прадухов сьвіжов з-помежи гір тхло.
Місяць за горн скривав повні лицї,
Косарі, квочка, чепиги згасали,
Золоті лучі ранної зірницї
День на розсьвітю близький звістували.
Ціла природа на-ново віджила,
Втомлені сили черця покріпила;
Черпнув долонев роси по мураві,

Проходив ся, зробив сьвятий знак,
Впав на коліна по страшній справі,
Зніс в гору руки, і молив ся так:

ХІІІ. Молитва благодарственна.

»Ах, ви прекрасні, небесні сьвітила!
Як же вас мают витати зінці,
Котрі в підземній страшливій темниці
Хмара пекельних жителів притьмила?!
Як милі оку золотаві лучі,
Як легка груди вітру прохолода,
Як любі уху птиці краснозвучі,
Як тішит серце сьміюща природа!
Яку-ж подяку Тобі, Боже, скажу,
Що-сь там сьвітила в облаках заткнув,
Що-сь темні духи і всю силу вражу
Брамами пекла на віки замкнув!
Сли судеб Твоїх глибоких незмірена
Злобним тим духам дасть часом потуги,
Що в гордій злости піднісни рамена
Напасти многі шлют на Твої слуги,
Дав-есь нам знамя Твоєї опіки:
Крест, щоб ся духи боят его виду;
Шлеш нам покусу — не згуби ж на віки!
Борба з рук твоїх, — пррспіши ж побіду!
Благослови ж нам к Твоєй слави ціли,
Дай совершити розпочате діло,
Щоб ми на віки вдячно Тя славили,
Щоб імя Твоє вічно ся сьвятило!«

ХІV. Спочинок.

Скінчив, а трудом ослаблене тіло
По довгій стражи прагнуло спочинку,
Бо сну не видів в тій страшній ночі!

Нім сонце оком в долину зазріло,
Зійшов з обочч, спочив на зарінку
І сном склеєні яв жмурити очі.
Ще прийшла гадка: где брат Йоанникий?
Чи ще живцем ся можуть оглядати?
І тяжков грудев глибоко зітхнув.
Но права віра і надія сильна,
Що рядит ними судьба неомилна,
Жаль утолпи і смуток великий.
Погадав: »Лучше ся на промисл здати,
Під Єго крільми мож безпечно спати,« —
Закинув свиту, і легонько вснув.

ХV. Пригоди Йоанникия.

Другому брату, в тамтім боці Кливви,
Зачіпка перша зовсім ся не вдала;
Сховз ся з порога у глибокий яр —
Однак без шкоди, і був так щасливий,
Що не глушив го дальший з бісом свар,
Ані му чорна згряя докучала!
Навіть на саме яру дно не впав,
Бо в пів дороги зачіпив в пень свитов,
Скулив ся в двое і причок під плитов;
Так до білої днини переспав!

Вже лучі сонця через зомплі барки
До брусних дверей в-обіч зазірала,
Ба вже затіня і глибокі ярки
В зеркалі чистих вод ся призірала,
Тогди сон брату розклеїв повікк,
А щоб ся сніло, погадав на яві:
Що по вчешній з чортом пересправі
Може Пахомпй лишив го на віки?
Заломив руки, зітхнув з тужной груди,
Рісна сльоза ся лицем покотила,

Але надія ще го не лишила :
Чей благий skutok увінчат їх трудн !
Перекрестив ся, зліз з стрімкої склезі,
Покинув темні рибача палати,
І берегами Бистриці крутої
Долів пустив ся ринистими стези :
Чей там, где ріки лучат води свої,
Зможе о доли брата відпитати.

Вже за плечима спорий шмат дороги,
Хід не спиняли яруги ні скали,
Бо жаль, надія злекшали го разом,
Но диві духи, що з тяжкої тревоги
Перед Пахомим гет ся розлітали,
Не хтіли своїх кривд пустити плазом :
Вздріли, і туж за братом Йоанником
Шпурили з горба каменем великим, —
Преці-ж без шкоди ! Камінь той до нині
Мхом поростає, в близькій луговині.
Зайшовши хутко над Манявки усте,
Вздрів Йоанникій подорожних гостей,
Що натирхавши статком сировиці,
Долів Манявков стягли до Бистриці.

По привитаню і честних уклонах
Чернець спитав їх : »Чи ви в тих сторонах,
Відки ідете, не видали брата,
Що така на нїм, як на мені шата ?
Лише з сивійшов, як я, бородою,
Крестик на шиї, боклаг під пахою ?
Бо відлучив ся. Ах, жалостна страта !
Сли го не знайду, що-ж буде зо мною ?«
Гості на тоє : »Сгій, пан-Біг з тобою !
Ми нині з-рапа попасли конята,
— Дві годин ходу відси, при керниці —
На них втирхавши що мож сировиці,

Скоро ся побіч в долину спустили,
Річку під склезю двічі перебрили,
Там подибали — певно твого брата,
Бо така на нїм, як на тобі свита :
Шерстка, притерта, вздовж як міх зашита !
Борода сива по пояс сягає,
Крестик на шиї проміньми сяє ;
Костур до себе побіч притулив,
Голову честну на боклаг склонив —
Певно ніч стратив гдєсь в горячій справі,
Бо заснув смачно в тїни на мураві !
Видиш щовби два, гуц на них ялици,
Що в ріку стрімко сперли ся як стїни,
З-межи них потік по каміню грає,
Нїби по сходах в Манявку сь спускає ?
Там просто него, в холодній затїни,
По руці правій брат твій спочиває !»

XVI. Відшуканє.

Не ногов людсков, а крилом пташини
Чернець промкнув ся стежками долини !
Не оглянув ся, спочити не став :
Чи горб, чи потік, вітром перегнав.
Нім сонце стало близь дня половини,
Просто потока в холодній затїни
Вже на молитві брат брата застав,
Притис до серця, і поціловав.

Скажіт ми, діти ! сли отець і мати
Довго забавлят в далекій гостинї,
А вам голодним, в самотній хатинї,
Прийде ся довго, довго виглядати :
Сли ся укажут на села кінчинї,
З яким їх серцем біжите витати ?
Скажи, дружно ! сли друг твій в розлуці

Зайде самотний в далеку чужину,
До тебе довго не приходять вісти,
Ти слъози ронив і тужив в розпуці;
Вже чутка ходит, що може загинув!
Дармо плеш часті і сердечні листи,
Потім, коли ся найменш сподіваєш,
Ніби впав з хмарц, в двері закалаче:
Скажи, дружино, як ти серце скаче?
Чи го устами, чи душев витаеш?
Скажіт! Бо так ся в радости розпили
Бідні інокн по страшнім случаю,
Так ся витали, скоро ся узріли —
Скажіт, бо я так сказати не знаю!

XVII. Сонне видінє.

Вже гет ся сонце з полудня схилило,
Нім розповіли взаїмні пригоди,
Як з брусних дверей принаймній без шкоди
І з житем вийти їм ся пощастило!
Як знайти прагли пожадані води!
Другу за другом як серце тужило!
Як Пахомія нічні невгоди
Тут сном зморили, і щó му ся снило.
»Гдєсь по гремотах, по зливі і тучи
»Як стовн спинав ся в гору бовдур мрак,
»А в него впершєсь ясні сонця лучі
»Чудний творили облакамн знак;
»А над сам потік дуга ся схилила,
»І з его струї чисту воду пила.
»Вонний жертovníк розпламеняв Ное;
»Піславши в звідн два голуби сні,
»Жертвовав Богу вдячне серце своє,
»Що ввр потопа избігли щасливі!
»Ми два в долні, як ягнята в блуді,
»Взрок утопивши в тім небеснім чуді,

»К потоку хижим поспішаєм кроком,
»Щоби пізнати, щó за божа сила —
»В-тім дуга хутко над нас ся схилила,
»Обляла сьвітлом, і потягла цмоком.
»В-тім мя збудило тото сонне диво;
»Но хоть сон правду не знає сказати,
»Однак подібний з всім до нашої долі —
»От, не завадит, брате, стрібувати!
»Ходім в той потік! чей по божій волі
»Там нашої ціли доступим шасливо.
»От ріка. потік, а побіч дві гори,
»Так само, як нам порадив Архорій!«

XVIII. Потік Скитець.

Встали з починку, а надія мила
Радости слезов око наповнила,
А серце в грудех било як зеґарок.
Минули борше зарінок і ярок,
І пригостили до Манявки броду,
Просто где потік з помежи гір грає,
Нїби по сходах в річку ся спускає,
І з нев злучає свою чисту воду.
Але там води, хоть в єднім кориті,
Чомусь сторонят нїби зноровлені,
Єдним ложищем і по єдній плиті
Ще з пів години пливут розлучені,
Так що слп хтїв би-сь добре ся вдивити,
Міг би-сь їх всюда пасмом подїлити!
Дивну причину чудного з'явиска
Зараз інокн розпізнали з-близка,
Бо скоро стали по правій з приходу
І з пасма річного на вагу поклали:
Вага з водою спустилась два цалї,
Туй-туй печерску впрівнала воду!

ХІХ. Находять воду пожадану.

Но як зачерли аж на лівім боці,
З другого пасма, при самім потоці —
Белкий Боже, дивна Твоя сила!
Зараз вага ся в долину схлипла,
В гору з печерсков боклаг ся підносить!
Тут край гостини іноків голосит,
Вінчає трудн, ісповняє віру,
Дає притулок, місце монастиру.

Кто з псєма знає Ізраїля долю:
Як опустивши Єгипта неволю,
Фараон гордий притис го в пустини,
Смерть і окуви ніс цілому племю;
Як потім чудно Мойсея руками
Посеред моря як помежи стїни
Веден на берег сухими стопами,
Як витав вільність і безпечну землю,
Як понуривши Фараона в мори,
Пісньми побіди гомонїли гори;
Або вернувши з-над рік Вавилона,
Як витав грузи любого Сїона:
Так наші черці витали долину,
Витали потїк, важкі его струї,
Бо тут скінчили далеку гостину,
Тут осягнули сьвятї ціли свої!
З яков покоров на колїна впали,
Якими усти землю ціловали,
З яков утіхов важку воду пили,
Скрапляли шати і лице обмили,
Як ся молпи благодарно Богу —
Того достойно сказати не могу!
Бо где чувств тільки разом ся скупляє,
Там язык людскїй слів не достарчає.
Досить, їх доля в сні ся малювала,

А тут на яві правду показала !
Бо стовп із мраки в небо ся плячквей
Значит жар серця подяков горячий.
Той знак на небі, ясні сонця лучі :
Промислу Бога всевидящі очи,
Що замислами божих слуг керують
І над їх долев неустанно чують.
Дуга то знамя божої поруки,
Що вже врагам їх не дасть більше в руки ;
А Ное — образ : як потоп ужасний
Не похланув го, так їм успіх щасний,
Борбу закінчат з вінцями побіди,
Переборовши пекла дивогледи !

XX. Блаженний Камінь.

В тих торжественних чувствах полоніи
Сплив їм остаток сей памятною днини ;
Сумрак з долини пав ся над гір щити,
Щоб світло сонця в облаках згасити.
Тогди аж черці почали гадати,
Що в тій пустини — ні села ні хати ;
Коби хоть в корчох, або коло плити
Знужену на ніч голову склонити !
Тим гадками запрятавши мисли,
Горі потоком скрізь хабник ся тисли,
Аж где ся боки Скитского провалу
Чим раз то вузше зближали помалу,
А густі корчі прохід затикали,
На мху, під соснов — так нічлягом стали.

Мягка мурава і боклаг і свита,
Якого-ж треба подорожним ложа ?
До того радість : постіль належита, —
Не єден їм би завидів вельможа !
Віддали Богу вечірні похвали ;

Лягли й були бп солоденько спали,
Но якийсь шелест над ними в обочи
Не дав їх сновп твердо вколпсати.
Цїлу ніч мріли і жмурили очи,
І ніч мпнула — ані руш заспати!

Скоро звістунп молодї днини
Нічних мар решту в гуц позаганяли,
Через вершочки в затїня долини
Цїкавим оком туй-туй заглядали;
Зараз інокп опустили ложе,
І повпитали пісньми сьвітло боже.
Потім к обочи поступили сьміло:
Що там над ними скрізь ніч шелестіло?
Кто їм під боком таку псоту правив?
Не дав заснути, і ночп позбавив?
Гадок багато, а мала дивниця!
Жадного черці не знайшли страшна:
Скала в обочп, а під нею керниця,
З котрої струя по каміню плила!
Хотьби ся в жменю змістпла водниця,
Скоро ю черців здибала зїниця,
Новов утіхов грудь їх наповнила.

Бо скала в пространь в спокійній затїни
Творила в глупінь і побіч три стїни,
А на них плита нїби стеля сперта,
Сподом підлога камінна простерта;
Але з переду, где стїна четверта
Мала стояти, там пространь отверта!

Чи тоту хатку начиньом із стали
В скалі тій людські руки викували?
Чи для чийогось спочинку, вигоди,
Така з рук вийшла вічної природи?
Над тим ся в умі ріжна гадка будит,
Мпнае правду, і в домпслах блудит.

Але певнійше єсть свідощтво ока,
Що ціла хатка — то єдна ошока!
Не дрібні плити, анї грубші брили
В єдну ся цілість штучно ізліпили.
Посеред хатки, при самім порозї,
Або принаймній від порога з-близка,
В твердій з природи і гладкій підлозі
Стоїт керничка, кругленька як миска:
Рівно і гладко вточена в брилі,
Гей-би токар ю викружляв в точилї;
Без скалупини, на дні без норц,
А вода преці сичит до гори!
Так, що студена керничка чудовна,
Хоть пий і черпай, завсе води повна.

XXI. Притулок черцїв в Блаженнім Камени.

Чужосторонним гостям в тїй пустини,
Блудним інокам без хати, без стріхи,
Що-ж могло більше принести потїхи,
Як сухий кутик тої скалупини?
Бо й під ялицев смачно спалось доти;
Но где-ж ся діют, як настанут слоти?
Тут ціль гостини, тут дороги мета,
Далїй ступати відси вже нельзя!
Як-би не тая в камени прикмета,
В цілій долині притулку нема!
Отже-ж в скалі той тісний закамарок
Собі обрали на смирененьку хату;
І як за свїтлий, небесний подарок,
Як за вигідну, коштовну палату,
Від серця Богу поблагодарили,
І серед єї стїн ся розгостили;

А на памятку тих чудовних знамен
Імя надали їй: »Блаженний Камінь!«

Первий початок ґаздівства нового,
Як то за звичай, тутка був убогий:
В цілій печері не було нічого,
Лиш тверда постіль посеред підлоги.
Ні стола, лави, ні якої судини,
Лиш боклаг, книга, костур подорожний,
З водов керничка і три голі стіни,
А з-рештов пуста, кождий кут порожний!
І в хатці холод, сли з надвору дуло,
Бо стіни з предку і дверей не було!

Кождий з нас нагий на сей сьвіт приходит;
І той був бідний, щó нині всьо має,
Праця з нічого маетки розводит:
Живий працює і живе гадає!
Як би в пустини можна проглипіти?
Яли ся черці ґаздівством журити.
Щó-ж за спочинок — хатина без лави?
Преціж по трудах здало би ся сісти!
Дух жие правдов, но тіло без страви
Ніщо не варто, коньче хоче їсти!
Як прийде осінь і зима завзета,
В хаті без дверей чи заґріє свита?
Хоть дух іноків спочиває в Бозі,
Товчи чи схочут кости по підлозі?
Без тих потребів і жите іноче
Як довго в нужді витревати схоче?
Літо богате — гістьбу має швидку;
Що осінь близько, дає холод знати;
Сли зима довга не знайде забитку,
Щó-ж за хосен їм з камінної хати?
Черці хоть божі, але земскі люде!
Сли на час прикрый не зложили спретку,

Сли не буде сь до чого розігнати,
Що-ж тогди бідні мают починати?
Бо хто лиш весну в час обярувати
Не встиг і зерном ниву не засіє,
Кому стебло ся не зазеленіє,
Золотий колос повний не жовтіє:
Як прийде жниво, що-ж він буде жати?
В гумно під осінь що буде збирати?
Где дика пуца, глухі темні гори,
Чим наповнит він стодоли, комори?

Но газда ліпший жие гдесь там в небі,
Притомний кождїй своїм слуг потребі,
Той що промислом долю всіх керує,
Той що дрібонькі птиці піднебесні,
Хотяй не орют, не сіют на весні,
Продіває і чимось годує;
Той що на поли самородні цвѣти,
Хоть не уміют ні прясти ні ткати,
В богато красші і сьвітлійші шати,
Як Соломон мав, знає продіти:
Той свої слуги в глибокій пустини,
Где розпочали діло Єго слави,
В зимі не лишит їх без одежини,
А в прикрїй голод без хліба і страв.
Для їх потреби, пожитку, вигоди
Сама пустиня не пуста, не гола,
Бо й там на лонї матери-природи
Хліб і одежа множат ся докола.
Таков надієв скріплені інок
Цілкою на божий промисл себе здали,
І в тїй печері більше як три роки
Так ся живили і так одівали:
В боках відсоня збирали сунци,
Красні, румяні, аж їм запах милий!

В гущах, затінях — ожини, черниці
Нераз по корчах прохід загатили.
По-над потоки малини як пліт,
Вкуси: солодка, в устах ся розплила;
По-під смерек тьма яфін лежить,
Що аж від них ся земля заспніла;
Міцями з грушки, з дикої яблони,
Натрясуть густо овочей як рини;
Оріх дасть ліска здоровий, смачний,
А бук достатком жиру на олій.
З дощем тепленьким прозябає гриб,
Ріка і потік достарчають риб,
І скотар часом, як зачує чутку,
Що в тій долині мають черці жити,
Принесе вурди або сира грудку,
І свіжої ся жентиці напити.
Тим наші черці голод покоїли,
Жажду гасила з керниці вода;
Решту добитку на зиму сушили —
І щó-ж їм зробіт в пустини біда?
В кім чисте серце і совість спокійна,
Тому і пуща в поживліне гойна;
А рад з малого — багато не багне,
Бере з подяков, щó рука дасть божа;
Щó не взрит оком, серцем не запрагне,
Щасливий в пущи, як інде вельможа!

XXII. Внутренне упорядкованє Блаженного Каменя.

На сушенину і всякий добиток
Мали при хатці саморідний спреток:
Глибоку яму в плити скалубні,
Много певнійшу як богачів скрині.
Вже би якось ся перебуло голод,

Але щó буде, як прийде зима?
Як до хатини завитає холод,
А ту ні дверей ні печи нема!
Ба, і стіна ще четверта бракує,
А осінь вже ся до зими хилит,
Щó-ж, як шаруга з морозом подує
І сніженцев день білий затьмит?
Кто Бога просит, з розуму не збочит,
Поможут руки, доки ще живі,
Тут урве трохи, там знов надторочит,
Преці дасть розвід своїй голові.
Не мали бідні іноки сокири,
Щоби як небудь захистити діри
І поробити від вітра загати;
При-тім ні сверла, долота ні пилки,
Щоби при вільнім проході на двір
Поприбивати з кнмача одвірки
І припустити хоть леда запір;
Але в пригодах, где біда докучит,
Сама потреба нас розуму учит;
А где ся навіть нікому не снило,
Мала причина зродит важне діло.

Мав Йоанникій ніжик на припоні,
Правда, маленький, скрив би ся в долові,
Тупий на вістрію і не здібний, хиба
Часом мягкого укроїти хліба;
Ним для потреби, потягши на брусі,
Різали пруте зарінкове в лузі,
Кіле, ліщину, где можна, ломали,
А свидовате сподом підтинали.
З того дві ліски сплївши на загату,
Від простогону захистили хату,
По середині вузонькі ворота
Примкли, гей дверми затулок із плота.

Що пліт не годен вітер-студінь сперти,
Муїли лубя з лиц, смереків дерти,
З івц, лозини ужевки крутити,
І тим як шкіров загату обшити.
Мхом, щó вкриває береги і яри,
Позамикали щелини і шпарі:
А що кіл в камінь не дасть ся забити,
Дали підпори з спорих куснів плити;
Ще доробили замок до забору,
Завязку з лпка і кілок з запрути,
Щоби хоть трохи двері прищепнути,
А так вже хата готова з надвору.

А в середині ж? Всьо тото, без чого
Ані чернець ся обійти не може,
З материялу зробили одного:
Стіл, піч і лави, полиці і ложе,
З саморідного божого створіня,
З куснів опоки, з твердого каміня.
Стіл — спорий камінь в самій середині,
Печ — чтири плити при самій керниці,
І лави з тогож, висше в скалубині
На кождей спряток вигідні полиці.
З шувара перів поплели рогожі,
Сітник мочарний повязали в мати,
Тверде рогожев застелили ложе,
Матами вкрили стіни від загати.
А щоби змякли тверді скалів брили,
Мхом і сухим їх листем пристелили.

На столі крестик, знамя оборони,
Щó го Пахомий тут приніс на шиї;
На стіні побіч чудовні ікони,
Тут Спасителя, там Діви Марії,
А яко знамя вірного звичая
При них ще образ Отця Николая.

Всьо в пошанівку, і боклаг і книги,
Рісно з васпльку звязане кропцло,
Щоб ним прогнати рибака набіги
І посвятити кожде нове діло.
Щоби прагнуці з чудовного здрою
Не пригорщами черпали напою,
Где з скла і глини начиня не видко,
Черпачка з тикви була піянетко.
А щоб в потребі огонь розложити,
На чтирох брплах широкої плити
Сухі деревця єдно в друге терли,
Потім з порохи губки си надерли,
З старого бука наломавши чирю,
Скалку кремінну злупали під міру,
А тупим боком ножика із стали
В кождїй потребі огня си кресали.
А при тїй ватрі щоденні приправи
Пекли на грани, на каміннім крузі,
Або не мавши вареної страви,
Замість в горняти — пражили що в спузї.

Тим могли прикрїй голод покоїти ;
Але як люта потисне зпма,
Чим тогди грїшне тіло приодїти,
Колн крім свити ні руба нема ?
Але той Промисл, щó живив їх що-день,
Щоби котрий з них з голоду не згинув,
На тверду зпму і на люту студень
Приобрів нагим теплу одежину.

XXIII. Перше запізнанє з жителями гір.

Жив при Манявки урочїй долині
В многїй добиток богатїй скотар,
Щó з трох зимівок гет на полонинї

Хоть триста дробу виганяв на яр ;
Того син, легінь, гей кална в лузі,
А ще до того в роді одинак,
Марнів і нидів, валяв ся в недузї.
Чи гдєсь в ночі ся чогось переляк,
Чи го взяли ся зїдущі уроки,
Чи якусь натху з водов зимнов сплв?
Чи даня дали дївки масноокї.
Чи му ктось з рання стежку подолев?
Чи чарівницї, виученї в Клівї,
Мов лїтавицю на него наслали?
Чи молодицї пустї, чорнобривї,
Їдким го зїлем гдєсь очаровали?
Чи вовкун підтяв, чи вітер підвіяв,
Чи го пошибли нічні опирї —
Хоть отець бідний не знати щó діяв,
Не відгадали мудрі лїкарї!
Где? щó? нїт вісти! радили му люде,
Як слїпий плота ради ся хапав:
Тратив днї свої, волочив ся всюди
І працю свою марно розсипав.
Ані знахар той, щó на небосклонї
Рахує зьвізди і бере в долонї ;
Ані віщун той, щó перед зірницев
Тверді примови шепче над керницев,
Кожду злу хвилю в цілїм році знає,
З вітром, з деревльом мудро розмовляє ;
Нї тота відьма, щó з-раня на Юрі,
Простоволоса, тай ще без сорочки,
Полїзе комїть по гладкій фігурї,
Зубами здойме сьвяченї віночки,
А на Купала, коли лопухами
Обмаят стрїху, она ще при зорї
Слїди збирає всюди за стопами,
Рахує в плотї кіле і підпори ;

Ні чарівниця й ворожка — ніколи,
Хоть на науці зуби си приїла,
Хоть мудра вийшла з рибачової школи,
Отцю в потребі правди не вповіла!
Хоть до всхід сонця сьвятої неділі
На полонині під бердом в обочи
Девятосильне ізбирає зіле,
В девяти водах другий день полоче,
Потім на межах, в північ на вівторок,
Галузки звяже в сніпочки по сорок,
В новім горнятку на грани з тернини
Челюсть заліпит і пражит до днини;
Що на голову встромивши дійницю,
В девяти бродах черпає водицю,
Кропит вигони, пашу і обори
І підливає з набілом комори;
Що пропасницю, студінь і горячку
Зелом відмне, на ліси відмовит,
Бабиці люті пшоном відварит,
Що замацає чиряк і болячку,
Угле ізкине, на гостець примовит,
Ружу гостцеву ключьом іспалит;
Ані знахарка, що карти кладає
І тим дівчатам, котрим цвѣт майовий
Зівяв на личку, час поорав рови,
Часом припадком долю відгадає,
Скуточне зіле і кушіль поради́т,
На обістя їм сватачів спровадят,
В лиця пригладит нескусну уроду,
І парубочкам голову заверне,
В тяжких припадках відшукає шкоду,
Знайде злодіїв і згубу оберне,
Повідганяє всякі перепони
І покмітує о бездольних доли,
Читає щастє в пасмах на долони,

І відгадує в купках на фасоли —
Всі тоті жони, розумні до всього,
Тоті глибоко учені знахори,
Не знайшли в своїй голові нічого,
Як до здоровля міг би прийти хорий!
Навіть не знали ближше показати,
Коли і відки, з чєї руки
Міг би журливий отець опитати
Хорому сину скutoчні ліки!
Однак ся тратив, вищеплав мошонку,
І не едного суто обдарив;
А не знайшовши хорому старунку,
Ходив край сьвіта, питавсь і журив.

XXIV. Находить пораду.

Аж гдесь в кінчинах красного Підгіря
Служив при церкві мудровіщий дяк,
Що як прокинув карти у Псалтиря,
Зробив над ними якийсь тайний знак,
Потім на осліп сьвященнов іглов
Помежи карти з боку уколов:
Там ся списані сторони втворили,
Где слова божі правду говорили.
Скоро отримав дяк з поклоном дарц,
Зараз на просьбу скотаря усильну,
На ніс вложивши честні окуляри,
Іглов сьвященнов щастя стрібував,
Отворив нею книгу неомильну,
Прочтав з тоїж слів твердих два шари,
І задумавшись в голос відозвав:

»Ти тільки сьвіта блудним змірив кроком,
Але надармо твої всі подвиги!
Мені так каже указ сеї книги,
Що твому сну лік паде під боком!

Якісь два мужі з чужої країни
Тут загостили, ніби в землю нашу,
І гдесь посеред красної долини
Осіли близько твого сазашу.
Якусь там напасть претерпіли многу,
Тепер безпечні під промисла оком
Жіють спокійно, вірно служат Богу
В якійсь печері, близько над потоком.
Якусь там воду мают дуже сильну,
Чи то з керниці, чи може з ріки —
Дость, книга каже правду неомилну,
Що там твоєму синові ліки.
Сли маєш віру, жичиш добра сиону,
Офіруй Богу тяженьку пригоду,
Спіши до божих слуг в тоту долину,
Дай на акафист і освятити воду.
Але акафист най правлять оба!
Воду Йорданську з требника старого
Най сьвятят твердо, кленут духа злого!
А віруй, брате, нім мине доба,
Пирснут завзятої недуги окуви,
А син твій верне до дому здоровий.
Лише най воду в півночи сьвятят,
І кроплят рісно від чола до пят!
Най книгов сильно по голові бють,
А певно злого духа відженут!
Ворог, що слугам божим пакість броїв
І їх в дорозі тяжко непокоїв,
Той учепив ся твоєї дитини,
І то невинно з марної причини:
Що з них єдному дорогу порадив,
І розлучених до купи спровадив;
Що вивів гостя з тяжкої потреби,
За тоє злбний дух го обезсебив.
Але ти віруй, що оруже боже

Цілого пекла силу переможе!
Віруй, бо так ми книга повідає,
А слово боже чей не ошукає!»

Гейби му камінь тяжкий з грудей зняв,
Гейби му грошей міх подаровав,
Гейби го разом всадив на сто коней
І ціле щасте вже тримав в долони,
Гейби прибуло три гурми овець:
Так ся тов радов утішив отець!
Гей крилом птиці, нім взялось смеркати,
Заніс потішну вість до своєї хати;
А відпочивши, о пізній вечери
З сином недужним вдав ся до печери.
Але інакше правило іноче,
Як там дякови казала псалтиря:
»Щоби сьвятити воду о півночи,«
Так нас не учит православна віра.
Мусів рад нерад до раня чекати
І під печеров на мураві спати.

Але ще кури вторий раз не піли,
Як черці гостей пісньми пробудили;
Бо лиш первоспи легко переспали,
З півночи схибнув ясний знак чепіг,
Збуджені зараз на коліна впали,
Полунощницю з сьвятих читали книг.
Близько розсьвіта, як лучі зірянці
Скрізь ліс досягли твердих хатки стін,
Лице умивши водою з керниці,
Утренній пітти розпочали чин.
День молоденький і сонце при сході,
Птичок лісових перші голоси,
І жите сьвіже в прекрасній природі
Витали ревно дневними Часи.
Нім чисту росу випила мурава,

Сонце в три жердки над ліс підійшло,
Вже Обідниці відійшла відправа, —
Бо Літургії в скалі не було.
Скотар, що світло Христової віри
Трохи гдесь з людських повістей пізнав,
І від дяка ся правди із псалтири,
Других звичаєм, і сам заштав,
На топір спертій слухав за порогом,
І чудував ся в тім дивнеськім диві,
Що черці крізь ніч розмовляли з Богом,
І в бідній хатці здавались щасливі!
В голові своїй не міг помістити,
Як можуть щасте знайти в божім слові?
Бо єго щасте — кошари, калити,
Бо єго віра — в ворожок примові;
А їх — печера і притерті свити.
В нужді богацтво, в голоді здорове.
В щастю покірні, а в нещастю сляні:
Правой то віри знаки неомпльні!
Осьмілевив ся, ближше приступив,
Здіймив кресаню, голову схпив,
Повитав чемно, як газді пристало,
Свое нещасте, що го тут пригнало,
Ревним слови черцям розповів:

»Отці духовні! пресвітлі корони!
Прійміт від мене сердечні поклони,
Мене ще вчора з вечера сюда
Тёмної ночі пригнала біда:
Маю дитину, сего легіня.
Єдного в роді, як едно імя.
Того якась ся нужда учепила,
Зсушила тіло і кости звялила,
От ковпріє. злиднує свій вік.
Нікто не може трафти на лік;

Вже-м находив ся по світі цимало,
Где хто що каже, трібую, питаю,
Але надармо працю розсипаю,
Майже ми далій і доріг нестало...
Вже обійшов-ем ціліське Підгіре,
Где прийду, кождий говорить інак;
Аж гет далеко в православнім мирі
Знахар знайшов ся, сідоглавний дяк,
Що як прокинув карти у псалтирі,
Вичитав з неї і порадив так:
Щобим шукав ще тут у вас помочи,
Дав освятити воду о півночи;
Казав, що нім ся тричи день оберне,
Син мій з рук ваших здоровий поверне.
Того я в вечер калатав у двері,
Щобн-сьмо зараз приступили к справі,
Але ви спали посеред печери
І отворити не були ласкаві.
Але тепер хоть мною не гордіт,
Хорому сину воду освятїт,
Тверду Йорданьску з требника старого!
Лиш му здорове перше приверніт,
Дам вам маєтку половицю свого.«
А призвавши більше чемних слів,
Всі гадки свої черцим розповів.

На тоє черці таке рекли слово:
»Житє іноче до послуг готове,
Святити воду есть церкви правдо,
Молитви божі дають хорим лік;
Но щоб ся тоє в півночи чинило,
Того не учит церковний типик.
Шукати Бога за порадов божка
І купувати грїшми божий дар,
Святити воду, бо каже ворожка

Або з псалтиря читає знахар :
Віруй, тим путем до Бога не зайдеш,
Бог такій справі не наклонит слух,
Ліків для сина хорого не знайдеш,
Гріху не злякнесь злолюбивий дух !
Бо і знахар той, що радив з псалтиря,
Чейже не має сам правої віри,
Щось від Архора мусів гдесь зачутт
І в тім, здає ся, тебе збаламутив.
Сли маєш віру, але віру праву,
Сли-сь православний ділом крестянин,
Сли-сь крещен духом по церкві уставу,
І в тім обрядку твій зростає син :
Вперед годит ся душу очистити,
Гріхи чрез тайну сповіди вповісти,
А тогди воду хорому сьвятити
В чистоті серця і в правій совісті.
З тим живу віру розумно злучім,
Не в нашу мудрість, але в слово боже !
Сильну надію разом получім,
Не в часі ночі, не в ріснім кропцї,
Не в твердім слові, в требнику старім,
Але в молитвах, але в божій силі,
І в пості, натще воду осьвятім !
Ціст і акафист і вода поможе.
Заплату брати ? то пуста мамона,
Бо ласка божа не має ціни !
Примір страшливий волхва Симеона,
Смерть нечаянна огидной вини !
Сли хвалу божу хочеш помножити,
Бог прийме жертву, що з серця походить ;
Сли даш чим нашу наготу прикрити,
Приймем з подяков, і Бог нагородит !«

Розумне слово, що з уст черців пліло,
Вдячно скотаря приняв ум здоров ;

В голові сьвітло правди розсьвітило,
І божа серце загріла любов.
Бо нескажена простота природна
Ложним, облестним мудрованем сьвіта,
Як буйна нива від терній свободна,
Сли ю дощ теплий скропнт серед літа,
Всіяне зерно буйненько ізродит,
Працю рук наших стокроть нагородит.
Око веселе і бесіда мила,
Що прикрашала іноків лице,
Плоху несьмілість в нїм розсьмілевила,
І щó лиш знав где, виповів їм все.
З повісти тої повзяли іноки
Відомість лучшу недоступних гір :
Що в тих долинах, в тій пущі глибокій,
Христа не знав ще первобитний мир ;
Що ся невинним тим дітем природи
Через крест сьвятий небо не отверло,
Скрізь густі борн до їх загородн
Сьвітло правд божих ще ся не продерло ;
Що манівцями в темностех блудили
Ще по невірства зводливих стежках,
І офірами мертвих богів читили,
Правди шукали в ложних ворожках.
Обіцяв далій сьвятими водами
Обмити з сином первородний гріх
І з гір сусідів своїх громадами
В крест сьвятий разом привести усіх.
Бо всім був знаний як ґазда статечний,
Чоловік правий, сотний богатир,
Не робив кривди, і не суперечний,
Мав імя честне і повздовж і в-шир :
На его раду і розумне слово
Найтвердше серце змякнути готово.

Тогда Пахомий водою з печери
Скотаря з сном рісно обіляв,
Сьвятим крещенем прилучив до віри,
В живота вічну книгу записав.
Зараз взяли ся гріхів сповідати,
Як апостольский нас учит устав, —
Так слуга божий в невинности шати
Двох людей грішних на ново прибрав.
Потім слабого посадив на плиту
І сьвяту книгу ревно розтворив,
Щоби прогнати хворобу завзету,
З серця ся з братом ревно помолвив.
І акафісти в двійку відспівали
По сьвятім церкви восточної звичаю,
В пользу слабому для божої хвали,
І Спасителю й Отцю Николаю.
Скоро недугу твердо запертили,
Духа заклили молитвами строго,
Рісне кропило в керниці змочили,
І в Тройці знамя скропили слабого:
Поточив піну і напружив жили,
Заціпив зуби і на землю впав,
Крикнув — аж стіни хатки задрожели!
Так ся Дух з него злобний відозвав:

»Тут мя нашли-сте, вороги тяженькі!
Ще перед вами сей раз утікаю,
Але си тямте, до віка від ниньки
Тяженьку кривду вам попамятаю!
Хоть есте в Кливі гніздо нам розбили,
Преці якось ми на сьвітї живем;
Вам за хліб хлібом будемо платили,
Где прийде прикро, і поміч знайдем.
Як »Помагай Бог!« так »Бог дай здорові!«
Не ми вас перше зачепили преці!

Рибак з челядков служити готові,
А таков ласков згордли Вашеці!
За все вам з лихвов віддати готові,
Хоть ся замкнете в тій твердій скалі.
Тепер ідемо! бувайте здорові,
А напшиїт си память на чолі!»

XXV. Уздоровленє.

Тогди недужний підніс ся з підлоги,
Веселим оком в-коло подивив;
Черствий, здоровий став різко на ноги,
Гейби руков му слабість відоймив.
Уста котрими виголосят слови,
Якими барви змалює маляр,
Як свое щастє повитав здоровий,
В якій утісі розплив ся скотар?
Оба з подяков коліна зігнули
І цілювали сліди черців ніг,
З саквів богаті дарунки добули
І викладали рядом на обліг.
Але інокам шлюбн їх закону
Забороняют достатки, розкоши,
Тіла вигоди і сьвіта мамону,
І тлусті страви і трунок і гроші.
З тогож ся гості дуже чудовали,
Що відкпинули їх дар знакомитий,
Що з всіх достатків заледво прийняли
Лиш кілька пядей поставу на свити,
І збан олію, торбу сушенни,
З шкірок овечих теплі одежини.

Ктож сподівав ся, що в такім завзеткю
Програют справу побіджені духи?
Замість пагуби послужат к пожитку,
І справлят черцям на зиму кожухи?

Так уже мали обхпщену хатку,
Дость поживліня, вигоди, пята
Напротив зими, против недостатку:
Всьо, чого коньче треба до житя.
На тих добитках малих приставали,
В пуци щасливі, в нищетї богатї:
Чям менше мали, тим менше жадали,
Майже щаслившї, як в свїтлій палатї!
По службі божій обїд з сушенини
І що Бог ще дав на скупім столї,
Зїли з подяков в половици днини,
Жажду гасили в чистім жерелї.
Потім спішили до дневной роботи
Полетом нїби шибколетних крил,
Бо жива віра додала охоти,
По кождім трудї відновлених сил.

[XXVI.]

Такі початки їх житя в пустини,
Нїм збудовали свїтлий монастир.
Тут величавой корень деревини,
В котрої тїни днесь ще руский мир
Держит сохранны праотців спустизну,
Бо вже віками до неї навик:
Милує віру і любу отчизну,
Звичай родимий, матерний язык!
А кілько рази в задумці тужливій
Недолев сціпле чувство роз'ярит,
І погадає, як враги страшливі
З той деревини обривали цвїт!
Як розложисті галузи, конари,
Що в піднебесні мов сягали хмари,
Від пня відтятї в чужих руках звяли,
При землі низько голый пенъ лишали!
Як западного завзятість заливу

Кукіль вцепила в отеческу нпву,
Щоб, похланувши плодоносні щити,
І пень і корень з ошумом скрушити...
Сли перегляне всей недолі збір,
Зрівнає днешне з тогданим в примір,
Тогди мнмохить з утисненой груди
Тоск ся сердечний в ті слова добуде:

»Сьвята простото! невинна дїтино!
Прекрасна дочко із лона небес!
Церкви Христовой перва підвално,
Що тя Спаситель на землю принес!
Тя, що уста лвам кріпко заградла
І притупла остріє меча,
Желізнi брами пекла побідла,
Стерла потугу вражого плеча!
Перейшла землі, моря і острови,
В огонь спішила, як на весіля;
Голод і зиму і тяжкі оковп
І смерть понесла за Спасителя;
Що-сь погорждала і царські палати,
Золото, срібло, шовки і пурпури,
Одівши тіло в волосяні шати,
В скалі печеру влюбила над мури!
Що-сь перед славов звучащов укрита,
Як тиха річка по затїнях плла,
Притьмивши правдов мудрість сего сьвіта,
Престоли ложних богів розвалила!
Що-сь сьвітло правди по земли кінчинах
Як сонце лучі рісно розточила,
На скалі церков в міцних підвалинах
Малими средствами вічно заложла!
Що-сь з малоумних творила реторів,
Словами уст їх мцр весь просьвітла;
Плохим в грудь вляла мужество рицарів,

Тьми гонителів славно побідила!
Где-ж віків давних твоя божа сила?
Вінці побіди где над супостати?
Сьвята простото, где-сь ся нині діла,
В котрих тя землях під сонцем шукати?

Ци, где в пустинях глухих пустельники
Богу служили много літ?
Але там нині птах і звіря дикі,
Кожний від пуци сторонит!

Ци в тих печерах, куда любов Бога
Бідних іноків занесла?
І до тих нині вузенька дорога
Тернем і глогом заросла!

Ци в монастирях, где побожність цвела,
Кожний був знаний з добрих діл?
Але й там давна ревність вже застигла,
Дух ся закона змінив!

Ци в тісній келли тихонькім затіню,
Где читали божих книг слова?
Але й тих місце в новім поколіню
Заняла мудрість сьвітова!

Ци в оджині з шерстю тканой свити,
Що крила нагість грішних тіл?
Але й там шовки, дорогі саїти,
Час модним кроєм в сукно сшив!

Ци в твердім ложу з камінної плити,
Що го крив мох і лист сухий?
І тото нині красно застелити
Служат коверці й пух м'який!

Ци в тій хатині, где з четини стріха,
Стіл, лави — плита, двері — лім?

Натомість меблі з магоню, оріха,
В барвах, в позлітці цілий дім!

Ци в тім обіді без миски і ложки,
Що раз на добу голод брав?
Але й там кухар вичучений з книжки
Кладе багато тлустих страв!

Ци в тих потоках, в студеній керниці,
Где чистий жажду гасив плнн?
Нині в їх місце глибокі пивниці
Тріщат бочкамн меду, впн!

Ци в тих сандалах плетених із лика,
Що слід лишали босих пят?
Там красні коні, мальована брика,
По гладкім бруку в чваль гремят!

Ци в тих убогих, що не хтіли брати
Поклін маленький з скотаревих рук?
Нині коб можна тисячі зібрати,
Заглушит совість срібла звук!

Ци в трудолюбних, що в дусі покори
Зібрали в церков цілий сьвіт?
Нині, хоть повні наемників хори,
Не видасть плодів пустий цьвіт!

Ци в сьвятій цноті, що як ангел в плотц,
Посту, молитви стерегла?
Нині в вигодах і тіла похоти
Сама покусам улягла!

Ци в вірующих, що перед їх словц
Втікав з недужних дух проклят?
Днесь му злим ділом служити готові,
Тїни его ся всі боят!

Сьвята простото! где-ж ти ся подїла?
Чим нагородим жалїстнї утрати?
В котрих тя землях під сонцем шукати?»

Так наш ігумен лїт минувших згадку,
Ревно спімнївши з першого початку,
Рїсними слезми бороду скропив:
А що близь було половини ночі
І сон дріматов клеїв гостям очі,
На нинї свою повість закінчив.

*

І нам тут скучно, гостеньку мій милій!
Квочка над нами, пізна вже пора!
Холодні кроплї роси нас скропили,
Вже гдєсь глибоко вечірня зоря!
Ходїм спочити до моєї хатки,
А нїм сям трудом знужений уляжу,
Як єм тут Скита оповїв початки,
Дальшу там долю тих мурів розкажу.
Поспїймо ся трохи даром божим,
Сли нас сон зломит, на завтра відложим!»

Так честний старець під гущев в долині
О Скитї повість закінчив на нинї;
Обіцяв далїй порядком сказати,
І потяг гостя на нічлїг до хати.

ПРИПИСКИ.

I. ПОЯСНЕННЯ.

1. Рідна мова. Сеся поезія і послідуєча »Згадка« в-
няті зі »Слова о повинностях к царю і отечеству«.

2. Згадка. В виданю »Письм Антонія Л. Могильницького, накладом Зорі, Львів 1885«, є на кінці сеї поезії ще отсі дві строфи, взяті з рукописи самого поета:

Але не сам Татар дикий
Кривди нам чинив великі,
Ще хтось — міг бим вилічити,
Але красше пробачити.

Міг бим о тім говорити,
Єсть куда! широке поле!
Але волю замовчати,
Бо нас правда в очи коле!

3. Членам Рускої Матиці. Могильницький не був на з'їзді руских учених в жовтні 1848. р. у Львові з причини пануючої тогди в єго околиці холери, за-те в кілька тижнів по з'їзді зложив отсей привіт.

I. 503, 5 з д. Ереб = по вірованю старинних Греків темний сьвіт підземний; Могильницький в сій поезії уживає дуже багато образів і натаків з старогрецкої мітольоґії. — 504, 4. підметча = підкидок, знайдух.

II. 506, 13. Прометей = божий спв а приятель людей, викрав від богів огонь і заніс на землю.

III. 507, 6. мравій (церк.-слав.) = муравель. — 15. Музи = богині поезії і красних штук. — 18. влага = вогкість. — 2 з д. спуд (церк.-слав.) = міра римска містяча в собі пів кірця.

IV. 508, 7 з д. Гомер... дрімати = Коли сей вели-

кий поет старогрецький часом такої щось не зовсім удачного зложив, то називано се дріманєм Гомера. — 4 з д. Гелікон = гори в Греції, де був гай посвячений Музам. — 3 з д. Пеліон і Осса = гори в північній Греції. — 509, 1. Гіппокрена = свята жерело на Геліконі, котре мало повстати з удареня землі копитом Пегаза (2), крилатого коня Муз; вода з того жерела мала давати поетичне натхнене. — 5. Парнас і Іда = гори в Греції. — 9. Аполльон = бог світла і музики. — 10. Орфій, Орфей = казочний славний співак-поет. — 13. Скамандер = річка коло Трої. — Цефис = ріка в Греції. — 14. Стикс = замулиста ріка в підземнім світі. — Еридан = казочна ріка. — 18. Язон = казочний богатыр, що виправив ся далеко за море по золоте руно, стережене змієм. — Тезей = грецький богатыр і півбог. — 22. Гектор = начальник Троянців, бив ся в троянській війні з Ахіллем, найхоробрішим з королів грецьких, за красну Гелену, пірвану братом Гектора з Греції до Трої. — 7 з д. Анхиза = Еней виніс свого старого батька Анхиза із здобутої Греками і горючої Трої на коркошах. — 3 з д. кастальських = кастальське жерело на збочи горц Парнаса, его вода мала давати поетичне натхнене. — Дельфі = містечко недалеко кастальського жерела зо славною святинею, де жрця Аполльона (Питія), сидячи на триніжку над провалом, віщувала будучність.

510, 1. Плявт = славний латинський писатель комедій (254—184 перед Хрпстом). — Молієр = найзнаменитіший французький комедіописатель (1622—1673). — 5. Віргілій = латинський поет (70—19 пер. Хр.). написав окрім Енеїди поему о хліборобстві «Георгіка» (переложену на руске Осьпом Шухевпчем). — 9. Шільєр (1759—1805) і Гете (1749—1832) = найбільші поети німецькі. — 10. Томка = англійського поета Томсона (1700—1748). А може се помилка друкарска замість Тасса (італіянського поета (1544—1595) або Тікка (німецького поета, 1773—1853 ? — Адамс = може англійський писатель Adams (впмовляє ся Еддеме, 1814—1848)? — Бальзак = французький тогди модний повістеписатель (1799—1850). — Байрон = славний англійський поет (1785—1824). — 14. Пандекти = збірник оречень староримських правників. — Гегель = визначний філософ німецький (1770—1831). — Цицерон = славний римський бесідник і писатель (106—43 пер. Хр.).

V. 511, 1 з д. Танталь = божий син і король за гріхи терпів на тамтім світі вічну спрагу, хотя стояв в воді, бо вода усувала ся, скоро схилив ся, щобн єї пити.

VI. 512, 5. Геркуля роботи = грецький богатир і півбог Геркулес (Геракль) виконав 12 надлюдських робіт; межі віншими вичистив в однім дні стайню короля Автіяса (9), де нагромадив ся від довшого часу гній з 3000 волів: позастріляв з лука Стпмфалідн (13), мешкаючі в непрохіднім лісі людожерні птахи з залізними кігтями, крилами і дзьобами та з перами, котрі як стріли пускали; убив змія з Лерни (14), що мав 9 голів, а як котру відрубано, то на її місці дві виростали; дістав золоті яблука дівиць Гесперидів (20), що враз з незасипляючим ніколи змієм пильнували тих яблук в далекім краю за морем в садах Атляса (21). Вліпраючи ся в сьвіт, Геркулес прийшов на роздороже, де показали ся ему дві красні дівиці (богині гожі 8 з д.): розкіш і честнота, обі накли его до себе, а він вибрав честноту. — 2 з д. Сирени = красні дівиці морські, приманюючі людей своїм співом, щоби їх потім убити. — 513, 4. союз братерства... = Галицькі Поляки голосили в 1848. році Русинам союз на основі вільности, рівности і братерства; Могильницький остерігає перед тим припадним словом яко »дарам Улісса« (5). Король грецький Улісс лишив під Троєю величезного дерев'яного коня, в котрім укриті були збройні мужі; Троянці втягнули сего коня до міста, а вночі ввійшли з него вояки і займили місто. — 8 з д. ехидна = гадюче, ящірче. — 1 з д. Діянїра = коханка Геракля, надягнула на него, щоби забезпечити собі его любов, сорочку намащену трупизною, від чого він по великих муках згинув. — гидра = змії, котрого зуби посіяв Язон а з них вирости против нему велитні.

4. Русин вояк. II. 517, 11. лпманн = широкі устя рік Дністра і Дніпра. — 19. Стамбул, Синоп, Перекопи = Козацький гетман Петро Конашевич Сагайдачний вирядив кілька славних і щасливих походів на кримських Татарів, котрих хан мешкав в Перекопі, зруйновав турецьке місто в Малій Азії Синопу (р. 1614.) і загнав ся аж під Стамбул (Цариград). — 8 з д. Львів = Хмельницький два рази, р. 1648. і 1655., облягав місто Львів, і тільки за зложенем значного окупу відступив від облоги. — Журавно = Під Журавном король Іван III. Собєський (513, 10) стримав напад Турків і впедав відтак корпєтний мпр (1675. р.). — Святин = битви з Турками і Татарами. — Збараж = памятна облога сего міста Хмельницьким р. 1649. — Обертин = поражене Волохів р. 1531., відтак Татарів. — 518, 1. фолїяли = великі книжки, зложені з піваркушевих карток. — 7. Хотїнь = Під Хотинном над Дністром польське і козацьке

войско побяло 1620. р. Турків і Татарів, до побіди причинив ся найбільше гетман козаків Сагайдачний. — Орша = місто над Дніпром повисше Могилева, памятне побідою славного войовника, руского князя Константина Острогского (10), над Москалями (р. 1598.). — Віндобона = славна побіда короля Івана III. Собеского над Турками і визволенє міста Відня від облоги (р. 1683), в войску Собеского була і значна часть Руснів. — 18. Хмельниченко = Старший син Богдана Хмельницкого Тиміш оженив ся з гарною донькою волоского господаря (пануючого князя) Розандою, та погіб від гарматного вистрілу в обложеної Поляками, Волохами і Уграми Сучаві. (Молодший син Юрий був по смерти батька гетманом.) — Нечай = хоробрий полковник козацкий за гетмаєства Богдана Хмельницкого, прославлений в народних піснях. — 20. Корсунь, Зборів, Жовті Води = місця славні побідами Хмельницкого над польскими войсками.

III. 518, 6 з д. герой син Корсики = цісар Французів Наполеон I., уроджений на острові Корсиці. — 519, 4. Секвана = ріка у Франції, над котрою лежить головне місто Париж. — 7. Верона = укріплене місто в північній Італії, в краю венецкім але недалеко Льомбардії. — 520, 17. пароль = слово в войску по котрім пізнає ся свого, слово до спільної заохоти в бою. — 523, 10. швалієри = рицарі, тут замість шволежері = легка кінниця французка. — 524, 2. преїзону (франц. prison) = полон, вязниця. — 525, 20. бригадир = начальник бригади, відділу войска зложеного з 2—3 полків. — 526, 10. левізори = ревізори, стражники скарбові. — 529, 1. бефель (нім.) = приказ. — 3. гальт (нім.) = стій. — 4. куйон (франц.) = шельма.

5. Граф на Габсбургу. 531, 4 з д. Аквісгран = Ахен (Aachen), місто за Реном, де в давних часах коронували ся німецкі королі. — 533, 11. вітія (церк.) = бесідник, красномовець. — 535, 6. вінців царских шість = Рудольф видав три доньки за королів а три за пануючих князів. — 18. Послідуючі три строфи се додаток Могильницкого до балляди Шільера. — 536, 10. Заполя = воєвода семгородский, спорив з австрійским архикнязем Фердинандом о угорску корону (1526—1538). — Вальдштайн, Вальєнштайн = звістний славний полководець — Фридерик = Фридрих II, король пруский, що воював з цісаревою Марією Тересою. — 11. Сулейм = Соліман II, султан турецкий, завоював Угорщину і облягав Відень (1529. р.), але безуспішно. — Ракоци = Франц II, князь семгородский,

зунтовав ся против Австрії і оголосив 1703. р. Угорщину незалежною державою, але побитий мусів утікати за границю і умер на чужині. — Бонапарте = Наполеон I., цесар Франції. — 15. Мацціні = Сей італіяньскій агітатор удав ся в марті 1848. р. до Медіоляну, коли се місто збунтовало ся против Австрії, і був там якийсь час диктатором.

6. Где наші пісни. Сесея поезія то розведені верпі Богдана Залеского: *Co się stało? Gdzie to naszych dum rodzima?* — 537, 16. Буняк солудивий = 446, 2 з д. — 17. Мадея ложе = Мадей був після народних переказів лютий розбійник, для котрого приготовлене було в пеклі страшне ложе на муку. — 23. Небаба = полковник козацький за Богдана Хмельницького. — Лобода = запорожскій отаман кошовий, злучив ся з Наливайком до повстання. — 10 з д. Сава з Немцова = ватажок козаків, що перейшов на сторону Поляків і за те був від давних товаришів убитий. — 538, 20. торбан = музичний інструмент подібний до бандури.

7. Скит Манявский. Скит = монастир оснований 1611. р. Іовом Княгиницьким, (родом з Гіссьменці), коло села Маняви в Богородчаньскім повіті, задержав православну віру і по введеню унії в цілій Галичині; цесар Йосиф II. зніс его 1785. р., черці розійшли ся на всі сторони, а з монастиря лишили ся тільки малі останки. Могильницький припускав на основі народних переказів, що монастир був зложений ще в другій половині 13-ого століття а може і раньше.

Введенє. I. 540, 7. Кліва = Багато вершків гір називають верховинці Клівами, таким іменем сливе також одна з найвисших гір при жерелах Бистриці межі селом Порогами з галицької а Брустурами з угорської сторони. Друга менша але дуже стрімка Кліва стремить над Бистрицею межі селами Кричкою, Яблінкою і Раківцем; она віддалена від Скита майже мильо дороги в простім напрямі на захід, а в її боці знаходять ся к заходови зіваючі так звані «брусні двері», майже 50 сяжнів високо над рікою, в сторцом спадаючій стіні. (Могильницький.) — Попадя = інакше Бистра або Сивуля, найвисша з гір в цілім пасмі Бескида від вершин Сяна в Сяницькім аж до Черногори в Надвірняньскім повіті. У її півніжя починають ся: Лімниця, дві Бистриці, котрі понизше Станіслава лучать ся, всі тії ріки пливають на північ і впадають в Дністер; на полудневій стороні мають при тій горі свої жерела потоки і ріки спливаючі до Тисси. (Мог.) — 10 з д. Манява = село на річці тогож імени, протягле від розвалин Скита горі рікою помежи двома пасмами верхів; повнж

села знаходиться славутний водоспад, приваблюючий до себе в новітніх часах, особливо літньою порою, багато гостей. В самім селі була до недавна баня сільна, нині залишена: мальовничий крайобраз того села і згаданих окрестностей удостоївся кисти скусніших живописців, украсивших декотрі часописи польські. (Мог.) — 7 з д. ватажко, ватаг = пастух овець, вівчар. Сі ватажки суть творцями або що найменше чільними півцями тих пречудесних, ревних ідільничних пісней, котрі коломийками називаємо. (Мог.) — 5 з д. бовдур = комив. — 541. 1. річки = потоки Скитця, зливаючогося від східно-південної сторони в Манявку, котра годину дороги низше впадає до Бистриці. Скитець збираєся з жерел на верхівні села Бабче на границі від Бітькова, полоче мури монастиря, і нині стоїть на нім міст з тесаного каменя. Їго то вода, після устного переказу, мала переважити воду киево-печерську. (Мог.)

II. 543, 1. ясир = здобич, полон, неволя.

III. 547, 8. зомпля = дєбра. — прогаїти = прогалувати зробити. — 12. склезь, склезя = стрімка скала. — 13. щовб = скала. — 15. Преображенський храм = Окрім монастиря »Скита« на потоці Скитця і церкви монастирської Воздвиження честного креста, знаходячоїся межі мурами в середині, стояла на близько притикаючій північній верхівці церков вознесенська (11), а на лежачій даліше к південній стороні верху, званій »Конюковата«, з котрого ще й нині кількадесять деревин в половині сухих знаходиться. церков преображенська; при обох були сади і келії черців, чергою коло тих церковей страж відправляючих. О третій церковці при жерелах Скитця повісти не згоджують ся. бо не довгий час стояла, вже перед віками запусіла: одні зовуть її »святої Тройці« (19), інші »пророка Ілїї«. (Мог.)

Повість ігумена. I. 548, 5 з д. Лавра = так називають ся великі монастирі василянські, особливо славна Печерська Лавра в Києві. — 549, 1. інок = монах, чернець. — 7. язпк (церк.) = нарід.

II. 551, 24. брань (церк.) = війна. — 552, 3. Солтани = хани (князі) половецкі.

III. 553, 15. фєрезия = широка верхня одежа.

IV. 555, 8 з д. облаз = 380, 24. — 556, 3. тирх = 227, 21. — 557, 5. Луков = річка, доплив Дністра. — 8. звори = 12, 6.

VII. 565. 5. руби = рубя, драгте.

XII. 572. 16. лиш грошки тлінний = вже ледве дихаючий.

XX. 580, 14. Блаженний Камінь = Після оповідань сей перший притулок черців, закладаючих основи Скита, віддалений пів чверти милї від мурів монастиря над Скитцем на північній березі; видко в нїм діло природи, оброблене трохи людськими руками. (Мог.)

XXII. 588, 8. піянетко = мале начине до питя. — 20. спуг = горячий попїл.

XXIII. 589, 7. натха = щось від лихого звіря чи від відьмача надихане. — 14. вовкун = вовкулак. — 590, 6. бердо = глубокий провал, пропасть.

б) ДОПОВНЕННЯ.

Могильницький написав еще в поетичній формі 5 привітів (достойникам духовним Яхимовичеви, Поповичеви і Куземському і архієпископу Францу Каролеви), сатиричну поезію »Судьба поета« (вимірену прогив напастливого граматика Йосифа Левицкого, котрий его, Устияновича і инших висміював, називаючи їх самоуками та невіжками), кусник II-ої частини »Скита Манявского« і переклад »народного гимна« цїсареви Фердинандови, а також кілька жартобливих віршів в польській мові. Перший привіт Яхимовичеви складає ся з 3-х частин і обіймає 82 строфи по 4 верші; в 3-ій частині 26 строф мають надпись »Хор« а 26 надпись »Голос«. Прозою написав Могильницький окрім »Слова о повинностях« ще передмову до »Скита Манявского«. (Крім того лишили ся по нїм деякі цікаві листи і бесіди, рускі і німецкі.)

Подаю цікавіші частини деяких із сих его творів.

1. Піснь радостна

по причині поставлення Василія Поповича, катедральної церкви Пряшівської крилошанина, на єпископа Мункачівської єпархії.

Нахилїт високу голову Карпати,
Скали ся зрівняйте ї долини,
Лїси проступїт ся і горби в два ряди
Просто з Мункачівської сторони.

Утворїт дорогу рівну і вигідну
З гнізда Корятів в Львівгород;
Получїт гостинов родину прадїдну,
Най увеселит ся руский род.

Мраки ся просуньте, темной ночи діти,
Сьвітлом ся одїйте небеси;

Дайте нам чим борше гостя увидіти,
Радостні піднести голоси!

Удар шумно в крисп, сьвятоюрскій звоне!
Несп Галичанам сьвітлу вість,
Устели ся пьвігом. галицквей загоне,
Іде невиданий к тобі гість

На Дністрі і крутій Тисі, руска мати,
Твоїх дітей двоє як близнят;
Хоть їх розлучають високі Карпати,
Най любов і віра получают.

Видиш, як ся нині к серцю притискаєм,
Як ся торжественно веселим!
Хоть відділені не часто ся видаєм,
Знає своє племя побратим!

Много віків сплило. як нещастя стріли,
Повні злости гіркої і ших,
В гніздо дітей Твоїх на згубу легіли
Не маючих в мпрі сїм потїх.

Трясла люта буря гия й літорости,
Вихор лист і плоди обривав,
Вже пень колисав ся від пагубной злости,
До погибели ся нахияв:

В той час го правиця Габсбургів підперла,
Ласки здрій і правди укріпив,
Бурю розігнала і врагів ізтерла,
А сиріт ко собі скиптр тулив.

Взяли ми від неї прадїдну свободу,
Нею блищит новий руский храм;
Она защешила щасливість і згоду
І жите новое Русинам.

(Слїдує ще 12 строф.)

2. Судьба поета.

Поет питає ся »надобної богинї, Русалки«, котрій єго піснь »в кожній добі звучит похвали«: чого він при нїй до-служить ся? Русалка »з холодного деревин затїня вийшла з тхом вітру« в неописаній красотї, тримаючи в одній руці »квітку з фіялки, рясту, веснівок, в другій бандурку з золотими струни«, і так сказала: Колись (самоуки) умні Бояни, славні

бавдуристи співали — не малпуючи »загранічних взорів антих правил на шкільнім столі — [те,] що в серцю тіло«... ; »чемне Прости-Біг, кусень хліба з сіллю, ложочку стравн і кубок води на Україні, Підгірю, Поділю давали півцям заплату тогди. Більше не ждали.« Тож і тепер сли півець хоче Русалці служити, »узрит її лица красоту, кільки раз хоче умних благ зачерти, знайде для себе завсе рай отвертий«, але »земских заплат в раю умнім для тіла нема«. Так платять і її сестриці:

Гомер на старість з костуром ходив,
Цервант за пісни гдесь в козі спдів,
Кеплер счисливши умом пространь неба
Скінчив гдесь в нужді без кавальця хліба.

А сли півці »погорджают звуки чулі, прости, не видят повних отчнин жерел, ждут чей би кто що з чужини завел: [то] пожать ся Боже їх мозольній праці!

Гляньте на мої розплетені коси,
Лице без ружу, без шнурівок грудь ;
Преди мя красну всі ви читили доси,
Отже-ж з вас кождий так природний будь!
Красше природне сонце в гушци хмар,
Як то, що чисте змалює маляр,
І лице красше в живучім утворі,
Як божка образ в парійским мраморі!

.

А ваші пісни, сли з природов в сварці
Краси шукают в формах неживих
І в кождій риму малозначній шпарці
Клевут натхненній самоуків стих,
Що після штучних своєю волі прав
Хотили б братям надати устав:
Чи й тоті може горді стихолати
Схочут у мене просити заплати?

Мирских прирастий — земска нагорода,
Висшої скверний не осягне дух,
За свої кривди пімстит ся природа,
Піснь накручена пійде мимо ух.
Запорошений фоліялів збір
Послужит мншам за щоденний жир,
А ви будете в доказ слушной плати
Під храмом моім за дверми стояти!»

По тій промові Русалка »з хмарков легоньков підне-
слась в гору« і скрив її »тонкий сумрак«.

Півець в задумці гейби вритий став,
Що чув, глибоко в серцю заховав:
Зітхнувши чуло взніс за нею руки:
»Ах, як-же вишші від нас самоуки!«

3. З передмови до Скита Манявського.

Adsint Maecenates. non deerunt. Flacce. Marones.
Коби нам хліб насущний, легші дзевні праці,
Став би ся не оден з нас Виргіль і Горацій.

Піснотвореніє »Скит Манявський« основане єсть на по-
вістех, які підслухати придарило ми ся з уст нашого простого
народа сільского, межи котрим літа мої дїтинні в сосїдстві
тогож Скита прожив-єм. Яким образом нарид наш преподанія
бувальщини переховує, як їх передає потомности, як чувствує
і думає, як знатнійші случаї природи і діланій челоуіческих
повнимає, тоє сохранити і вірно віддати било і єсть моім іскрен-
нійшим желанієм; протое, о скілько возможно і правилам
доброто вкуса несопротивно, старав-єм ся не віддалятись від
нарічія простонародного, яке в цілій восточній Галичині во-
обще употребляє ся. З дорогоцінної нам Старословеньщини
церковної, котра мні впрочем не єсть чужая, употребляю
тільки ті слова, котрі часто і в устах народа суть обикно-
венні і зрозумлі; хороню ся однакож связей конструкційних
старословеньских, бо ті виговор і понятіє простолюдна рус-
кого совсім перевиспают. По мнінію моему Старословеньщина
в одношенію к бесїді простонародній єсть то неізчерпаємий
істочник слів чисто клясических, подібний богатому складови
добірного і дорогоцінного матеріалу, з котрого рука вправного
майстра потребні і здібні части добирати і ними будівли підля
новійшого вкуса внїшній вид і устроєніє надавати може;
однакож наслідувати форми конструкційні і синтактичні з тойж
Старословеньщини било би нині совсім непрактическим і не-
ужиточним... Одношеніє Старословеньщини к бесїді живущей
малорускій єсть майже тоє самое, що язика клясическо-старо-
греческого к нинішньому живущему новогреческому: кто хоче
поступити в словесности новогреческій, должен ознакомити
ся з старим клясическим і може ним новую словесность під-
крїпляти; но промовляти нині язиком Гомера, Геродота і ниніх
до сойма народного в Атепах, до купей коринтских, до ри-
барей саямійских або пастирей аркадских било би прецінь
швоглядом!

Слів і виговора високоросійських совсім охороняю ся, бо пишу для читателів малоруських! А слів-бим, як дненекотрі з наших і то непоследні писателіє [як гісторик Девц: Зубрицький] творят, хтів примішати слова твердоросійські, в. пр. *какъ, это, подлинникъ, нлжннйй* і т. п., мусів бим до мого поемату прилучити також: граматку і словар російський; а так хтівши любимим родимцям подати кусок питомого свойского хлїбця, мусів бим їм наперед штучні зуби вставляти, бо піснь, до котрої зрозуміння принуждені були бп Русини галицькі в словарях Шмїдта і цнних провідника глядіти, ци була ж бп то піснь наша? Во істинну, одміни, якії зділали на язичі російським в теченїї времени окружающї го варічія фїнское, чудское, татарское і цнні, чинят тогож варічію малоруському так далеким, як далеко одстоїт Ураль од Бескида.

Подїбно ж і від польонїзмів хоронити ся било завжди моїм іскреннійшим желанїєм. Но хто-ж з нас, переживший літа дїтинні і младенчески в низших і висших науках під переважним влїянїєм ляховщини, може цнні іскоренити до-разу навикненія літ многих? кто осмалвивши ся під тягарем сторцом падающих лучей солнечных зможе до-разу побіліти? І котрий критик, упрекающй нам польонїзми мпмоволї межц руске слово вкрадші ся, поважит ся вже цнні, чпстим себе іменуя, вергнути на нас камень осужденія?

Правописи тримаю ся по возможности тої, яка у наших теперішних середної умїркованої дороги держащих ся писателів по більшій частц єсть употребляема і розшпрена. Не виступаю яко перестроїтель з новими помислами граматики і правописи, яких вже в наших часах так много через зрілище переминуло і слїду по собі не лпшивши, но також, яко человек пользующй ся питомим мнїнїєм і пересвїдченїєм, не могу челом низко бити перед указамц дненекотрих диктаторів граматицальных і героїв азбучных [як грамматик Писиф Левіцький], шю якіїсь там свої сновидїнія або, шю гірше, присвоєні перелпцьованї спадщипп славою і іменем давно вже упокоївших ся писателів цнним яко неопровержпмий закон і зеркало неопшбности накинута сплуют ся, не хотящих покорити ся самоукамц прозивают, а в граматиках своїх, частогусто издаваемых, густими противорічіямц питому будівлю, діло рук своих, розвалют. Бюци ся яко мптар в груди, ісповїдаю ся сокрушенним сердцем, шю і я самоук! бо учив-ем ся русьчипп в тпх часах, коли не було где, від кого і з чого, протое сам своїм грудолубїєм і пильностїю! горджу ся тим красним іменем і всім честним і трудолюбивим братїям самоукам братное цїлованїє пересплаю...

Що касає ся содержания внутрнього, желанієм моїм було начеркнути хоть вуглий образец поезії народної, бо поезія єсть нерозлучним свойством народа малоруского і майже невідступающа товаришка простолюдина во всяких одмінах долі від колекки аж до гроба... Але ограсли тої поезії народної, порозкидані сям і там як благовонні самородні цвѣти помежи буряни, хабничка і терня по буйних руских нивах і як золото або пивні дорогоценні крушці часто з грузію змішані, ожидають грудололюбивої і вправної руки, котра би їх в красну китицю позбратати, звязати, з терня і грузи очистити і в цвѣтущій зільниці родним плекатв уміла..

...Принуждені-сьмо терпкую правду собі сказати, що-сьмо в тім званію доси не далеко поступили.. З-помежи досить численних писателей наших, дарованіям поезії знакомих і доси гденекотрим сочиненіям імя своє Русь обявивших, многі на тоє бездороже схвинули, що в рускі слова і в штучний, впомозлений і пригладжений стих чужі чувства, чужі образи, подобія, соравненія і приповідки приоділи і тоє підметча рускою поезією призвали, що так з правдою згаджає ся, як слів-письмо чорного Мурива або мідяної лиця барви Американку в сїрак, опанчу, перемітку і сукману прибрали. межі Русинів замішали, а потім хтіли присягою удостовірити, що они єсть Русини родимі! Пивні до повисших неприличностей ще і тую додали, що чуже лице в несвої шати приоділи, чужі гадки і чувства, словами з словарів немалоруских вигребаними, народом цілком незнакомим виглошені, твердим дибам прозодії польскої, німецкої або високоросійскої спутали, і той плід рабского наслідования дїтиною свободного і чувствительного ума малоруского іменовати не сороміют ся, як видимо примір в якійсь там граматиці недавно Русинам накинений...

І на-що-ж, як мовит наша приповідка, »до керниці воду ляти«? на-що нам чужого, коли в народі нашім знаходимо так богаті засоби матеріялів до прекрасних поезій народних? Пізнали тоє хоть по-часті гденекотрі з наших сьвіту мало ще знані по правому серцю рускому дорогі імена, н. пр. пок. Маркіяна Ш[апкевича], Николі з Н. [Устияновича], Далібора В[агилевича], Якова Г[оловацкого], Р. М[оха] і пивні, котрі в свої не многі по ревної піснотворенія чистоту малоруского язика і чувство рускої душі переляли.

Покмітували богатство того сокровища народного і побратимці наші Поляки, а незабвенний в помянниках словесности рускої Вацлав з Олеска звернув першій общоє внимание на тоєж собранієм пісней галицко-русского народа. Сумний

то воістинну доказ дрімоти умної межі Русинами, що первий той возбудитель до життя словесного хотяй на землі рускій не-Русином іменовав ся... Пізнали багатство того сокровища народно-русского і инні писателі польскі, но з великим оскорбленієм тогоже: бо коли помянутий собратель Вацлав з Олеска пісни рускі в їх питомій одежи, в язиці рускім, оддав і ім ціну і імя руское признав, инні натомисть, яко Зорян Холаковский, Войціцкий і ще гденекотрі, пісни і думи рускі яко отрасль невеличку і повітовщину язика і словесности польскої сьвіту представити вознаміряют! А еше инні, яко Богдан Залеский, Михайл Чайковский і кількох поменших, рускі чувства, лиця, поведінки, образи, прислівя і повісти польскими словами приоділи і утворили з них спорий збірчик поезій, красних вправді, іскусних і занимательних, але ані польских ані руских: не польских, бо предмет і матеріяли рускі, не руских, бо язик і все внішне пристроєніє польске! Одличний дарованіями і вдохновенієм народно-поетическим Томко Падурра і предмети і язик руский в своїх прекрасних лірических пініях учинив рабами паньскої думности і ненародних мніній і желаній так зовимої Золотої Бороди. З того всего слідує очевидно, що едно без другого существовати, процвитати і хісна умного народови принести не може, то єсть предмети взяті з народа без народного язика, а на відворот язик народний, сли ним чужі предмети обрабляти і за питомі народні підкладати покусямо ся. Отже ж явним єсть доказом, що без поезії народної, без того естественного кореня, годі нам будівлю храма словесности народної розпочати, бо будували би-сьмо на піску!...

...Я далекий від того честолюбного мнінія, яко-бим хотів винішньому моему сочиненію поетическому який-нибудь степенъ удачности признати або тоє комусь за образ наслідования натручати. Знаю я аж надто добре, що і кілько нам ше недостає, але заложивши руки ждати, доки щось совершенного, клясического не появит ся межі нами, било би сьмішним, ба і безумним; бо где нема матеріялу з грубої тріски обтесаного, там не буде що состругом на гладко стругати, і сподію ся, що любиміі родимці, почтенніі читателіє сего піснетворенія, маючи на взгляді мов дїтпнячий вік нашої словесности теперішної, схочут погадати, що »кождий початок єсть тяжкий«, і щпрую волю за самое діло тимчасом прийати. Від того-то благосклонного прийатія заохота до дальших предпринятій і трудів на поли словесности і засолодження всяких приключити ся могучих терпкостей зависіти буде...

В Комарові, в місяци січнію 1852.

З М І С Т.

	СТОРОНА
Твори Маркіяна Шашкевича.	
Маркіян Шашкевич	5
I. Первотвори	
Передслівє [до Русалки Дністрової]	9
1. Згадка	10
2. Болеслав Кривоустий під Галичем	12
3. Погоня	13
4. Бандурист	16
5. Ода на уродини цісаря Франца I.	18
6. Веснівка	19
7. Дністрованка	20
8. До милої	21
9. Туга за милою	21
10. Думка	23
11. Підписє	23
12. Над Бугом	25
13. Нещасний	26
14. Ли́ха доля	26
15. Розпука	28
16. Сумрак вечерний	29
17. До***	29
18. Побратимови	30
19. Окрушки	32
20. Опшане, пане?	33
21. Слава Богу	33
22. Псалми Русланові	34
23. Олена	36
II. Переклади: а) з польского	
1. З поеми Гоциньского Zamek kaniowski	45
б) з сербского: 2. Дівчина а рйба	49
3. Дівчина до рожі	49

	СТОРОНА
4. Пуста дівчина	50
5. Дівчина лице миюча	50
6. Ангелчині ворота	51
7. Знатель	51
в) З чеського: 8. Китиця	51
9. Олінь	52
10. Лишена	53
11. Зазуля	54
12. Рожа	54
Приписки. I. Пояснення	55
II. Доповнення: а) З Читанки	57
Басні (1—5).	58
Пісня	59
б) Пізнійше зібрані вірші: 1. Отцю	60
2. Вірна	60
3. Туга	61
4. [Коломійки]	61
5. [Братови на чужині]	62
6. Слово до чителів руского язика	62
7. Ягоди (З Короледвірської рукописи)	63
8. Жаворонок (« »)	64

Твори Якова Головацкого.

Яків Головацкий	67
I. Поезні	
1. Весна	71
2. Туга за родиною	73
3. Два віночки	76
4. Річка	77
5. Над Прутом	78
II. Народні казки, приказки і байки	
Добрі діти вінець	80
Казки за жидів (I—VI)	84
Казки за циганів (I—VIII)	95
Приказочки (I—XV)	103
Байки і небилиці (I—V)	112
III. Народні сербські пісні	116
1. Вівчар та дівчина	120
2. Оден милий та і той далеко	120
3. Нема гаразду з вдовицею	121
4. Заручена з воєводою Степаном	121
5. Знаки чемної дівчини	122

	СТОРОНА
6. Вихованє	122
7. Дівчина молодцям вступує	123
8. Що кому до уподоби	124
9. Донька розумнійша	124
10. Котра невіжки не послухає	124
11. Рада млії	126
12. Згадка	126
13. Шкода час марновати	126
14. Дівочий суд	127
15. Дамян і єго любка	127
16. Уволена воля	128
17. Нещасна	128
18. Зависть	129
19. Три тузі	133
20. Смерть мліих	133
21. Асан-Агніця	134
Королиці пісні 22. Попови	137
23. Школярєви	138
IV. Статі літературні і язикові	
1. Память Маркіяну Р Шашкевичу	139
2. З »Розправи о язичі южнорускім«	144
3. Три вступні виклади о рускій словесности	152
Прпшскі	166

Твори Николи Устияновича.

Никола Устиянович	171
I. Поезії. а) ліричні	
1. Слеза на гробі Млх. бар. Гарасевича	173
2. Гей, гей, милий Боже	175
3. Осінь	177
4. Надністрянка	178
5. Побратимови	179
6. Згадка за Маркіяна Шашкевича	180
7. Руска думка	181
8. До Перемішлян	185
9. До Зорі Галицької	186
10. Верховинець	189
11. Піснь опришків	190
12. Жебрак	191
13. Вістка з чужини	192
14. Третій мая	194
15. Звістка	196

	СТОРОНА
16. Взріст	196
17. Соєдненими силами	197
18. Крася	198
19. Туга	199
20. Народний Дім	201
21. Новий рік 1854	204
22. Сотворитель	206
23. Одвіт многим	207
24. По гробах гробів	208
25. Запитанє	208
26. Хора	209
27. Чим провинили ми?	210
28. Старість не радість	211
29. Цісаревій Єлпсаветі	212
30. Невинність	214
31. А і Б	214
32. До неї — безнадійної	215
33. До нового року 1857	216
34. Хлібороб	217
35. В день нового року, до неї	218
36. Бідна	219
37. Земський рай	220
38. Судьба	222
39. Трудись і молись	222
40. Славянська колибель	224
Поєзні б) епічні.	
Уривки з поеми »Путь на полонину«. I. 41. Чарп	226
42. II. Дорога жизни	227
43. III. Вєхід сонця в горах	228
44. Послїдна життя тоска	230
45. Провидїє. I.	233
46. Провидїє. II.	240
47. Проклятство матери	247
48. Сьв. Иоан євангелист	254
49. Плуг і борона	257
50. Рій і трутень	259
51. Пещена дитина	261
52. Рекрутка	263
53. Ужас на Руси	265
54. І старому придасть ся школа	268
55. Похід Руси на Царгород	276
56. Могила Сьвятослава	278

	СТОРОНА
II. Бесіди, повісті, казки	
1. Промова на »соборі учених руских«	280
2. Старий Ефрем	286
3. Месьть верховинця	334
4. Страстний четвер	361
5. Ніч на Бержаві	444
6. Допуст божий	465
7. Толкущому отверзет-ся	479
Приписки	487

Твори Антона Могильницького.

Антін Могильницький	497
1. Рідна мова	499
2. Згадка	501
3. Ученим членам Рускої Матніі	503
4. Русин вояк	514
5. Граф на Габсбургу	531
6. Где наші пісні	536
7. Скит Манявський. Введенє. I.	540
II. Розмова з старцем	542
III. Опис Скита з уст старця	544
Повість ігумена. I. Основанє Скита	548
II. Образ стародавнього Галича	551
III. Нинішній Галич	552
IV. Несподівана рада	554
V. Покуса і блуд іноків	558
VI. Гостина в брусних дверех	563
VII. Внутре брусних дверей	564
VIII. Запросини	567
IX. Побіда	569
X. Путь підземний	570
XI. Дальша вражда	571
XII. Вихід з печери на білий сьвіт	572
XIII. Молитва благодарственна	573
XIV. Спочинок	573
XV. Пригоди Йоанникія	574
XVI. Відшуканє	576
XVII. Сонне видіне	577
XVIII. Потік Скитець	578
XIX. Находят воду пожадану	579
XX. Блаженний Камінь	580

	СТОРОНА
XXI. Притулок черців в Блаженнім Камени . .	582
XXII. Внутренне упорядковане Бл. Каменя . .	585
XXIII. Перше записане з жителями гір . . .	588
XXIV. Находить пораду	591
XXV. Уздоровлене	599
[XXVI.]	600
Приписки. I. Поясненя	605
II. Доповненя	611

Помічені похибки друкарські.

На сторінці	в стрічці	надруковано	має бути
28	10	повіснут	повиснут
57	4	надав ся	надав я
149	24	многочисленний ?	многочисловний.
162	1	для	для вил,
189	8	крис	кріс
190	8 з д.	Тююну	Бакуну
197	1	лансми	спламн
»	3 з д.	потрясає	потрясає
201	2	жовтий лист вяже	жовтий лист вяже;
206	5 з д.	Во	На
207	7 »	роздор	роздор,
227	20	вздовж	взловж
233	2	дупинку	дупинку :
260	24	стелпцю	столпцю
277	16	льва	льва.
287	23	жпють	жпют
294	2 з д.	можут	тому-ж
295	5 »	або	або,
»	4 »	ря.	ря-
313	22	не знала	знала
321	23	»Іване, Іване!	»Яцьку, Яцьку!
391	1	котята	котята ;
426	3 з д.	віночок	вічочок
533	14	золотий	солодкий